

ISSN 2523-4552

DOI 10.34015

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

№ 2(36)/2026

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Науковий журнал

Видається: щоквартально

Заснований в серпні 2017 року

Журнал внесено до бази даних цитувань CrossRef (США)

**Індексується в міжнародній наукометричній базі даних
Index Copernicus International Journal Master List (Польща)**

2(36), 2026

**Київ
Пенітенціарна асоціація України
Науково-дослідний інститут публічного права
2026**

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ 2026/№ 2(36)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВНИКИ: ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ»

ТА ПРИВАТНА УСТАНОВА «НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА».

ІДЕНТИФІКАТОР МЕДІА У РЕЄСТРІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА: R30-06594 (РІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ №2214, ПРОТОКОЛ №23 ВІД 23.10.2025 РОКУ) УХВАЛЕНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА 26 ТРАВНЯ 2026 РОКУ, №6.

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ВКЛЮЧЕНО ДО **КАТЕГОРІЇ «Б»** ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ З ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН НА ПІДСТАВІ НАКАЗУ МОН УКРАЇНИ ВІД 28 ГРУДНЯ 2019 РОКУ № 1643.

Редакційна колегія

Казанчук Ірина Дмитрівна, кандидат юридичних наук, професор, доцент кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (**головний редактор, голова редакційної колегії**)

Абламський Сергій Євгенович, кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ, член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Козін Сергій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права

Коломойцев Микола Миколайович, доктор юридичних наук, заступник директора з наукової роботи ТОВ «Наукова установа «Науково-дослідне бюро фундаментальних та прикладних наукових досліджень права, економіки та бізнесу»

Невядовський Владислав Олегович, доктор юридичних наук, професор, учений секретар секретаріату Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ

Попович Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, старший дослідник, головний науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Тимошенко Юрій Петрович, доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права

Фіалка Михайло Ігоревич, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

Шайтуро Ольга Павлівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Шопіна Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ

Іноземні члени редколегії

Гай Роджер, доктор філософії, професор, завідувач кафедри кримінального правосуддя Університету штату Нью-Йорк в Освего (США)

Якулявічене Ліра, доктор філософії, професор міжнародного права та права ЄС Університету імені Ніколо Ромеріо, Вільнюс (Литва)

Шмуль Маргарет, доктор філософії, доцент кафедри кримінального правосуддя Університету штату Нью-Йорк в Освего (США)

Члени консультативної ради

Бараш Євген Юхимович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений діяч науки і техніки України, член Правління громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (голова консультативної ради журналу) (Україна)

Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету, заслужений юрист України, член Правління громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (Україна)

Степанюк Анатолій Хомич, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут», член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (Україна)

Ярмиш Олександр Назарович, доктор юридичних наук, професор, завідувач Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем забезпечення прав осіб, які постраждали від війни, Дніпровського державного університету внутрішніх справ, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (Україна)

Хомчинські Петро, доктор наук, доцент, професор кафедри соціології факультету економіки та соціології Університету м. Лодзь (Польща)

Шикут Міхал, доктор філософії, доцент кафедри криміналістики та кримінології Університету прикладних наук імені Станіслава Сташица в Пілі (Польща)

Фронцковяк Пшемислав, доктор наук, професор, доцент кафедри криміналістики та кримінології Університету прикладних наук імені Станіслава Сташица в Пілі (Польща)

Відповідальний за випуск: Голубов Артем Євгенович, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociacii Ukraini (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit. i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Адреса редакції:

вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035,

тел. 067 174 92 01; e-mail: visnyk_pa@ukr.net

www.visnykpau.com

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

Scientific Journal

Issued: quarterly

Established in August of 2017

The journal is entered into CrossRef (USA)

**Indexed in the Index Copernicus International
Journals Master List (Poland)**

2(36), 2026

**Kiev
Penitentiary association of Ukraine
Scientific Institute of Public Law
2026**

**BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE 2026/№ 2(36)**

SCIENTIFIC JOURNAL

FOUNDERS: PUBLIC ORGANIZATION «PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE» AND PRIVATE INSTITUTION «SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW». QUARTERLY PUBLISHED.

MEDIA IDENTIFIER IN THE REGISTER OF THE FIELD OF MEDIA ENTITIES: R30-06594(DECISION NO 2214 OF THE NATIONAL COUNCIL OF TELEVISION AND RADIO BROADCASTING OF UKRAINE, PROTOCOL NO 23, DATED OCT. 23, 2025) THE PUBLICATION IS APPROVED BY THE ACADEMIC COUNCIL OF THE SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW ON MAY 26, 2026, N6

THE SCIENTIFIC JOURNAL IS INCLUDED INTO THE **CATEGORY "B"** LIST OF THE SCIENTIFIC PROFESSIONAL EDITIONS IN THE SPHERE OF THE LEGAL DISCIPLINES ON THE BASIS OF THE ORDER NO 1643 OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE OF DECEMBER 28, 2019

Editorial Board

Iryna Dmytrivna Kazanchuk, Candidate of Juridical Science, Professor, Associate Professor at the Department of Administrative Law and Procedure, Educational and Scientific Institute No. 3, Kharkiv National University of Internal Affairs Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Editor-in-Chief, Chair of the Editorial Board)

Serhii Yevhenovych Ablamskyi, Candidate of Juridical Science, Associate Professor, Head of the Department for Organization of Scientific Activities, Kharkiv National University of Internal Affairs, Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine»

Serhii Mykolaiovych Kozin, Doctor of Juridical Science, Professor, Leading Researcher, Department of Scientific Legal Expertise and Legislative Drafting, Research Institute of Public Law

Mykola Mykolaiovych Kolomoitsev, Doctor of Juridical Science, Deputy Director for Scientific Work of the Limited Liability Company «Scientific Institution «Research Bureau of Fundamental and Applied Scientific Research in Law, Economics and Business»

Vladyslav Olehovych Neviadovskyi, Doctor of Juridical Science, Professor, Scientific Secretary of the Academic Council Secretariat, Kharkiv National University of Internal Affairs

Iryna Mykolaivna Popovych, Doctor of Juridical Science, Senior Researcher, Chief Researcher, Department of Postgraduate and Doctoral Studies, National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Institute of Forensic Expertise»

Yurii Petrovych Tymoshenko, Doctor of Juridical Science, Professor, Senior Researcher, Department of Scientific Legal Expertise and Legislative Drafting, Research Institute of Public Law

Mykhailo Ihorovych Fialka, Candidate of Juridical Science, Professor, Professor at the Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

Olha Pavlivna Shaituro, Doctor of Juridical Science, Associate Professor, Professor at the Department of Criminal Law Disciplines, Faculty of Law, V. N. Karazin Kharkiv National University

Iryna Mykolaivna Shopina, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor at the Department of Administrative Law Disciplines of Educational and Scientific Institute of Law and Law Enforcement, Lviv State University of Internal Affairs

International editorial board members

Roger Guy, PhD, Professor, Chair Department of Criminal Justice, State University of New York at Oswego (USA)

Lyra Jakulevičienė, PhD, Professor of International and EU Law, Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

Margaret Schmul, PhD, Associate Professor, Department of Criminal Justice, State University of New York at Oswego (USA)

Advisory Board Member

Yevhen Yukhymovych Barash, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Educational and Scientific Institute No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Member of the Board of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Chair of the Advisory Board) (Ukraine)

Oleksandr Hryhorovych Kolb, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the State Tax University, Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine» (Ukraine)

Anatolii Khomych Stepaniuk, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor at the Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Ukraine)

Oleksandr Nazarovych Yarmysh, Doctor of Juridical Science, Professor, Head of the Educational and Scientific Laboratory for research into the problems of ensuring the rights of persons who suffered from the war, Dnipro State University of Internal Affairs, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Ukraine)

Piotr Chomczyński, Doctor of Sciences, Professor, Department of Sociology of Art, Faculty of Economics and Sociology, University of Lodz (Poland)

Michał Szykut, PhD, Assistant Professor and Associate in Forensics with Criminology Department, Stanisław Staszic State University of Applied Sciences in Piła (Poland)

Przemysław Frąckowiak, Doctor of Sciences, Professor, Associate Professor in Forensics with Criminology Department, Akademia Nauk Stosowanych im. Stanisława Staszica in Piła (Poland)

Responsible for release: Artem Yevhenovych Holubov, Candidate of Juridical Science, Senior Researcher, Associate Professor at the Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociaції Ukraïni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit.i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Adress of Editorial Board:

2 A, H.Kirpy str. Kyiv, 03035,

tel. 067 174 92 01 E-mail:

visnyk_pa@ukr.net www.visnykpau.com

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.01

УДК 340.12:004

Черкас М. Є.,

кандидатка юридичних наук, асистентка

кафедри теорії та історії права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6939-9545>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ФОРМУВАННІ КВАЗІПРАВОСВІДОМОСТІ

У статті досліджено роль соціальних мереж у формуванні квазіправосвідомості як специфічної форми деформації правосвідомості, що характеризується зовнішньою подібністю до правової обізнаності за відсутності системного, критичного та методологічно коректного розуміння права. Обґрунтовано, що в умовах цифровізації суспільства соціальні мережі перетворилися на один із ключових інститутів правової соціалізації, які істотно впливають на формування правових уявлень, оцінок і моделей поведінки. Визначено, що алгоритмічна персоналізація контенту, ефект «інформаційних бульбашок» та «ехо-камер», емоціоналізація комунікації, поширення псевдоекспертних суджень і дезінформації створюють сприятливі умови для виникнення спрощених, фрагментарних і нерідко викривлених уявлень про право.

Проаналізовано значення правосвідомості для забезпечення верховенства права та демократичного розвитку держави. Запропоновано авторське визначення квазіправосвідомості та здійснено її відмежування від суміжних категорій, зокрема правового нігілізму, правового ідеалізму, правового інфантилізму та правового дилетантизму. Встановлено основні причини виникнення квазіправосвідомості, серед яких недостатній рівень правової освіти, складність правового регулювання, інформаційне перевантаження, низький рівень медіаграмотності та дефіцит довіри до державних інституцій.

Доведено, що поширення квазіправосвідомості негативно впливає на правову культуру суспільства, знижує рівень довіри до права і державних інституцій, посилює правовий нігілізм та підвищує вразливість суспільства до інформаційних маніпуляцій. Запропоновано основні напрями мінімізації негативного впливу цього явища, зокрема вдосконалення правової освіти, інтеграцію медіаграмотності у навчальні програми, розвиток офіційних циф-

рових каналів правової комунікації та підтримку механізмів перевірки достовірності правової інформації.

Ключові слова: правосвідомість, квазіправосвідомість, соціальні мережі, інформаційний вплив, правова культура, медіаграмотність, деформація правосвідомості.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації суспільних відносин соціальні мережі перетворилися на один із провідних каналів поширення інформації, формування громадської думки та конструювання соціальної реальності. Facebook, Instagram, TikTok, X (Twitter) та YouTube дедалі активніше впливають не лише на політичні та культурні процеси, а й на сприйняття права, законності, справедливості та діяльності державних інституцій. Значна частина населення отримує відомості про зміст нормативно-правових актів, судову практику, механізми захисту прав людини та юридичну відповідальність саме через цифрові платформи, що істотно змінює традиційні механізми формування правосвідомості.

Водночас специфіка функціонування соціальних мереж, яка полягає в алгоритмічному відборі контенту, орієнтації на емоційне залучення аудиторії, фрагментарності повідомлень та відсутності належної експертної верифікації, створює умови для поширення спрощених, неповних або викривлених уявлень про право. Унаслідок цього формується квазіправосвідомість — особливий стан індивідуальної та колективної свідомості, за якого правові оцінки базуються не на системному юридичному знанні, а на стереотипах, маніпулятивних повідомленнях, емоційних реакціях та псевдоекспертних судженнях.

Поширення квазіправосвідомості становить суттєву загрозу для утвердження принципу верховенства права, ефективного функціонування правової системи та забезпечення довіри до державних інституцій. Воно може зумовлювати викривлене сприйняття змісту прав і обов'язків, формувати нереалістичні очікування щодо діяльності судів та органів влади, сприяти правовому нігілізму та підвищувати вразливість суспільства до інформаційних маніпуляцій. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах збройної агресії проти України, коли інформаційний простір стає важливим елементом забезпечення національної безпеки та захисту демократичних цінностей.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, присвячених правосвідомості, правовій культурі та інформаційному впливу цифрових медіа, питання ролі соціальних мереж у формуванні квазіправосвідомості залишається недостатньо розробленим у сучасній юридичній науці. Це зумовлює необхідність комплексного теоретико-правового аналізу відповідного феномену, визначення механізмів його виникнення та обґрунтування ефективних засобів протидії негативним наслідкам такого впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правосвідомості, правової культури, деформацій правового мислення, а також впливу інформаційного середовища

та соціальних мереж на суспільну свідомість досліджували Олександр Баранов, Олександр Дзьобань, Мануель Кастельс, Віктор Копейчиков, Михайло Костицький, Микола Козюбра, Людмила Луць, Герберт Маршалл Маклюен, Катерина Некіт, Юрій Оборотов, Олександр Петришин, Володимир Пилипчук, Петро Рабінович, Олександр Скакун, Касс Санстейн, Володимир Селіванов, Валерій Тацій, Микола Цвік, Юрій Шемшученко та Шошана Зубофф.

Постановка завдання. Метою наукової статті є комплексне дослідження ролі соціальних мереж у формуванні квазіправосвідомості та визначення основних механізмів інформаційного впливу цифрового середовища на трансформацію правових уявлень і моделей правової поведінки.

Для досягнення поставленої мети у статті визначено такі завдання: з'ясувати сутність та ознаки квазіправосвідомості як особливої форми деформації правосвідомості, дослідити специфіку функціонування соціальних мереж як інструменту формування суспільної правової свідомості, визначити основні чинники та механізми поширення спрощених і викривлених правових уявлень у цифровому середовищі, проаналізувати вплив соціальних мереж на рівень правової культури та довіри до державних інституцій, а також окреслити можливі шляхи мінімізації негативного впливу квазіправосвідомості на сучасний правопорядок.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та активне впровадження цифрових платформ у всі сфери суспільного життя

зумовили суттєву трансформацію механізмів формування суспільної свідомості. Соціальні мережі, зокрема Facebook, Instagram, TikTok, X (Twitter) та YouTube, стали не лише засобом міжособистісної комунікації, а й потужним інструментом поширення правової інформації, формування оцінок щодо законодавства, діяльності судів, правоохоронних органів і державних інституцій загалом. У цифровому середовищі дедалі більша кількість осіб отримує знання про свої права, обов'язки та механізми юридичного захисту не з офіційних джерел або спеціальної юридичної літератури, а з контенту, створеного блогерами, медіа та іншими користувачами.

Така трансформація інформаційного простору має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, соціальні мережі сприяють підвищенню доступності правових знань, оперативному інформуванню населення про зміни в законодавстві, популяризації прав людини та розвитку громадянської активності. З іншого боку, особливості алгоритмічного відбору контенту, орієнтація на емоційну реакцію аудиторії, скорочений формат повідомлень та відсутність належної експертної перевірки нерідко призводять до поширення недостовірних, спрощених або маніпулятивних відомостей про право.

У таких умовах формується квазіправосвідомість – специфічний стан індивідуальної та колективної правової свідомості, за якого уявлення про право ґрунтуються не на системному розумінні юридичних норм і принципів, а на фрагментарних знаннях, стереотипах, емоційних оцінках і псевдоекспертних інтерп-

ретаціях. Квазіправосвідомість здатна викривляти сприйняття правової реальності, формувати нереалістичні очікування щодо діяльності держави та суду, знижувати рівень довіри до правових інститутів і сприяти поширенню правового нігілізму.

Цифровізація суспільства є однією з визначальних характеристик сучасного етапу розвитку держави та права, що зумовлює трансформацію традиційних механізмів соціальної комунікації, правової соціалізації та формування суспільної свідомості. У вітчизняній правовій доктрині М. І. Козюбра обґрунтовує, що право функціонує в тісному зв'язку із соціальними процесами, а зміни в суспільному середовищі безпосередньо впливають на правову культуру та правосвідомість особи [1, с. 22-24]. П. М. Рабінович визначає правосвідомість як систему понять, поглядів, уявлень і почуттів щодо права та правових явищ, що формується під впливом соціального досвіду, освіти й інформаційного середовища [2, с. 142-144].

Суттєвий внесок у дослідження сучасних трансформацій правосвідомості зробив О. Д. Базаєв, який наголошує, що правосвідомість є багатовимірним феноменом, який зазнає змін під впливом процесів правової соціалізації та інформаційних чинників [3, с. 6-8]. На думку автора, розвиток цифрових комунікацій посилює роль зовнішнього інформаційного середовища у формуванні ставлення особи до права та держави.

У сучасному суспільстві значна частина комунікації переміщується до цифрового простору, у якому домінуючу роль відіграють соціальні мережі. Вони перетворилися на важливий канал поширення правової

інформації, суспільних оцінок та інтерпретацій законодавства, судової практики й діяльності державних інституцій. У зв'язку з цим соціальні мережі дедалі активніше впливають на формування не лише громадської думки, а й правових переконань, цінностей та моделей поведінки.

Європейський дослідник Мануель Кастельс у праці «Communication Power» зазначає, що влада у мережевому суспільстві реалізується через здатність формувати людську свідомість шляхом контролю над комунікаційними потоками [4, с. 3]. Це положення є методологічно важливим для розуміння того, що цифрові платформи стають інструментом конструювання суспільних уявлень про право та справедливість.

Касс Санстейн у монографії «Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media» доводить, що алгоритми персоналізації контенту формують «інформаційні кокони», у межах яких користувачі отримують переважно ті повідомлення, що підтверджують їхні попередні переконання [5, с. 9-16]. Така ізоляція від альтернативних точок зору послаблює критичне мислення та сприяє закріпленню спрощених або викривлених уявлень про соціальну й правову реальність.

Наомі Кройцфельдт у статті «Towards a Digital Legal Consciousness?» обґрунтовує, що цифровізація правосуддя та розвиток онлайн-комунікації формують новий тип правосвідомості, який поєднує правові та цифрові компетентності особи [6, с. 1-3]. Водночас дослідниця звертає увагу на ризики нерівного доступу до цифрових ресурсів і впливу цифрового середовища на сприйняття права.

Отже, як українські, так і європейські науковці сходяться на тому, що цифровізація суттєво змінює механізми формування суспільної свідомості, а соціальні мережі стають одним із ключових чинників впливу на правові уявлення та оцінки. Їхній вплив може бути як позитивним, сприяючи підвищенню правової обізнаності населення, так і негативним, створюючи передумови для поширення спрощених, неповних або викривлених уявлень про право, що становить підґрунтя для формування квазіправосвідомості.

Разом з тим, варто зауважити, що правосвідомість є однією з фундаментальних категорій теорії держави і права, що відображає ставлення особи, соціальних груп і суспільства загалом до права, законодавства, правосуддя та діяльності державних інституцій. Вона охоплює систему правових знань, оцінок, переконань, почуттів і настанов, які визначають сприйняття юридичної реальності та впливають на поведінку суб'єктів права. У сучасній правовій доктрині правосвідомість розглядається не лише як елемент духовної культури суспільства, а як необхідна передумова ефективного функціонування правової системи, реалізації прав людини та утвердження принципу верховенства права.

П. М. Рабінович визначає правосвідомість як систему понять, поглядів, уявлень і почуттів щодо права та правових явищ, що відображає ставлення людей до чинного й бажаного права [2, с. 142-144]. Таке розуміння акцентує увагу на тому, що право не може бути ефективним лише завдяки формальному існуванню нормативних приписів. Його реальна дія залежить від того, наскільки суб'єкти су-

пільних відносин усвідомлюють зміст правових норм, визнають їхню цінність та готові добровільно керуватися ними у своїй поведінці.

Подібний підхід розвиває О. Ф. Скакун, яка зазначає, що правосвідомість включає знання про право, оцінку права та правові установки, які визначають спрямованість поведінки особи [7, с. 507-511]. Саме через правосвідомість забезпечується внутрішнє сприйняття права як соціальної цінності, а правомірна поведінка набуває характеру усвідомленого вибору, а не лише зовнішнього підкорення вимогам закону.

Високий рівень правосвідомості є необхідною умовою утвердження верховенства права. Як зазначає М. І. Козюбра, верховенство права не може зводитися до формального панування закону, а передбачає визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю [8, с. 24-27]. Реалізація цього принципу можлива лише за умови, що громадяни та посадові особи сприймають право як справедливий і легітимний регулятор суспільних відносин. Отже, правосвідомість виступає внутрішнім духовним підґрунтям верховенства права, забезпечуючи добровільне дотримання юридичних норм та повагу до прав інших осіб.

У демократичній державі правосвідомість виконує важливу інтегративну функцію, сприяючи формуванню спільного уявлення про справедливість, свободу, рівність та відповідальність. Вона забезпечує легітимацію державної влади, оскільки довіра до законів і державних інституцій значною мірою залежить від того, наскільки вони відповідають правовим цінностям, які поділяє суспільство. У цьому контексті профе-

сор М. І. Козюбра слушно підкреслює, що верховенство права є не лише юридичним принципом, а й ціннісною основою функціонування держави та суспільства [9, с. 3-6].

Правосвідомість також виконує функцію соціального контролю за діяльністю органів державної влади. Громадяни, які мають належний рівень правової культури, здатні критично оцінювати дії посадових осіб, захищати свої права, брати участь у громадському контролі та вимагати дотримання конституційних стандартів. У такий спосіб правосвідомість сприяє забезпеченню підзвітності державної влади та запобігає свавільному використанню владних повноважень.

Європейська правова думка також пов'язує ефективність верховенства права з рівнем правової культури суспільства. Британський правознавець Том Бінгем у монографії *The Rule of Law* наголошує, що верховенство права передбачає не лише існування якісного законодавства, а й суспільне усвідомлення того, що всі особи та органи влади підпорядковані праву [10, с. 37-39]. За відсутності відповідної правової культури навіть досконалі юридичні механізми не здатні гарантувати реальне панування права.

Німецький дослідник Роберт Алексі розглядає право як систему, тісно пов'язану з моральними цінностями та ідеєю справедливості. На його думку, легітимність правового порядку залежить від здатності права бути раціонально обґрунтованим і визнаним суспільством [11, р. 34-41]. Такий підхід підтверджує, що правосвідомість є необхідною умовою сприйняття права як справедливого та обов'язкового.

Особливого значення правосвідомість набуває в умовах демократичного розвитку держави. Демократія передбачає активну участь громадян у формуванні та реалізації публічної влади, а така участь неможлива без належного розуміння правових процедур, меж компетенції органів влади та механізмів захисту прав людини. Високий рівень правосвідомості сприяє відповідальному виборчому процесу, розвитку громадянського суспільства та формуванню культури конституціоналізму.

Крім того, правосвідомість є важливим чинником забезпечення правової визначеності та стабільності правопорядку. Коли більшість членів суспільства поділяє спільні правові цінності та визнає обов'язковість правових норм, зменшується рівень правопорушень, зростає довіра до судової системи та посилюється ефективність правового регулювання. Натомість деформації правосвідомості – правовий нігілізм, правовий інфантилізм, правовий ідеалізм – можуть спричинити ігнорування законів, недовіру до держави та послаблення демократичних інститутів.

В умовах сучасних глобальних викликів, зокрема цифровізації, інформаційних маніпуляцій та збройної агресії проти України, роль правосвідомості ще більше зростає. Саме вона забезпечує здатність громадян критично сприймати правову інформацію, захищати свої права та підтримувати демократичні цінності навіть за умов суспільної нестабільності.

Можна виснувати, що правосвідомість є невід'ємною передумовою забезпечення верховенства права та демократичного розвитку держави. Вона формує внутрішню готовність

особи діяти відповідно до правових норм, сприяє легітимації державної влади, зміцнює довіру до правових інститутів і забезпечує активну участь громадян у демократичних процесах. Без належного рівня правосвідомості верховенство права залишається декларативним принципом, а демократичні інститути втрачають свою соціальну основу.

У структурі правосвідомості поєднуються раціональні, емоційно-психологічні та вольові компоненти. Це означає, що рівень правової культури суспільства залежить не лише від формального знання законодавства, а й від глибини внутрішнього прийняття права як соціальної цінності. За умов належного розвитку правосвідомість виконує пізнавальну, оцінну, регулятивну та прогностичну функції, забезпечуючи сприйняття права як легітимного механізму впорядкування суспільних відносин [7, с. 509-510]. Разом із тим у реальному суспільному житті правосвідомість може набувати деформованих форм. У науковій літературі такі явища описуються як правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий інфантилізм, правовий дилетантизм, правова демагогія та інші відхилення від збалансованого сприйняття права [12, с. 56-63]. У контексті цифровізації та домінування соціальних мереж особливого значення набуває феномен квазіправосвідомості, який, хоча й не є усталеним терміном у класичній теорії права, дедалі частіше використовується для характеристики спрощених, фрагментарних і нерідко викривлених уявлень про право.

Термін «квазі» (від лат. *quasi* – «ніби», «начебто») вказує на зовнішню подібність явища до певної сут-

ності за відсутності його повноцінного змісту. Відповідно, квазіправосвідомість можна визначити як особливий стан індивідуальної або колективної свідомості, за якого особа оперує уявленнями про право, що мають ознаки правового знання, але не ґрунтуються на системному розумінні юридичних норм, принципів і процедур. Такі уявлення формуються під впливом неперевіреної інформації, емоційних оцінок, стереотипів і псевдоекспертних інтерпретацій.

Квазіправосвідомість має низку характерних ознак. По-перше, вона є фрагментарною, оскільки охоплює лише окремі відомості про право без розуміння їхнього системного зв'язку. По-друге, їй притаманна поверховість, коли складні юридичні явища зводяться до спрощених формулювань. По-третє, вона залежить від емоційного впливу та інформаційних маніпуляцій. По-четверте, така форма свідомості створює ілюзію достатньої правової компетентності, хоча реальний рівень юридичних знань залишається низьким. Саме тому квазіправосвідомість є особливо небезпечною, оскільки поєднує впевненість у правильності власних суджень із відсутністю належної правової аргументації.

За своєю природою квазіправосвідомість є однією з форм деформації правосвідомості. Г. П. Клімова зазначає, що деформація правосвідомості полягає у викривленому сприйнятті сутності та соціальної цінності права [13, с. 92-95]. Подібний підхід підтримує А. С. Ткачук, яка розглядає деформації правосвідомості як аномальні стани, що негативно впливають на правову поведінку та ефективність правового регулювання [12, с. 56-63]. Квазіправосвідомість

мість відповідає цим ознакам, але має специфічне джерело виникнення – масове поширення неповної або викривленої правової інформації в цифровому середовищі.

Відмежування квазіправосвідомості від правового нігілізму має принципове значення. Правовий нігілізм, за визначенням Миколи Козюбри, характеризується негативним ставленням до права, зневірою в його соціальній цінності та недовірою до правових інститутів [9, с. 3-6]. Сутність цього явища полягає у свідомому або емоційному запереченні значущості права як регулятора суспільних відносин. Натомість квазіправосвідомість не обов'язково передбачає негативне ставлення до права. Особа може демонструвати повагу до законності та активно посилатися на правові категорії, однак її судження будуть базуватися на поверховому або недостовірному розумінні юридичних явищ.

Квазіправосвідомість також слід відрізняти від правового ідеалізму. Останній означає перебільшення можливостей права та віру в те, що прийняття закону саме по собі автоматично вирішує соціальні проблеми. М. І. Козюбра розглядає конституційний ідеалізм як прояв дефіциту правової культури, за якого від права очікують результатів, які воно не здатне забезпечити без відповідних соціальних та інституційних передумов [14, с. 44--46]. Квазіправосвідомість може містити елементи такого ідеалізму, однак не зводиться до нього, оскільки включає також неповноту знань, спотворення юридичних фактів та некритичне сприйняття інформації.

Від правового інфантилізму квазіправосвідомість відрізняється

тим, що інфантилізм характеризується незрілістю правових уявлень і недостатньою сформованістю навичок правової поведінки. При цьому особа зазвичай усвідомлює власну недостатню компетентність. Натомість носій квазіправосвідомості нерідко переконаний у високому рівні своєї обізнаності й активно поширює помилкові судження про право.

Окремо слід відмежовувати квазіправосвідомість від правового дилетантизму. Дилетантизм полягає у недостатньому професійному рівні юридичних знань. Квазіправосвідомість є ширшим явищем, яке охоплює не лише дефіцит знань, а й особливий психологічний стан, за якого недостовірні інформація сприймається як беззаперечна істина.

У європейській правовій думці безпосередній термін «квазіправосвідомість» майже не використовується, проте близькі за змістом ідеї містяться в працях Lawrence Friedman, який пов'язував ефективність правової системи з рівнем правової культури та суспільного сприйняття права [15, с. 15-18], а також Naomi Creutzfeldt, яка аналізує трансформацію правосвідомості під впливом цифрових технологій і формування так званої цифрової правосвідомості [16, с. 1-4]. Ці підходи дозволяють пояснити, як інформаційне середовище може впливати на якість правових уявлень.

Отже, квазіправосвідомість є специфічною формою деформації правосвідомості, що характеризується зовнішньою схожістю з правовою обізнаністю за відсутності системного та критичного розуміння права. На відміну від правового нігілізму, вона не обов'язково пов'язана із запереченням цінності права; на відмі-

ну від правового ідеалізму — не обмежується перебільшенням можливостей права; на відміну від правового інфантилізму та дилетантизму — поєднує фрагментарні знання з упевненістю у власній компетентності. Саме ця специфіка робить квазіправосвідомість однією з найхарактерніших форм деформації правової свідомості в умовах цифрового суспільства.

На підставі наведених міркувань вважаємо, що квазіправосвідомість можна визначити як самостійну форму деформації правосвідомості, зумовлену специфікою цифрового інформаційного середовища, а також впливом соціальних мереж, що характеризується зовнішньою подібністю до правової обізнаності за відсутності системного, критичного та методологічно коректного розуміння права. Її сутність полягає у формуванні правових уявлень на основі фрагментарних знань, стереотипів, емоційних оцінок, маніпулятивних повідомлень та псевдоекспертних інтерпретацій.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що в умовах цифровізації суспільства соціальні мережі перетворилися на один із визначальних чинників формування сучасної правосвідомості. Вони виконують функцію альтернативного каналу правової соціалізації, через який особа отримує відомості про зміст правових норм, судову практику, механізми захисту прав людини та діяльність органів державної влади. На відміну від традиційних інститутів правової освіти, цифрові платформи забезпечують оперативність, доступність і масовість поширення правової інформації, що істотно посилює їхній

вплив на формування правових переконань, оцінок та моделей поведінки.

Обґрунтовано, що правосвідомість є не лише формою суспільної свідомості, а й внутрішньою ціннісно-нормативною основою функціонування правової системи. Саме вона забезпечує усвідомлене сприйняття права як соціальної цінності, сприяє добровільному дотриманню юридичних норм, формує довіру до державних інституцій та створює передумови для реального утвердження принципу верховенства права. Належний рівень правосвідомості є необхідною умовою демократичного розвитку держави, оскільки забезпечує активну участь громадян у реалізації конституційних процедур, здійсненні громадського контролю та захисті прав людини.

Встановлено, що поширення квазіправосвідомості має комплексні негативні наслідки для правової системи та демократичного розвитку держави. Воно спричиняє викривлене сприйняття змісту прав і обов'язків, формує нереалістичні очікування щодо діяльності судів та органів влади, послаблює довіру до державних інституцій, стимулює правовий нігілізм і підвищує вразливість суспільства до інформаційних маніпуляцій. У стратегічному вимірі це становить загрозу для правової визначеності, легітимності державної влади та ефективності механізмів захисту прав людини.

Водночас обґрунтовано, що соціальні мережі не мають виключно деструктивного впливу. За умови належного використання вони можуть бути ефективним інструментом поширення достовірних правових

знань, популяризації конституційних цінностей, розвитку громадянської активності та підвищення рівня правової культури населення. Отже, їхній вплив на правосвідомість є амбівалентним і залежить від якості контенту, рівня медіаграмотності користувачів та ефективності державної інформаційної політики.

На підставі проведеного аналізу визначено основні напрями протидії формуванню квазіправосвідомості. До них належать: удосконалення системи правової освіти з інтеграцією елементів медіаграмотності; розвиток офіційних цифрових каналів правової комунікації органів державної влади; підвищення стандартів відповідальності за поширення завідомо недостовірної правової інформації; підтримка незалежних механізмів фактчекінгу; формування навичок критичного аналізу правового контенту; а також впровадження комплексної державної стратегії

зміцнення правової культури в цифровому середовищі.

Таким чином, квазіправосвідомість є характерним явищем цифрової епохи, що відображає трансформацію механізмів правової соціалізації в умовах домінування соціальних мереж. Її подальше дослідження має важливе значення для теорії держави і права, інформаційного права, соціології права та практики забезпечення демократичного розвитку держави. Формування критично мислячої, юридично обізнаної та медіаграмотної особистості слід розглядати як одну з ключових передумов ефективного функціонування правової держави та стійкості демократичного конституційного ладу. Перспективою наукових досліджень у цій сфері може бути подальший аналіз факторів виникнення квазіправосвідомості, а також моделювання засобів їх усунення або ж нівелювання.

Список використаних джерел

1. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2011. № 1. С. 21–30.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 192 с.
3. Базаєв О. Д. Правосвідомість як філософсько-правова категорія: історичні та сучасні інтерпретації. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 167. С. 6–24.
4. Communication Power. Oxford : Oxford University Press, 2009. 571 p.
5. Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media. Princeton : Princeton University Press, 2017. 320 p.
6. Creutzfeldt N. Towards a Digital Legal Consciousness? *European Journal of Law and Technology*. 2021. Vol. 12, № 3. P. 1–18.
7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
8. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2010. № 2. С. 24–35.
9. Козюбра М. І. Верховенство права, правова і соціальна держава: співвідношення. *Верховенство права: історія, теорія, практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (22 грудня 2010 р.). Київ, 2011. С. 3–10.
10. Tom Bingham. The Rule of Law. London : Allen Lane, 2010. 224 p.
11. Robert Alexy. The Argument from Injustice: A Reply to Legal Positivism. Oxford : Oxford University Press, 2002. 144 p.

12. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
13. Ткачук А. С. Деформації правосвідомості: їх сутність та наслідки. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 43. С. 56–63.
14. Клімова Г. П. Правовий нігілізм як форма деформації правосвідомості. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2013. № 2(16). С. 92–99.
15. Козюбра М. І. Конституційний ідеалізм та конституційний нігілізм як прояви дефіциту правової культури. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2006. Т. 53. С. 43–47.
16. Lawrence M. Friedman. *The Legal System: A Social Science Perspective*. New York : Russell Sage Foundation, 1975. 338 p
17. Naomi Creutzfeldt. Towards a Digital Legal Consciousness? *European Journal of Law and Technology*. 2021. Vol. 12, №. 3. *European Journal of Law and Technology*

References

1. Koziubra, M. I. (2011). Pravorozuminnia: poniattia, typy ta rivni [Understanding of law: concepts, types and levels]. *Pravo Ukrainy*, 1, 21–30.
2. Rabinovich, P. M. (2007). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of the general theory of law and the state]. Lviv: Krai.
3. Bazaiev, O. D. (2024). Pravosvidomist yak filosofsko-pravova katehoriia: istorychni ta suchasni interpretatsii [Legal consciousness as a philosophical and legal category: historical and contemporary interpretations]. *Problemy Zakonnosti*, 167, 6–24.
4. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
5. Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
6. Creutzfeldt, N. (2021). Towards a digital legal consciousness? *European Journal of Law and Technology*, 12(3), 1–18.
7. Skakun, O. F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of state and law]. Kharkiv: Konsum.
8. Koziubra, M. I. (2010). Prava liudyny i verkhovenstvo prava [Human rights and the rule of law]. *Pravo Ukrainy*, 2, 24–35.
9. Koziubra, M. I. (2011). Verkhovenstvo prava, pravova i sotsialna derzhava: spivvidnoshennia [The rule of law, legal state and welfare state: correlation]. In *Verkhovenstvo prava: istoriia, teoriia, praktyka* (pp. 3–10). Kyiv.
10. Bingham, T. (2010). *The Rule of Law*. London: Allen Lane.
11. Alexy, R. (2002). *The Argument from Injustice: A Reply to Legal Positivism*. Oxford: Oxford University Press.
12. Tkachuk, A. S. (2011). Deformatsii pravosvidomosti: yikh sutnist ta naslidky [Deformations of legal consciousness: their essence and consequences]. *Aktualni Problemy Polityky*, 43, 56–63.
13. Klimova, H. P. (2013). Pravovyi nihilizm yak forma deformatsii pravosvidomosti [Legal nihilism as a form of deformation of legal consciousness]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Iurydychna Akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*. Seriia: Filosofiia, 2(16), 92–99.
14. Koziubra, M. I. (2006). Konstytutsiyni idealizm ta konstytutsiyni nihilizm yak proiavy defitsytu pravovoi kultury [Constitutional idealism and constitutional nihilism as manifestations of a deficit of legal culture]. *Naukovi Zapysky NaUKMA. Yurydychni Nauky*, 53, 43–47.

15. Friedman, L. M. (1975). *The Legal System: A Social Science Perspective*. New York: Russell Sage Foundation.

16. Creutzfeldt, N. (2021). Towards a digital legal consciousness? *European Journal of Law and Technology*, 12(3), 1-18.

Cherkas M. Ye., *Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor, Department of Theory and History of Law of the Yaroslav Mudryi National Law University,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6939-9545>

The Role of Social Media in the Formation of Quasi-Legal Consciousness

This article examines the role of social media in the formation of quasi-legal consciousness as a specific form of deformation of legal consciousness, characterized by an outward resemblance to legal awareness in the absence of a systematic, critical, and methodologically sound understanding of law. It is argued that, in the context of the digitalization of society, social media have become one of the key institutions of legal socialization, significantly influencing the formation of legal perceptions, evaluations, and patterns of behavior. It is established that algorithmic content personalization, the effects of “filter bubbles” and “echo chambers,” the emotionalization of communication, and the dissemination of pseudo-expert opinions and disinformation create favorable conditions for the emergence of simplified, fragmented, and often distorted perceptions of law.

The article analyzes the significance of legal consciousness for ensuring the rule of law and the democratic development of the state. An original definition of quasi-legal consciousness is proposed, and this concept is distinguished from related categories, including legal nihilism, legal idealism, legal infantilism, and legal dilettantism. The principal causes of quasi-legal consciousness are identified, including an insufficient level of legal education, the complexity of legal regulation, information overload, low levels of media literacy, and a deficit of trust in public institutions.

It is demonstrated that the spread of quasi-legal consciousness adversely affects the legal culture of society, reduces public trust in law and state institutions, intensifies legal nihilism, and increases society’s vulnerability to information manipulation. The article proposes the main directions for minimizing the negative impact of this phenomenon, including improving legal education, integrating media literacy into educational curricula, developing official digital channels of legal communication, and supporting mechanisms for verifying the accuracy of legal information.

Keywords: *legal consciousness, quasi-legal consciousness, social media, informational influence, legal culture, media literacy, deformation of legal consciousness.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Черкас М. Є. Роль соціальних мереж у формуванні квазіправосвідомості. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 5-17. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.01>

Citation APA: Cherkas, M. Ye. (2026). Rol sotsialnykh merezh u formuvanni kvazipravosvidomosti [The role of social media in the formation of quasi-legal consciousness]. Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine, 2(36), 5–17. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.01>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтвердила оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 21.04.2026

Прийнята до друку: 19.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 21 April 2026

Accepted for publication: 19 May 2026

Published: 31 May 2026

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.02

УДК 347.91.

Бонтлаб В. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного, трудового
та економічного права, Академія праці,
соціальних відносин і туризму*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9153-9516>

ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ГОЛОВНИЙ ОРІЄНТИР СПРАВЕДЛИВОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Статтю присвячено комплексному доктринальному дослідженню основного завдання цивільного судочинства як ключового орієнтира справедливого розгляду справ. Обґрунтовано, що основне завдання цивільного судочинства є не декларативним вектором, а законодавчим імперативом. Доведено, що його трикомпонентна структура (справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд) виступає головним орієнтиром правосуддя, який має превалювати над будь-яким процесуальним формалізмом задля досягнення кінцевої мети – ефективного відновлення порушених прав. Розкрито сутність справедливого судового розгляду справ з урахуванням судової практики. Автором запропоноване власне розуміння завдання цивільного судочинства, а саме як законодавчо закріпленого імперативу, що полягає у розгляді та вирішенні цивільних справ задля досягнення кінцевої мети – ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Зміст цього завдання визначено у вигляді трикомпонентної структури, елементи якої перебувають у нерозривному зв'язку: справедливість, неупередженість та своєчасність.

На основі аналізу праць вітчизняних науковців та прецедентної практики Європейського суду з прав людини доведено, що дотримання права на справедливий судовий розгляд є запорукою стабільності держави, а його порушення нівелює сутність ефективного відновлення порушених прав особи.

Зроблено висновок, що законодавчо закріплені завдання цивільного судочинства виступають фундаментальним орієнтиром та критерієм забезпечення справедливого розгляду справ.

Ключові слова: цивільне судочинство, завдання цивільного судочинства, судовий розгляд, справедливість, неупередженість, ЄКПЛ.

Постановка проблеми. Право на справедливий судовий розгляд є одним із основних прав людини, що належить кожній людині, незалежно від раси, походження, соціального статусу, місця проживання, матеріального становища тощо. Кожна держава може продемонструвати ознаки демократичної держави, що керується законом, як декларативно, так і практично, лише за умови дотримання права на справедливий судовий розгляд. Недотримання цього права становить загрозу для стабільності держави, на що неодноразово наголошував Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також є порушенням основних прав людини [1].

Сучасна доктрина цивільного процесуального права України перебуває на етапі глибокої трансформації. Перехід вітчизняної доктрини від радянської ідеології до концепту забезпечення дієвого правового захисту вимагає переосмислення фундаментальних засад. В умовах правового режиму воєнного стану та майбутнього повоєнного відновлення запит суспільства на справедливість є безпрецедентно високим. Відтак, нагальним науковим завданням є формування цілісної концепції, яка б обґрунтувала статус завдань цивільного судочинства не як декларативних гасел, а як нормативного фільтра та єдиного законного орієнтира для гарантування особі права на справедливий судовий розгляд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика визначення мети та завдань цивільного судочинства, а також права на спра-

ведливий судовий розгляд завжди перебувала в епіцентрі уваги вітчизняної та зарубіжної процесуальної науки. Фундаментальні засади завдання цивільного судочинства розкрито в класичних працях таких українських вчених, як Н. Ю. Голубевої, М. Гетьманцева, О. В. Гетьманцева, О. Братель, О. С. Захарової та інш.

Водночас, оскільки концепт справедливого судового розгляду є універсальною європейською цінністю, осмислення цієї проблематики неможливе без звернення до зарубіжної доктрини. Системний аналіз права на справедливий суд та його елементів розкрито у праці Ewa Szuber-Bednarz «The right to a fair trial in the ECHR» та Leigh L. H. у праці «The Right to a Fair Trial and the European Convention on Human Rights».

Постановка завдання. Метою статті є здійснення теоретико-практичного аналізу завдань цивільного судочинства крізь призму права на справедливий судовий розгляд, характеристика основних елементів завдання цивільного судочинства з урахуванням положень ст.6 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (далі – Конвенція).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) «завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, метою чого є захист порушених невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних

осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави» [2]. Ця законодавча формула не є просто декларативною, а становить собою фундаментальну основу цивільного судочинства та має практичне значення. Вона виступає як орієнтир та головний критерій оцінки якості здійснення правосуддя.

В. Короленко, виходячи із лексичної конструкції викладення завдань цивільного судочинства, пропонує виділяти такі завдання: справедливий розгляд цивільних справ; справедливе вирішення цивільних справ; неупереджений розгляд цивільних справ; неупереджене вирішення цивільних справ; своєчасний розгляд цивільних справ; своєчасне вирішення цивільних справ [3, с. 97]. На нашу думку, даний підхід будується виключно на лексичному розборі тексту норми, що призводить до штучного дроблення єдиного правового явища на шість окремих завдань.

Аналіз статті 2 ЦПК України в науковому колі провокує осмислення і інших питань, а саме як завдання цивільного судочинства трансформуються в його мету, а також як завдання співвідносяться з метою цивільного судочинства [4, с. 4]. О. С. Захарова зазначає, що ототожнення мети і завдання судочинства певною мірою продукується проблемами тлумачення цих слів фахівцями-дослідниками синонімічних рядів. З іншого боку, дослідники права не можуть робити висновків без урахування загальновідомих об'єктивних законів поведінки і діяльності людини та соціуму загалом, співвідношення понять «мета», «завдання» у загальноновизнаних і сталих філософських

дослідженнях [5, с. 11]. Як відзначає О. В. Гетманцев, мета і завдання об'єднані у змісті цієї статті, оскільки важливість використання двох понять пов'язана з подвійною сутністю цільових настанов, зумовлених послідовним розвитком цивільного процесу як нормативної моделі розгляду абстрактної цивільної справи. Тому, продовжує науковець, мета і завдання співвідносяться між собою як загальне і конкретне: мета тут акумулює завдання правосуддя в цивільному судочинстві, які, у свою чергу, виступають процесуальними засобами реалізації мети [6, с. 51]. Протилежну думку висловлює О. Братель, переконуючи, що подальша вказівка на мету цивільного судочинства призводить до фактичного дублювання змісту з іншими нормами. Так, вчений переконує, що з метою усунення наявної правової суперечності законодавцю достатньо було б обмежитись виключно перерахуванням завдань цивільного судочинства у вигляді «справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду цивільних справ». Вказані завдання повинні виступати керівними та імперативними орієнтирами в діяльності суддів [4, с. 5]. Ми вважаємо, що підхід О. С. Захарової та О. В. Гетьманцева є найбільш доктринально виваженим. Підтримуємо позицію, що досягається співвідношення мети і завдання як «загального і конкретного», тому що неможливо досягти мети, не виконавши завдання.

Слід зауважити, що сама конструкція чинної ст. 2 ЦПК України повністю повторює стару редакцію ст. 1 ЦПК України. Досліджуючи статтю 2 ЦПК України, варто звернути увагу на ґрунтовні висновки

Н. Ю. Голубевої. Аналізуючи законодавчі дефініції, дослідниця виокремлює чотири ключові аспекти: 1) основною метою цивільного судочинства є ефективний захист прав, свобод і законних інтересів осіб, справи яких стали предметом судового розгляду та, коли ці права, свободи чи інтереси порушені, невизнані або оспорується; 2) об'єктом судового захисту визнаються права, свободи чи інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, інтереси держави; 3) цей захист відбувається за визнаними стандартами судочинства: розгляд і вирішення цивільних справ має бути справедливим, неупередженим та своєчасним; 4) завдання цивільного судочинства превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі [7, с. 5]. Таким чином, погоджуючись із наведеними висновками, можна стверджувати, що завдання цивільного судочинства виступають не просто вектором руху, а імперативним орієнтиром, який має превалювати над будь-яким процесуальним формалізмом заради досягнення головної мети – ефективного відновлення порушеного права.

Основне завдання цивільного судочинства слід розглядати як законодавчо закріплений імператив, що полягає у розгляді та вирішенні цивільних справ задля досягнення кінцевої мети – ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Зміст цього завдання має складну, трикомпонентну структуру, елементи якої перебувають у нерозривному зв'язку: справедливість, неупередженість та своєчасність. Так, основне завдання цивільного судочинства виступає головним орієнтиром

справедливого розгляду цивільних справ.

Справедливість у цивільному судочинстві є багатовимірною категорією, що охоплює різні аспекти. Перші загальні уявлення про справедливість з'явилися в епоху Античності. Так, передбачалось, що справедливість – це саме те поняття, з яким пов'язується як походження держави («без насіння справедливості у людини не виникла б сама держава» Цицерон), її існування («де немає справедливості, там немає і держави» Цицерон), так і «уявлення про державу» в розумінні її призначення (державу створюється для того, «щоб жити щасливо» Аристотель). Одним із важливих завдань, яке покладається на владу в державі, полягає у тому, щоб вона вирішила, що є «справедливим у взаємних стосунках громадян між собою» [8, с. 117].

Національне законодавство не розкриває зміст справедливого судового розгляду в окремій нормі. Як зазначають В. В. Комаров та Н. Ю. Сакара, право на справедливий судовий розгляд слід аналізувати у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні це право закріплено в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (далі - Конвенція), воно ототожнюється з правом на доступ до правосуддя, тобто кожна особа мусить мати можливість ініціювати судовий розгляд справи щодо своїх цивільних прав і свобод та отримати справедливий і ефективний судовий захист. Також особа мусить мати безпосередній доступ, не обтяжений якимись юридичними чи фактичними перешкодами, до судової установи, а розгляд справи має відбуватися з додержанням усіх

вимог, передбачених п. 1 ст. 6 Конвенції. У вузькому значенні право на справедливий судовий розгляд охоплює лише вимогу «справедливої процедури», яка в тексті статті Конвенції про захист прав людини та основних свобод використовується поряд з вимогами незалежності та безсторонності суду і публічності й розумності строку судового розгляду [9].

Н. Ю. Голубєва переконує, що справедливий розгляд цивільних справ - забезпечується на основі правильного встановлення фактичних обставин справи, їх юридичної оцінки, правильного тлумачення норм, що застосовуються. Крім того, науковиця зазначає, що складовими «права на справедливий судовий розгляд» є «право на суд» разом із правом на доступ до суду, тобто правом звертатися до суду з цивільними скаргами (Голдер проти Сполученого Королівства, § 36) [7].

Відповідно до статті 6 Конвенції, яку Україна ратифікувала відповідно до Закону «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 і 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [10]. Таким чином, дана норма гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд.

Слід зазначити, що право на справедливий судовий розгляд є комплексним поняттям, яке складається з сукупності елементів. Дані елементи відображені у п. 1 ст. 6

Конвенції та у практиці ЄСПЛ. Прецедентна практика ЄСПЛ стала основним інструментом офіційного тлумачення положень Конвенції. На сьогодні аналіз рішень ЄСПЛ є майже обов'язковим для визначення таких понять, як «незалежність суду», «неупередженість», «розумний строк», «правова визначеність» тощо.

У рішенні від 23 жовтня 1990 року ЄСПЛ наголосив, що «право на справедливий суд посідає настільки важливе місце в демократичному суспільстві, що немає жодних підстав для обмежувального тлумачення статті 6, пункту 1 Конвенції. Відповідність духу Конвенції вимагає, щоб слово «розгляд» не тлумачилося надто технічно, а щоб йому надавалося змістовне, а не формальне значення». Більше того, у рішенні Європейського суду з прав людини від 28 червня 2005 року було підкреслено, що «право на справедливий судовий розгляд посідає настільки важливе місце в демократичному суспільстві, що немає жодних підстав для обмежувального тлумачення статті 6, пункту 1 Конвенції (...)» [11].

ЄСПЛ підкреслює, що ст. 6 § 1 Конвенції гарантує тільки «процесуальну» справедливість, що на практиці розуміється як змагальні провадження, у процесі яких у суді на рівних засадах заслуховуються аргументи сторін (Star Cate Epilekta Gevmata та інші проти Греції). Справедливість проваджень завжди оцінюється їх розглядом узагалом для того, щоб окрема помилка не порушувала справедливість усього провадження (Миролюбов та інші проти Латвії, § 103) [7].

Повертаючись до тріади елементів завдання цивільного судочин-

ства «справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд» національного законодавства, то слід зауважити, що це є імплементацією положень статті 6 Конвенції. Практика ЄСПЛ переконливо доводить, що процесуальний та матеріальний виміри справедливості є нерозривними.

Так, стаття 6 Конвенції гарантує право на розгляд справи у суді протягом розумного строку. Як у цивільному, так і в кримінальному судочинстві це дало поштовх до формування значного масиву судової практики, і тут можна розглянути основні її риси. По-перше, швидкість має бути збалансована зі справедливістю; по-друге, держава не може посилатися як на виправдання на недостатність заходів, яких вона вжила для забезпечення швидкого судового розгляду.

Як у цивільних, так і в кримінальних провадженнях ЄСПЛ і Комісія зазначали, що розумність тривалості провадження має оцінюватися з урахуванням обставин справи та її складності, поведінки сторін та органів, які розглядають справу (*Scopelletti v. Italy*, (1993); *Olsson v. Sweden*(No.2), (1992); *König v. Federal Republic of Germany*, (1978); *App. No. 9604/81 v. Germany*, (1983) 5 E.H.R.R. 587) Також можна враховувати особливе становище позивача у цивільній справі. До прикладу, у справі «Дема проти Франції» суд постановив, що для визначення того, чи було дотримано гарантії швидкого судового розгляду, доречно враховувати скорочену тривалість життя позивача, який заразився ВІЛ внаслідок переливання забрудненої крові [13].

Стаття 6 також передбачає, що питання, до яких вона застосовуєть-

ся, розглядаються незалежним та безстороннім судом, встановленим законом. Незалежність та безсторонність – це різні цінності. Орган може бути безстороннім, навіть якщо він не є незалежним, і, звичайно, він може бути незалежним, не будучи безстороннім. Існує значна кількість судової практики, що стосується цих питань, яким, знову ж таки, можна надати лише короткий огляд. Визначаючи, чи можна вважати орган незалежним, Суд враховує: спосіб призначення його членів, тривалість їхніх повноважень, наявність гарантій від зовнішнього тиску та питання, чи орган має видимість незалежності. Відсутність формального визнання незмінюваності судді сама по собі не означає відсутність незалежності за умови, що незалежність визнається фактично та що інші необхідні гарантії присутні (*Campbell and Fell v. United Kingdom*, (1984)) [13].

Щодо неупередженості Суд розрізняє суб'єктивну та об'єктивну неупередженість. У справі «Де Куббер проти Бельгії» Суд розглянув ці окремі елементи неупередженості. Щодо першого, особиста неупередженість судді вважається доведеною, доки не буде надано доказів протилежного. Щодо останньої, питання полягає в тому, чи порушено видимість неупередженості. Щоб довести упередженість, заявник повинен показати не лише, що він побоювався упередженості, але й що можливість такої упередженості може бути об'єктивно обґрунтована. Ці принципи застосовуватимуться як до цивільних, так і до кримінальних проваджень, хоча більшість наведених прикладів насправді стосуються кримінальних проваджень [13].

У національному законодавстві неупередженість суду не згадується на конституційному рівні як окрема засада судочинства. Водночас згадку про необхідність розгляду справ неупереджено наведено в тексті присяги судді (ч. 1ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ визнається завданням цивільного судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК України) [14, с. 48].

Наостанок слід зазначити, що завдання цивільного судочинства тісно пов'язані із принципами цивільного судочинства та пронизують всі його норми, а в деяких виступають критерієм тієї чи іншої поведінки чи їх оцінки [7]. Так, умовою об'єднання і роз'єднання позовів також виступає сприяння виконанню завдання цивільного судочинства (ст. 188 ЦПК). Завданню цивільного судочинства має відповідати судові рішення, а саме «судове рішення має відповідати завданню цивільного

судочинства, визначеному цим Кодексом» (ст. 263 ЦПК) тощо [2].

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що основне завдання цивільного судочинства, зафіксоване у статті 2 ЦПК України, є орієнтиром, що визначає зміст і спрямованість усієї діяльності суду.

Основне завдання цивільного судочинства слід розглядати як законодавчо закріплений імператив, що полягає у розгляді та вирішенні цивільних справ задля досягнення кінцевої мети – ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Зміст цього завдання має трикомпонентну структуру, елементи якої перебувають у нерозривному зв'язку: справедливість, неупередженість та своєчасність.

Таким чином, завдання цивільного судочинства є головним орієнтиром справедливого судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Szuber-Bednarz E. T. The right to a fair trial in the ECHR judicature. *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*. 2021. Vol. 10, no. 10. P. 17–27. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.6235>
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 31 груд. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Короленко В. Медіація під час судового провадження в контексті справедливості розгляду і вирішення цивільних справ. *Приватне право і підприємство*. 2024. № 24. С. 95–103. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.13>
4. Братель О. Новий погляд на проблемні питання визначення завдань та мети цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4 (242). С. 3–12.
5. Захарова О. С. До проблеми визначення завдань цивільного судочинства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 6 (15). С. 61–67.
6. Гетманцев О. В. Поняття, мета та завдання цивільного судочинства: Цивільний процес України : підручник. За заг. ред. д.ю.н., доцента М. М. Ясинка. К. : Алерта, 2014. 744 с.

7. Голубева Н. Ю. Завдання цивільного судочинства: поняття та зміст. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 13 груд. 2019 р.) / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2019. С. 4–8.
8. Головатий С. Верховенство права : монографія у 3-х кн. Книга перша. Верховенство права: від ідеї до доктрини. Київ : Видавництво «Фенікс», 2006. 1747 с.
9. Комаров В. В., Сакара Н. Ю. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2007. 42 с.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.04.2026).
11. Judgment of the ECHR in the case of Moreira de Azevedo v. Portugal of 23 October 1990, LEX no. 81118.
12. Judgment of the European Court of Human Rights of 28 June 2005, LEX no. 166845.
13. Leigh L. H. The Right to a Fair Trial and the European Convention on Human Rights. *The Right to a Fair Trial*. Berlin, Heidelberg, 1997. P. 645–668. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-642-60274-0_24 (дата звернення: 10.04.2026).
14. Цувіна Т. А. Неупередженість суду в цивільному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та вибрані кейси Верховного Суду. Проблеми законності. 2023. Вип. 160. С. 45–65. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.273808>

References

1. Szuber-Bednarz, E. T. (2021). The right to a fair trial in the ECHR judicature. *Studia Administracj i Bezpieczeństwa*, 10(10), 17–27. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.6235>
2. Civil Procedure Code of Ukraine No. 1618-IV (2004, March 18). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Korolenko, V. (2024). Mediatsiia pid chas sudovoho provadzhennia v konteksti spravedlyvosti rozghliadu i vyrishennia tsyvilnykh sprav [Mediation during court proceedings in the context of fairness in consideration and resolution of civil cases]. *Pryvatne Pravo i Pidpryemnytstvo*, 24, 95–103. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.13>
4. Bratel, O. (2016). Novyi pohliad na problemni pytannia vyznachennia zavdan ta mety tsyvilnoho sudochynstva [A new view on problematic issues of defining the tasks and purpose of civil proceedings]. *Pidpryemnytstvo, Hospodarstvo i Pravo*, 4(242), 3–12.
5. Zakharova, O. S. (2013). Do problemy vyznachennia zavdan tsyvilnoho sudochynstva [On the problem of defining the tasks of civil proceedings]. *Chasopys Tsyvilnoho i Kryminalnoho Sudochynstva*, 6(15), 61–67.
6. Hetmantsev, O. V. (2014). Poniattia, meta ta zavdannia tsyvilnoho sudochynstva [Concept, purpose and tasks of civil proceedings]. In M. M. Yasynok (Ed.), *Tsyvilnyi protses Ukrainy* [Civil procedure of Ukraine]. Alerta.
7. Holubieva, N. Yu. (2019). Zavdannia tsyvilnoho sudochynstva: Poniattia ta zmist [Tasks of civil proceedings: Concept and content]. In N. Yu. Holubieva (Ed.), *Tsyvilne sudochynstvo u svitli sudovoi reformy v Ukraini: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii im. Yu. S. Chervonoho* (Одеса, 13 hrudnia 2019 r.) [Civil proceedings in the light of judicial reform in Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical internet conference named after Yu. S. Chervonyi] (pp. 4–8). Feniks.
8. Holovatyi, S. (2006). Verkhovenstvo prava [Rule of law] (Book 1, Verkhovenstvo prava: Vid idey do doktryny [Rule of law: From idea to doctrine]). Feniks.

9. Komarov, V. V., & Sakara, N. Yu. (2007). Pravo na spravedlyvyi sudovyi rozghliad u tsyvilnomu sudochynstvi [The right to a fair trial in civil proceedings]. Natsionalna Yurydychna Akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho.
10. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950, November 4). Council of Europe. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
11. *Moreira de Azevedo v. Portugal*, App. No. 11296/84, European Court of Human Rights (1990, October 23).
12. European Court of Human Rights. (2005, June 28). Judgment. LEX No. 166845.
13. Leigh, L. H. (1997). The right to a fair trial and the European Convention on Human Rights. In *The Right to a Fair Trial* (pp. 645–668). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-60274-0_24
14. Tsuvina, T. A. (2023). Neuperedzhenist sudu v tsyvilnomu sudochynstvi: Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny ta vybrani keisy Verkhovnoho Sudu [Impartiality of the court in civil proceedings: Practice of the European Court of Human Rights and selected cases of the Supreme Court]. *Problemy Zakonnosti*, 160, 45–65. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.273808>

Bontlab V. V., Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Department of Civil, Commercial, and Labour Law of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9153-9516>

The Primary Task of Civil Proceedings as the Principal Guideline for the Fair Adjudication of Civil Cases

This article is devoted to a comprehensive doctrinal study of the primary objective of civil proceedings as a key benchmark for the fair adjudication of cases. It is argued that the primary objective of civil proceedings is not a declaratory principle but a legislative imperative. It is demonstrated that its three-component structure (fair, impartial and timely adjudication) serves as the primary benchmark of justice, which must take precedence over any procedural formalism in order to achieve the ultimate goal – the effective restoration of infringed rights. The essence of a fair trial is revealed, taking into account judicial practice. The author proposes his own understanding of the task of civil proceedings, namely as a legally enshrined imperative consisting in the hearing and resolution of civil cases to achieve the ultimate goal – the effective protection of violated, unrecognised or disputed rights, freedoms or interests. The content of this task is defined as a three-component structure, the elements of which are inextricably linked: fairness, impartiality and timeliness.

Based on an analysis of the works of domestic scholars and the case law of the European Court of Human Rights, it is demonstrated that respect for the right to a fair trial is a guarantee of state stability, whilst its violation undermines the very essence of the effective restoration of an individual's infringed rights.

It is concluded that the legally enshrined objectives of civil proceedings serve as a fundamental guideline and criterion for ensuring the fair adjudication of cases.

Keywords: *civil proceedings, objectives of civil proceedings, court proceedings, justice, impartiality, ECHR.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Бонтлаб В. В. Основне завдання цивільного судочинства як головний орієнтир справедливого розгляду цивільних справ. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 18–27. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.02>

Citation APA: Bontlab, V. V. (2026). Osnovne zavdannia tsyvilnoho sudochynstva yak holovnyi oriientyr spravedlyvoho rozghliadu tsyvilnykh sprav [The Primary Task of Civil Proceedings as the Principal Guideline for the Fair Adjudication of Civil Cases]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 18–27. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.02>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 19.04.2026

Прийнята до друку: 17.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 19 April 2026

Accepted for publication: 17 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.03

УДК 341.231:347.91

Матвєєва А. В.,

кандидатка юридичних наук, старша
наукова співробітниця, доцентка кафедри
цивільного судочинства, арбітражу та
міжнародного приватного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6276-6912>

ФІЗИЧНА ОСОБА – ПІДПРИЄМЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

У статті здійснено комплексне дослідження правового статусу фізичної особи – підприємця як суб'єкта міжнародного приватного права в умовах трансформації національного законодавства України та поглиблення євроінтеграційних процесів. Проаналізовано особливості міжнародної приватно-правової правосуб'єктності фізичної особи – підприємця, визначено проблемні аспекти встановлення особистого закону підприємця у правовідносинах, ускладнених іноземним елементом, а також досліджено питання кваліфікації підприємницького статусу фізичної особи у різних правових системах.

Особливу увагу приділено порівняльно-правовому аналізу моделей індивідуального підприємництва у державах – членах Європейського Союзу, зокрема правових конструкцій *sole trader*, *auto-entrepreneur*, *entrepreneur individuel*, *Einzelkaufmann* та *jednoosobowa działalność gospodarcza*. Визначено основні відмінності між українською моделлю фізичної особи – підприємця та відповідними європейськими підходами до регулювання індивідуального підприємництва.

Досліджено вплив реформи господарського законодавства України, пов'язаної з утратою чинності Господарським кодексом України, на правовий статус фізичної особи – підприємця та перспективи формування моністичної моделі приватноправового регулювання підприємницької діяльності. Обґрунтовано необхідність удосконалення національного законодавства у сфері міжнародного приватного права з урахуванням європейських стандартів та сучасних тенденцій розвитку транскордонної підприємницької діяльності.

Ключові слова: *фізична особа – підприємець, міжнародне приватне право, правосуб'єктність, особистий закон, колізійне право, європейська інтеграція, транскордонні правовідносини, індивідуальне підприємництво, правове регулювання, державне регулювання, гармонізація законодавства.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтенсифікації міжнародних економічних зв'язків фізичні особи – підприємці дедалі активніше виходять на міжнародний ринок, здійснюючи різноманітні правочини та бізнес-операції за межами національних юрисдикцій. Це породжує комплекс правових проблем, пов'язаних із визначенням правового статусу таких суб'єктів у сфері міжнародного приватного права, що регулює цивільні та господарські відносини з іноземним елементом.

Науково-практичний інтерес викликає питання визначення правового режиму фізичної особи – підприємця як суб'єкта міжнародного приватного права, а також встановлення правил, що регулюють їхні взаємовідносини у міжнародному середовищі. При цьому існує необхідність у системному аналізі чинного законодавства, міжнародних угод і судової практики для формування чітких підходів до вирішення колізійних питань і правозастосовної практики.

Таким чином, проблема полягає у вдосконаленні теоретичних основ і практичних механізмів правового регулювання діяльності фізичних осіб – підприємців у міжнародному приватному праві, що забезпечить захист їхніх прав і законних інтересів у транскордонних правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження колізійного регулювання, міжнародної приватноправової правосуб'єктності та статусу учасників транскордонних приватноправових відносин сформовано у працях А. С. Довгерта, В. І. Кисіля, О. Р. Кібен-

ко, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. В. Панченко, Ж. В. Чевичалової, І. А. Шуміло та інших представників науки міжнародного приватного права. У зазначених дослідженнях розкрито питання природи колізійних норм, кваліфікації у міжнародному приватному праві, визначення особистого закону суб'єктів приватноправових відносин, а також проблеми гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами.

Питання правового статусу суб'єктів господарювання, природи підприємницької діяльності та системи господарського законодавства досліджували О. М. Вінник, Р. В. Джабраїлов, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменський, В. К. Мамутов, В. С. Мілаш, В. В. Рєзнікова, В. А. Устименко, В. С. Щербина та інші представники науки господарського права.

Порівняльно-правові аспекти правового статусу фізичної особи – підприємця та особливості регулювання індивідуального підприємництва у правових системах різних держав досліджували R. Blackburn, Y. Guyon, A. Kovalainen, K. Schmidt та інші науковці. У їхніх працях висвітлено особливості правового становища одноосібних підприємців, специфіку здійснення підприємницької діяльності фізичними особами, а також підходи до регулювання індивідуального підприємництва у європейських правових системах.

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок у сфері господарського права, економічної безпеки та європейської інтеграції, у сучасній юридичній науці відсутнє комплексне дослідження правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану та після-

воєнного відновлення економіки України крізь призму системного поєднання європейських підходів із формуванням національної моделі господарсько-правового розвитку. Недостатньо дослідженими залишаються питання трансформації господарсько-правових механізмів забезпечення економічної стійкості держави, визначення меж та форм державного втручання в економіку в умовах воєнного стану, а також особливостей адаптації національного економічного законодавства до правопорядку Європейського Союзу в процесі повоєнної реконструкції та модернізації економіки України.

Постановка завдання. Метою наукової статті є комплексне дослідження правового статусу фізичної особи – підприємця як суб'єкта міжнародного приватного права, а також особливостей її участі у приватноправових відносинах, ускладнених іноземним елементом.

Для досягнення поставленої мети у статті визначено такі завдання: з'ясувати правову природу фізичної особи – підприємця у системі суб'єктів міжнародного приватного права; дослідити особливості міжнародної приватноправової правосуб'єктності фізичної особи – підприємця; проаналізувати колізійно-правові засади визначення особистого закону та права, що застосовується до підприємницької діяльності фізичної особи; визначити особливості участі фізичної особи – підприємця у міжнародних договірних та господарських відносинах; дослідити юрисдикційні аспекти захисту прав та інтересів фізичної особи – підприємця у транскордонних спорах; а також окреслити перспективні напрями вдосконалення законодавства

України у сфері правового регулювання міжнародної підприємницької діяльності фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу.

Важливе методологічне та нормативне значення для визначення правового статусу фізичної особи – підприємця як суб'єкта міжнародного приватного права має стаття 42 Конституції України [1], яка закріплює право кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом. Указане конституційне положення є фундаментальною гарантією реалізації економічної свободи особи та формує засадничу основу підприємницької правосуб'єктності фізичної особи як учасника як національних, так і транскордонних приватноправових відносин.

У площині міжнародного приватного права норми статті 42 Конституції України [1] набувають особливої актуальності у зв'язку з розширенням участі фізичних осіб – підприємців у міжнародному економічному обороті, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності, міжнародної торгівлі послугами, електронної комерції, цифрового підприємництва та інших форм господарської взаємодії. Конституційне закріплення свободи підприємницької діяльності створює правову передумову для визнання фізичної особи – підприємця самостійним суб'єктом міжнародного приватного права, здатним набувати та реалізовувати цивільні права й обов'язки у правовідносинах, ускладнених іноземним елементом.

Водночас положення статті 42 Конституції України [1] не обмежуються лише гарантуванням свободи підприємницької діяльності, а й пок-

ладають на державу обов'язок забезпечення захисту конкуренції, недопущення монополізації економічної діяльності та охорони прав споживачів. У контексті міжнародного приватного права це має важливе значення для формування належного механізму правового захисту фізичних осіб – підприємців у транскордонних правовідносинах, а також для забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері міжнародного комерційного обороту.

Крім того, конституційні засади свободи підприємництва кореспондують із європейськими підходами до забезпечення свободи економічної діяльності та свободи заснування та свободи надання послуг (establishment), що є важливим у контексті адаптації законодавства України до аспису Європейського Союзу та гармонізації національного правового регулювання із сучасними міжнародними стандартами здійснення підприємницької діяльності.

Правовий статус фізичної особи – підприємця як суб'єкта підприємницької діяльності продовжує залишатися одним із найбільш дискусійних і водночас фундаментальних питань сучасної юридичної науки. Попри тривалий період наукового осмислення зазначеної проблематики, вона не лише не втрачає своєї актуальності, а й набуває нових змістовних аспектів у контексті трансформації національного законодавства, розвитку міжнародно-правового регулювання економічних відносин та реалізації євроінтеграційного курсу України.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в сучасних умовах адаптації правової системи України до аспису Європейського Союзу,

що супроводжується переглядом концептуальних підходів до визначення правового становища суб'єктів підприємницької діяльності, гармонізацією національного законодавства із європейськими стандартами та переосмисленням ролі фізичної особи – підприємця у системі приватноправових і господарських відносин. Сукупність зазначених чинників, а також наявність окремих прогалин у вітчизняній правовій доктрині й неоднозначність підходів до визначення обсягу правосуб'єктності фізичної особи – підприємця зумовлюють необхідність здійснення комплексного порівняльно-правового дослідження правового статусу ФОП в Україні та державах – членах Європейського Союзу.

Одним із ключових внутрішньодержавних чинників актуалізації досліджуваної проблематики стала системна реформа господарського законодавства України, реалізована у 2025 році. З ухваленням Закону України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» Господарський кодекс України було визнано таким, що втрачає чинність з 28 серпня 2025 року [2]. Зазначена законодавча трансформація є безпрецедентною за своїм масштабом у контексті розвитку національної системи господарського законодавства та фактично засвідчує відмову від дуалістичної моделі правового регулювання підприємницьких відносин на користь моністичної цивілістичної концепції.

Особливого значення зазначені зміни набувають для правового статусу фізичної особи – підприємця,

яка тривалий час перебувала на стику двох самостійних регулятивних масивів – цивільно-правового, закріпленого, зокрема, у главі 5 Цивільного кодексу України [3], та господарсько-правового, врегульованого положеннями глави 6 Господарського кодексу України. Ліквідація зазначеної нормативної дихотомії зумовлює необхідність переосмислення правової природи фізичної особи – підприємця, обсягу її правосуб'єктності, особливостей участі у приватноправових та господарських відносинах, а також співвідношення публічно-правових і приватноправових засад регулювання підприємницької діяльності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідних підходів у національному законодавстві та правопорядках держав – членів Європейського Союзу.

Вагомим зовнішньополітичним та правовим чинником актуалізації дослідження правового статусу фізичної особи – підприємця є інтенсифікація євроінтеграційних процесів України. Надання Україні статусу держави-кандидата на вступ до Європейський Союз у червні 2022 р., а також офіційний початок переговорного процесу щодо членства у 2024 р. фактично трансформували адаптацію національного законодавства до *acquis* Європейського Союзу із політико-правового орієнтира у безпосередній міжнародно-правовий та законодавчий обов'язок держави. У сфері правового регулювання підприємницької діяльності фізичних осіб це передбачає поступове наближення української моделі ФОП до відповідних правових конструкцій, сформованих у державах – членах ЄС, зокрема моделей *sole trader* у Вели-

кій Британії, *auto-entrepreneur* / *micro-entrepreneur* у Франції, *Einzelkaufmann* у Німеччині та інших аналогічних форм індивідуального підприємництва. У зв'язку з цим здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу зазначених моделей є необхідною науковою передумовою для формування концептуально обґрунтованих напрямів подальшого реформування українського законодавства та його гармонізації із правом Європейського Союзу.

Так, в англійській правовій системі аналогом фізичної особи – підприємця виступає категорія «*sole trader*» (одноосібний торговець). Особливістю зазначеної конструкції є відсутність обов'язкової державної реєстрації як юридичного факту виникнення підприємницького статусу: відповідно до положень *Self-Employment Income Support Scheme* та загальних принципів *common law*, особа набуває статусу *sole trader* з моменту фактичного початку здійснення підприємницької діяльності, тоді як реєстрація у *Her Majesty's Revenue and Customs* (HMRC) має виключно податково-адміністративне значення [4, с. 23]. Зазначений підхід принципово відрізняється від континентально-європейської моделі, заснованої на реєстраційному порядку виникнення підприємницької правосуб'єктності, що має важливе значення для міжнародного приватного права, зокрема у контексті вирішення колізійних питань щодо моменту виникнення правового статусу підприємця.

Французьке законодавство сформувало специфічну модель «*auto-entrepreneur*» («*micro-entrepreneur*») (фізична особа - підприємець/мікропідприємець), запроваджену

Законом № 2008-776 від 4 серпня 2008 року про модернізацію економіки. Зазначена конструкція являє собою спрощений режим здійснення підприємницької діяльності фізичними особами з обмеженим обсягом господарського обороту та передбачає максимально спрощену процедуру реєстрації через електронний адміністративний портал [5, с. 78]. Водночас французький законодавець проводить чітке розмежування між категоріями *auto-entrepreneur* як суб'єкта спрощеного режиму та *entrepreneur individuel* як загальної моделі одноосібного підприємництва. Показово, що реформою *Loi n° 2022-172* з 2022 року було запроваджено оновлену конструкцію *entrepreneur individuel* із елементами обмеження майнової відповідальності, що свідчить про поступову модифікацію традиційного принципу необмеженої особистої відповідальності підприємця та зближення французької моделі з окремими корпоративними конструкціями [6].

У німецькому праві використовується категорія «*Einzelunternehmer*» (одноосібний підприємець) або «*Einzelkaufmann*» (одноосібний комерсант), правове регулювання яких закріплено у §§ 1–3 Торгового кодексу Німеччини (*Handelsgesetzbuch*, далі – *HGB*) [7]. Концептуально важливим є те, що німецьке торгове право розмежовує статус *Kaufmann* – особи, яка професійно здійснює торговельну діяльність, та *Kleingewerbetreibender* – дрібного підприємця, на якого не поширюється дія положень *HGB*. Обов'язковому внесенню до *Handelsregister* підлягає лише *Kaufmann*. Як обґрунтовано зазначає К. Schmidt, така диференціація має системоутворюючий харак-

тер для німецького торгового права та відображає реалізацію принципу пропорційності правового регулювання залежно від масштабів підприємницької діяльності [8, с. 112].

Польська модель «*jednoosobowa działalność gospodarcza*» (одноосібна господарська діяльність) є найбільш близькою до української конструкції фізичної особи – підприємця як за історико-правовою традицією, так і з огляду на реформування національного законодавства у контексті європейської інтеграції. Відповідно до Закону від 6 березня 2018 р. «*Prawo przedsiębiorców*» підприємцем визнається фізична особа, юридична особа або організаційна одиниця, яка не має статусу юридичної особи, але наділена правоздатністю здійснювати господарську діяльність [9]. Польський законодавець також передбачає категорії «*mikroprzedsiębiorca*» (мікропідприємець) та «*działalność nierejestrowana*» (нереєстрована діяльність), що застосовуються до суб'єктів із незначним господарським оборотом та концептуально наближені до французької моделі *auto-entrepreneur*.

У площині міжнародного приватного права термінологічна та концептуальна неоднорідність зазначених правових конструкцій породжує проблему кваліфікації, яка традиційно належить до фундаментальних проблем колізійного права [10, с. 67]. У цьому контексті ключового значення набуває питання про те, за правом якої держави має визначатися зміст понять «підприємець» або «суб'єкт підприємницької діяльності» у транскордонних правовідносинах: відповідно до права держави суду (*lex fori*), права держави, що підлягає застосуванню до спі-

рних правовідносин (*lex causae*), чи на підставі автономного наднаціонального підходу, сформованого у межах європейського правового простору.

Ще однією проблемою є відсутність у сучасній доктрині міжнародного приватного права єдиного концептуального підходу до визначення правового статусу фізичної особи – підприємця у транскордонних приватноправових відносинах. Попри активний розвиток міжнародного економічного обороту та зростання ролі індивідуального підприємництва у глобалізованій економіці, низка фундаментальних теоретико-правових питань у цій сфері залишається недостатньо дослідженою або має дискусійний характер, що негативно впливає як на правозастосовну практику, так і на процес гармонізації національного законодавства із європейськими правовими стандартами.

Передусім дискусійним у науці міжнародного приватного права залишається питання визначення особистого закону фізичної особи – підприємця (*lex personalis*) у правовідносинах, ускладнених іноземним елементом. На відміну від юридичних осіб, для яких у більшості правових систем сформовано відносно усталені критерії визначення особистого закону через категорії місця інкорпорації або основного місця діяльності, щодо фізичних осіб – підприємців у доктрині відсутній єдиний підхід до визначення належної колізійної прив'язки.

Зокрема, дискусійним є питання, чи має особистий закон підприємця визначатися за законом держави громадянства, місця проживання, місця державної реєстрації підприє-

мницької діяльності, місця здійснення основної господарської діяльності або за критерієм «центру економічних інтересів» суб'єкта. Особливої складності зазначена проблема набуває у випадках здійснення цифрової або платформної підприємницької діяльності, коли фізична особа – підприємець фактично здійснює діяльність одночасно на території кількох держав.

Не менш складною є проблема кваліфікації підприємницького статусу фізичної особи у процесі застосування актів права Європейський Союз, зокрема Регламенту «Рим I» № 593/2008 щодо права, що застосовується до договірних зобов'язань, та Регламенту «Рим II» № 864/2007 щодо права, що застосовується до недоговірних зобов'язань. У межах відповідних колізійних механізмів принципового значення набуває питання про те, чи слід розглядати фізичну особу-підприємця виключно як фізичну особу, чи як окрему категорію професійного учасника комерційного обороту, до якої застосовуються спеціальні правила міжнародного приватного права. Відсутність уніфікованого підходу до вирішення цього питання створює суттєві труднощі при визначенні застосовного права, встановленні міжнародної юрисдикції та розмежуванні сфер застосування норм про захист споживача і норм, що регулюють професійну комерційну діяльність.

Окрему наукову та практичну проблему становить питання взаємного визнання підприємницького статусу фізичних осіб між Україною та державами – членами Європейського Союзу в контексті реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У сучасних умовах

розвитку транскордонного підприємства особливої актуальності набувають питання правових наслідків здійснення господарської діяльності українськими ФОП на території держав ЄС, порядку визнання їх професійного статусу, податкової та договірної правосуб'єктності, а також співвідношення національних режимів реєстрації та допуску до підприємницької діяльності. Відсутність комплексного нормативного врегулювання цих аспектів створює ризики правової невизначеності як для самих підприємців, так і для їхніх контрагентів у міжнародному комерційному обороті.

Суттєвим чинником, що ускладнює формування єдиних підходів до правового регулювання відповідних відносин, є також термінологічна та концептуальна неоднорідність правових конструкцій, які використовуються у різних правових системах для позначення індивідуального підприємництва. Такі категорії, як sole trader, auto-entrepreneur, micro-entrepreneur, Einzelkaufmann, entrepreneur individuel або фізична особа – підприємець, хоча й мають спільні функціональні ознаки, істотно відрізняються за порядком виникнення правового статусу, обсягом правосуб'єктності, режимом відповідальності, вимогами щодо державної реєстрації та особливостями участі у цивільному й торговельному обороті. Унаслідок цього виникає складна проблема кваліфікації відповідних понять у міжнародному приватному праві, яка безпосередньо впливає на застосування колізійних норм, визначення належного правового режиму та встановлення меж правового статусу суб'єкта у транскордонних правовідносинах.

Висновки. Необхідність доктринального переосмислення правової природи фізичної особи – підприємця в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні, системної трансформації національного законодавства та інтенсифікації сучасних форм транскордонної економічної взаємодії зумовлює виняткову теоретичну й практичну актуальність комплексного дослідження фізичної особи – підприємця як суб'єкта міжнародного приватного права. Сучасний розвиток міжнародного економічного обороту, цифровізація підприємницької діяльності, поширення електронної комерції, дистанційного надання послуг та моделей бізнесу за допомогою платформ істотно розширюють межі участі фізичних осіб – підприємців у правовідносинах, ускладнених іноземним елементом, що, своєю чергою, актуалізує необхідність формування цілісної та внутрішньо узгодженої концепції їх міжнародної приватноправової правосуб'єктності.

Особливої значущості зазначена проблематика набуває в контексті реформування системи господарського законодавства України після втрати чинності Господарським кодексом України та поступового переходу до моністичної моделі приватноправового регулювання підприємницьких відносин. За таких умов постає необхідність не лише переосмислення місця фізичної особи – підприємця у системі суб'єктів приватного права, але й визначення оптимальних механізмів правового регулювання її участі у міжнародному комерційному обороті, встановлення критеріїв визначення особистого закону підприємця, меж його цивільної та комерційної право-

суб'єктності, а також особливостей застосування колізійних норм у транскордонних правовідносинах.

Водночас актуальність відповідного дослідження зумовлюється необхідністю адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу та імплементації європейських підходів до регулювання індивідуального підприємництва. Порівняльно-правовий аналіз правових моделей держав – членів Європейського Союзу свідчить про відсутність уніфікованого підходу до визначення правового статусу одноосібного підприємця, що додатково ускладнює процес гармонізації національного законодавства та потребує вироблення науково обґрунтованих критеріїв співвідношення української моделі ФОП із відповідними європейськими конструкціями.

Крім того, відсутність єдиної доктринальної концепції правового

статусу фізичної особи – підприємця у міжнародному приватному праві негативно впливає на правозастосовну практику, зокрема у питаннях міжнародної юрисдикції, визначення застосовного права, визнання підприємницького статусу за кордоном, оподаткування транскордонної діяльності та захисту прав суб'єктів малого бізнесу у міжнародному комерційному обороті. У зв'язку з цим комплексне наукове дослідження фізичної особи – підприємця як суб'єкта міжнародного приватного права має не лише теоретичне, але й важливе прикладне значення для подальшого розвитку національної правової системи, удосконалення законодавства України та формування ефективного механізму правового забезпечення міжнародної підприємницької діяльності фізичних осіб в умовах європейської інтеграції та глобалізації економічних процесів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: Офіційний веб-портал Верховної Ради України (дата звернення: 12.04.2026).
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. № 12. Ст. 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20> (дата звернення: 12.04.2026).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: Офіційний веб-портал Верховної Ради України (дата звернення: 12.04.2026).
4. Blackburn R., Kovalainen A. Researching Small Firms and Entrepreneurship: Past, Present and Future. *International Journal of Management Reviews*. 2009. Vol. 11. № 2. P. 127–148.
5. Guyon Y. *Droit des affaires*. Tome 1 : Droit commercial général et sociétés. 12e éd. Paris : Economica, 2003. 1078 p.
6. Loi n° 2022-172 du 14 février 2022 en faveur de l'activité professionnelle indépendante. *Journal officiel de la République française*. 2022. № 38. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000045189328> (дата звернення: 12.04.2026).
7. Handelsgesetzbuch (HGB) vom 10. Mai 1897 (RGBl. S. 219). *Bundesgesetzblatt*. Zuletzt geändert durch Gesetz vom 22.02.2023. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/> (дата звернення: 12.04.2026).

8. Schmidt K. Handelsrecht : Unternehmensrecht I. 6. Aufl. Köln : Carl Heymanns Verlag, 2014. 1130 p.
9. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców. Dz.U. 2018. poz. 646. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000646> (дата звернення: 12.04.2026).
10. Довгерт А. С., Кисіль В. І. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2008. 752 с.

References

1. Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR (1996, June 28). Official Web Portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Law of Ukraine "On the Peculiarities of Regulation of the Activities of Legal Entities of Certain Organisational and Legal Forms during the Transitional Period and Associations of Legal Entities" No. 4196-IX (2025, January 9). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 12, Art. 89. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20>
3. Civil Code of Ukraine No. 435-IV (2003, January 16). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 40–44, Art. 356. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Blackburn, R., & Kovalainen, A. (2009). Researching small firms and entrepreneurship: Past, present and future. *International Journal of Management Reviews*, 11(2), 127–148.
5. Guyon, Y. (2003). *Droit des affaires* (Vol. 1, 12th ed.). Economica.
6. Loi n° 2022-172 du 14 février 2022 en faveur de l'activité professionnelle indépendante. (2022). *Journal officiel de la République française*, 38. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000045189328>
7. Handelsgesetzbuch (HGB) vom 10. Mai 1897 (RGL. S. 219). (2023). *Bundesgesetzblatt*. <https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/>
8. Schmidt, K. (2014). *Handelsrecht: Unternehmensrecht I* (6th ed.). Carl Heymanns Verlag.
9. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców. (2018). *Dziennik Ustaw*, poz. 646. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000646>
10. Dovhert, A. S., & Kysil, V. I. (2008). *Mizhnarodne pryvatne pravo* [Private international law]. In Yure.

Matvieieva A. V., PhD in Law, Senior Research Fellow, Associate Professor of the Department of Civil Procedure, Arbitration and Private International Law of the Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6276-6912>

Natural Person Entrepreneur as a Subject of Private International Law: Selected Issues

The article provides a comprehensive study of the legal status of a natural person entrepreneur as a subject of private international law in the context of the transformation of Ukrainian national legislation and the intensification of European integration processes. The specific features of the private international legal personality of a natural person entrepreneur are analysed, problematic aspects of determining the entrepreneur's personal law in legal relations complicated by a for-

eign element are identified, and the issues of qualification of the entrepreneurial status of a natural person within different legal systems are examined.

Particular attention is devoted to a comparative legal analysis of individual entrepreneurship models in the member states of the European Union, including such legal constructions as sole trader, auto-entrepreneur, entrepreneur individuel, Einzelkaufmann, and jednoosobowa działalność gospodarcza. The principal differences between the Ukrainian model of a natural person entrepreneur and the corresponding European approaches to the regulation of individual entrepreneurship are identified.

The article also examines the impact of the reform of Ukrainian commercial legislation associated with the repeal of the Commercial Code of Ukraine on the legal status of a natural person entrepreneur and on the prospects for establishing a monistic model of private-law regulation of entrepreneurial activity. The necessity of improving Ukrainian legislation in the field of private international law in accordance with European standards and current trends in the development of cross-border entrepreneurial activity is substantiated.

Keywords: *natural person entrepreneur, private international law, legal personality, personal law, conflict of laws, European integration, cross-border legal relations, individual entrepreneurship, legal regulation, state regulation, harmonisation of legislation.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Матвєєва А. В. Фізична особа – підприємець як суб'єкт міжнародного приватного права: окремі питання. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 28-39. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.03>

Citation APA: Matvieieva, A. V. (2026). Fizychna osoba – pidpriiemets yak subiekt mizhnarodnoho pryvatnoho prava: okremi pytannia [Natural person entrepreneur as a subject of private international law: selected issues]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 28-39. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.03>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтвердила оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 21.04.2026
Прийнята до друку: 18.05.2026
Опублікована: 31.05.2026

Received: 21 April 2026
Accepted for publication: 18 May 2026
Published: 31 May 2026

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.04

УДК 346:338.24(477):341.24:355.01

Сербряк С. В.,

доктор юридичних наук, старший науковий

співробітник сектору проблем реалізації

господарського законодавства Відділу

проблем модернізації господарського права

та законодавства Державна установа

«Інститут економіко-правових досліджень

імені В. К. Макутова Національної

академії наук України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7207-594X>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ТА НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ

Статтю присвячено дослідженню особливостей правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану та в процесі післявоєнного відновлення економіки України з урахуванням європейських підходів і формування національної моделі економічного відновлення. Акцентовано увагу на тому, що правове забезпечення господарської діяльності в кризових умовах набуває трансформаційного характеру, оскільки поєднує інструменти антикризового регулювання, спеціальні правові режими та механізми довгострокової структурної модернізації економіки.

Проаналізовано ключові напрями правового регулювання господарських відносин у період воєнного стану, зокрема спрощення адміністративних процедур, запровадження спеціальних режимів господарювання, посилення ролі державної підтримки суб'єктів господарювання та адаптацію інструментів державної допомоги до умов воєнної економіки. Окрему увагу приділено правовим механізмам забезпечення стабільності господарського обороту, захисту прав інвесторів та підтримки критичної інфраструктури.

У статті визначено, що післявоєнне відновлення економіки України потребує комплексного реформування правової системи господарювання на основі європейських стандартів, зокрема принципів конкуренційної політики ЄС, правил державної допомоги та підходів до регіонального розвитку. Під-

креслено значення гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire* як ключової передумови інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Водночас окреслено основні виклики правового характеру, пов'язані з необхідністю забезпечення балансу між публічними інтересами держави та приватною ініціативою, подоланням наслідків руйнування економічної інфраструктури, а також формуванням ефективної системи гарантій для інвесторів у післявоєнний період. Обґрунтовано, що поєднання європейських підходів із національними правовими традиціями дозволяє сформувати цілісну модель правового регулювання відновлення економіки України.

Зроблено висновок, що ефективне правове регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення є ключовим фактором економічної стабілізації держави, залучення інвестицій та забезпечення сталого розвитку України в умовах європейської інтеграції.

Ключові слова: *господарська діяльність, воєнний стан, післявоєнне відновлення, економічна політика, державна допомога, Європейський Союз, *acquis communautaire*, інвестиції, спеціальні правові режими.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку господарсько-правової системи України характеризується глибокою трансформацією механізмів правового регулювання економічних відносин, зумовленою запровадженням воєнного стану, потребою забезпечення економічної безпеки та формуванням засад післявоєнного відновлення. Повномасштабна агресія Російської Федерації спричинила дестабілізацію господарського обороту, руйнування інфраструктури, порушення економічних зв'язків і зниження інвестиційної активності, що актуалізувало переосмислення ролі господарського права як інструменту забезпечення стійкості економіки в умовах кризи.

Водночас розширення державного втручання в економіку через спеціальні правові режими, адміністративні механізми та інструменти державної підтримки актуалізує проблему визначення меж такого втручання. Формується модель «мобілізаційної економіки», у якій приватноправові та публічно-правові

засади перебувають у тісній взаємодії. Однак фрагментарність окремих нормативних рішень створює ризики для правової визначеності та стабільності господарського законодавства, що зумовлює потребу в цілісній науковій концепції правового регулювання економіки у воєнний і післявоєнний періоди.

У контексті європейської інтеграції післявоєнне відновлення економіки України розглядається як комплексна модернізація економічного та правового порядку відповідно до стандартів ЄС. Особливого значення набуває вивчення європейських підходів до державної допомоги, інвестиційної політики, державно-приватного партнерства та економічної безпеки з урахуванням необхідності їх адаптації до національних умов.

За цих обставин важливим є комплексне дослідження трансформації господарсько-правового регулювання з урахуванням балансу між публічними інтересами держави та приватною ініціативою, що визначає

один із ключових напрямів розвитку сучасної науки господарського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади господарсько-правового регулювання економічних відносин, проблеми економічної безпеки держави та державного регулювання економіки досліджували В. Мамутов, Г. Знаменський, О. Вінник, О. Подцерковний, В. Устименко, В. Щербина, О. Бесянєвич, Д. Зади́хайло, С. Грудницький, І. Лукач, О. Кібенко, В. Мілаш, Н. Саніахметова, В. Поєдинок та інші. Питання європейської інтеграції та адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу висвітлювалися у працях В. Муравйова, Р. Петрова, І. Яковюка, О. Стрельцової, М. Микієвич та інших.

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок у сфері господарського права, економічної безпеки та європейської інтеграції, у сучасній юридичній науці відсутнє комплексне дослідження правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки України крізь призму системного поєднання європейських підходів із формуванням національної моделі господарсько-правового розвитку. Недостатньо дослідженими залишаються питання трансформації господарсько-правових механізмів забезпечення економічної стійкості держави, визначення меж та форм державного втручання в економіку в умовах воєнного стану, а також особливостей адаптації національного економічного законодавства до правового порядку Європейського Союзу в процесі повоєнної реконструкції та модернізації економіки України.

Постановка завдання. Метою наукової статті є комплексне дослідження правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки України крізь призму поєднання європейських підходів і національної моделі господарсько-правового розвитку. Для досягнення поставленої мети у статті визначено такі завдання: з'ясувати особливості трансформації механізмів господарсько-правового регулювання в умовах воєнного стану; дослідити правові засади забезпечення економічної безпеки держави та державного регулювання економіки в кризових умовах; проаналізувати європейські підходи до правового забезпечення післявоєнного відновлення та економічної стійкості; визначити особливості адаптації господарського законодавства України до *acquis* Європейського Союзу; а також окреслити перспективні напрями формування ефективної національної моделі правового регулювання господарської діяльності в умовах повоєнної реконструкції економіки України.

Виклад основного матеріалу. Господарська діяльність в умовах воєнного стану набуває особливого правового режиму функціонування, що зумовлено необхідністю забезпечення економічної безпеки держави, підтримання стабільності національної економіки та задоволення публічних потреб в умовах збройної агресії. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило суттєву трансформацію механізмів правового регулювання господарських відносин, що проявилось у посиленні державного втручання в економіку, зміні

порядку здійснення господарської діяльності, запровадженні спеціальних адміністративно-правових режимів та тимчасових обмежень щодо реалізації окремих прав суб'єктів господарювання.

У науковій літературі воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що запроваджується у державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу та передбачає надання органам державної влади додаткових повноважень, необхідних для забезпечення національної безпеки, оборони держави та тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина. Так, В. Шаповал зазначає, що воєнний стан є особливим конституційно-правовим режимом функціонування державної влади, за якого пріоритетного значення набувають інтереси оборони та безпеки держави [1, с. 412]. На думку Ю. Битяка, воєнний стан становить спеціальний адміністративно-правовий режим, спрямований на забезпечення ефективного функціонування органів державної влади та економіки в умовах воєнної загрози [2, с. 287]. Водночас О. Подцерковний наголошує, що воєнний стан істотно трансформує механізми правового регулювання господарської діяльності, посилюючи публічно-правові засади економічного управління та державного втручання в господарські процеси [3, с. 51]. У сучасній доктрині господарського права воєнний стан розглядається не лише як особливий правовий режим публічного управління, але і як специфічний фактор трансформації господарського порядку держави. Необхідність формування спеціальних механізмів господарсько-правового регулюван-

ня економіки в умовах кризових трансформацій та забезпечення економічної безпеки й економічного суверенітету держави обґрунтовується у працях окремих вчених – представників господарсько-правової науки, які розглядають господарське право як один із ключових інструментів реалізації державної економічної політики в умовах системних викликів [4-8].

Правовою основою запровадження та функціонування воєнного стану в Україні є Конституція України [9], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [10], а також низка підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення функціонування держави в умовах збройної агресії. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії або загрози нападу та передбачає надання органам державної влади додаткових повноважень, необхідних для відвернення загрози, забезпечення національної безпеки та тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина [10].

При цьому варто наголосити, що в умовах воєнного стану господарська діяльність зазнає істотних обмежень, пов'язаних із необхідністю забезпечення обороноздатності держави та стабільного функціонування економіки. Насамперед йдеться про можливість примусового відчуження майна для потреб держави, встановлення трудової повинності, зміну режиму роботи підприємств, обмеження свободи пересування, особливий порядок використання природних ресурсів та запроваджен-

ня спеціальних правил у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, держава отримує право визначати пріоритетні напрями виробництва та забезпечувати функціонування критично важливих галузей економіки. Як зазначає О. Вінник, господарсько-правове регулювання ґрунтується на поєднанні приватних і публічних інтересів у сфері господарювання, що зумовлює посилення ролі державного регулювання економіки в умовах кризових трансформацій та загроз економічній безпеці держави [11]. Водночас такі обмеження повинні відповідати принципам пропорційності, законності та тимчасовості, що впливає як із положень Конституції України, так і з практики Європейського суду з прав людини.

Однією з найбільш актуальних проблем здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану є застосування категорії форс-мажорних обставин. Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що таке порушення стало наслідком дії непереборної сили. Торгово-промислова палата України офіційно засвідчила військову агресію Російської Федерації як форс-мажорну обставину, що стало важливим елементом правового захисту суб'єктів господарювання. При цьому у науковій літературі наголошується, що сам факт запровадження воєнного стану не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання. Для застосування форс-мажору необхідним є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між конкретними обставинами війни та

неможливістю виконання зобов'язання [12, с. 199]. Тим чином, питання форс-мажору в умовах воєнного стану має оцінюватися індивідуально з урахуванням характеру зобов'язання, специфіки діяльності суб'єкта господарювання та фактичних наслідків воєнних дій.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває роль держави як основного суб'єкта регулювання економічних процесів. Воєнна економіка об'єктивно передбачає посилення функцій держави у сфері розподілу ресурсів, координації виробництва, підтримки критичної інфраструктури та забезпечення економічної стійкості. Держава реалізує регуляторний вплив через систему органів законодавчої та виконавчої влади, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Міністерство економіки України та інші органи публічного управління. Значну роль у забезпеченні економічної стабільності відіграє Національний банк України, який здійснює валютне регулювання, підтримує функціонування банківської системи та забезпечує стабільність грошового обігу.

У сучасній доктрині господарського права державне регулювання економіки в умовах воєнного стану розглядається як особливий механізм концентрації управлінських та координаційних функцій держави, спрямований на забезпечення економічної безпеки та стабільності національного господарського порядку. Так, Д. В. Задихайло, аналізуючи правові засади економічної політики держави, обґрунтовує, що економічна політика є формою реалізації економічної влади держави та

передбачає системний вплив на господарські відносини з метою узгодження ринкових механізмів і державного регулювання [4, с. 14-21]. У розвиток цієї концепції О. П. Подцерковний у дослідженнях воєнної економіки зазначає, що в умовах збройної агресії істотно посилюється публічно-правова складова господарського регулювання, оскільки держава забезпечує централізацію ресурсів, координацію економічних процесів і пріоритетність критично важливих секторів економіки [5, с. 826-827]. Додатково В. А. Устименко наголошує, що економічна безпека держави є ключовим елементом її національного суверенітету, що зумовлює необхідність застосування спеціальних правових механізмів впливу на економічні процеси в умовах криз і загроз [13, с. 5-7]. Подібний підхід підтримується й у працях О. М. Вінник, яка підкреслює, що господарсько-правове регулювання базується на поєднанні приватних і публічних інтересів, що в умовах кризових станів об'єктивно посилює роль державного втручання в економіку [14, с. 12-18]. Таким чином, у науковій літературі формується узгоджена позиція щодо трансформації ролі держави від класичного регулятора до координатора економічних процесів у кризових умовах.

Водночас сучасний етап розвитку господарських відносин в Україні свідчить про формування нової моделі взаємодії держави та бізнесу, в межах якої пріоритетного значення набувають принципи економічної безпеки, стійкості економіки та забезпечення публічних інтересів. У цих умовах господарське право виконує не лише регулятивну, але й стабілізаційну функцію, забезпечую-

чи баланс між необхідністю державного втручання в економіку та гарантуванням прав суб'єктів господарювання. Саме тому подальше вдосконалення правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану має здійснюватися з урахуванням потреб післявоєнного відновлення економіки України, європейських стандартів правового регулювання та принципів верховенства права.

Хоча європейські механізми захисту бізнесу під час кризових ситуацій не можуть бути ідеальним або ж принаймні прийнятним інструментом для застосування в Україні в період повоєнного відновлення економіки держави, проте досвід ЄС вартий вивчення та аналізу. Насамперед необхідно наголосити, що європейські підходи до регулювання економіки в кризових умовах ґрунтуються на складній багаторівневій системі правових інструментів, що поєднує імперативні норми первинного права Європейського Союзу та гнучкі механізми адміністративного реагування Європейської Комісії. Центральне місце в цій системі посідають положення статей 107–109 Договору про функціонування Європейського Союзу, які встановлюють загальну заборону державної допомоги, здатної спотворювати конкуренцію та впливати на торгівлю між державами-членами, однак водночас передбачають винятки, що дозволяють визнавати сумісною з внутрішнім ринком допомогу, необхідну для подолання серйозних порушень в економіці або надзвичайних обставин [15].

Практична реалізація цих положень у кризових умовах здійснюється через інструменти «м'якого права» Європейської Комісії, зокрема

тимчасові рамкові комунікації щодо державної допомоги. У відповідь на пандемію COVID-19 Європейська Комісія запровадила Temporary Framework for State Aid Measures to Support the Economy in the Current COVID-19 Outbreak, що набрав чинності у березні 2020 року та неодноразово змінювався залежно від еволюції економічної кризи. Відповідно до офіційних роз'яснень Комісії, зазначений механізм був спрямований на забезпечення ліквідності підприємств, підтримку безперервності господарської діяльності та запобігання масовим банкрутствам у період економічного шоку [16; 17]. У межах цього режиму держави-члени отримали можливість надавати широкий спектр фінансової підтримки, включно з прямими грантами, податковими пільгами, субсидованими кредитами та державними гарантіями, що істотно розширило межі допустимого державного втручання в економіку.

У подальшому розвиток кризового правового інструментарію ЄС відбувся у зв'язку з енергетичною кризою та геополітичними наслідками збройної агресії Російської Федерації проти України. У березні 2022 року Європейська Комісія ухвалила Temporary Crisis Framework for State Aid Measures following Russia's aggression against Ukraine, який передбачив додаткові механізми підтримки суб'єктів господарювання, зокрема у сфері компенсації надвисоких енергетичних витрат, підтримки ліквідності та забезпечення стабільності стратегічних секторів економіки [22]. Як впливає з практики застосування цього інструменту, Європейський Союз фактично перейшов до моделі «багатокризового

управління», у межах якої державна допомога адаптується до різних типів системних економічних шоків із збереженням базових принципів внутрішнього ринку.

У науковій літературі підкреслюється, що така трансформація відображає еволюцію конкурентного права ЄС від жорстко заборонної моделі до моделі керованої гнучкості, у якій поряд із захистом конкуренції рівнозначного значення набувають цілі економічної стабільності та соціально-економічної безпеки. Зокрема, D. Ferri обґрунтовує, що державна допомога в умовах кризи виконує функцію інструмента управління економічними ризиками, що дозволяє забезпечувати стійкість національних економік без руйнування правової архітектури внутрішнього ринку ЄС [15]. У свою чергу, K. Cseres та A. Reupa наголошують, що сучасне право державної допомоги дедалі більше інтегрує стабілізаційні та соціальні цілі, що свідчить про функціональне розширення конкурентного права в умовах системних криз [18].

Порівняно з правом Європейського Союзу, українська модель регулювання економіки в умовах воєнного стану характеризується значно вищим ступенем централізації та адміністративної дискреції. Її нормативну основу становлять Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та положення господарського законодавства, які у сукупності формують правовий режим надзвичайного економічного управління. У цих умовах держава застосовує комплекс антикризових інструментів, спрямованих на підтримку суб'єктів господарювання, включно з податковими пільгами, релокаційними програма-

ми, спрощенням регуляторних процедур та запровадженню механізмів фінансової підтримки бізнесу.

Функціонально ці заходи є подібними до інструментів державної допомоги в праві ЄС, однак істотно відрізняються за інституційною архітектонікою. Якщо в Європейському Союзі контроль за допустимістю державної допомоги здійснюється наднаціональним органом – Європейською Комісією, яка забезпечує попередню правову оцінку сумісності заходів із внутрішнім ринком, то в Україні відповідні рішення приймаються переважно в межах виконавчої влади без аналогічного наднаціонального контролю, що зумовлює більшу гнучкість, але менший рівень інституційної формалізації.

У перспективі післявоєнного відновлення економіки України простежується чітка тенденція до імплементації *acquis* Європейського Союзу у сфері державної допомоги та конкуренційної політики. Це передбачає поступовий перехід до європейської моделі правового регулювання економічного втручання держави, яка базується на принципах прозорості, пропорційності та попереднього контролю допустимості державної підтримки відповідно до статей 107-109 ДФЄС.

Нагальним сьогодні питанням є механізм розбудови повоєнної економіки (процес де-факто вже розпочався). І важливим є вироблення ефективних інструментів саме правового забезпечення цього процесу. Післявоєнне відновлення економіки України є комплексним процесом, що охоплює не лише відбудову зруйнованої інфраструктури, але й глибинну трансформацію правової та інституційної системи держави. У сучас-

них умовах цей процес набуває ознак структурної перебудови економіки на засадах європейської інтеграції, верховенства права та сталого розвитку. Важливо підкреслити, що ефективність післявоєнного відновлення прямо залежить від якості правового регулювання економічних процесів, зокрема у сфері державної допомоги, інвестиційної політики та державно-приватного партнерства.

У цьому контексті особливого значення набуває правове регулювання державно-приватного партнерства (ДПП), яке розглядається як один із ключових механізмів відновлення економіки. Як зазначає А. Е. Шевченко, ДПП у післявоєнний період виступає інструментом мобілізації приватного капіталу для реалізації стратегічно важливих інфраструктурних проєктів, що дозволяє зменшити навантаження на державний бюджет та підвищити ефективність використання ресурсів держави [19, с. 85-90]. Автор підкреслює, що саме правова визначеність процедур реалізації ДПП є ключовим фактором інвестиційної привабливості економіки України у період відновлення.

Водночас важливим напрямом правового забезпечення післявоєнного відновлення є формування спеціальних режимів господарювання у постконфліктний період. Нами наголошувалось, що впровадження таких режимів дозволяє забезпечити гнучкість економічної політики держави, створити сприятливі умови для розвитку бізнесу в регіонах, що зазнали найбільших руйнувань, а також стимулювати інвестиційну активність [20, с. 37-39]. Таким чином, правова конструкція спеціальних економічних режимів виступає інструментом

регіонального відновлення та вирівнювання економічного розвитку територій.

Окрему увагу слід приділити загальним принципам державної політики післявоєнного відновлення. М. В. Примуш та Г. Трофімова підкреслюють, що ефективна політика відновлення повинна базуватися на принципах інституційної стійкості, стратегічного планування та соціальної консолідації, що забезпечує довгострокову стабільність економічної системи [21, с. 1-4]. У цьому контексті держава виступає не лише регулятором, але й координатором процесів економічної трансформації, забезпечуючи баланс між публічними та приватними інтересами.

Важливим елементом правової архітектури відновлення економіки є також імплементація європейських підходів до регулювання державної допомоги. Європейська Комісія у межах Temporary Crisis and Transition Framework наголошує на необхідності поєднання державної підтримки економіки з механізмами запобігання викривленню конкуренції на внутрішньому ринку ЄС. Такий підхід є особливо актуальним для України як країни-кандидата на членство в Європейському Союзі, оскільки передбачає поступову гармонізацію національного законодавства з *acquis communautaire* [22].

Крім того, у процесі післявоєнного відновлення важливу роль відіграє концепція «інституційної модернізації», яка передбачає реформування системи державного управління, судової влади та антикорупційної інфраструктури. Як зазначають О. Вовченко та Н. Петренко, історичний досвід післявоєнного відновлення європейських країн свідчить

про те, що економічна реконструкція є неможливою без досягнення політичного консенсусу та створення ефективних інституцій управління [23, с. 5-8]. Це особливо актуально для України, де ефективність відновлення значною мірою залежатиме від рівня довіри до державних інституцій.

Таким чином, правові засади післявоєнного відновлення економіки України формуються як багаторівнева система, що включає національне законодавство, норми європейського права та міжнародні стандарти економічного регулювання. Їх ефективна реалізація передбачає комплексне реформування інституційної структури держави, удосконалення механізмів державно-приватного партнерства та створення спеціальних правових режимів для стимулювання економічного зростання.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що правове регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки України має комплексний і трансформаційний характер, поєднуючи антикризові механізми, спеціальні правові режими та інструменти довгострокової модернізації економіки.

Доведено, що режим воєнного стану зумовлює спрощення адміністративних процедур, посилення державної підтримки суб'єктів господарювання та адаптацію інституту державної допомоги до кризових умов, що водночас потребує збереження балансу з принципами конкуренції.

Обґрунтовано, що післявоєнне відновлення потребує гармонізації національного господарського зако-

нодавства з європейськими стандартами, зокрема правилами конкуренційної політики ЄС і положеннями *acquis communautaire*, як ключової умови інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

Встановлено, що поєднання європейських підходів і національних правових традицій дозволяє сформу-

вати ефективну модель відновлення економіки України, орієнтовану на інвестиційну привабливість і сталий розвиток. Отже, правове регулювання господарської діяльності в умовах війни та післявоєнного відновлення є важливим чинником економічної стабілізації та європейської інтеграції України.

Список використаних джерел

1. Шаповал В. М. Конституційне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 528 с.
2. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, О. В. Дзяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2020. 624 с.
3. Подцерковний О. П. Теорія та практика застосування господарського законодавства. *Право України*. 2019. № 8. С. 45–58.
4. Задихайло Д. В. Економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 456 с.
5. Подцерковний О. П. Воєнна економіка: орієнтири господарсько-правового забезпечення. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 826–829.
6. Подцерковний О. П. Декодифікація не відповідає потребам воєнної економіки. *Приватне право в умовах війни* : матеріали Всеукр. наук. конф. Одеса : Фенікс, 2022. С. 572–575.
7. Сиротко М. В. Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2024. № 53. С. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.53.300724>.
8. Устименко В. А., Джабраїлов Р. А. Економічна безпека постконфліктних територій: деякі аспекти правового забезпечення. *Економіка та право*. 2020. № 2. С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.003>.
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
11. Вінник О. М., Шаповалова О. В. Господарське право в умовах цифровізації економіки : навч. посіб. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 314 с.
12. Максютя Н. В. Форс-мажор та істотна зміна обставин у цивільному праві України: теоретикоправовий аналіз. *Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 13. С. 197–202.
13. Устименко В. А. Господарсько-правове забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобалізації : монографія. Київ : Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2019. 418 с.
14. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2009. 766 с.

15. Ferri D. The Role of EU State Aid Law as a “Risk Management Tool” in the COVID-19 Crisis // *European Journal of Risk Regulation*. 2021. Vol. 12(1). P. 176–195. DOI: <https://doi.org/10.1017/err.2020.71>.
16. European Commission. Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak. – 2020. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/coronavirus/temporary-framework_en (дата звернення: 24.03.2026).
17. European Commission. State aid cases during the COVID-19 crisis URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/coronavirus-response/supporting-jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic/state-aid-cases_en (дата звернення: 24.03.2026).
18. Cseres K. J., Reyna A. EU State Aid Law and Consumer Protection in Times of Crisis // *Journal of European Competition Law & Practice*. 2021. Vol. 12(8). P. 617–629. DOI: <https://doi.org/10.1093/jeclap/lpab037>.
19. Шевченко А. Е. Теоретичні засади дослідження державно-приватного партнерства як інструмента післявоєнної відбудови економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 82(2). С. 85–90. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.45>.
20. Серебряк С. В. Економіко-правові передумови запровадження спеціальних режимів господарювання у післявоєнний період // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 37–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.33>.
21. Примуш М. В., Трофімова Г. Т. Роль держави у формуванні політики післявоєнного відновлення. *Політичне життя*. 2025. № 4. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.4>.
22. European Commission. Temporary Crisis and Transition Framework for State aid measures following Russia’s aggression against Ukraine. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/temporary-crisis-and-transition-framework_en (дата звернення: 24.03.2026).
23. Вовченко О. В., Петренко Н. С. Консенсусний підхід до відновлення економіки Європи після Другої світової війни. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. № 3. С. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-3-5>.

References

1. Shapoval V. M. *Konstytutsiine pravo Ukrainy [Constitutional Law of Ukraine]: textbook*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2018. 528 p.
2. Bityak Yu. P., Harashchuk V. M., Diachenko O. V. et al. *Administrativne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine]: textbook / ed. Yu. P. Bityak*. Kharkiv: Pravo, 2020. 624 p.
3. Podtserkovnyi O. P. Theory and practice of application of economic legislation. *Pravo Ukrainy*, 2019, no. 8, pp. 45–58.
4. Zadykhailo D. V. *Ekonomichna polityka derzhavy v systemi pravovoho i zakonodavchoho zabezpechennia [Economic Policy of the State in the System of Legal and Legislative Support]: monograph*. Kharkiv: Yurait, 2013. 456 p.
5. Podtserkovnyi O. P. War economy: guidelines for economic and legal support. In: *Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Odesa: Helvetica, 2022. Vol. 2, pp. 826–829.
6. Podtserkovnyi O. P. Decodification does not meet the needs of the war economy. In: *Pryvatne pravo v umovakh viiny: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference*. Odesa: Feniks, 2022, pp. 572–575.

7. Syrotko M. V. Peculiarities of legal regulation of trade and economic activity under martial law in Ukraine. *Pravova derzhava*, 2024, no. 53, pp. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.53.300724>.
8. Ustymenko V. A., Dzhabrailov R. A. Economic security of post-conflict territories: some aspects of legal support. *Ekonomika ta pravo*, 2020, no. 2, pp. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.003>.
9. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28 June 1996 No. 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1996, no. 30, art. 141.
10. Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” of 12 May 2015 No. 389-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2015, no. 28, art. 250.
11. Vinnyk O. M., Shapovalova O. V. *Hospodarske pravo v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky* [Economic Law under Digitalization of the Economy]: textbook. Kyiv: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship, 2020. 314 p.
12. Spasybo-Fatieieva I. V. Force majeure and substantial change of circumstances in civil law. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 2022, no. 6, pp. 5–12.
13. Ustymenko V. A. *Hospodarsko-pravove zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy v umovakh hlobalizatsii* [Economic and Legal Support of State Economic Security under Globalization]: monograph. Kyiv: Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine, 2019. 418 p.
14. Vinnyk O. M. *Hospodarske pravo* [Economic Law]: textbook. Kyiv: Pravova Yednist, 2009. 766 p.
15. Ferri D. The role of EU state aid law as a “risk management tool” in the COVID-19 crisis. *European Journal of Risk Regulation*, 2021, vol. 12(1), pp. 176–195. DOI: <https://doi.org/10.1017/err.2020.71>.
16. European Commission. Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak. 2020. Available at: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/coronavirus/temporary-framework_en
17. European Commission. State aid cases during the COVID-19 crisis. 2020–2024. Available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/coronavirus-response/supporting-jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic/state-aid-cases_en
18. Cseres K. J., Reyna A. EU state aid law and consumer protection in times of crisis. *Journal of European Competition Law & Practice*, 2021, vol. 12(8), pp. 617–629. DOI: <https://doi.org/10.1093/jeclap/lpab037>.
19. Shevchenko A. E. Theoretical foundations of public-private partnership as an instrument of post-war economic recovery of Ukraine. *Scientific Herald of Uzhhorod National University. Law Series*, 2024, no. 82(2), pp. 85–90. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.45>.
20. Sieriebriak S. V. Economic and legal prerequisites for introducing special economic regimes in the post-war period. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2023, no. 4, pp. 37–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.33>.
21. Prymush M. V., Trofimova H. T. The role of the state in shaping post-war recovery policy. *Political Life*, 2025, no. 4. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.4>.
22. European Commission. Temporary Crisis and Transition Framework for State aid measures following Russia’s aggression against Ukraine. 2022. Available at: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/temporary-crisis-and-transition-framework_en
23. Vovchenko O. V., Petrenko N. S. Consensus approach to Europe’s post-World War II economic recovery. *Kyiv Economic Scientific Journal*, 2023, no. 3, pp. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-3-5>.

Sieriebriak S. V., Doctor of Law, Senior Research Fellow, Sector for Economic Legislation Implementation Issues, Department for Economic Law and Legislation Modernization Issues State Institution “V.K. Mamutov Institute for Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7207-594X>

Legal Regulation of Economic Activity under Martial Law and in the Context of the Post-War Recovery of Ukraine’s Economy: European Approaches and a National Model

The article examines the specific features of the legal regulation of economic activity under martial law and in the context of the post-war recovery of Ukraine’s economy, taking into account European approaches and the formation of a national model of economic reconstruction. It emphasizes that the legal framework for economic activity in crisis conditions acquires a transformative character, as it combines anti-crisis regulatory instruments, special legal regimes, and mechanisms for long-term structural modernization of the economy.

The study analyzes the main directions of legal regulation of economic relations during martial law, including the simplification of administrative procedures, the introduction of special economic regimes, the strengthening of state support for business entities, and the adaptation of state aid instruments to wartime economic conditions. Particular attention is paid to legal mechanisms ensuring the stability of economic turnover, the protection of investors’ rights, and the maintenance of critical infrastructure.

The article establishes that the post-war recovery of Ukraine’s economy requires a comprehensive reform of the legal framework for economic governance based on European standards, in particular the principles of EU competition policy, state aid rules, and regional development approaches. The importance of harmonizing national legislation with the *acquis communautaire* is emphasized as a key precondition for Ukraine’s integration into the European Union’s internal market.

At the same time, the study outlines major legal challenges related to ensuring a balance between public interests of the state and private initiative, addressing the consequences of destroyed economic infrastructure, and forming an effective system of guarantees for investors in the post-war period. It is substantiated that the combination of European approaches with national legal traditions allows for the formation of a coherent model of legal regulation for Ukraine’s economic recovery.

It is concluded that effective legal regulation of economic activity under martial law and during post-war recovery is a key factor in ensuring economic stability, attracting investment, and promoting sustainable development of Ukraine in the context of European integration.

Keywords: *economic activity, martial law, post-war recovery, economic policy, state aid, European Union, *acquis communautaire*, investment, special legal regimes.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Серебряк С. В. Правове регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки України: європейські підходи та національна модель. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 40-53. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.04>

Citation APA: Sieriebriak, S. V. (2026). Pravove rehuliuвання hospodarskoї diialnosti v umovakh voiennoho stanu ta pislivoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: yevropeyski pidkhody ta natsionalna model [Legal regulation of economic activity under martial law and in the context of the post-war recovery of Ukraine's economy: european approaches and a national model]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 40-53. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.04>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 08.04.2026

Прийнята до друку: 11.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 08 April 2026

Accepted for publication: 11 May 2026

Published: 31 May 2026

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.05
УДК 342.9

Бабенко Р. В.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4114-5678>

ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проведено дослідження змісту та розкрито поняття «джерела нормативно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану». Встановлено, що з точки зору етимології, регулювання – це керівництво якимось процесом, упорядкування діяльності чогось-, когось, забезпечення відповідності функціонування певного об'єкту встановленим правилам та вимогам.

Констатовано, що нормативно-правове регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану – це здійснюваний за допомогою системи правових норм, закріплених у нормативно-правових актах різної юридичної сили, регулюючий та упорядковуючий вплив держави на суспільні відносини, що виникають між працівником і роботодавцем з питань обчислення, нарахування та виплати заробітної плати, а також забезпечення й захисту права працівників на оплату праці з урахуванням особливостей, зумовлених запровадженням і дією правового режиму воєнного стану на території України.

Доведено, що джерела нормативно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану включають в себе різні законодавчі документи, які найбільш доцільно поділити на дві групи: а) загальні – визначають базові гарантії реалізації та захисту трудових прав працівників, а також регулюють трудо-правові відносини, що виникають в рамках всіх, без виключення підприємств, установ, організацій, і які у тому числі пов'язані із оплатою праці; б) спеціальні – визначають специфіку організації сфери праці та регулюють порядок оплати праці працівників підприємств, установ та організацій в умовах уведення та дії воєнного стану безпосередньо.

Ключові слова: оплата праці, заробітна плата, воєнний стан, нормативні джерела, нормативно-правове регулювання.

Постановка проблеми. В умовах дії правового режиму воєнного стану питання оплати праці набувають особливої актуальності, оскільки саме заробітна плата є не лише основним джерелом матеріального забезпечення працівника та його сім'ї, але й важливим елементом соціальної стабільності держави. Запровадження воєнного стану в Україна зумовило суттєву трансформацію трудових правовідносин, що проявилось у зміні порядку організації праці, особливостях функціонування підприємств, установ і організацій, а також у необхідності адаптації механізмів правового регулювання оплати праці до умов воєнного часу. За таких обставин особливого значення набуває дослідження поняття оплати праці, її правової природи та системи джерел нормативно-правового регулювання, які визначають гарантії реалізації права працівника на своєчасне та справедливе отримання винагороди за працю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут оплати праці неодноразово потрапляв у поле зору різних науковців. Зокрема, йому приділяли увагу: М. І. Іншин, В. Ю. Лисак, Г. Л. Лостріх, К. Ю. Мельник, Л. В. Могілевський, О. Ф. Перчі, А. Ю. Подорожній, Є. Ю. Подорожній та багато інших. Однак, попри широку та досить глибоку наукову опрацьованість, на сьогоднішній день мало освітленою в юридичних працях залишається проблема нормативно-правової урегульованості оплати праці безпосередньо в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та розкрити джерела норма-

тивно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану.

З огляду на поставлену мету, до завдань даного наукового дослідження віднесено: проаналізувати сутність категорії «нормативно-правове регулювання»; сформулювати дефініцію нормативно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану; виділити ключові нормативно-правові акти різної юридичної сили, на яких відповідне регулювання ґрунтується.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела слово «регулювання» – це: 1) дія за знач., регулювати, тобто, впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі; домагатися нормальної роботи машини, установки, механізму і таке інше, забезпечуючи злагоджену взаємодію складових частин, деталей; зменшуючи або збільшуючи швидкість, величину і таке інше, досягати потрібної сили, належного ступеня вияву чого-небудь; 2) керування, що полягає у забезпеченні наближення значень параметрів об'єкта керування до заданих значень; 3) сукупність процесів, спрямованих на підтримку певної структури біологічної системи для забезпечення необхідних режимів її функціонування [1, с. 1207]. Тож, в розрізі загальної етимології регулювання – це керівництво якимось процесом, упорядкування діяльності чогось-, когось, забезпечення відповідності функціонування певного об'єкту встановленим правилам та вимогам.

Як бачимо, наведений термін має полінаукову природу, у зв'язку із

чим знаходить вжитку у різних галузях знань. Наприклад, у сфері державного управління вироблено поняття «державне регулювання», що визначається як «здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших суспільних процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам в суспільстві» [2, с. 118].

У свою чергу правове регулювання П. М. Рабіновичем розкривається як «здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку» [3, с. 144]. В праці Р. Я. Демків констатовано, що правове регулювання – це всі або різноманітні форми впливу держави на свідому поведінку осіб – суб'єктів суспільних відносин, за допомогою широкого спектру чинників: норм права, актів застосування права, юридичних договорів, правовідносин, забезпечення реалізації норм права, у тому числі примусовою силою держави, законність і правопорядок тощо [4, с. 7]. Б. В. Сабєцький обстоює позицію, що правове регулювання – це закріплення у правових нормах певного рівня суспільних відносин, забезпечення їх стабільності через постійний контроль, відновлення правовими засобами їх порушень, приведення їх у відповідність з існуючими нормами права [5, с. 9].

У розумінні Л. О. Макаренка правове регулювання – це аспект дії права, що визначає спеціально-юридичний вплив права на поведінку

адресатів. У результаті правового регулювання формується юридична основа та визначають орієнтири для організації діяльності суб'єктів. Дія права в процесі його регулятивного впливу охоплює спеціальну діяльність держави, пов'язану з виробленням правових приписів та визначенням механізму їх реалізації, а також з діяльністю учасників суспільних відносин, що реалізують правові приписи та узгоджують свою поведінку з правом. Крім цього, вчена відмічає, що дія правових приписів у процесі правового регулювання характеризується певними етапами, що визначаються як стадії. Серед них: визначення правового статусу суб'єктів права шляхом встановлення конституційних прав та обов'язків, юридичного закріплення дієздатності, передбачення можливості захисту прав державою; виникнення правовідносин, що пов'язується з настанням певних життєвих обставин та конкретизацією правового припису до певного випадку або чітко визначених осіб [6, с. 11]. За визначенням Р. Б. Топлевського та Н. В. Федіна правове регулювання – це впорядкування суспільних відносин за допомогою спеціальних правових засобів та форм, здійснюване суб'єктами правотворчості. Ознаками правового регулювання вчені вбачають наступне: по-перше, воно пов'язане з реальними відносинами; по-друге, є цілеспрямованим – мета впорядкування суспільних відносин; по-третє, є видом соціального регулювання; по-четверте, встановлює вид і міру можливої та належної поведінки особи; по-п'яте, використовує спеціальні правові засоби для забезпечення високої ефективності правового регулювання; по-шосте, передбачає необ-

хідність забезпечення реалізації правових норм [7, с. 237].

Різновидом класичного правового регулювання, є нормативно-правове (нормативне) регулювання, яке відрізняється певними особливостями. Як пишуть В. М. Марчук та Л. В. Ніколаєва, вказана категорія являє собою «впорядкування поведінки осіб за допомогою нормативних актів, розрахованих на їх багаторазове застосування за наявності передбачених ним обставин» [8, с. 185]. Відповідно точки зору О. М. Куракіна, нормативно-правове регулювання – це визначення меж самореалізації суб'єктів права, закріплення в правовій нормі та свідомості громадян можливості діяти відповідно до норм права [9, с. 12]. В дисертаційній роботі О. О. Щокіної поняття розкривається, як упорядкування поведінки людей за допомогою загальних правил, які поширюються на усі випадки людської активності і яким повинні підкорятися всі особи, що потрапили в нормативно регламентоване середовище [10, с. 124]. В. Б. Пчелін пропонує галузеву орієнтоване визначення категорії. На його думку, під нормативно-правовим регулюванням організації адміністративного судочинства України варто розуміти діяльність уповноважених суб'єктів із встановлення й подальшого застосування комплексу нормативно-правових актів задля врегулювання правовідносин, що виникають і розвиваються під час розгляду та вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів і створення належних умов, забезпечення такої діяльності [11, с. 108].

Таким чином, проведений науковий аналіз дає змогу констатувати,

що нормативно-правове регулювання – це відгалуження класичного правового, яке виражає регулюючий, упорядковуючий вплив права на суспільно-правові відносини за допомогою декларування, закріплення та реалізації системи правових норм. Останні формалізовані у юридичних актах різної юридичної сили та містять в собі обов'язкові правила поведінки учасників суспільно-правових відносин, межі їх суб'єктивних прав, а також юридичні наслідки у разі порушення, неналежного виконання суб'єктивних обов'язків. Звідси, нормативно-правове регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану – це здійснюваний за допомогою системи правових норм, закріплених у нормативно-правових актах різної юридичної сили, регулюючий та упорядковуючий вплив держави на суспільні відносини, що виникають між працівником і роботодавцем з питань обчислення, нарахування та виплати заробітної плати, а також забезпечення й захисту права працівників на оплату праці з урахуванням особливостей, зумовлених запровадженням і дією правового режиму воєнного стану на території України.

З огляду на представлене визначення, нормативно-правове регулювання об'єктивується через різноманітні юридичні документи, поза огляду яких неможливо повноцінно розкрити зміст досліджуваної категорії. Так, першим та головним джерелом регулювання суспільно-правових відносин в галузі оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану є Конституція України, яка: 1) встановлює обов'язок держави забезпечувати добробут та благополуччя населення країни, що

становить головний ціннісний орієнтир її діяльності; 2) декларує право кожного на працю, а також можливість заробляти собі на життя, тобто, оплачувану роботу; 3) визначає недопустимість примусової праці, а також засади державного регулювання трудового сектору, зокрема, законність діяльності публічних органів; 4) закріплює супутні праву на оплату праці, базові, захищені трудові можливості працівників [12].

Ключове значення серед джерел нормативно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану після Конституції, відіграє Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП), який регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя працівників, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини. Законодавство про працю встановлює високий рівень умов праці, всемірну охорону трудових прав працівників. Крім того, КЗпП установлено, що держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України: 1) вільний вибір виду діяльності; 2) безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; 3) надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо

поданих заявок роботи за фахом випускникам закладів професійної, фахової передвищої, вищої освіти; 4) безплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в закладах освіти або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії; 5) компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; 6) правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; 7) правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, захист честі та гідності працівника під час здійснення ним трудової діяльності, а також забезпечення особам, які зазнали таких дій та/або бездіяльності, права на звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та до суду щодо визнання таких фактів та їх усунення (без припинення працівником трудової діяльності на період розгляду скарги, провадження у справі), а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких дій та/або бездіяльності, на підставі судового рішення, що набрало законної сили [13]. Положення Кодексу регулюють широкий спектр питань трудової галузі, наприклад: прийняття на роботу та звільнення, ведення соціального діалогу, розподіл робочого часу та часу відпочинку, трудову дисципліну, оплату праці і таке інше.

Водночас, специфіка функціонування інституту оплати праці до-

датково уточнено в спеціальному нормативно-правовому акті – Законі України «Про оплату праці». Вказаний документ визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання (далі – підприємства), а також з окремими громадянами та сфери державного і договірного регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати [14].

Глибокий вплив воєнного стану на трудо-правову сферу зумовив суттєві зміни у механізмі нормативно-правового регулювання відповідних суспільно-правових відносин, у тому числі, пов'язаних із оплатою праці. Яскравим вираженням цього стало прийняття в 2022 році Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Документ закріпив додаткові гарантії трудових прав

працівників, зокрема, право на повноцінну та безперервну оплату праці, а також уточнив специфіку організації трудової діяльності з огляду на негативні чинники детерміновані введенням та дією воєнного стану [15].

Висновки. Новизна наукової статті полягає в тому, що ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід до визначення поняття та характеристики джерел нормативно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Тож, проведений аналіз показав, що джерела нормативно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану включають в себе різні законодавчі документи, які найбільш доцільно поділити на дві групи: а) загальні – визначають базові гарантії реалізації та захисту трудових прав працівників, а також регулюють трудо-правові відносини, що виникають в рамках всіх, без виключення підприємств, установ, організацій, і які у тому числі пов'язані із оплатою праці; б) спеціальні – визначають специфіку організації сфери праці та регулюють порядок оплати праці працівників підприємств, установ та організацій в умовах введення та дії воєнного стану безпосередньо.

Подальше опрацювання питань системи, взаємозв'язку та змісту правових джерел нормативно-правового регулювання оплати праці спрямовано на підвищення ефективності урегульованості оплати праці безпосередньо в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Т.2 К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 1999. 744 с.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Посібник для студентів спеціальності “Правознавство”. К., 1994. 236 с.
4. Демків Р.Я. Закон в системі нормативно-правового регулювання діяльності міліції : автореф... дис... канд. юрид. наук. : 12.00.01. 2007. 17 с.
5. Сабецький Б. В. Становлення і розвиток правового регулювання трудових відносин у США: автореф... дис... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Київ. 2002. 21 с.
6. Макаренко Л.О. Теоретичні закономірності дії правових приписів: автореф... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Київ. 2004. 16 с.
7. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
8. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права : навч. посібник. К.: Істина, 2004. 304 с.
9. Куракін О.М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони*. 2013. №3(41). С.10–15
10. Щокіна О. О. Правовий звичай міжнародної торгівлі як джерело міжнародного приватного права: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.03. Харків. 2005. 198 с.
11. Пчелін В. Б. Сутність нормативно-правового регулювання організації адміністративного судочинства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6, том 2. С.106–109
12. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. Ст.2598
13. Кодекс законів про працю України: закон від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50
14. Про оплату праці: закон від 24.03.1995 №108/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 17. Ст.121
15. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: закон від 15.03.2022 №2136-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 31. Ст.1634

References

1. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy* [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Perun.
2. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). (1999). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopaedia] (Vol. 2). *Ukrainska Entsyklopediia im. M. P. Bazhana*.
3. Rabinovych, P. M. (1994). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of the general theory of law and the state].
4. Demkiv, R. Ya. (2007). *Zakon v systemi normatyvno-pravovoho rehuliuвання diialnosti militsii* [Law in the system of normative legal regulation of police activity] (Candidate dissertation abstract).
5. Sabetskyi, B. V. (2002). *Stanovlennia i rozvytok pravovoho rehuliuвання trudovykh vidnosyn u SSHA* [Formation and development of legal regulation of labour relations in the USA] (Candidate dissertation abstract, Kyiv).
6. Makarenko, L. O. (2004). *Teoretychni zakonomirnosti dii pravovykh prypysiv* [Theoretical regularities of the operation of legal provisions] (Candidate dissertation abstract, Kyiv).

7. Topolevskiy, R. B., & Fedina, N. V. (2020). Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]. LvDUVS.
8. Marchuk, V. M., & Nikolaieva, L. V. (2004). Narysy z teorii prava [Essays on the theory of law]. Istyna.
9. Kurakin, O. M. (2013). Poniattia i zmist normatyvno-pravovoho rehuliuвання yak yurydychnoho yavyscha [Concept and content of normative legal regulation as a legal phenomenon]. Derzhava ta Rehiony, 3(41), 10–15.
10. Shchokina, O. O. (2005). Pravovyi zvychai mizhnarodnoi torhivli yak dzherelo mizhnarodnoho pryvatnoho prava [Legal custom of international trade as a source of private international law] (Candidate dissertation, Kharkiv).
11. Pchelin, V. B. (2017). Sutnist normatyvno-pravovoho rehuliuвання orhanizatsii administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [The essence of normative legal regulation of the organisation of administrative proceedings in Ukraine]. Naukovyi Visnyk Publichnoho ta Pryvatnoho Prava, 6(2), 106–109.
12. Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR (1996, June 28). Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy, 72/1, Art. 2598.
13. Labour Code of Ukraine No. 322-VIII (1971, December 10). Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, Suppl. to No. 50.
14. Law of Ukraine "On Remuneration of Labour" No. 108/95-VR (1995, March 24). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 17, Art. 121.
15. Law of Ukraine "On the Organisation of Labour Relations under Martial Law" No. 2136-IX (2022, March 15). Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy, 31, Art. 1634.

Babenko R. V., *Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4114-5678>

The Concept and Sources of the Regulatory Framework Governing Remuneration under the Legal Regime of Martial Law

The article examines the content and defines the concept of "sources of the regulatory framework governing remuneration under the legal regime of martial law." It has been established that from the point of view of etymology, regulation is the management of some process, the regulation of the activities of something, someone, ensuring the compliance of the functioning of a certain object with the established rules and requirements.

It has been established that the regulatory and legal regulation of remuneration under the legal regime of martial law is the regulatory and regulatory influence of the state on social relations arising between the employee and the employer on the issues of calculation, accrual and payment of wages, as well as ensuring and protecting the right of employees to remuneration, taking into account the peculiarities caused by the introduction and operation of the legal regime of martial law on the territory of Ukraine.

It has been proven that the sources of regulatory and legal regulation of wages under the legal regime of martial law include various legislative documents, which are most expediently divided into two groups: a) general - determine the basic guarantees of the implementation and protection of labor rights of employees,

and also regulate labor and legal relations that arise within all, without exception, enterprises, institutions, organizations, and which are also related to wages; b) special - determine the specifics of the organization of the labor sphere and regulate the procedure for paying employees of enterprises, institutions and organizations under the conditions of the introduction and operation of martial law directly.

Keywords: *wages, wages, martial law, regulatory sources, regulatory and legal regulation.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Бабенко Р. В. Поняття та джерела нормативно-правового регулювання оплати праці в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 54–62. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.05>

Citation APA: Babenko, R. V. (2026). Poniattia ta dzherela normatyvno-pravovoho rehuliuвання opłaty pratsi v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [The concept and sources of the regulatory framework governing remuneration under the legal regime of martial law]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 54–62. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.05>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 18.04.2026

Прийнята до друку: 17.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 18 April 2026

Accepted for publication: 17 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.06

УДК 349.2

Зіноватна І. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.
e-mail: i.v.zinovatna@nlu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3018-4934>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН (НА ПРИКЛАДІ ЕСТОНІЇ ТА ПОЛЬЩІ)

У статті, спираючись на аналіз зарубіжної літератури, виділено позитивний досвід Естонії та Польщі щодо цифровізації трудових відносин. Зокрема, з позитивного боку зазначено, що ці країни активно запроваджують електронний документообіг, інструменти цифрового підпису та онлайн-укладення трудових договорів, що спрощує взаємодію між працівником, роботодавцем і державою.

Зауважено, що специфіка цифровізації трудових відносин в Естонії полягає не лише у широкому впровадженні цифрових технологій, а й у створенні цілісної цифрової екосистеми, у межах якої трудові, соціальні та адміністративні процеси інтегровані в єдине електронне середовище. Саме системність державної політики, високий рівень цифрової культури населення та ефективне нормативно-правове забезпечення стали основою успішної цифрової трансформації соціально-трудої сфери Естонії.

Зазначено, що досвід Польщі у сфері цифровізації трудових відносин є цікавим насамперед тим, що країна поєднує поступову цифрову трансформацію трудового законодавства з активним впровадженням електронних державних сервісів і цифрового кадрового адміністрування. Польська модель не є настільки тотально цифровізованою, як естонська, однак вона демонструє практичний підхід до адаптації трудових відносин до умов цифрової економіки та масового поширення дистанційної праці. Однією з найважливіших особливостей польського досвіду є законодавче закріплення можливості електронного оформлення трудових і цивільно-правових відносин. Ще однією важливою особливістю є інтеграція цифрових сервісів із системою соціального страхування та зайнятості. Зокрема, через електронні державні платформи роботодавці можуть подавати інформацію до системи соціального страхування ZUS, реєструвати працівників, оформлювати лікарняні та інші соціальні

виплати у цифровому форматі. Така інтеграція значно спрощує взаємодію бізнесу з державою.

Виділено такі позитивні аспекти досвіду Естонії та Польщі, які доцільно використати в українських правових реаліях: по-перше, зазначені країни активно запроваджують електронний документообіг, інструменти цифрового підпису та онлайн-укладення трудових договорів, що спрощує взаємодію між працівником, роботодавцем і державою; по-друге, ці країни сформували дієві правові механізми регулювання дистанційної та платформенної зайнятості, що є актуальним для вдосконалення українського трудового законодавства в умовах цифрової економіки; по-третє, Естонія та Польща активно розвивають цифрові навички населення та адаптують систему освіти до потреб ринку праці, що є важливим для підготовки конкурентоспроможних кадрів.

Ключові слова: зарубіжний досвід, цифровізація, трудові відносини, Естонія, Польська Республіка.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій і становлення глобального інформаційного суспільства соціально-трудові відносини зазнають суттєвих трансформацій, що охоплюють усі ключові аспекти організації праці, управління трудовими ресурсами, соціального забезпечення та взаємодії між державою, роботодавцями і працівниками. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, автоматизація виробничих процесів, поширення штучного інтелекту, розвиток платформенної економіки та дистанційних форм зайнятості формують нові підходи до регулювання трудової діяльності й функціонування ринку праці загалом. За таких умов цифрові інструменти стають важливим засобом підвищення продуктивності праці, оптимізації кадрового управління, забезпечення прозорості трудових відносин і вдосконалення системи соціального захисту населення. Водночас цифрова трансформація соціально-трудої сфери супроводжується низкою викликів, серед яких особливої актуальності набувають питання адаптації трудового

законодавства до нових форм зайнятості, захисту персональних даних, гарантування кібербезпеки та подолання цифрової нерівності. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду цифровізації соціально-трудої відносин, адже використання ефективних міжнародних практик сприятиме модернізації соціально-трудої сфери України та підвищенню ефективності її функціонування в умовах цифрової економіки.

Стан дослідження проблеми. Окремі проблемні питання, присвячені цифровізації різних сфер суспільного життя, у своїх наукових працях розглядали: О. О. Берназюк, С. А. Віротченко, А. О. Дегтяр, Я. В. Кобушко, О. В. Лебідь, В. В. Наместнік, М. М. Павлов, Є. І. Тарабан, Д. С. Тищенко, М. Г. Хаустова та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі достатньо опрацьованим залишається низка проблемних питань пов'язаних саме із цифровізацією соціально-трудої відносин, що обумовлює актуальність та важливість вивчення позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері.

Мета і завдання дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб опрацювати можливості використання Естонського та Польського досвіду цифровізації соціально-трудових відносин в українських реаліях. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: здійснити аналіз зарубіжної літератури та положень законодавства Естонії та Польщі; опрацювати можливості використання відповідного досвіду в українських правових реаліях.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна статті визначається тим, що в ній дістав комплексного опрацювання зарубіжний досвід цифровізації соціально-трудових відносин на прикладі Естонії та Польської Республіки.

Виклад основного матеріалу.

Еволюція трудових відносин за останні роки зазнала значного впливу технологій. Зі зростанням популярності віддаленої роботи та цифрових засобів зв'язку роботодавці та працівники тепер мають більше гнучкості щодо того, як і де вони працюють. Згідно зі звітом Дослідницького центру Pew, 53% американців кажуть, що інтернет був важливим під час пандемії COVID-19 для їхньої можливості спілкуватися з іншими та отримувати доступ до життєво важливої інформації. Цей зсув у бік технологічно орієнтованих трудових відносин також призвів до збільшення обсягів роботи в рамках гігекономії, де такі платформи, як Uber та TaskRabbit, надають можливості для людей працювати на фріланс-основі. Крім того, технології відіграли ключову роль у формуванні способів функціонування профспілок та захисту прав працівників [1].

Використання технологій стає дедалі важливішим для оптимізації трудових відносин у сучасному бізнесі. Згідно з опитуванням, проведеним компанією Deloitte, 75% фахівців з управління персоналом вважають, що технології позитивно впливають на залученість та утримання співробітників. Зі зростанням популярності віддаленої роботи та віртуального спілкування, такі інструменти, як портали самообслуговування для співробітників та програмне забезпечення для управління персоналом, стали вирішальними для сприяння ефективним трудовим відносинам. Ці технології не лише покращують комунікацію між співробітниками та керівництвом, але й забезпечують аналітику даних, яка допомагає виявляти тенденції та проактивно вирішувати проблеми [1].

Цифровізація ринку праці відкриває широкі можливості, водночас створюючи важливі виклики. До основних можливостей належать зростання продуктивності праці, поява нових ринкових можливостей, створення нових робочих місць, покращення балансу між професійним і особистим життям, а також підвищення рівня оплати праці. Окрім того, цифровізація є не лише інструментом економічної трансформації, а й чинником модернізації промисловості та створення нових робочих місць, зокрема «зелених» і гнучких форм зайнятості. Водночас серед основних викликів варто виокремити забезпечення доступу до соціального захисту, реалізацію права на об'єднання, здійснення контролю та нагляду за умовами праці, а також вплив цифровізації на стан здоров'я працівників. Негативні наслідки цифровізації пов'язані з нестабільністю

доходів і зайнятості, інтенсифікацією праці та погіршенням психічного добробуту [2]. Саме тому Декларація сторіччя про майбутнє сфери праці, ухвалена International Labour Organization у 2019 році, запропонувала людиноцентричний підхід до впровадження новітніх технологій у сфері праці. Хоча в Декларації наголошувалося на критичній важливості «максимального використання потенціалу технологічного прогресу та зростання продуктивності праці», особлива увага приділялася необхідності впровадження «політики та заходів, які забезпечують належний захист приватності й персональних даних, а також реагують на виклики та можливості у сфері праці».

Далі звернемо увагу на досвід конкретних країн, серед яких, безумовно, слід виділити Естонію, яку називають однією із найбільш діджиталізованих країн Європейського Союзу. Відповідно до Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI), в Естонії 56% населення володіють принаймні базовими цифровими навичками, тоді як 28% мають цифрові навички вище базового рівня. Частка осіб, які володіють хоча б базовими цифровими навичками, є вищою серед зайнятого населення (67,8%), ніж серед безробітних (53,5%), а також серед жителів міських територій (66%) порівняно з мешканцями сільської місцевості (56,4%). Естонія випереджає інші держави-члени ЄС за часткою фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у структурі зайнятості. Так, 6,2 % усієї робочої сили країни становлять ІКТ-спеціалісти, тоді як середній показник по ЄС дорівнює 4,5 %. Крім того, Естонія є країною з найвищою част-

кою випускників ІКТ-спеціальностей у Європейському Союзі - 8,4 %. Естонська цифрова стратегія «Digital Agenda 2020» визначає загальну мету, яка полягає у «сприянні досягненню вищих темпів економічного зростання, збільшенню кількості робочих місць та підвищенню добробуту шляхом створення середовища, що підтримує використання і розвиток ІКТ-рішень» [3].

Відповідно до Європейського опитування компаній Eurofound за 2019 рік, більшість естонських підприємств забезпечують навчання працівників переважно з метою ефективного виконання ними поточних трудових обов'язків, а не для розвитку навичок, необхідних для іншої роботи чи особистісного розвитку. Використання цифрових рішень, а також особливий акцент на розвитку цифрових навичок, чітко простежуються серед завдань, визначених для досягнення третьої стратегічної цілі. До таких завдань належать: розроблення цифрової освітньої історії (digital education history) — інструменту, який дозволить особам управляти власними освітніми та кар'єрними траєкторіями, а також оцінювати свої навички; проведення інформаційних заходів для підвищення обізнаності населення щодо можливостей розвитку цифрових навичок [4].

Важливою рисою цифровізації трудових відносин в Естонії є високий рівень інтеграції цифрових платформ у систему державного управління ринком праці. Державні служби зайнятості активно використовують автоматизовані системи аналізу даних, цифровий профайлінг шукачів роботи, онлайн-консультування та електронні сервіси пошуку вакан-

сій. Це дозволяє ефективніше прогнозувати потреби ринку праці, оперативно реагувати на структурні зміни в економіці та забезпечувати персоналізований підхід до працевлаштування громадян. Суттєвою особливістю естонської моделі є орієнтація на розвиток цифрових компетентностей населення. Держава активно інвестує у підготовку ІКТ-фахівців, цифрову освіту та перепідготовку працівників відповідно до потреб цифрової економіки. Внаслідок цього Естонія демонструє один із найвищих показників частки ІКТ-спеціалістів серед країн Європейського Союзу. Значна увага приділяється також цифровій інклюзії, хоча дослідження свідчать про наявність певних проблем із залученням осіб з інвалідністю до цифрового ринку праці через недостатній рівень цифрових навичок [4].

Таким чином, специфіка цифровізації трудових відносин в Естонії полягає не лише у широкому впровадженні цифрових технологій, а й у створенні цілісної цифрової екосистеми, в межах якої трудові, соціальні та адміністративні процеси інтегровані у єдине електронне середовище. Саме системність державної політики, високий рівень цифрової культури населення та ефективне нормативно-правове забезпечення стали основою успішної цифрової трансформації соціально-трудої сфери Естонії.

Окрему увагу слід приділити досвіду Польської Республіки. Протягом багатьох років Польща послідовно розширює використання цифрових рішень у державному управлінні та процесах, пов'язаних із працевлаштуванням. Після пандемії Польща запровадила правила, що

дозволяють подавати низку документів працівників, які раніше вимагали підпису в письмовій формі, в електронному вигляді без необхідності використання QES. Кілька років тому паперові лікарняні вже були поступово скасовані, і тепер такі документи видаються виключно в електронному вигляді. Зараз Польща працює над новим законодавством, яке змінить правила видачі довідок про медичний огляд з трудового права – планується, що такі довідки також видаватимуться в електронному вигляді [5].

У Польщі 16 листопада 2022 року був ухвалений Закон про ІТ-систему для обробки певних контрактів, який започаткував державну систему електронного укладення окремих видів договорів у Польщі. Спочатку система була обмежена фізичними особами, мікропідприємствами, малим бізнесом та фермерами. Однак, у відповідь на відгуки підприємців та роботодавців, уряд зараз переглядає ці правила, щоб покращити функціональність та доступність для ширшої аудиторії. Нова поправка знімає обмеження щодо категорій користувачів, дозволяючи будь-кому, незалежно від їхнього правового статусу чи розміру бізнесу, користуватися системою. Нещодавні зміни відіграватимуть вирішальну роль у сприянні інтеграції на ринку праці. Багато потенційних працівників із соціально виключених груп, таких як особи з інвалідністю, матимуть можливість підписувати важливі контракти, не виходячи з дому. Крім того, ці зміни полегшать зобов'язання для ще однієї значної групи віддалених працівників. Безсумнівно, новостворена система принесе користь різноманітним гру-

пам, що є досить рідкісним явищем для досягнення задоволення сторін із конкуруючими інтересами [6].

Запропоновані зміни спрямовані на зменшення адміністративного навантаження та сприяння впровадженню аналітичних інструментів, що дозволить організаціям процвітати в сучасній технологічно керованій економіці. Завдяки впровадженню хмарних сервісів у правову базу, Польща може залишатися в курсі світових тенденцій, використовуючи свій досвід у розробці передових IT-рішень для отримання значної конкурентної переваги. Перехід до електронних підписів та платформ на основі штучного інтелекту поступово відмовляється від традиційних методів роботи з папером та ручкою, відкриваючи нові можливості інтеграції та покращуючи бізнес-операції. Окрім того, скорочення бюрократичних завдань дозволить більше зосередитися на інших питаннях управління зайнятістю, таких як ініціативи боротьби з дискримінацією, запобігання мобінгу та створення сприятливого робочого середовища. І навпаки, забезпечення кібербезпеки користувачів та захист їхніх даних, що зберігаються в системі, стало критичним питанням, особливо у світлі нещодавніх кібератак у Польщі. На щастя, як уряд, так і приватний сектор усвідомлюють цю загрозу та вже впровадили низку правил та інструментів для захисту своїх мереж та баз даних, на додаток до дотримання правил ЄС щодо захисту даних [6].

Досвід Польщі у сфері цифровізації трудових відносин є цікавим насамперед тим, що країна поєднує поступову цифрову трансформацію трудового законодавства з активним впровадженням електронних держа-

вних сервісів і цифрового кадрового адміністрування. Польська модель не є настільки тотально цифровізованою, як естонська, однак вона демонструє практичний підхід до адаптації трудових відносин до умов цифрової економіки та масового поширення дистанційної праці. Однією з найбільш важливих особливостей польського досвіду є законодавче закріплення можливості електронного оформлення трудових і цивільно-правових відносин. Ще однією важливою особливістю є інтеграція цифрових сервісів із системою соціального страхування та зайнятості, зокрема через електронні державні платформи роботодавці можуть подавати інформацію до системи соціального страхування ZUS, реєструвати працівників, оформлювати лікарняні та інші соціальні виплати в цифровому форматі. Така інтеграція значно спрощує взаємодію бізнесу з державою.

Висновки. Таким чином, проведений у роботі аналіз дає змогу виділити наступні позитивні моменти досвіду Естонії та Польщі, який доцільно використати в українських правових реаліях:

- по-перше, зазначені країни активно запроваджують електронний документообіг, інструменти цифрового підпису та онлайн-укладення трудових договорів, що спрощує взаємодію між працівником, роботодавцем і державою;

- по-друге, ці країни сформували дієві правові механізми регулювання дистанційної та платформеної зайнятості, що є актуальним для вдосконалення українського трудового законодавства в умовах цифрової економіки;

- по-третє, Естонія та Польщі активно розвивають цифрові нави-

чки населення та адаптують систему освіти до потреб ринку праці, що є важливим для підготовки конкурентоспроможних кадрів.

Як висновок, автор підтверджує, що слід позитивно оцінити

досвід вказаних країни щодо подальшої цифровізації соціально-трудоких відносин в Україні, що спрощує взаємодію між працівником, роботодавцем і державою.

Список використаних джерел

1. The role of technology in shaping labor relations. Vorecol Editorial Team. August 28, 2024. URL: <https://blogs.vorecol.com/blog-the-role-of-technology-in-shaping-labor-relations-7945> (дата звернення: 29.03.2026).
2. Lorraine Charles, Shuting Xia, Adam P. Coutts Digitalization and Employment : a Review. 2022. 58 с. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/documents/publication/wcms_854353.pdf (дата звернення: 29.03.2026).
3. Estonia European Disability Forum. 2022. 11 с. URL: https://www.edf-feph.org/content/uploads/2024/10/estonia-accessible_DATA_project.pdf (дата звернення: 29.03.2026).
4. Tatjana Guznajeva, Juanita Garcia Gutierrez, Ana Oliveira, Matthias Ploeg, Quentin van Nieuwenhuizen Pillars – Pathways to Inclusive Labour Markets: The case study of Estonia. June 2023 URL: <https://www.h2020-pillars.eu/sites/default/files/toolkit/Estonia%20-%20Case%20Study.pdf> (дата звернення: 29.03.2026).
5. Poland sets the standard in document digitalization. By Zawirska Ruszczyk sp.k. 02 Dec, 2025. URL: <https://ellint.net/posts/33-poland-sets-the-standard-in-document-digitalization> (дата звернення: 29.03.2026).
6. Świątek Zuzanna The digital revolution in employment: incorporating the new Online Contract Management Act into Poland's digital business transformation. British Polish Chamber of Commerce. 69 (164) 2025. URL: <https://bpcc.org.pl/the-digital-revolution-in-employment-incorporating-the-new-online-contract-management-act-into-polands-digital-business-transformation/> (дата звернення: 29.03.2026).

References

1. Vorecol Editorial Team. (2024, August 28). The role of technology in shaping labor relations. Vorecol. <https://blogs.vorecol.com/blog-the-role-of-technology-in-shaping-labor-relations-7945>
2. Charles, L., Xia, S., & Coutts, A. P. (2022). Digitalization and employment: A review. International Labour Organization. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/documents/publication/wcms_854353.pdf
3. European Disability Forum. (2022). Estonia. https://www.edf-feph.org/content/uploads/2024/10/estonia-accessible_DATA_project.pdf
4. Guznajeva, T., Garcia Gutierrez, J., Oliveira, A., Ploeg, M., & van Nieuwenhuizen, Q. (2023, June). PILLARS – Pathways to inclusive labour markets: The case study of Estonia. <https://www.h2020-pillars.eu/sites/default/files/toolkit/Estonia%20-%20Case%20Study.pdf>
5. Zawirska Ruszczyk sp.k. (2025, December 2). Poland sets the standard in document digitalization. ELLINT. <https://ellint.net/posts/33-poland-sets-the-standard-in-document-digitalization>

6. Świątek, Z. (2025). The digital revolution in employment: Incorporating the new Online Contract Management Act into Poland's digital business transformation. British Polish Chamber of Commerce, 69(164). <https://bpcc.org.pl/the-digital-revolution-in-employment-incorporating-the-new-online-contract-management-act-into-polands-digital-business-transformation/>

Zinovatna I. V., PhD (Doctor of Jurisprudence), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Labour law Yaroslav Mudryi National Law University
e-mail: i.v.zinovatna@nlu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3018-4934>

Foreign Experience of the Digitalisation of Social and Labour Relations (a Case Study of Estonia and Poland)

The article, based on an analysis of foreign scholarly literature, identifies the positive experience of Estonia and Poland in the digitalisation of labour relations. In particular, it is emphasised that these countries actively implement electronic document management systems, digital signature tools, and the online conclusion of employment contracts, thereby simplifying interaction among employees, employers, and the State.

It is noted that the specific feature of the digitalisation of labour relations in Estonia lies not only in the widespread implementation of digital technologies but also in the creation of a comprehensive digital ecosystem within which labour, social, and administrative processes are integrated into a unified electronic environment. The systematic nature of State policy, the high level of digital culture among the population, and effective regulatory and legal support have become the foundation of Estonia's successful digital transformation of the social and labour sphere.

It is further observed that the experience of Poland in the field of digitalisation of labour relations is particularly noteworthy because the country combines the gradual digital transformation of labour legislation with the active implementation of electronic public services and digital human resources administration. Although the Polish model is not as comprehensively digitalised as the Estonian one, it demonstrates a practical approach to adapting labour relations to the conditions of the digital economy and the widespread expansion of remote work. One of the most significant features of the Polish experience is the legislative recognition of the possibility of electronically formalising both employment and civil law relations. Another important feature is the integration of digital services with the systems of social insurance and employment. In particular, through electronic public platforms, employers are able to submit information to the social insurance system ZUS, register employees, process sick leave, and arrange other social benefits in digital form. Such integration significantly simplifies interaction between business entities and the State.

The following positive aspects of the experience of Estonia and Poland, which are advisable to implement within the Ukrainian legal framework, are identified: first, these countries actively introduce electronic document management, digital signature instruments, and online conclusion of employment contracts,

thereby facilitating interaction among employees, employers, and the State; second, they have developed effective legal mechanisms for regulating remote and platform employment, which is particularly relevant for improving Ukrainian labour legislation in the context of the digital economy; third, Estonia and Poland actively promote the development of digital skills among the population and adapt the education system to the needs of the labour market, which is essential for training competitive personnel.

Keywords: *foreign experience, digitalization, labor relations, Estonia, Republic of Poland.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Зіноватна І. В. Зарубіжний досвід цифровізації соціально-трудових відносин (на прикладі Естонії та Польщі). *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 63-71. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.06>

Citation APA: Zinovatna, I. V. (2026). Zarubizhnyi dosvid tsyfrovizatsii sotsialno-trudovikh vidnosyn (na prykladi Estonii ta Polshchi) [Foreign Experience of the Digitalisation of Social and Labour Relations (A Case Study of Estonia and Poland)]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 63-71. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.06>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтвердила оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 15.04.2026

Прийнята до друку: 19.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 15 April 2026

Accepted for publication: 19 May 2026

Published: 31 May 2026

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.07

УДК 342.9:35.073.5:364.65-056.26(477)

Димитрієв В. В.,

кандидат наук з державного управління,

адвокат, Адвокатське Бюро Димитрієва

e-mail: dvv.acdimitiev@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7727-4649>

ФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

У статті досліджено функції адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. Актуальність теми зумовлена зростанням потреби у медичній, психологічній, фізичній, професійній та соціальній реабілітації в умовах воєнного стану, а також переходом від переважно статусної моделі інвалідності до функціонального підходу, орієнтованого на реальні обмеження повсякденного функціонування особи. Мета статті полягає у визначенні та науковій характеристиці основних функцій адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю, а також у з'ясуванні їх значення для доступності, якості, безперервності та людиноцентричної спрямованості реабілітаційної допомоги і реабілітаційних заходів. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий і метод узагальнення. Обґрунтовано, що адміністративно-правове забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю є комплексною системою нормативних, організаційних, управлінських, фінансово-договірних, інформаційних, контрольних і захисних засобів публічного впливу. Визначено, що його основними функціями є регулятивна, організаційна, гарантійна, координаційна, сервісна, інформаційна, контрольно-наглядова та захисна. Встановлено, що ці функції перебувають у взаємозв'язку та разом забезпечують не лише нормативне закріплення права на реабілітацію, а й практичну можливість його реалізації. Доведено, що особливого значення набувають координація між системами охорони здоров'я і соціального захисту, цифровізація процедур, прозоре фінансування, належний контроль якості послуг і доступність механізмів захисту прав осіб з інвалідністю. Зроблено висновок, що подальше вдосконалення цієї сфери має ґрунтуватися на функціональному, людиноцентричному та безбар'єрному

підході, який забезпечує реальну доступність реабілітації та орієнтацію публічного адміністрування на потреби людини.

Ключові слова: реабілітація, особи з інвалідністю, адміністративно-правове забезпечення, функції, право на реабілітацію, соціальний захист, охорона здоров'я, публічне адміністрування, безбар'єрність, воєнний стан.

Постановка проблеми. Реабілітація осіб з інвалідністю в Україні має розглядатися не лише як сукупність медичних, соціальних, психологічних, професійних чи інших відновлювальних заходів, а як складний об'єкт адміністративно-правового забезпечення, пов'язаний із реалізацією права людини на охорону здоров'я, соціальний захист, участь у суспільному житті, недискримінацію, а також із забезпеченням принципів безбар'єрності. Всесвітня організація охорони здоров'я зауважує, що реабілітація спрямована на оптимізацію функціонування особи та зменшення обмежень її функціонування у взаємодії із середовищем [1]. Такий підхід узгоджується із законодавством України, яке передбачає обов'язок держави створювати умови для реалізації особами з інвалідністю прав і свобод без дискримінації, а також формує нормативну основу реабілітації у сфері охорони здоров'я та соціального захисту [2; 3; 4].

Практична актуальність цієї проблематики істотно посилилася в умовах воєнного стану, зумовленого повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, що спричинила зростання потреби у медичній, психологічній, фізичній, професійній та соціальній реабілітації. За інформацією Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України в Україні (далі – Мінсоцполітики) проживають майже 3 млн осіб з інвалідністю, а за

час повномасштабного вторгнення 200 об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема центри надання соціальних послуг, були пошкоджені або зруйновані, що ускладнює доступ до необхідних послуг [5]. Водночас ВООЗ звертає увагу на суттєве зростання потреб у допомозі при травмах, протезуванні та реабілітації в Україні внаслідок війни [6]. Це свідчить, що реабілітація осіб з інвалідністю набула значення не лише індивідуальної соціальної гарантії, а й одного з напрямів забезпечення стійкості системи охорони здоров'я, соціального захисту та публічного адміністрування загалом.

У науковій літературі недостатньо системно розкрито функціональне призначення адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю, а у правозастосовній практиці не сформовано достатньо узгоджених підходів до реалізації відповідних функцій. Переважно увага зосереджується на правовому статусі окремих суб'єктів, видах реабілітаційних заходів, гарантіях доступності допомоги або організації надання реабілітаційних послуг [7]. Однак для належного розуміння змісту адміністративно-правового забезпечення важливо з'ясувати, які саме функції воно виконує: регулятивну, організаційну, гарантійну, координаційну, контрольно-наглядову, сервісну, інформаційну та захисну. Саме функціональний підхід дає змогу визначити наскільки ефективно держава не

лише декларує право на реабілітацію, а й забезпечує її реальну доступність, якість, безперервність і людиноцентричну спрямованість.

Отже, наукова проблема полягає у необхідності комплексного визначення функцій адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні з урахуванням сучасних викликів воєнного стану, трансформації системи оцінювання повсякденного функціонування особи, розвитку реабілітаційних послуг у сфері охорони здоров'я, потреби у міжвідомчій взаємодії та забезпеченні реальної доступності реабілітації для осіб з інвалідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні досліджується переважно у контексті права на охорону здоров'я, соціального захисту, доступності медичних і реабілітаційних послуг, а також гарантій реалізації прав людини в умовах воєнного стану. Зокрема, вітчизняними вченими проаналізовано правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану, зосереджуючи увагу на правових механізмах забезпечення доступу до відповідної допомоги [7]. У ширшому контексті адміністративно-правового забезпечення права на охорону здоров'я релевантними є дослідження науковців, у яких розкрито сучасний стан правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я та роль органів публічної адміністрації у цій сфері [8].

Окремий напрям наукових досліджень стосується реабілітації військовослужбовців, що є особливо актуальним в умовах збройної агресії

Російської Федерації проти України. У науковій літературі адміністративно-правове забезпечення реабілітації військовослужбовців розглядається як складова соціального захисту [9], а правові засади медико-психологічної реабілітації військовослужбовців – як окремий напрям правового регулювання у сфері охорони здоров'я та соціальної підтримки [10]. Важливість вказаних праць полягає в тому, що вони дають змогу простежити зв'язок між реабілітацією, соціальним захистом, медичною допомогою та діяльністю уповноважених суб'єктів публічної влади.

Окремі сучасні дослідження безпосередньо присвячені праву на реабілітацію осіб з інвалідністю. Так, Ю. В. Костюк здійснює теоретико-правовий аналіз права на реабілітацію, звертаючи увагу на його зв'язок із гідністю, соціальною інтеграцією, доступністю послуг, участю особи у формуванні реабілітаційного процесу та необхідністю вдосконалення механізмів реалізації цього права [11]. Однак наявні дослідження переважно зосереджені на загальних правових гарантіях, праві на реабілітацію, окремих категоріях отримувачів послуг або специфіці воєнного стану. Натомість функції адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю як самостійний предмет наукового аналізу залишаються недостатньо розкритими. Саме це зумовлює потребу в їх систематизації та характеристиці в межах цієї статті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні та науковій характеристиці основних функцій адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні, а також у

з'ясуванні їх значення для належної організації, доступності, якості, безперервності та людиноцентричної спрямованості реабілітаційної допомоги і реабілітаційних заходів в умовах сучасних соціально-правових викликів.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: розкрити зміст адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю; виокремити та охарактеризувати основні функції адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю; визначити практичне значення цих функцій задля подальшого вдосконалення правового регулювання реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністративно-правове забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю доцільно розуміти як систему нормативно визначених, організаційних, процедурних, фінансово-договірних, інформаційних, контрольних і захисних засобів, за допомогою яких держава, органи місцевого самоврядування та інші уповноважені суб'єкти створюють умови для отримання особою необхідної реабілітаційної допомоги, реабілітаційних послуг, допоміжних засобів реабілітації, соціальних послуг і підтримки для досягнення та підтримання оптимального рівня її функціонування у середовищі життєдіяльності. Такий підхід дозволяє розглядати реабілітацію не як разову послугу, а як безперервний публічно організований процес, у якому поєднуються медичний, соціальний, психологічний, професійний, інформаційний та правозахисний компоненти.

Ключове значення у нормативній основі цього забезпечення має Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», який визначає загальні засади системи реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, повноваження органів публічної влади, питання фінансування та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері [3]. Водночас Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» закріплює правові, організаційні та економічні засади реабілітації особи з обмеженнями повсякденного функціонування з метою досягнення і підтримання оптимального рівня її функціонування у середовищі життєдіяльності [4]. У цьому Законі реабілітаційна допомога визначається як діяльність фахівців з реабілітації, спрямована на оптимізацію функціонування осіб, які зазнають або можуть зазнати обмеження повсякденного функціонування. Це свідчить про поступовий перехід від суто статусного підходу до інвалідності до функціонального підходу, орієнтованого на реальні потреби особи.

Першою базовою функцією адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю є регулятивна функція. Її зміст полягає у встановленні правових засад реабілітації, визначенні кола суб'єктів, видів реабілітаційних заходів, умов надання реабілітаційної допомоги, порядку фінансування, стандартів якості та відповідальності за порушення законодавства. Регулятивна функція забезпечує юридичну визначеність у цій сфері, оскільки саме через законодавчі та підзаконні акти встановлюється, які особи мають право на реабілітацію, які органи відповідають за її ор-

ганізацію, у яких формах вона надається та які гарантії має особа з інвалідністю. Без належної регулятивної основи реабілітація залишалася б переважно соціальною або медичною практикою, а не юридично гарантованим напрямом державної політики.

Другою є організаційна функція, яка охоплює створення та підтримання системи суб'єктів, установ, закладів, служб і фахівців, залучених до реабілітації. Законодавство визначає участь органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у формуванні й реалізації державної політики у сфері реабілітації, а також передбачає їх взаємодію з громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю, фахівцями з реабілітації, медичними працівниками та іншими учасниками відповідних правовідносин [3]. Організаційна функція проявляється у формуванні мережі реабілітаційних закладів, реабілітаційних відділень, мультидисциплінарних реабілітаційних команд, експертних команд з оцінювання повсякденного функціонування особи, а також у забезпеченні доступності реабілітації на національному, регіональному та місцевому рівнях [12]. Її практичне значення підтверджується офіційними даними Кабміну, згідно з якими розвиток реабілітаційних послуг визначається пріоритетом державної політики, а стаціонарна реабілітаційна допомога дорослим і дітям у межах Програми медичних гарантій надавалася у 295 медичних закладах, система яких була розрахована на понад 7 800 ліжко-місць [13]. Водночас у межах Програми медичних гарантій враховується реабілітаційна спроможність закладу охорони здо-

ров'я, тобто його здатність надавати реабілітаційну допомогу з урахуванням кадрових, організаційних і фактичних можливостей [14].

Третьою є гарантійна функція, яка полягає у створенні правових, фінансових, організаційних та процедурних умов для реального доступу осіб з інвалідністю до реабілітаційних послуг. Її зміст не обмежується проголошенням права на реабілітацію, а передбачає обов'язок держави забезпечити можливість практичного користування цим правом. Саме тому важливе значення мають фінансування реабілітаційних заходів, укладення договорів із надавачами медичних послуг у межах Програми медичних гарантій, забезпечення допоміжними засобами реабілітації, доступність інформації та спрощення процедур отримання відповідних послуг. У цьому контексті НСЗУ виконує фінансово-договірну складову гарантійної функції, оскільки через договори з надавачами медичних послуг забезпечується оплата реабілітаційної допомоги, що входить до Програми медичних гарантій; у 2026 році порядок реалізації цієї програми передбачає оплату реабілітаційної допомоги з урахуванням реабілітаційної спроможності закладу охорони здоров'я, що має значення для забезпечення реальності, якості та організаційної обґрунтованості відповідних послуг [14].

Четвертою є координаційна функція. Реабілітація осіб з інвалідністю не може бути ефективною, якщо вона здійснюється ізольовано лише в межах системи охорони здоров'я або лише в межах системи соціального захисту. Вона потребує узгодженої діяльності Кабміну, МОЗ України, Мінсоцполітики, НСЗУ, Фон-

ду соціального захисту осіб з інвалідністю, місцевих державних адміністрацій та військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я, реабілітаційних установ, надавачів соціальних послуг і громадських об'єднань. Координаційна функція забезпечує узгодження дій цих суб'єктів, розподіл повноважень між ними, обмін інформацією, формування та виконання індивідуальних програм реабілітації, а також індивідуальних реабілітаційних маршрутів і недопущення дублювання або розриву між медичною, соціальною та професійною реабілітацією.

П'ятою є сервісна функція, яка відображає сучасне розуміння публічного адміністрування як діяльності, спрямованої не лише на владно-організаційний вплив, а й на забезпечення доступності, якості та зрозумілості необхідних для особи послуг. У сфері реабілітації ця функція проявляється у спрощенні процедур звернення, використанні електронних направлень, цифровізації процесів оцінювання, можливості отримання інформації про експертні команди та стан проходження процедур, а також у розвитку електронних інструментів для забезпечення допоміжними засобами реабілітації. Особливе значення має запровадження з 1 січня 2025 року системи оцінювання повсякденного функціонування особи замість МСЕК. За інформацією МОЗ України, відповідні процедури спрощено й цифровізовано, а етапи оцінювання фіксуються в електронній системі, що має зменшити корупційні ризики й підвищити прозорість процедур [12].

Шостою є інформаційна функція. Вона полягає у забезпеченні

осіб з інвалідністю, їхніх законних представників, членів сімей, фахівців, надавачів реабілітаційних, медичних і соціальних послуг повною, доступною та актуальною інформацією про права, порядок отримання реабілітаційної допомоги, доступні послуги, допоміжні засоби реабілітації, зміни у законодавстві та механізми захисту прав. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» прямо передбачає участь відповідних органів у створенні й підтримці міжвідомчого інформаційного простору з проблем інвалідності та інформуванні осіб з інвалідністю про зміни у законодавстві [3]. Отже, інформаційна функція має не допоміжний, а самостійний характер, оскільки без належної поінформованості особа часто не може фактично реалізувати своє право на реабілітацію.

Сьомою є контрольно-наглядова функція, спрямована на перевірку законності, якості, доступності та цільового використання бюджетних коштів у сфері реабілітації. Вона реалізується через державний контроль, моніторинг виконання умов договорів із НСЗУ, оцінювання відповідності надавачів послуг установленим вимогам, перевірку дотримання гарантій безоплатного надання медичних послуг у межах Програми медичних гарантій, а також реагування на порушення прав осіб з інвалідністю. Ця функція є особливо важливою в умовах обмежених фінансових ресурсів і зростання потреб у реабілітації внаслідок війни, оскільки дозволяє запобігати формальному наданню послуг, необґрунтованим відмовам, нецільовому використанню коштів і зниженню якості реабілітаційної допомоги.

Восьмою є захисна функція, яка полягає у відновленні порушених прав осіб з інвалідністю, запобіганні дискримінації, забезпеченні доступу до процедур оскарження та притягненні винних осіб до юридичної відповідальності. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» передбачає, що особи, винні у порушенні законодавства про реабілітацію осіб з інвалідністю, несуть відповідальність згідно із законом [3]. Захисна функція має особливе значення тоді, коли особа стикається з неправомірною відмовою у наданні реабілітаційної допомоги чи реабілітаційної послуги, затягуванням процедури, неналежною якістю допомоги, недоступністю середовища, відсутністю необхідної інформації або порушенням права на забезпечення допоміжними засобами реабілітації.

Таким чином, функції адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю утворюють взаємопов'язану систему. Йдеться про регулятивну, організаційну, гарантійну, координаційну, сервісну, інформаційну, контрольно-наглядову та захисну функції, поєднання яких дозволяє розглядати адміністративно-правове забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю як важливий елемент сучасної людиноцентричної моделі публічного адміністрування.

Висновки. У статті обґрунтовано, що адміністративно-правове забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні є комплексною системою нормативних, організаційних, управлінських, фінансово-договірних, інформаційних, контрольних і захисних засобів публічного впливу, спрямованих на створення умов для реального доступу особи до

реабілітаційної допомоги, соціальних послуг, допоміжних засобів реабілітації та інших форм підтримки. Його зміст не зводиться лише до законодавчого закріплення права на реабілітацію, а охоплює практичну діяльність уповноважених суб'єктів щодо організації, фінансування, координації, контролю та захисту прав осіб з інвалідністю.

Визначено, що основними функціями адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю є регулятивна, організаційна, гарантійна, координаційна, сервісна, інформаційна, контрольно-наглядова та захисна. Регулятивна функція забезпечує юридичну визначеність у сфері реабілітації; організаційна – формування та належне функціонування системи суб'єктів, закладів, установ і фахівців; гарантійна – практичну доступність реабілітаційної допомоги, реабілітаційних послуг і допоміжних засобів реабілітації; координаційна – узгодження діяльності органів публічної влади, закладів охорони здоров'я, реабілітаційних установ і надавачів соціальних послуг; сервісна – орієнтацію публічного адміністрування на потреби людини; інформаційна – забезпечення відкритості, зрозумілості й доступності відомостей про права та процедури; контрольно-наглядова – додержання законності, якості й цільового використання ресурсів; захисна – поновлення порушених прав осіб з інвалідністю та запобігання дискримінації.

Доведено, що практичне значення цих функцій особливо зростає в умовах воєнного стану, коли збільшується кількість осіб, які потребують медичної, психологічної, фізичної, професійної та соціальної ре-

абілітації. За таких умов адміністративно-правове забезпечення має не лише компенсаторне, а й системоутворювальне значення, оскільки від його ефективності залежить безперервність реабілітаційного процесу, доступність послуг у територіальних громадах, належна міжвідомча взаємодія та реальна спроможність держави виконувати свої соціальні зобов'язання перед особами з інвалідністю.

Зроблено висновок, що подальше вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю має ґрунтуватися на функціональному, людиноцентричному та безбар'єрному підході. Це передбачає посилення координації

між системами охорони здоров'я і соціального захисту, розвиток цифрових сервісів, удосконалення механізмів оцінювання повсякденного функціонування особи, забезпечення прозорого фінансування реабілітаційних послуг, належний контроль за їх якістю та реальну доступність процедур захисту прав.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є розроблення цілісної моделі адміністративно-правового механізму забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю з урахуванням розподілу повноважень між суб'єктами цього механізму та критеріїв оцінювання ефективності їхньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Rehabilitation. World Health Organization. 2024. 22 Apr. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation> (дата звернення: 26.03.2026).
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
4. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
5. Для відбудови та відновлення сектора соціального захисту України необхідно 39 мільярдів доларів США. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. 2025. 6 берез. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/dlya-vidbudovy-ta-vidnovlennya-sektora-sotsialnoho-zakhystu-ukrayiny-neobkhdno-39-milyardiv-dolariv-ssha> (дата звернення: 26.03.2026).
6. Three years of war: rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. World Health Organization. 2025. 24 Feb. URL: <https://www.who.int/europe/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation> (дата звернення: 26.03.2026).
7. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2024. Вип. 2(15). С. 46–58. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-46-58](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58).
8. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. Науковий вісник Міжнародного

гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2020. № 43. С. 48–51. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10>.

9. Новиков О. В., Теремецький В. І. Адміністративно-правове забезпечення реабілітації військовослужбовців як складової соціального захисту в Україні. Журнал східноєвропейського права. 2024. № 126. С. 92–100. DOI: <https://doi.org/10.71404/2409-6415.126.10>.

10. Теремецький В. І., Івахненко О. А., Новиков О. В. Правові засади медико-психологічної реабілітації військовослужбовців. Журнал східноєвропейського права. 2024. № 127. С. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.71404/2409-6415.127.07>.

11. Костюк Ю. В. Право на реабілітацію осіб з інвалідністю: теоретико-правовий аналіз. Вісник кримінального судочинства. 2024. № 1–2. С. 212–221. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/2024/212-221>

12. Оцінювання повсякденного функціонування особи. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/msek> (дата звернення: 26.03.2026).

13. Розвиток реабілітаційних послуг в Україні обговорили на конгресі місцевих та регіональних влад в Чернівецькій області. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvytok-reabilitatsiinykh-posluh-v-ukraini-obhovoryly-na-konhresi-mistsevykh-ta-rehionalnykh-vlad-v-chernivetskii-oblasti> (дата звернення: 26.03.2026).

14. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2026 році : постанова Кабінету Міністрів України від 31.12.2025 № 1808. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.03.2026).

References

1. World Health Organization. (2024, April 22). Rehabilitation. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation>

2. Zakon Ukrainy “Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini” [Law of Ukraine “On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine”] dated March 21, 1991 No. 875-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

3. Zakon Ukrainy “Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini” [Law of Ukraine “On Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine”] dated October 6, 2005 No. 2961-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

4. Zakon Ukrainy “Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia” [Law of Ukraine “On Rehabilitation in the Field of Health Care”] dated December 3, 2020 No. 1053-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

5. Ministerstvo sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy. (2025, March 6). Dlia vidbudovy ta vidnovlennia sektora sotsialnoho zakhystu Ukrainy neobkhdno 39 miliardiv dolariv SShA [For the reconstruction and recovery of Ukraine's social protection sector, USD 39 billion is needed]. <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/dlya-vidbudovy-ta-vidnovlennya-sektora-sotsialnoho-zakhystu-ukrayiny-neobkhdno-39-milyardiv-dolariv-ssha>

6. World Health Organization. (2025, February 24). Three years of war: Rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. <https://www.who.int/europe/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation>

7. Batryn, O. V., Teremetskyi, V. I., & Ivakhnenko, O. A. (2024). Pravovi harantii dostupnosti medychnoi ta reabilitatsiinoi dopomohy v period dii voiennoho stanu [Legal guarantees of accessibility of medical and rehabilitation care during martial law]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: Naukovyi zhurnal* [Irpın Legal Chronicle: Scientific Journal], 2(15),

46–58. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-46-58](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58). <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/236/236>

8. Teremetskyi, V. I., & Muliar, H. V. (2020). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii prava na okhoronu zdorovia [Current state of administrative and legal support for the implementation of the right to health care]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence], 43, 48–51. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10>. <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc43/12.pdf>

9. Novykov, O. V., & Teremetskyi, V. I. (2024). Administratyvno-pravove zabezpechennia rehabilitatsii viiskovosluzhbovtziv yak skladovoi sotsialnoho zakhystu v Ukraini [Administrative and legal support for the rehabilitation of military personnel as a component of social protection in Ukraine]. *Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava* [Journal of Eastern European Law], 126, 92–100. <https://doi.org/10.71404/2409-6415.126.10>. https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/09/novykov_o_teremetskyi_126.pdf

10. Teremetskyi, V. I., Ivakhnenko, O. A., & Novykov, O. V. (2024). Pravovi zasady medyko-psykholohichnoi rehabilitatsii viiskovosluzhbovtziv [Legal principles of medical and psychological rehabilitation of military personnel]. *Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava* [Journal of Eastern European Law], 127, 65–74. <https://doi.org/10.71404/2409-6415.127.07>. https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/teremetskyi_ivakhnenko_novykov_127.pdf

11. Kostiuk, Yu. V. (2024). Pravo na rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu: teoretyko-pravovyi analiz [The right to rehabilitation of persons with disabilities: A theoretical and legal analysis]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* [Bulletin of Criminal Procedure], 1–2, 212–221. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/2024/212-221>

12. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. (n.d.). Otsiniuvannia povsiakdennoho funktsionuvannia osoby [Assessment of a person's everyday functioning]. <https://moz.gov.ua/msek>

13. Kabinet Ministriv Ukrainy. (n.d.). Rozvytok rehabilitatsiinykh posluh v Ukraini obhovoryly na konhresi mistsevykh ta rehionalnykh vlad v Chernivetskii oblasti [The development of rehabilitation services in Ukraine was discussed at the Congress of Local and Regional Authorities in Chernivtsi region]. <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvytok-rehabilitatsiinykh-posluh-v-ukraini-obhovoryly-na-konhresi-mistsevykh-ta-rehionalnykh-vlad-v-chernivetskii-oblasti>

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deiaki pytannia realizatsii prohramy derzhavnykh harantii medychnoho obsluhovuvannia naseleennia u 2026 rotsi” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Certain Issues of Implementation of the Program of State Guarantees of Medical Care for the Population in 2026”] dated December 31, 2025 No. 1808. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-2025-%D0%BF#Text>

Dymytriiev V. V., PhD in Public Administration, Attorney, Law Office Dymytriieva
e-mail: dvv.acdimitiev@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7727-4649>

Functions of Administrative and Legal Support for the Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine

The article examines the functions of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine. The relevance of the topic is

determined by the growing need for medical, psychological, physical, vocational and social rehabilitation under martial law, as well as by the transition from a predominantly status-based model of disability to a functional approach focused on the real limitations of a person's everyday functioning. The purpose of the article is to identify and provide a scholarly characterization of the main functions of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities, as well as to clarify their significance for the accessibility, quality, continuity and human-centered orientation of rehabilitation care and rehabilitation measures. The methodological basis of the study consists of general scientific and special legal methods, including the dialectical, systemic-structural, formal-legal, comparative-legal methods and the method of generalization. It is substantiated that administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities is a comprehensive system of normative, organizational, managerial, financial-contractual, informational, supervisory and protective means of public influence. It is determined that its main functions are regulatory, organizational, guarantee-based, coordinating, service-oriented, informational, supervisory and protective. The article reveals that these functions are interrelated and together ensure not only the normative consolidation of the right to rehabilitation, but also the practical possibility of its implementation. It is proved that coordination between the health care and social protection systems, digitalization of procedures, transparent financing, proper quality control of services and accessibility of mechanisms for protecting the rights of persons with disabilities are of particular importance. It is concluded that further improvement of this sphere should be based on a functional, human-centered and barrier-free approach that ensures real accessibility of rehabilitation and the orientation of public administration toward human needs.

Keywords: *rehabilitation, persons with disabilities, administrative and legal support, functions, right to rehabilitation, social protection, health care, public administration, barrier-free environment, martial law.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Димитрієв В. В. Функції адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 72-83. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.07>

Citation APA: Dymytriiev, V. V. (2026). Funktsii administratyvno-pravovoho zabezpechennia rehabilitatsii osib z invalidnistiu v Ukraini [Functions of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 72-83. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.07>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 09.04.2026

Прийнята до друку: 15.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 09 April 2026

Accepted for publication: 15 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.08

УДК 342.95 (477)

Заботін Г. С.,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5521-8089>

НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті наголошено на тому, що в умовах воєнного стану характер, форми та інтенсивність діяльності ДБР значною мірою залежать від рівня взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони, зокрема зі Службою безпеки України, Збройними Силами України, Національною поліцією України та органами прокуратури. Така взаємодія має багатовимірний і комплексний характер, охоплює різні напрями – інформаційно-аналітичний, процесуально-координаційний, кадрово-організаційний, технологічно-інформаційний, правовий та комунікаційний – і спрямована на забезпечення оперативності реагування на загрози, дотримання законності та підвищення ефективності державного реагування в умовах особливого правового режиму.

Визначено, що одним із ключових напрямів такої взаємодії є інформаційно-аналітична співпраця, яка передбачає обмін оперативною, розвідувальною та іншою інформацією між ДБР, Службою безпеки України, Збройними Силами України, Національною поліцією України, органами прокуратури та іншими суб'єктами.

Наголошено, що важливим напрямом є технологічна та інформаційна інтеграція. В умовах воєнного стану зростає значення цифрових каналів комунікації, автоматизованих систем збирання та оброблення даних, інтегрованих баз даних і міжвідомчих платформ.

Стверджується, що комунікаційний напрям охоплює взаємодію у сфері публічної комунікації, координацію повідомлень і забезпечення прозорості діяльності ДБР та суміжних органів. У воєнний час важливими є оперативність і достовірність інформації для громадськості, що сприяють протидії дезінформації та зміцненню довіри населення до державних структур.

Ключові слова: напрями взаємодії, Державне бюро розслідувань, суб'єкти сектору безпеки та оборони України, воєнний стан, інформаційно-аналітична співпраця, процесуальна координація, кадрово-організаційна взаємодія, комунікаційна взаємодія.

Постановка проблеми. В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні суттєво трансформуються зміст, форми та інтенсивність взаємодії між суб'єктами сектору безпеки й оборони, що зумовлено необхідністю оперативного реагування на загрози національній безпеці, зокрема на збройну агресію, диверсійно-розвідувальну діяльність ворожих спецслужб, військові злочини та інші правопорушення, пов'язані з функціонуванням державного механізму в особливий період. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність ДБР як правоохоронного органу, на який покладено функцію досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема вчинених посадовими особами, військовослужбовцями та іншими суб'єктами, діяльність яких безпосередньо пов'язана з національною безпекою.

Також в умовах воєнного стану характер, форми та інтенсивність діяльності ДБР значною мірою залежать від рівня взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони, зокрема зі Службою безпеки України, Збройними Силами України, Національною поліцією України та органами прокуратури. Така взаємодія має багатовимірний і комплексний характер, охоплює різні напрями – інформаційно-аналітичний, процесуально-координаційний, кадрово-організаційний, технологічно-інформаційний, правовий та комунікаційний – і спрямована на забезпечення оперативності реагування на загрози, дотримання законності та підвищення ефективності державного реагування в умовах особливого правового режиму. Дослідження цих напрямів дозволяє комплексно оці-

нити роль ДБР у підтриманні безпеки держави та визначити ключові механізми, що забезпечують інтеграцію й координацію дій між органами сектору безпеки й оборони в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити, що в науковій літературі окремим проблемам взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими правоохоронними органами присвячували комплексні дослідження провідні українські науковці. Зокрема, до цієї проблематики звертались: В. Б. Авер'янов, О. І. Безпалова, П. Д. Біленчук, В. Т. Білоус, В. М. Вац, О. В. Волошина, І. П. Голосніченко, С. М. Гусаров, В. Ю. Кікінчук, А. М. Колодій, А. Т. Комзюк, О. М. Музичук, В. В. Сокурєнко та ін. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, вчені фактично поза своєю увагою залишили проблеми визначення напрямів взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб окреслити систему напрямів взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати інформаційно-аналітичний, процесуально-координаційний, кадрово-організаційний, технологічно-інформаційний, правовий, комунікаційний та інші напрями взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України в умовах

воєнного стану; узагальнити представлені напрями та порівняти їх між собою.

Виклад основного матеріалу. Напрями взаємодії ДБР з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану визначаються як нормативно-правовими актами, так і практичними потребами забезпечення ефективного кримінального провадження та координації зусиль у протидії злочинності. Одним із ключових напрямів такої взаємодії є інформаційно-аналітична співпраця, яка передбачає обмін оперативною, розвідувальною та іншою інформацією між ДБР, Службою безпеки України, Збройними Силами України, Національною поліцією України, органами прокуратури та іншими суб'єктами. Такий обмін здійснюється з метою своєчасного виявлення, фіксації та документування кримінальних правопорушень, зокрема тих, що мають ознаки воєнних злочинів або злочинів проти основ національної безпеки [1, с. 581].

Важливим напрямом взаємодії є процесуальна координація діяльності у межах кримінального провадження. ДБР здійснює досудове розслідування у тісній взаємодії з органами прокуратури, які забезпечують процесуальне керівництво, а також із іншими правоохоронними органами, що можуть виконувати окремі доручення слідчого або прокурора. В умовах воєнного стану значно зростає роль спільних слідчих груп, до складу яких можуть входити представники різних органів сектору безпеки і оборони, що забезпечує комплексний підхід до розслідування складних та багатоепізодних злочинів [2, с. 33].

Окремий напрям становить взаємодія ДБР із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, що пов'язано зі специфікою підслідності Бюро. У цьому аспекті взаємодія охоплює питання доступу до місць дислокації військових частин, отримання документів, проведення слідчих (розшукових) дій за участю військовослужбовців, а також забезпечення належного рівня військової дисципліни та правопорядку. Водночас така взаємодія потребує дотримання балансу між інтересами слідства та вимогами державної таємниці і оперативної обстановки.

Не менш важливим є напрям взаємодії зі Службою безпеки України, який має комплексний характер і включає як обмін інформацією, так і проведення спільних заходів, спрямованих на виявлення та припинення злочинів проти державної безпеки. У ряді випадків компетенції цих органів перетинаються, що зумовлює необхідність чіткого розмежування повноважень і водночас налагодження ефективних механізмів координації, зокрема через створення міжвідомчих робочих груп та проведення координаційних нарад [3, с. 7].

У межах взаємодії з Національною поліцією України ДБР використовує можливості оперативних підрозділів поліції для виконання доручень у кримінальних провадженнях, розшуку осіб, забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення слідчих дій, а також залучає інші спеціалізовані підрозділи. Така взаємодія є особливо актуальною в умовах обмежених ресурсів та необхідності швидкого реагування на кримінальні правопорушення в зоні

бойових дій або на деокупованих територіях.

Суттєвим напрямом є також міжнародна взаємодія, яка реалізується через співпрацю з іноземними правоохоронними органами, міжнародними організаціями та інституціями, зокрема у сфері розслідування військових злочинів. У цьому контексті ДБР взаємодіє з Офісом Генерального прокурора, який виступає центральним органом у питаннях міжнародної правової допомоги, а також бере участь у спільних слідчих групах із залученням іноземних партнерів [4, с. 52].

Крім того, важливим є напрям нормативно-організаційної взаємодії, який передбачає розроблення спільних нормативно-правових актів, інструкцій, методичних рекомендацій, а також проведення спільних навчань і тренувань. Це сприяє уніфікації підходів до реагування на правопорушення в умовах воєнного стану та підвищенню рівня професійної підготовки працівників відповідних органів [5, с. 34].

Продовження аналізу напрямів взаємодії Державного бюро розслідувань (ДБР) з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України в умовах дії правового режиму воєнного стану потребує звернення уваги на декілька додаткових аспектів, що визначають практичну ефективність і легітимність такої взаємодії.

Зокрема, важливим є напрям кадрово-організаційної взаємодії, який передбачає підготовку та залучення спеціалізованих фахівців, здатних діяти в умовах воєнного часу. ДБР за потреби мобілізує власні ресурси та інтегрує фахівців із суміжних органів, забезпечуючи формування спільних робочих груп, які

здатні оперативно реагувати на надзвичайні події та правопорушення з високим рівнем складності. Така взаємодія передбачає не лише розподіл функцій між суб'єктами, а й постійне оновлення знань щодо специфіки воєнного законодавства, процедурного права та правил взаємодії в умовах обмеженого доступу до інформації або територій [6, с. 52].

Ще одним критично важливим напрямом є технологічна та інформаційна інтеграція. В умовах воєнного стану зростає значення цифрових каналів комунікації, автоматизованих систем збору та обробки даних, інтегрованих баз даних і міжвідомчих платформ. ДБР активно використовує такі ресурси для відстеження кримінальних проявів у сфері оборони, протидії кіберзлочинності, корупції в секторі безпеки та оборони, а також для координації дій з іншими правоохоронними органами та військовими структурами. При цьому особлива увага приділяється забезпеченню інформаційної безпеки та дотриманню конфіденційності, оскільки будь-яке порушення може мати критичні наслідки для державної безпеки [7, с. 257].

Не менш значущим є напрям правового забезпечення взаємодії, який включає узгодження норм національного законодавства та внутрішніх регламентів різних органів з міжнародними стандартами у сфері прав людини та гуманітарного права. ДБР у цій площині координує свою діяльність із органами прокуратури та Міноборони для забезпечення законності проведення слідчих дій, затримань, обшуків та інших процесуальних заходів, що проводяться в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється питанням право-

вого регулювання використання військових ресурсів у слідчих діях та взаємодії з цивільними органами влади в зонах бойових дій.

Також слід виділити напрям комунікаційної взаємодії, який передбачає узгодження офіційних повідомлень, спільних прес-релізів і консультацій із залученням медіа. У період воєнного стану оперативна, достовірна та зважена комунікація стає критично важливою для запобігання дезінформації та підвищення довіри населення до дій правоохоронних органів [8, с. 215].

Важливим аспектом є також правова та організаційна адаптація діяльності ДБР до специфіки воєнного часу. Це включає встановлення пріоритетів у розслідуванні, визначення підслідності у складних кримінальних провадженнях, а також створення механізмів швидкого реагування на повідомлення про злочини, які безпосередньо загрожують обороноздатності держави. Такі заходи сприяють оперативності та ефективності розслідувань, зменшенню бюрократичних затримок та мінімізації ризиків для національної безпеки.

Так, взаємодія ДБР із іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України в умовах правового режиму воєнного стану є багаторівневою, комплексною та динамічною. Вона охоплює інформаційно-аналітичні, процесуальні, оперативні, організаційні, технологічні, правові та комунікаційні аспекти, що забезпечує ефективне функціонування системи кримінальної юстиції навіть за умов високої загрози державній безпеці. Саме завдяки цій багатовимірній співпраці ДБР здатне не лише своєчасно виявляти та до-

кументувати правопорушення, але й сприяти підтриманню законності та правопорядку, що є ключовим фактором стабільності держави в умовах воєнного стану.

Напрями взаємодії ДБР суттєво відрізняються за цільовою спрямованістю, формалізацією, динамікою та ресурсною забезпеченістю, але водночас є взаємодоповнюючими. Інформаційно-аналітичний та технологічний напрями мають високу динаміку і інтеграційний потенціал, проте високі ризики безпеки та ресурсозалежність. Процесуально-координаційний та правовий напрями формалізовані та орієнтовані на законність і стабільність, проте їхня динаміка обмежена бюрократичними процедурами. Кадрово-організаційний напрям є ключовим для забезпечення спроможності ДБР реагувати на кризові ситуації, а комунікаційний напрям забезпечує соціальну легітимність дій та довіру громадськості, що є критично важливим у воєнний час.

Взаємодія Державного бюро розслідувань з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану має багатовимірний і комплексний характер, охоплює інформаційно-аналітичний, процесуальний, оперативний, організаційний та міжнародний напрями та спрямована на забезпечення ефективного функціонування системи кримінальної юстиції в умовах підвищених загроз. Ефективність такої взаємодії значною мірою визначає спроможність держави забезпечити верховенство права, притягнення винних до відповідальності та належний рівень національної безпеки.

Висновки. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що ав-

тором не лише визначено окремі напрями взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України, які раніше не досліджувалися в адміністративно-правовій думці, але й надано їх характеристику з урахуванням безпекових реалій воєнного стану, а також порівняно їх між собою.

Таким чином, в умовах воєнного стану характер, форми та інтенсивність діяльності ДБР значною мірою залежать від рівня взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони, зокрема із Службою безпеки України, Збройними Силами України, Національною поліцією України та органами прокуратури. Така взаємодія має багатовимірний і комплексний характер, охоплює різні напрями – інформаційно-аналітичний, процесуально-координаційний, кадрово-організаційний, технологічно-інформаційний, правовий та комунікаційний – і спрямована на забезпечення оперативності реагування на загрози, дотримання законності та підвищення ефективності державного реагування в умовах особливого правового режиму.

Визначено, що одним із ключових напрямів такої взаємодії є інформаційно-аналітична співпраця, яка передбачає обмін оперативною, розвідувальною та іншою інформацією між ДБР, Службою безпеки України, Збройними Силами України, Національною поліцією України, органами прокуратури та іншими суб'єктами. Така співпраця включає передачу розвідувальної інформації, даних про підозрюваних у кримінальних правопорушеннях, матеріалів щодо виявлених фактів корупції, саботажу або дезорганізації діяльності війсь-

кових формувань. Інформаційно-аналітична взаємодія дозволяє своєчасно виявляти загрози, планувати слідчі дії та координувати заходи реагування.

Встановлено, що важливим напрямом взаємодії є процесуальна координація діяльності у межах кримінального провадження. ДБР здійснює досудове розслідування у тісній взаємодії з органами прокуратури, які забезпечують процесуальне керівництво, а також із іншими правоохоронними органами, що можуть виконувати окремі доручення слідчого або прокурора.

З'ясовано, що окремий напрям становить взаємодія ДБР із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, що пов'язано зі специфікою підслідності Бюро. У цьому аспекті взаємодія охоплює питання доступу до місць дислокації військових частин, отримання документів, проведення слідчих (розшукових) дій за участю військовослужбовців, а також забезпечення належного рівня військової дисципліни та правопорядку.

Підкреслено, що суттєвим напрямом є міжнародна взаємодія, яка реалізується через співпрацю з іноземними правоохоронними органами, міжнародними організаціями та інституціями, зокрема у сфері розслідування військових злочинів. У цьому контексті ДБР взаємодіє з Офісом Генерального прокурора, який виступає центральним органом у питаннях міжнародної правової допомоги.

Наголошено, що важливим напрямом є технологічна та інформаційна інтеграція. В умовах воєнного стану зростає значення цифрових каналів комунікації, автоматизова-

них систем збору та обробки даних, інтегрованих баз даних і міжвідомчих платформ. ДБР активно використовує такі ресурси для відстеження кримінальних проявів у сфері оборони, протидії кіберзлочинності, корупції в секторі безпеки та оборони, а також для координації дій з іншими правоохоронними органами та військовими структурами.

Стверджується, що комунікаційний напрям охоплює взаємодію у сфері публічної комунікації, координацію повідомлень і забезпечення прозорості діяльності ДБР та суміжних органів. У воєнний час важлива оперативна і достовірна інформація для громадськості, яка сприяє протидії дезінформації та зміцненню довіри населення до державних структур. Це включає узгоджені прес-релізи, інформаційні брифінги,

спільні повідомлення про хід розслідувань або заходи щодо забезпечення безпеки, а також консультації щодо комунікаційних стратегій у кризових ситуаціях.

Акцентовано увагу на тому, що ефективність діяльності ДБР у контексті воєнного стану визначається не лише внутрішніми ресурсами та компетенцією, а й здатністю органу налагоджувати багаторівневу, комплексну і скоординовану взаємодію з усіма ключовими суб'єктами сектору безпеки та оборони. Такий підхід дозволяє ДБР не тільки оперативно реагувати на загрози і документувати злочини, але й забезпечувати правову захищеність своїх дій, інтеграцію технологій, ефективне використання людських ресурсів та формування довіри громадськості.

Список використаних джерел

1. Лісойван Я. М. Зміст та особливості компетенції Державного бюро розслідувань України в сфері діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 576–587. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-576-587](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-576-587).
2. Бортун М. Деякі аспекти діяльності прокурора у забезпеченні прав і свобод громадян у кримінальному провадженні. Проблеми застосування положень Конституції України у діяльності прокуратури: теорія і практика : матеріали круглого столу (18 грудня 2019 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 32–35.
3. Гудима В. В. Взаємодія Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами під час досудового розслідування. *Академічні візії*. 2025. Випуск 48. 11 с. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17435919>.
4. Фаєр І. В. Розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, вчинених щодо іноземців : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 262 с.
5. Боровик А. В., Вархов А. Г., Деревянко Н. З. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 186 с.
6. Макогончук Н. Збройний конфлікт і соціальна згуртованість. *Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною

участю, м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року. Кривий Ріг: КДПУ; Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. С. 52-54.

7. Носевич Н. Р. Функції Державного бюро розслідувань у сфері протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 256-259. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/60>.

8. Кривенко В. В. Заходи превентивної комунікації поліції в умовах воєнного стану. *Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 лют. 2025 р.) Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2025 С. 214-219. URL: <https://elar.kingu.kyiv.ua/handle/123456789/1129>. (дата звернення: 06.04.2026).

References

1. Lisovan, Ya. M. (2023). Zmist ta osoblyvosti kompetentsii Derzhavnoho biuro rozsliduvan Ukrainy v sferi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu [Content and peculiarities of the competence of the State Bureau of Investigation of Ukraine in the sphere of law enforcement activity under martial law]. *Aktualni Pytannia u Suchasni Nautsi*, 12(18), 576–587. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-576-587](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-576-587)

2. Bortun, M. (2019). Deiaki aspekty diialnosti prokurora u zabezpechenni prav i svobod hromadian u kryminalnomu provadzhenni [Some aspects of the prosecutor's activity in ensuring the rights and freedoms of citizens in criminal proceedings]. In *Problemy zastosuvannya polozhen Konstytutsii Ukrainy u diialnosti prokuratury: teoriia i praktyka: Materialy kruhloho stolu (18 hrudnia 2019 roku)* [Problems of application of the provisions of the Constitution of Ukraine in the activity of the prosecutor's office: Theory and practice: Proceedings of the round table] (pp. 32–35). Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy.

3. Hudyma, V. V. (2025). Vzaiemodiia Sluzhby bezpeky Ukrainy z inshymy pravookhoronnymy orhanamy pid chas dosudovoho rozsliduvannya [Interaction of the Security Service of Ukraine with other law enforcement agencies during pre-trial investigation]. *Akademichni Vizii*, 48. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17435919>

4. Faier, I. V. (2022). Rozsliduvannya koryslyvo-nasylnytskykh kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh shchodo inozemtsiv [Investigation of acquisitive violent criminal offences committed against foreigners] (Doctoral dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 – Law, Kyiv).

5. Borovyk, A. V., Varkhov, A. H., & Derevianko, N. Z. (2024). Administratyvno-pravovyi mekhanizm vzaiemodii subiektiv sektoru bezpeky y oborony shchodo zabezpechennia natsionalnoi bezpeky: pytannia teorii ta praktyky [Administrative and legal mechanism of interaction of security and defence sector entities regarding ensuring national security: Issues of theory and practice]. *Yurydyka*.

6. Makohonchuk, N. (2024). Zbroinyi konflikt i sotsialna zghurtovanist [Armed conflict and social cohesion]. In *Zghurtovanist suspilstva v umovakh voiennoho stanu: aktualnist, vyklyky ta shliakhy yikh podolannia: Zbirnyk tez Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (Kryvyi Rih, 16–17 travnia 2024 roku)* [Social cohesion under martial law: Relevance, challenges and ways to overcome them: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation] (pp. 52–54). KDPU; LNU imeni Tarasa Shevchenka.

7. Nosevych, N. R. (2019). Funktsii Derzhavnoho biuro rozsliduvan u sferi protydyi zlochynnosti [Functions of the State Bureau of Investigation in the sphere of combating crime]. *Iurydychnyi Naukovyi Elektronnyi Zhurnal*, 5, 256–259. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/60>

8. Kryvenko, V. V. (2025). Zakhody preventyvnoi komunikatsii politsii v umovakh voiennoho stanu [Measures of preventive police communication under martial law]. In Mizhnarodne humanitarne pravo ta osnovy bezpeky u period zbroinykh konfliktiv: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 6 liutoho 2025 r.) [International humanitarian law and security fundamentals during armed conflicts: Proceedings of the International scientific and practical conference] (pp. 214–219). Kyivskyi instytut Natsionalnoi hvardii Ukrainy. <https://elar-kingu.kyiv.ua/handle/123456789/1129>

Zabotin H. S., Ph.D. student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5521-8089>

Directions of Interaction of the State Bureau of Investigation with other Entities of the Security and Defense Sector of Ukraine under Martial Law

The article emphasizes that under martial law, the nature, forms and intensity of the SBI's activities largely depend on the level of interaction with other entities in the security and defense sector, in particular with the Security Service of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, the National Police of Ukraine and the prosecutor's office. Such interaction is multidimensional and complex, covers various areas - information and analytical, procedural and coordination, personnel and organizational, technological and information, legal and communication - and is aimed at ensuring the efficiency of responding to threats, observing the rule of law and increasing the effectiveness of the state response in conditions of a special legal regime.

It is determined that one of the key areas of such interaction is information and analytical cooperation, which involves the exchange of operational, intelligence and other information between the SBI, the Security Service of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, the National Police of Ukraine, the prosecutor's office and other entities.

It is emphasized that an important direction is technological and information integration. In conditions of martial law, the importance of digital communication channels, automated data collection and processing systems, integrated databases and interdepartmental platforms is increasing.

It is argued that the communication direction covers interaction in the field of public communication, coordination of messages and ensuring transparency of the activities of the State Bureau of Internal Affairs and related bodies. In wartime, operational and reliable information for the public is important, which helps to counteract disinformation and strengthen the public's trust in state structures.

Keywords: *areas of interaction, State Bureau of Investigation, entities of the security and defense sector of Ukraine, martial law, information and analytical cooperation, procedural coordination, personnel and organizational interaction, communication interaction.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Заботін Г. С. Напрями взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 84-93. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.08>

Citation APA: Zabotin, H. S. (2026). Napriamy vzaiemodii Derzhavnoho biuro rozsliduvan z inshymy subiektamy sektoru bezpeky ta oborony Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Directions of interaction of the State Bureau of Investigation with other entities of the security and defense sector of Ukraine under martial law]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 84-93. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.08>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 10.04.2026

Прийнята до друку: 13.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 10 April 2026

Accepted for publication: 13 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.09

УДК 342.9:364.444(477)

Ільків О. В.,

*доктор юридичних наук, професор, доцент
кафедри економіки, фінансів і маркетингу*

*Приватного вищого навчального закладу
«Інститут екології економіки і права»*

e-mail: olihor@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0659-1855>

Комнатний С. О.,

доктор юридичних наук, завідувач

*кафедри психології Приватного вищого
навчального закладу «Інститут екології
економіки і права»*

e-mail: komnatniy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2124-2047>

Бровченко Ю. В.,

кандидат юридичних наук, юрист,

юридична фірма «Зевс»

e-mail: brovchenko_y_v_@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2122-6956>

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. Метою статті є визначення особливостей такого регулювання та обґрунтування основних напрямів його вдосконалення в умовах воєнного стану. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано положення чинного законодавства України про волонтерську, благодійну та гуманітарну діяльність. Системно-структурний метод використано для з'ясування місця волонтерської діяльності в системі адміністративно-правового регулювання, а методи аналізу й узагальнення – для визначення основних проблем і напрямів удосконалення відповідного регулювання.

Обґрунтовано, що волонтерська діяльність, зберігаючи свою добровільну, соціально спрямовану і неприбуткову природу, набула публічно-

правового значення, оскільки стала важливим засобом підтримки обороноздатності держави, гуманітарного реагування, допомоги військовослужбовцям, внутрішньо переміщеним особам, медичним закладам та іншим категоріям осіб, які потребують невідкладної допомоги. З'ясовано, що нормативно-правову основу волонтерської діяльності становлять положення законодавства про волонтерську діяльність, благодійну діяльність, гуманітарну допомогу, оподаткування, громадські об'єднання, соціальний захист, а також правовий режим воєнного стану. Водночас встановлено, що така нормативна основа залишається розосередженою між різними правовими актами, що ускладнює її практичне застосування.

Розкрито основні засоби адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності, серед яких: нормативне визначення її змісту, принципів і напрямів; закріплення правового статусу волонтерів та організацій, що залучають волонтерів; реєстраційні й облікові процедури; інформаційна взаємодія; податково-правові стимули; контроль за цільовим використанням допомоги; гарантії правового і соціального захисту волонтерів. Доведено, що ключовою проблемою чинного регулювання є пошук балансу між публічним інтересом у забезпеченні законності, прозорості та підзвітності і необхідністю збереження свободи, оперативності та гнучкості громадянської ініціативи. Запропоновано напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності, зокрема узгодження законодавства, цифровізацію процедур, розвиток електронних сервісів, удосконалення податково-правових стимулів і запровадження контролю, заснованого на принципі пропорційності.

Ключові слова: волонтерська діяльність, адміністративно-правове регулювання, волонтер, благодійна діяльність, гуманітарна допомога, воєнний стан, публічне адміністрування, податкові стимули, громадянська ініціатива.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна істотно змінила суспільне й публічно-правове значення волонтерської діяльності в Україні. Якщо після 2014 року волонтерство вже стало важливим проявом громадянської самоорганізації, підтримки обороноздатності держави та допомоги постраждалим від збройного конфлікту, то після повномасштабного вторгнення РФ воно набуло ще більшого практичного значення. У сучасних умовах волонтерська діяльність є одним із важливих засобів підтримки обороноздатності держави, гуманітарного реагування на наслідки війни, допомоги внутрішньо переміщеним особам,

постраждалим від війни, військовослужбовцям, медичним закладам та іншим категоріям осіб, які потребують невідкладної допомоги. Відповідно, волонтерська діяльність, не втрачаючи природи громадянської ініціативи, набула публічно-правового значення.

Чинне законодавство України визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, а також прямо встановлює, що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [1]. Водночас Закон України «Про благодійну діяльність

та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI розкриває благодійну діяльність як добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати йому будь-якої винагороди або компенсації від імені чи за дорученням бенефіціара [2]. Таке нормативне поєднання волонтерської та благодійної діяльності є логічним, однак у практичній площині воно актуалізує низку адміністративно-правових питань, пов'язаних із реєстрацією волонтерів, обліком і підтвердженням витрат, оподаткуванням благодійних пожертв, взаємодією волонтерів з органами публічної влади, доступом до інформації про актуальні потреби, а також забезпеченням прозорості та підзвітності без надмірного втручання держави у сферу громадянської ініціативи.

Практична актуальність цієї проблематики підтверджується сучасними емпіричними даними. За інформацією сервісу Опендатабот, станом на початок грудня 2025 року в Реєстрі волонтерів ДПС було зареєстровано 11 792 волонтери; водночас українці в середньому щомісяця збирали 2,95 млрд грн на «банки» monobank, а загальна сума таких зборів за 11 місяців 2025 року становила 32,47 млрд грн [3]. Дослідження, проведене у 2025 році лабораторією соціальних проєктів Zagoriy Foundation, засвідчує, що, попри втому від тривалої війни та обмеженість ресурсів, значна частина українців зберігає готовність до благодійної та волонтерської підтримки: 58 % опитаних планують продовжувати допомагати регуляр-

но або час від часу [4]. Ці дані свідчать, що волонтерська та благодійна активність має сталий суспільний характер і потребує належного адміністративно-правового супроводу.

Водночас сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності не можна оцінювати однозначно. З одного боку, в Україні сформовано базову нормативну основу для здійснення волонтерської діяльності, визначено її принципи, напрями, правовий статус волонтерів та організацій, що залучають волонтерів. З іншого боку, воєнний стан актуалізував проблему недостатньої узгодженості окремих правових, організаційних, податкових, інформаційних і контрольних механізмів у цій сфері. У науковій літературі слушно звертається увага на те, що податково-правові стимули благодійних пожертв в умовах воєнного стану зазнали істотного оновлення, однак подальша модель їх розвитку має враховувати не лише фіскальні інтереси держави, а й потребу в підтримці благодійної та волонтерської активності [5]. Крім того, дослідники підкреслюють, що в умовах повномасштабної війни волонтерська діяльність набула значення важливого чинника підтримки національної безпеки, суспільної стійкості та гуманітарного реагування, що актуалізує питання вдосконалення механізму її адміністративно-правового регулювання [6].

Отже, наукова проблема полягає в необхідності комплексного з'ясування сучасного стану адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні, визначення його позитивних

і проблемних аспектів, а також обґрунтування напрямів удосконалення відповідного регулювання. Особливого значення набуває пошук балансу між, з одного боку, необхідністю забезпечення державою законності, прозорості, підзвітності та запобігання зловживанням, а з іншого – потребою зберегти добровільний, оперативний, гнучкий характер і громадянську природу волонтерської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання волонтерської діяльності в Україні останніми роками активно досліджується у зв'язку з посиленням ролі волонтерства в умовах воєнного стану. Зокрема, В. Гапон розглядає принципи адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності та пропонує розуміти таке регулювання як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на закріплення, упорядкування, реалізацію, захист і охорону суспільних відносин у сфері волонтерства [7]. Такий підхід є важливим для цієї статті, оскільки дає підстави розглядати волонтерську діяльність не лише як прояв громадянської активності, а й як об'єкт адміністративно-правового регулювання.

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють волонтерству в умовах воєнного стану. Т. Корж-Ікаєва аналізує механізм адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні та обґрунтовує, що в умовах повномасштабної війни вона набула значення важливого чинника підтримки національної безпеки, суспільної стійкості та гуманітарного реагування [6]. Близькою за спрямуванням є праця

Т. Мінки та І. Романюка, у якій адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності розглянуто в умовах воєнного стану, що є особливо релевантним для з'ясування сучасного стану цієї сфери [8].

Важливими для розкриття теми є також дослідження, присвячені проблемам чинного правового регулювання волонтерської діяльності. Є. Кузьмічова-Кисленко, Д. Кисленко, І. Вербицький та А. Вербицька акцентують увагу на правовому регулюванні волонтерської діяльності на підтримку Збройних Сил України, зокрема на потребі зменшення бюрократичних перешкод, забезпечення прозорості та правомірності волонтерських ініціатив [9]. Є. Кротюк, аналізуючи адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності, звертає увагу на необхідність удосконалення української моделі з урахуванням міжнародного досвіду [10].

Податково-правовий аспект цієї проблематики розкрито у спільній праці В. Короля та інших учених, у якій досліджено оподаткування благодійної допомоги в умовах воєнного стану, законодавчі зміни у цій сфері та можливі моделі податкового стимулювання благодійності [5]. Це джерело є важливим для цієї статті, оскільки волонтерська діяльність у практичному вимірі тісно пов'язана з благодійними пожертвами, обліком коштів, підтвердженням витрат, а також застосуванням податкових пільг і гарантій.

Окреме значення має узагальнюючий аналітичний матеріал «Путівник по законодавству про волонтерську діяльність», підготовлений у 2025 році. У ньому системати-

зовано положення законодавства України щодо волонтерів, новачі правового регулювання, основні напрями волонтерської діяльності та проблемні питання, які потребують подальшого правового врегулювання [11]. Значення цього джерела полягає в тому, що воно дозволяє охарактеризувати актуальний стан законодавства про волонтерську діяльність і виокремити напрями його подальшого розвитку.

Отже, наявні наукові праці й аналітичні матеріали переважно розкривають окремі аспекти волонтерської діяльності: її принципи, правовий статус волонтерів, особливості функціонування в умовах воєнного стану, податково-правовий супровід благодійної допомоги та проблеми правового регулювання. Водночас сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні потребує подальшого комплексного дослідження з урахуванням поєднання нормативного, організаційного, податкового, інформаційного та контрольного компонентів. Саме це зумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні та обґрунтування основних напрямів його вдосконалення в умовах воєнного стану.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: 1) охарактеризувати чинну нормативно-правову основу волонтерської діяльності в Україні; 2) з'ясувати основні адміністративно-правові засоби регулювання волонтерської діяльності; 3) визначити ключові проблеми чинного

адміністративно-правового регулювання та запропонувати напрями його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу.

Сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні доцільно розглядати через три взаємопов'язані аспекти: нормативно-правову основу, адміністративно-правові засоби регулювання та проблемні питання чинного регулювання.

Передусім волонтерська діяльність має чітке законодавче визначення. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» вона є добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [1]. Важливо, що закон прямо визначає волонтерську діяльність як форму благодійної діяльності [1]. Це означає, що її правове регулювання не обмежується лише спеціальним законом про волонтерську діяльність, а охоплює також положення законодавства про благодійну діяльність, гуманітарну допомогу, оподаткування, громадські об'єднання, соціальний захист, правовий режим воєнного стану та діяльність органів публічної влади.

Базове значення має Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», який визначає благодійну діяльність як добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати йому будь-якої винагороди або компенсації від імені чи за дорученням бенефіціара [2]. Саме через зв'язок із благодійною

діяльністю волонтерство набуває ширшого правового змісту: воно може проявлятися не лише у безоплатному виконанні робіт або наданні послуг, а й у збиранні, передачі, організації та супроводі допомоги особам, які її потребують. В умовах воєнного стану особливого значення набуває також Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV, який регулює отримання, надання, оформлення, розподіл і контроль за цільовим використанням гуманітарної допомоги [12].

Адміністративно-правовий характер регулювання волонтерської діяльності проявляється насамперед у тому, що держава не лише визнає свободу волонтерської ініціативи, а й визначає межі, порядок і гарантії її реалізації. Закон України «Про волонтерську діяльність» закріплює участь Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування у реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності [1]. Отже, волонтерство є не лише сферою громадянської ініціативи, а й об'єктом адміністративно-правового регулювання та публічного адміністрування.

До основних засобів адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності можна віднести: нормативне визначення її змісту та принципів; встановлення правового статусу волонтерів, організацій та установ, що залучають волонтерів; інформаційне забезпечення волонтерської діяльності; реєстраційні та облікові процедури; податково-правові стимули; контроль за цільовим використан-

ням допомоги; а також гарантії правового і соціального захисту волонтерів. Важливим є те, що закон не запроваджує загальної обов'язкової реєстрації кожного волонтера як умови здійснення волонтерської діяльності. Водночас у податковій сфері діє спеціальний Реєстр волонтерів, включення до якого має значення для застосування податкових пільг і гарантій щодо благодійної допомоги [13].

Особливе практичне значення має податково-правовий компонент адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності. За роз'ясненням Державної податкової служби України, суми благодійної допомоги, отримані фізичною особою – благодійником, внесеною до Реєстру волонтерів, для подальшого надання допомоги визначеним категоріям осіб, за умов, передбачених Податковим кодексом України, не включаються до її оподаткованого доходу [13]. Крім того, у 2025 році було прийнято Закон України від 25.02.2025 № 4254-IX, спрямований на стимулювання благодійництва у період воєнного стану, зокрема через уточнення правил оподаткування благодійних пожертв і допомоги [14]. Це свідчить про поступове посилення стимулювального компонента правового регулювання волонтерської та благодійної діяльності.

Значний суспільний масштаб волонтерської та благодійної активності зумовлює потребу не лише у правовому визнанні відповідних форм громадянської участі, а й у створенні зрозумілих адміністративно-правових умов їх здійснення. Йдеться, зокрема, про належне функціонування реєстраційних і

облікових процедур, спрощення підтвердження витрат, забезпечення правової визначеності у податкових питаннях, розвиток електронних сервісів, а також формування прозорих правил взаємодії між волонтерами, благодійними організаціями, органами публічної влади та отримувачами допомоги. Тому адміністративно-правове регулювання цієї сфери має бути не формальним, а практично орієнтованим і спрямованим на підтримку добросовісної волонтерської ініціативи.

Водночас сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності характеризується низкою проблемних аспектів. По-перше, законодавство у цій сфері залишається розосередженим між різними нормативно-правовими актами, що ускладнює його застосування волонтерами, благодійними організаціями та органами публічної влади. По-друге, не завжди узгодженими є підходи до документального підтвердження витрат, обліку благодійної допомоги та податкового супроводу волонтерських зборів. По-третє, електронні сервіси та реєстри, що використовуються у сфері волонтерської, благодійної та гуманітарної діяльності, ще не утворюють цілісної системи інформаційної взаємодії між волонтерами, благодійними організаціями, органами публічної влади та отримувачами допомоги. По-четверте, контроль за цільовим використанням допомоги має ґрунтуватися на принципах законності, прозорості та пропорційності, щоб не перетворюватися на надмірний адміністративний тиск.

У цьому контексті слушною є позиція вітчизняних науковців, які

зазначають, що податкова політика України у сфері благодійних пожертв у період воєнного стану зазнала істотних змін, однак подальша модель її розвитку має враховувати специфіку післявоєнного відновлення [5]. Для волонтерської діяльності це означає, що тимчасові воєнні рішення не повинні залишатися фрагментарними; вони мають трансформуватися у стабільну модель адміністративно-правового супроводу волонтерської та благодійної діяльності.

Окремої уваги заслуговують положення, що визначають правовий статус волонтера. Законодавство передбачає право волонтера на належні умови здійснення волонтерської діяльності, зокрема отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок і умови її провадження, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням, відшкодування визначених законом витрат, письмове підтвердження здійснення волонтерської діяльності, а також визнання компетентностей, здобутих у результаті її здійснення [1]. Такі положення мають позитивне значення, оскільки посилюють гарантійний компонент правового статусу волонтера. Водночас на практиці ці гарантії потребують подальшого організаційного забезпечення, зокрема через зрозумілі процедури підтвердження волонтерського досвіду, обліку діяльності та захисту волонтерів під час здійснення волонтерської діяльності в умовах підвищеного ризику.

Отже, сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні можна охарактеризувати як такий, що має сформовану базову норма-

тивну основу, однак потребує подальшого узгодження та практичного вдосконалення. Основними напрямами такого вдосконалення мають бути: узгодження законодавства про волонтерську, благодійну та гуманітарну діяльність; спрощення й цифровізація процедур обліку та підтвердження витрат; розвиток електронних сервісів для волонтерів і благодійних організацій; удосконалення податкових стимулів; забезпечення прозорості волонтерських і благодійних зборів та цільового використання допомоги; а також запровадження контролю, заснованого на принципі пропорційності, який не створюватиме надмірних перешкод для добровільного й оперативного характеру волонтерської діяльності.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що волонтерська діяльність в Україні в умовах воєнного стану набула не лише соціального, а й публічно-правового значення. Вона стала важливим елементом підтримки обороноздатності держави, гуманітарного реагування, соціальної підтримки, забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, медичних закладів та інших категорій осіб, які потребують невідкладної допомоги. Саме тому волонтерська діяльність уже не може розглядатися виключно як прояв громадянської ініціативи, а має аналізуватися як особлива сфера суспільних відносин, що потребує належного адміністративно-правового забезпечення.

Встановлено, що чинна нормативно-правова основа волонтерської діяльності в Україні загалом сформована. Її базу становлять положення законодавства про волонтерську

діяльність, благодійну діяльність, гуманітарну допомогу, оподаткування, громадські об'єднання, соціальний захист і правовий режим воєнного стану. Водночас така нормативна основа залишається розосередженою між різними правовими актами, що ускладнює її практичне застосування. Тому сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності можна охарактеризувати як такий, що має сформовану базову нормативну основу, але потребує більшої системності, узгодженості та практичної орієнтованості.

Визначено, що основними засобами адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності є нормативне визначення її змісту, принципів і напрямів; закріплення правового статусу волонтерів та організацій, що залучають волонтерів; реєстраційні та облікові процедури; інформаційна взаємодія; податково-правові стимули; контроль за цільовим використанням допомоги; а також гарантії правового та соціального захисту волонтерів. Водночас адміністративно-правове регулювання цієї сфери має бути не обмежувальним, а гарантійним і сервісно орієнтованим, тобто спрямованим на створення умов для законної, прозорої, оперативної та ефективної волонтерської діяльності.

Обґрунтовано, що ключовою проблемою сучасного регулювання є пошук балансу між публічним інтересом і свободою громадянської ініціативи. З одного боку, держава має забезпечувати законність, прозорість, підзвітність, правову визначеність у податкових питаннях і запобігання зловживанням. З іншого боку, надмірна формалізація, ускладнення звітності, дублювання

облікових процедур або залежність добросовісної волонтерської допомоги від надмірно широкого адміністративного розсуду можуть знижувати ефективність волонтерства та нівелювати його громадянську природу.

Зроблено висновок, що подальше вдосконалення адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні має здійснюватися за такими основними напрямками: узгодження законодавства про волонтерську, благодійну та гуманітарну діяльність; спрощення процедур підтвердження витрат і цільового використання допомоги; розвиток електронних сервісів і відкритих інформаційних каналів взаємодії між волонтерами, благодійними організаціями та органами публічної влади; удосконалення податково-правових стимулів; посилення правових гарантій захисту волонтерів; запровадження контролю, заснованого на принципі про-

порційності, який не перешкоджатиме оперативності та добровільності волонтерської діяльності.

Отже, сучасна модель адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні має розвиватися як збалансована система правових, організаційних, інформаційних і податково-стимулювальних засобів. Її призначення полягає не в надмірному адмініструванні волонтерської ініціативи, а у створенні правових умов для її правомірного, прозорого й ефективного здійснення в інтересах суспільства, держави та осіб, які потребують допомоги.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаються в поглибленому аналізі адміністративно-правових процедур взаємодії волонтерів, благодійних організацій та органів публічної влади, а також у визначенні критеріїв ефективності цифрових і контрольних засобів у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 29.04.2026).
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
3. 2,9 млрд грн донатів збирають на банки щомісяця. Опендатабот. 2025. 5 груд. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/donats-2025> (дата звернення: 29.04.2026).
4. Результати дослідження сфери благодійності 2025. Zagoriy Foundation. 2025. 1 груд. URL: <https://zagoriy.foundation/researches/rezultaty-doslidzhennya-sfery-blagodijnosti-2025/> (дата звернення: 29.04.2026).
5. Korol V., Nebyltsova O., Burylo Y., Teremetskyi V., Pryianchuk I. Taxation of Charitable Giving in Terms of Martial Law in Ukraine: Legislative Novelties and Future Models. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, No. 78. P. 77–93. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.05>.
6. Корж-Ікаєва Т. Механізм адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. Філософські та методологічні проблеми права. 2024. № 2. С. 48–60. DOI: <https://doi.org/10.33270/02242802.48>
7. Гапон В. О. Принципи адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 250–256. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.41>.

8. Мінка Т., Романюк І. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану. Наука і техніка сьогодні. 2026. № 3(57). С. 277–290. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3\(57\)-277-290](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3(57)-277-290).

9. Кузьмічова-Кисленко Є. В., Кисленко Д., Вербицький І., Вербицька А. Актуальні проблеми правового регулювання волонтерської діяльності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2025. № 2(34). С. 21–32. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-2\(34\)-21-32](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-2(34)-21-32).

10. Кротюк Є. В. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні. Журнал східноєвропейського права. 2026. URL: <https://easternlaw.com.ua/uk/osoblive-administrativne-pravo/krotyuk-ye-v-administrativno-pravove-regulyuvannya-volontersko%D1%97-diyalnosti-v-ukra%D1%97ni> (дата звернення: 29.04.2026).

11. Путівник по законодавству про волонтерську діяльність. Дослідницька служба Верховної Ради України. 2025. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33918.pdf> (дата звернення: 29.04.2026).

12. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 29.04.2026).

13. Податки для волонтерів: що треба знати про благодійну допомогу. Державна податкова служба України. 2025. 12 черв. URL: <https://tr.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/905721.html> (дата звернення: 29.04.2026).

14. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання благодійництва у період воєнного стану : Закон України від 25.02.2025 № 4254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4254-20#Text> (дата звернення: 29.04.2026).

References

1. Zakon Ukrainy Pro volontersku diialnist [Law of Ukraine On Volunteering] dated April 19, 2011 No. 3236-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

2. Zakon Ukrainy Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii [Law of Ukraine On Charitable Activities and Charitable Organizations] dated July 5, 2012 No. 5073-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

3. Opendatabot. (2025, December 5). 2,9 mlrd hrn donativ zbyraiut na banky shchomisiatsia [UAH 2.9 billion in donations are collected in jars every month]. <https://opendatabot.ua/analytics/donats-2025>

4. Zagoriy Foundation. (2025, December 1). Rezultaty doslidzhennia sfery blahodijnosti 2025 [Results of the 2025 study of the charitable sector]. <https://zagoriy.foundation/researches/rezultaty-doslidzhennya-sfery-blagodijnosti-2025/>

5. Korol, V., Nebyltsova, O., Burylo, Y., Teremetskyi, V., & Pryanchuk, I. (2023). Taxation of charitable giving in terms of martial law in Ukraine: Legislative novelties and future models. *Cuestiones Políticas*, 41(78), 77–93. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.05>

6. Korzh-Ikaieva, T. (2024). Mekhanizm administratyvno-pravovoho rehuliuвання volonterskoi diialnosti v Ukraini [Mechanism of administrative and legal regulation of volunteering in Ukraine]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava* [Philosophical and Methodological Problems of Law], (2), 48–60. <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35558>

7. Hapon, V. O. (2023). Pryntsypy administratyvno-pravovoho rehuliuвання volonterskoi diialnosti v Ukraini [Principles of administrative and legal regulation of volunteering in Ukraine]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo* [Analytical and Comparative Jurisprudence], (4), 250–256. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.41>

8. Minka, T., & Romaniuk, I. (2026). Administratyvno-pravove rehuliuвання volonterskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Administrative and legal regulation of

volunteering under martial law]. *Nauka i tekhnika sohodni* [Science and Technology Today], 3(57), 277–290. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3\(57\)-277-290](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3(57)-277-290)

9. Kuzmichova-Kyslenko, Ye. V., Kyslenko, D., Verbytskyi, I., & Verbytska, A. (2025). Aktualni problemy pravovoho rehuliuвання volonterskoi diialnosti [Current problems of legal regulation of volunteering]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia* [Expert: Paradigms of Legal Sciences and Public Administration], 2(34), 21–32. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-2\(34\)-21-32](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-2(34)-21-32)

10. Krotiuk, Ye. V. (2026). Administratyvno-pravove rehuliuвання volonterskoi diialnosti v Ukraini [Administrative and legal regulation of volunteering in Ukraine]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava* [Journal of Eastern European Law]. <https://easternlaw.com.ua/uk/osoblive-administrativne-pravo/krotyuk-ye-v-administrativno-pravove-regulyuvannya-volontersko%D1%97-diyalnosti-v-ukra%D1%97ni>

11. Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). Putivnyk po zakonodavstvu pro volontersku diialnist [Guide to legislation on volunteering]. <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33918.pdf>

12. Zakon Ukrainy Pro humanitarnu dopomohu [Law of Ukraine On Humanitarian Aid] dated October 22, 1999 No. 1192-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

13. State Tax Service of Ukraine. (2025, June 12). Podatky dlia volonteriv: shcho treba znaty pro blahodiinu dopomohu [Taxes for volunteers: what you need to know about charitable aid]. <https://tr.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/905721.html>

14. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo stymuliuvannya blahodiinytstva u period voiennoho stanu [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding the Stimulation of Charity During Martial Law] dated February 25, 2025 No. 4254-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4254-20#Text>

Ilkiv O. V., Doctor in Law, Professor, Department of Economics, Finance and Marketing, Private Higher Educational Institution “Institute of Ecology, Economics and Law”

e-mail: olihor@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0659-1855>

Komnatnyi S. O., Doctor in Law, Head of the Department of Psychology of the Private Higher Educational Institution “Institute of Ecology, Economics and Law”, Kyiv, Ukraine

e-mail: komnatniy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2124-2047>

Brovchenko Yu. V., Candidate of Law, lawyer, Law Firm “Zeus”, Kharkiv, Ukraine

e-mail: brovchenko_y_v_@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2122-6956>

Current State of Administrative and Legal Regulation of Volunteering in Ukraine

The article examines the current state of administrative and legal regulation of volunteering in Ukraine. The purpose of the article is to determine the specific features of such regulation and to substantiate the main directions for its improve-

ment under martial law. The methodological basis of the study consists of general scientific and special legal methods of cognition. The formal legal method was used to analyze the provisions of current Ukrainian legislation on volunteering, charitable activities and humanitarian aid. The systemic and structural method was applied to clarify the place of volunteering within the system of administrative and legal regulation, while the methods of analysis and generalization were used to identify the main problems and directions for improving the relevant regulation.

It is substantiated that volunteering, while preserving its voluntary, socially oriented and non-profit nature, has acquired public-law significance, since it has become an important means of supporting the state's defence capability, humanitarian response, assistance to military personnel, internally displaced persons, healthcare institutions and other categories of persons in need of urgent assistance. It is established that the legal framework for volunteering consists of provisions of legislation on volunteering, charitable activities, humanitarian aid, taxation, public associations, social protection, as well as the legal regime of martial law. At the same time, it is found that this regulatory framework remains dispersed among various legal acts, which complicates its practical application.

The article reveals the main means of administrative and legal regulation of volunteering, including: the legal definition of its content, principles and areas; the establishment of the legal status of volunteers and organizations involving volunteers; registration and accounting procedures; information interaction; tax and legal incentives; control over the targeted use of assistance; and guarantees of legal and social protection for volunteers. It is proved that the key problem of current regulation is the search for a balance between the public interest in ensuring legality, transparency and accountability, and the need to preserve the freedom, efficiency and flexibility of civic initiative. The article proposes directions for improving the administrative and legal regulation of volunteering, in particular the harmonization of legislation, digitalization of procedures, development of electronic services, improvement of tax and legal incentives, and introduction of control based on the principle of proportionality.

Keywords: *volunteering, administrative and legal regulation, volunteer, charitable activity, humanitarian aid, martial law, public administration, tax incentives, civic initiative.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Ільків О. В., Комнатний С. О., Бровченко Ю. В. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 94-106. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.09>

Citation APA: Ilkiv, O. V., Komnatnyi, S. O., & Brovchenko, Yu. V. (2026). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoho rehuliuвання volonteriskoi diialnosti v Ukraini [Current state of administrative and legal regulation of volunteer activity in Ukraine]. *Visnyk Penitentsiarnoi Asotsiatsii Ukrainy*, 2(36), 94-106. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.09>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 03.05.2026

Прийнята до друку: 20.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 03 May 2026

Accepted for publication: 20 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.10

УДК 342.9:614.88

Логвиненко Б. О.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Мелітопольського
державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: bryntyr@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1894-4889>

ЕКСТРЕНА МЕДИЧНА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено комплексному дослідженню екстреної медичної допомоги (далі – ЕМД) в Україні як самостійної та важливої складової національної системи охорони здоров'я під час дії воєнного стану. Визначено, що актуальність дослідження обумовлена необхідністю врахування досвіду функціонування системи ЕМД під час дії воєнного стану в ході майбутнього відновлення України та триваючого реформування системи охорони здоров'я після завершення активної фази бойових дій. Виявлені недоліки правового регулювання та успішні практики організації ЕМД в умовах воєнного стану можуть стати підґрунтям для удосконалення відповідних положень національного законодавства. Наголошено, що однією з найскладніших адміністративно-правових проблем щодо ЕМД під час дії воєнного стану слід визнати налагодження ефективної взаємодії між цивільною системою ЕМД та військово-медичними структурами Сил безпеки та оборони. Обґрунтована доцільність прийняття спільного наказу щодо організації ЕМД під час дії воєнного стану. Зроблено висновок, що воєнний стан як особливий правовий режим суттєвим чином трансформує систему охорони здоров'я в Україні в цілому та функціонування ЕМД як її невід'ємної складової. За таких обставин функціонування системи ЕМД змінює вектор з індивідуалізованого підходу на принципи медицини катастроф та військово-медичної доктрини, що потребує синергії цивільних та військових медичних стандартів для мінімізації втрат в умовах збільшення навантажень. З'ясовано, що потребує удосконалення адміністративно-правовий статус персоналу ЕМД, що діє у зонах активних бойових дій, насамперед у частині розроблення гарантій захисту медичних працівників відповідно до вимог міжнародного гуманітарного права. Вбачається доцільним розроблення алгоритму взаємодії цивільної системи ЕМД з медичними підрозділами Сил безпеки і оборони, а також гуманітарними і волонтерськими організаціями, що здійснюють ева-

куаційні заходи та медичний супровід постраждалих осіб. Резюмовано, що досягнення визначених у дослідженні пріоритетних заходів має сприяти підвищенню ефективності захисту конституційного права кожної особи на охорону здоров'я та сприятиме адаптації системи ЕМД України до норм і стандартів Європейського Союзу.

Ключові слова: охорона здоров'я, екстрена медична допомога, воєнний стан, адміністративно-правовий режим, медицина катастроф, цивільно-військова взаємодія, міжнародне гуманітарне право, захист медичного персоналу, Сили безпеки і оборони, медичні працівники.

Постановка проблеми.

Розв'язана проти України 24 лютого 2022 року неспровокована повномасштабна збройна агресія та пов'язане із нею введення особливого правового режиму воєнного стану викликали дестабілізацію у багатьох сферах суспільного життя та негативним чином позначились на функціонуванні системи публічної адміністрації в Україні.

Так само перед національною системою охорони здоров'я в умовах відкритого збройного конфлікту постали нові виклики та загрози. Значною мірою вони пов'язані із необхідністю релокації закладів охорони здоров'я та медичних установ, евакуації стаціонарних пацієнтів із зони ведення активних бойових дій, надання медичної допомоги в надзвичайних умовах (відсутність світла, загрози обстрілів), забезпечення доступу до медичної допомоги для внутрішньо переміщених осіб, збереження кадрового потенціалу медичних працівників тощо.

У цьому контексті особливого значення набувають правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги, оскільки доступність медичної допомоги є однією з ключових передумов реального забезпечення права людини на охорону здоров'я в умовах збройного конфлікту [1].

Слід наголосити, що екстрена медична допомога (далі – ЕМД) виступає невід'ємною організаційною складовою медичної допомоги, тоді як медична допомога охоплюється правом на охорону здоров'я, гарантованим в Україні кожній особі. Відповідно, організація та надання ЕМД під час дії воєнного стану в Україні набувають важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань функціонування системи охорони здоров'я в Україні та ЕМД зокрема, присвячені праці фахівців з різних галузей права, а також медичних працівників. Серед представників правничої науки варто виділити дослідження О. О. Терзі «Концепція адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я в Україні», присвячене розробленню Концепції адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я в Україні на підставі вивчення нормативно-правових та підзаконних актів медичного законодавства та узагальнення практики розроблення концепцій у медичній сфері [2]; Н. О. Рингач «Громадське здоров'я як чинник національної безпеки», в якому здійснено аналіз громадського здоров'я як чинника національної безпеки України, розроблено і обґрунтовано теоретико-

методологічні засади удосконалення державного управління у сфері охорони громадського здоров'я як складової системи національної безпеки [3]; Ю. В. Назарко «Конституційне право на охорону здоров'я в Україні та державах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження», в якому проаналізовано доктринальні й нормативні джерела цього права, методологію дослідження, історіографію розвитку, поняття і зміст, конституційно-правове регулювання і забезпечення права на охорону здоров'я в Україні та країнах ЄС, визначено його місце у системі прав і свобод людини і громадянина [4]; К. Ю. Турчин «Модернізація публічного управління у сфері надання медичних послуг в контексті реформування системи охорони здоров'я України», в якому здійснено наукове обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій модернізації публічного управління у сфері надання медичних послуг в контексті реформування системи охорони здоров'я України [5]; В. Є. Ковригіної «Адміністративно-правове регулювання екстреної медичної допомоги», присвячена сутності та особливостям адміністративно-правового регулювання ЕМД [6].

Окремої уваги заслуговує також праця В. І. Теремецького та Г. В. Муляр, у якій досліджено сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я, що має методологічне значення для аналізу екстреної медичної допомоги як однієї з організаційно-правових форм забезпечення цього права [7].

Утім, незважаючи на ґрунтовний науковий доробок, питання екстреної медичної допомоги в Україні під час дії воєнного стану залишаються недостатньо вивченими та потребують комплексного дослідження в умовах триваючої збройної агресії.

Практична актуальність дослідження обумовлена також необхідністю врахування досвіду функціонування системи ЕМД під час дії воєнного стану в ході майбутнього відновлення України та триваючого реформування системи охорони здоров'я після завершення активної фази бойових дій. Виявлені недоліки правового регулювання та успішні практики організації ЕМД в умовах воєнного стану можуть стати підґрунтям для удосконалення відповідних положень національного законодавства.

Постановка завдання. Враховуючи викладене, метою дослідження є розкриття особливостей ЕМД під час дії воєнного стану у адміністративно-правовому аспекті, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення її нормативно-правового регулювання.

Для досягнення поставленої мети, необхідно виконати такі завдання: з'ясувати особливості організації охорони здоров'я під час дії воєнного стану; розкрити специфіку діяльності суб'єктів надання ЕМД в особливих умовах; виявити ключові проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Методологічну основу дослідження складатиме діалектичний метод, а також порівняльно-правовий метод (для співвідношення правового регулювання охорони

здоров'я в звичайний та особливий період), формально-юридичний метод (для тлумачення положень нормативно-правових актів) та метод правового моделювання (при формулюванні пропозицій).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, воєнний стан є особливим правовим режимом, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [8].

У свою чергу, до повноважень військових адміністрацій (ч. 2 статті 15) віднесені: «управління ...закладами охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, надавачами соціальних послуг, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними, підлітковими закладами за місцем проживання; організації їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення; організації надання ними послуг, у тому числі соціальних» [8].

Адміністративно-правова природа воєнного стану визначається тим, що він є різновидом особливого адміністративно-правового режиму, що характеризується особливим порядком виникнення і здійснення прав та обов'язків, а також специфічними механізмами їх забезпечення. В умовах воєнного стану відбувається перерозподіл повноважень між органами публічної адміністрації в тому числі щодо організації охорони здоров'я: до компетенції військових адміністрацій переходять окремі функції обласних державних адміністрацій щодо організації охорони здоров'я на відповідних територіях; збільшується коло суб'єктів, відповідальних за організацію та надання ЕМД; змінюються умови та правила забезпечення служб ЕМД.

Слід наголосити, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не містить спеціальних норм щодо організації системи ЕМД в особливих умовах, що видається нам законодавчою прогалиною. Вважаємо, що відсутність спеціального правового регулювання призводить до того, що суб'єкти владних повноважень у сфері ЕМД функціонують на основі загальних норм і положень, що знижує ефективність правозастосування в особливий період.

Так само Закон України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 № 5081-VI, яким визначені організаційно-правові засади забезпечення громадян України та інших осіб, які перебувають на її території, екстреною медичною допомогою, у тому числі під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків, та засади створення, функціонування і розвитку системи екстреної медичної до-

помоги [9], не містить новел, пов'язаних зі специфікою ЕМД в особливий правовий період.

Визначивши окремі особливості організації ЕМД під час дії воєнного стану потрібно перейти до розгляду взаємодії між ними. У наведеному аспекті О. О. Терзі зазначає, що продовжується співпраця України та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у тому числі щодо забезпечення реалізації права на медичну допомогу, включаючи ЕМД. Так, 23 січня 2023 року Бюро ВООЗ в Україні передало Міністерству охорони здоров'я України 26 автомобілів швидкої допомоги для забезпечення права на медичну допомогу, включаючи ЕМД під час збройного конфлікту. ВООЗ співпрацює з державами, які перебувають у збройному конфлікті, надаючи матеріально-технічну допомогу. Також, Міністерство охорони здоров'я України співпрацює з іншими міжнародними урядовими організаціями щодо забезпечення права на медичну допомогу, включаючи ЕМД, зокрема зі Світовим банком, Швейцарським фондом інновацій (SFI) тощо. Авторка справедливо наголошує, що збройний конфлікт створює низку викликів для системи охорони здоров'я, тому підготовка висококваліфікованих медичних кадрів пристосованих до «медицини катастроф», включаючи надання ЕМД має пріоритетне значення для держави [10, с. 78-79].

С. О. Гур'єв, Н. І. Іскра та Д. М. Лисун відмічають, що великою проблемою залишається певна невизначеність статусу формувань медицини катастроф стосовно належності до аварійно-рятувальних служб, що впливає на соціальні га-

рантії працівників, знижує мотивацію до роботи та значною мірою обмежує правове поле діяльності служби медицини катастроф. Це вкрай негативно позначається на рівні національної безпеки, як у гуманітарному, соціально-політичному так й у військово-цивільному аспектах [11, с. 56].

Однією з найскладніших адміністративно-правових проблем щодо ЕМД під час дії воєнного стану слід визнати налагодження ефективної взаємодії між цивільною системою ЕМД та військово-медичними структурами Сил безпеки та оборони. Слід зауважити, що цивільні за своєю сутністю служби ЕМД задіяні переважно у забезпеченні медичної допомоги цивільному населенню, включаючи постраждалих внаслідок бойових дій. Проте в умовах інтенсивного збройного протистояння розподіл між «цивільними» та «військовими» постраждалими нерідко залишається умовним, що обумовлює потребу у налагодженні співпраці для максимально ефективного захисту права на охорону здоров'я кожного громадянина України.

Принципово важливим тут вбачається прийняття спільного наказу з організації ЕМД, проте замість цього відповідна співпраця здійснюється на підставі локальних нормативних документів та загальних положень національного законодавства.

Зауважимо, що у статтях 12 – 16 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I від 08.06.1977), закріплено детальні правила захисту

медичних формувань та медичного транспорту [12]. Зокрема, ці норми мають пряме значення для визначення правового статусу складових системи ЕМД, що діють у зоні активних бойових дій.

Таким чином, організація та надання ЕМД під час дії воєнного стану зазнає докорінної трансформації, зумовленої різким зростанням інтенсивності потоку постраждалих, специфікою бойових травм та постійною загрозою для життя самого медичного персоналу. За таких обставин функціонування системи ЕМД змінює вектор з індивідуалізованого підходу на принципи медицини катастроф та військово-медичної доктрини, що потребує синергії цивільних та військових медичних стандартів для мінімізації втрат в умовах збільшення навантажень.

Ще одним проблемним моментом варто визнати матеріально-технічне і фармацевтичне забезпечення системи ЕМД. Постійні обстріли, знищення місць зберігання лікарських засобів, пошкодження автомобілів ЕМД та об'єктів критичної інфраструктури створюють суттєві перешкоди для сталого функціонування системи ЕМД, особливо у районах, наближених до зони активних бойових дій. Частково ця проблема вирішується за рахунок міжнародної гуманітарної допомоги, однак участь громадських, гуманітарних і волонтерських організацій в евакуаційних заходах, логістичному забезпеченні та медичному супроводі постраждалих осіб потребує чіткішого адміністративно-правового врегулювання. У цьому зв'язку гарантування охорони здоров'я доцільно розглядати не

лише як елемент реалізації індивідуального права особи, а й як важливий чинник соціальної безпеки, що набуває особливого значення в умовах воєнного стану та підвищеного навантаження на систему екстреної медичної допомоги [13].

Висновки. Проведене дослідження системи ЕМД в Україні під час дії воєнного стану у адміністративно-правовому аспекті дозволяє зробити наступні висновки:

1. Воєнний стан як особливий правовий режим суттєвим чином трансформує систему охорони здоров'я в Україні в цілому та функціонування ЕМД як її невід'ємної складової;

2. У національному законодавстві недостатньо деталізовано порядок організації та функціонування ЕМД для забезпечення максимально ефективного адміністративно-правового регулювання цієї сфери у особливий період. Ключовим питанням тут має бути розробка та прийняття спеціального нормативно-правового акту щодо організації ЕМД під час дії воєнного стану;

3. Потребує удосконалення адміністративно-правовий статус персоналу ЕМД, що діє у зонах активних бойових дій, насамперед у частині розроблення гарантій захисту медичних працівників відповідно до вимог міжнародного гуманітарного права;

4. Вбачається доцільним розроблення алгоритму взаємодії цивільної системи ЕМД з медичними підрозділами Сил безпеки і оборони, а також гуманітарними і волонтерськими організаціями, що здійснюють евакуаційні заходи та медичний супровід постраждалих осіб.

Вважаємо, що досягнення визначених у дослідженні пріоритетних заходів має сприяти підвищенню ефективності захисту кон-

ституційного права кожної особи на охорону здоров'я та сприятиме адаптації системи ЕМД України до норм і стандартів Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. Ірпінський юридичний часопис. 2024. Вип. 2(15). С. 46–58. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-46-58](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58)
2. Терзі О. О. Концепція адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 44 с.
3. Рингач Н. О. Громадське здоров'я як чинник національної безпеки : монографія. Київ : НАДУ, 2009. 296 с.
4. Назарко Ю. В. Конституційне право на охорону здоров'я в Україні та державах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2019. 249 с.
5. Турчин К. Ю. Модернізація публічного управління у сфері надання медичних послуг в контексті реформування системи охорони здоров'я України : дис. ... д-ра філософії : 281 Публічне управління та адміністрування. Львів, 2025. 220 с.
6. Ковригіна В. Є. Адміністративно-правове регулювання екстреної медичної допомоги : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 19 с.
7. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2020. № 43. С. 48–51. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10>
9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.04.2026).
10. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> (дата звернення: 21.04.2026).
11. Терзі О. О. Правові основи екстреної та невідкладної допомоги в умовах воєнного стану в Україні. Екстрена та невідкладна допомога в Україні: організаційні, правові, клінічні аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 24 лют. 2023 р. Полтава : ПДМУ, 2023. С. 78–81.
12. Гур'єв С. О., Іскра Н. І., Лисун Д. М. Медичний захист населення як компонент національної безпеки України. *Екстрена медична допомога в умовах війни: освіта, інновації, досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 4 квіт. 2023 р. Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 55–57.
13. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 21.04.2026).
14. Teremetskyi, V., Batryn, O., Samilyk, L., Seleznova, O., Meniv, L. & Milevska, A. Health Care Guaranteeing as Important Factor of Social Security. *Journal of Pioneering Medical Science*. 2024. Vol. 13(1). P. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.61091/jpms202413108>

References

1. Batryn, O. V., Teremetskyi, V. I., & Ivakhnenko, O. A. (2024). Pravovi harantii dostupnosti medychnoi ta reabilitatsiinoi dopomohy v period dii voiennoho stanu [Legal guarantees of accessibility of medical and rehabilitation care during martial law]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: Naukovyi zhurnal* [Irpın Legal Chronicle: Scientific Journal], 2(15), 46–58. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-46-58](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58)
2. Terzi, O. O. (2021). *Kontseptsiiia administratyvno-pravovoho zabezpechennia okhorony zdorovia v Ukraini* [Concept of administrative and legal support for health care in Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv.
3. Rynhach, N. O. (2009). *Hromadske zdorovia yak chynnyk natsionalnoi bezpeky* [Public health as a factor of national security]. Kyiv: NADU.
4. Nazarko, Yu. V. (2019). *Konstytutsiine pravo na okhoronu zdorovia v Ukraini ta derzhavakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialno-pravove doslidzhennia* [The constitutional right to health care in Ukraine and the European Union Member States: A comparative legal study]. Doctor of Philosophy dissertation. Kyiv.
5. Turchyn, K. Yu. (2025). *Modernizatsiia publichnoho upravlinnia u sferi nadannia medychnykh posluh v konteksti reformuvannia systemy okhorony zdorovia Ukrainy* [Modernization of public administration in the field of medical services provision in the context of reforming Ukraine's health care system]. Doctor of Philosophy dissertation. Lviv.
6. Kovryhina, V. Ye. (2017). *Administratyvno-pravove rehuliuвання екстреної медичної допомоги* [Administrative and legal regulation of emergency medical care]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kyiv.
7. Teremetskyi, V. I., & Muliar, H. V. (2020). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii prava na okhoronu zdorovia [Current state of administrative and legal support for the implementation of the right to health care]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence], 43, 48–51. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10>
8. Zakon Ukrainy "Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu" [Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"] dated May 12, 2015 No. 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
9. Zakon Ukrainy "Pro ekstrenu medychnu dopomohu" [Law of Ukraine "On Emergency Medical Care"] dated July 5, 2012 No. 5081-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text>
10. Terzi, O. O. (2023). Pravovi osnovy ekstrenoi ta nevidkladnoi dopomohy v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Legal foundations of emergency and urgent care under martial law in Ukraine]. In *Ekstrena ta nevidkladna dopomoha v Ukraini: orhanizatsiini, pravovi, klinichni aspekty* [Emergency and urgent care in Ukraine: Organizational, legal, and clinical aspects]: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation, Poltava, February 24, 2023 (pp. 78–81). Poltava: PDMU.
11. Huriiev, S. O., Iskra, N. I., & Lysun, D. M. (2023). Medychnyi zakhyst naselennia yak komponent natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Medical protection of the population as a component of Ukraine's national security]. In *Ekstrena medychna dopomoha v umovakh viiny: osvita, innovatsii, dosvid* [Emergency medical care in wartime: Education, innovation, experience]: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Sumy, April 4, 2023 (pp. 55–57). Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet.
12. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Protokol I) [Additional Protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the Protection of

Victims of International Armed Conflicts [Protocol I]] dated June 8, 1977. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

13. Teremetskyi, V., Batryn, O., Samilyk, L., Seleznova, O., Meniv, L., & Milevska, A. (2024). Health Care Guaranteeing as Important Factor of Social Security. *Journal of Pioneering Medical Science*, 13(1), 47–52. <https://doi.org/10.61091/jpms202413108>

Lohvynenko B. O., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Law, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

e-mail: bryntyr@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1894-4889>

Emergency Medical Care in Ukraine during Martial Law: Administrative and Legal Aspects

This article is devoted to a comprehensive study of emergency medical care (hereinafter referred to as EMC) in Ukraine as an independent and vital component of the national healthcare system during martial law. It has been determined that the relevance of the study stems from the need to take into account the experience of the EMS system's operation during martial law in the course of Ukraine's future recovery and the ongoing reform of the healthcare system following the conclusion of the active phase of hostilities. The identified shortcomings in legal regulation and successful practices in organizing emergency medical services (EMS) under martial law can serve as a basis for improving the relevant provisions of national legislation. It is emphasized that one of the most complex administrative and legal challenges regarding emergency medical services during martial law is establishing effective coordination between the civilian emergency medical services system and the military medical structures of the Security and Defense Forces. The feasibility of issuing a joint order on the organization of emergency medical services (EMS) during martial law has been substantiated. It has been concluded that martial law, as a special legal regime, significantly transforms the healthcare system in Ukraine as a whole and the functioning of EMS as its integral component. Under such circumstances, the functioning of the EMS system shifts from an individualized approach to the principles of disaster medicine and military medical doctrine, requiring synergy between civilian and military medical standards to minimize casualties amid increased operational demands. It has been determined that the administrative and legal status of emergency medical services (EMS) personnel operating in active combat zones requires improvement, particularly with regard to establishing safeguards for the protection of medical workers in accordance with the requirements of international humanitarian law. It is deemed appropriate to develop an algorithm for the interaction of the civilian EMS system with the medical units of the Security and Defense Forces, as well as with humanitarian and volunteer organizations that carry out evacuation measures and provide medical care to victims. It is concluded that the implementation of the priority measures identified in this study should contribute to enhancing the protection of every individual's constitutional right to health care and facilitate the adaptation of Ukraine's emergency medical services system to the norms and standards of the European Union.

Keywords: *health care, emergency medical care, martial law, administrative and legal regime, disaster medicine, civil-military cooperation, international humanitarian law, protection of medical personnel, Security and Defense Forces, medical personnel.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Логвиненко Б. О. Екстрена медична допомога в Україні під час дії воєнного стану: адміністративно-правовий аспект. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 107-116. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.10>

Citation APA: Lohvynenko, B. O. (2026). Ekstrena medychna dopomoha v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu: administratyvno-pravovyi aspekt [Emergency medical care in ukraine during martial law: administrative and legal aspects]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 107-116. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.10>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 26.04.2026

Прийнята до друку: 18.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 26 April 2026

Accepted for publication: 18 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.11
УДК 35.072.2(477)

Мерденов Д. Ю.,
аспірант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького Національної
академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6435-7044>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУБ'ЄКТ КООРДИНАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено адміністративно-правовий статус громадянського суспільства як суб'єкта координації антикорупційної діяльності в Україні. Актуальність теми обґрунтовано трансформацією публічного управління та потребою переходу від відомчої моделі запобігання корупції до відкритої, підзвітної й орієнтованої на дані антикорупційної політики. Доведено, що інститути громадянського суспільства не можуть розглядатися лише як консультативне середовище: вони беруть участь у виявленні корупційних ризиків, антикорупційній експертизі, моніторингу виконання програмних документів, інформаційному забезпеченні реагування на правопорушення та формуванні суспільної нетерпимості до корупції. На підставі аналізу законодавства України та практики антикорупційних органів охарактеризовано основні форми участі громадськості: громадську антикорупційну експертизу, діяльність громадських рад при НАЗК і НАБУ, повідомлення про можливі факти корупції, участь активістів і журналістів-розслідувачів у виявленні ризиків, а також діяльність антикорупційних коаліцій як прояв мережевого врядування.

Обґрунтовано, що чинне адміністративно-правове регулювання участі громадянського суспільства має переважно рамковий характер, оскільки не формує завершеної процедури реагування органів публічної влади на громадські висновки, не встановлює критеріїв оцінювання результативності взаємодії та не гарантує належного захисту активістів і викривачів. Виокремлено ризики формалізації діяльності громадських рад, фрагментарності опрацювання інформації про корупційні прояви, недостатньої узгодженості компетенцій суб'єктів координації та конфлікту інтересів у третьому секторі. Запропоновано розуміти громадянське суспільство як системоутворюючого учасника поліцентричної моделі протидії корупції, адміністративно-правовий статус якого має охоплювати права участі, процедури врахування результатів громадського контролю, вимоги прозорості та відповідальності. Аргументовано доцільність переходу від декларативно-дорадчої до процедурно зобов'язуючої моделі взаємодії, що передбачає мотивоване публічне реагування

на результати громадської експертизи, інтеграцію верифікованих сигналів у цифрові системи ризик-аналізу, участь громадських коаліцій у формуванні антикорупційної політики, удосконалення захисту викривачів і підзвітності громадських організацій. Констатовано, що нормативно впорядковане партнерство держави й громадянського суспільства є необхідною умовою результативності та легітимності антикорупційної системи України.

Ключові слова: громадянське суспільство; координація антикорупційної діяльності; адміністративно-правовий механізм; громадська антикорупційна експертиза; громадський контроль; антикорупційна політика; НАЗК; НАБУ; викривачі корупції; антикорупційні коаліції; публічне управління; адміністративно-правовий статус.

Постановка проблеми. В умовах трансформації системи публічного управління, євроінтеграційних зобов'язань України та зростання вимог до прозорості владних рішень протидія корупції вже не може розглядатися винятково як функція спеціалізованих антикорупційних органів. Адміністративно-правова наука дедалі частіше виходить із того, що корупція є не лише кримінально-правовим чи етичним викликом, а насамперед наслідком дисфункції процедур публічного адміністрування, дефектів розподілу компетенції, непрозорості управлінських процесів і слабкості механізмів зворотного зв'язку між державою та суспільством. За таких умов громадянське суспільство постає не додатковим елементом антикорупційної інфраструктури, а суб'єктом, який забезпечує виявлення корупційних ризиків, здійснює громадську антикорупційну експертизу, бере участь у моніторингу реалізації антикорупційної стратегії, впливає на порядок денний реформ та формує соціальне середовище нетерпимості до корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений науковий аналіз досліджень у сфері адміністративного права, антикорупційної політики та взаємодії держави з ін-

ститутами громадянського суспільства свідчить, що окремі аспекти участі громадськості у протидії корупції та координації антикорупційної діяльності перебували у полі зору вітчизняних науковців. Зокрема, І. С. Бондар, В. Г. Горник, С. О. Кравченко, В. В. Кравченко – дослідили теоретико-прикладні засади антикорупційної політики та запобігання корупції в системі публічного управління, визначивши місце громадських інституцій серед суб'єктів антикорупційної взаємодії (2016 р.) [2]; О. С. Бондаренко – проаналізувала роль громадськості у реалізації антикорупційних реформ, окресливши основні напрями діяльності інститутів громадянського суспільства у сфері запобігання корупції (2023 р.) [3]; Б. О. Гребенюк – обґрунтував значення громадянського суспільства як одного з ключових елементів системи протидії корупції та виокремив основні форми його участі у відповідних процесах (2018 р.) [5]; О. Нестеренко та М. Бадер – звернули увагу на проблеми ефективності діяльності громадських організацій у сфері антикорупційної діяльності та необхідність підвищення прозорості й результативності їх функціонування (2019 р.) [6]; М. Є. Предко – дослідив механізми впливу інститутів

громадянського суспільства на антикорупційну політику України, акцентуючи увагу на інституційних та організаційно-правових формах такої взаємодії (2024 р.) [7]; Е. Расюк – проаналізувала проблемні питання взаємодії спеціальних суб'єктів запобігання корупції у процесі здійснення антикорупційних заходів, зосередивши увагу на недосконалості координаційних механізмів (2022 р.) [11]; Т. І. Созанський та В. В. Луцик – охарактеризували повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції та його місце у системі антикорупційних органів (2018 р.) [13]; М. С. Уткіна – дослідила вплив громадянського суспільства на ефективність антикорупційних інституцій, звернувши увагу на значення громадського контролю та інформаційної взаємодії в умовах сучасних викликів (2024 р.) [14]; А. Й. Француз та Р. В. Довгошея – розглянули роль інститутів громадянського суспільства у протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану, акцентувавши увагу на необхідності посилення партнерської взаємодії між державою та громадськістю (2024 р.) [15]. Разом із тим, більшість наукових праць зосереджується переважно на загальних питаннях антикорупційної політики, діяльності спеціалізованих антикорупційних органів, механізмах громадського контролю або окремих формах участі громадянського суспільства у протидії корупції. Водночас питання громадянського суспільства саме як суб'єкта координації антикорупційної діяльності, його адміністративно-правового статусу, процедурної ролі у прийнятті та коригуванні антикорупційних рішень, а також механізмів інституціоналізованої взаємодії з

органами публічної влади залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення зазначеної проблематики.

Постановка завдання. Мета статті дослідження адміністративно-правових засад участі громадянського суспільства у координації антикорупційної діяльності, визначення його ролі як системоутворюючого суб'єкта антикорупційної політики, аналіз форм і механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади, а також обґрунтування напрямів удосконалення нормативно-правового регулювання та моделі координаційних правовідносин у сфері запобігання і протидії корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу. У науковій доктрині громадянське суспільство як феномен правової дійсності визначається через сукупність організацій, об'єднань, рухів та ініціатив, що функціонують незалежно від держави та ринку і виражають автономні інтереси громадян у різних сферах суспільного життя. В адміністративно-правовому контексті, на думку О. С. Бондаренко, подолати корупційні прояви можливо винятково за залучення інституцій громадянського суспільства, адже саме воно найбільшою мірою зацікавлене у такій перемозі, а без долучення громади неможливо стримати низову корупцію, що є малочутливою до владних імпульсів, які надходять згори, але може бути витіснена внаслідок тиску знизу, старанням громадян та інституцій громадянського суспільства [3]. Саме тому, як видається, громадянське суспільство слід кваліфікувати не як факультативного учасника антико-

рупційної політики, а як системоутворюючий елемент адміністративно-правового механізму координації антикорупційної діяльності. Такий підхід цілком узгоджується із сучасним переходом України від реактивної моделі антикорупційної політики до системної, поступальної та заснованої на даних моделі, в якій координація, моніторинг та оцінка політики набувають самостійного значення.

Нормативно-правова основа участі громадянського суспільства у координації антикорупційної діяльності є достатньо розгалуженою та охоплює цілу низку законодавчих актів. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII прямо визначає серед принципів запобігання корупції залучення громадськості до формування та реалізації антикорупційної політики; відповідно до ст. 21 зазначеного Закону, органи публічної влади зобов'язані залучати громадськість до розроблення, реалізації та моніторингу виконання антикорупційної стратегії і державних програм [8]. Суттєве значення у формуванні правового підґрунтя для такої участі мають також Закон України «Про громадські об'єднання», Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», Закон України «Про Вищий антикорупційний суд», Указ Президента України «Питання Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України», а також Антикорупційна стратегія України на 2021–2025 роки. Водночас, і це слід особливо підкреслити, сама по собі наявність нормативної бази ще не означає існування завершеної моделі координації, оскільки без процедурного закріплення наслідків участі гро-

мадськості, строків реагування на її пропозиції, критеріїв оцінки ефективності такої участі та правових гарантій захисту активістів відповідне регулювання залишається переважно рамковим.

Центральне місце серед форм участі інститутів громадянського суспільства у координації антикорупційної діяльності посідає громадська антикорупційна експертиза нормативно-правових актів. Закон України «Про запобігання корупції» закріплює повноваження громадськості здійснювати й ініціювати проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів, вносити за підсумками такої оцінки пропозиції до відповідних структур, а також одержувати від них відомості про врахування поданих ініціатив; підсумки такої експертизи підлягають обов'язковому опрацюванню суб'єктом видання відповідного акта [8]. Антикорупційну експертизу, отже, доцільно розглядати не лише як окремий інструмент антикорупційної політики, а як самостійну адміністративно-правову форму координаційної взаємодії суб'єктів протидії корупції, оскільки вона поєднує нормотворчі повноваження органів влади з експертно-аналітичним потенціалом громадськості. На відміну від традиційних форм координації, як-от координаційні наради чи видання спільних актів, антикорупційна експертиза має виразно превентивний характер, бо спрямована на виявлення потенційних корупціогенних факторів до набрання нормативним актом чинності.

Практичне значення цього інструменту підтверджується конкре-

тними даними. За результатами діяльності НАЗК у 2025 році було здійснено моніторинг 1 820 проєктів нормативно-правових актів, проведено 47 антикорупційних експертиз проєктів нормативно-правових актів та одну експертизу чинного нормативного акта, а в межах ширшого моніторингу виконання Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки станом на III квартал 2025 року було встановлено, що 77,5 % заходів виконано повністю або частково [12]. Ці показники, з одного боку, засвідчують зростання процедурної спроможності держави до моніторингу антикорупційної політики, а з іншого – виявляють потребу в інституційному посиленні саме громадського компоненту експертизи, щоб антикорупційне оцінювання не зводилося до внутрішньоапаратної техніки, а залишалося формою зовнішнього фахового тиску на нормотворця. Сучасний науковий дискурс державного управління в цьому аспекті дедалі активніше виходить із того, що координація є якісною лише тоді, коли вона спирається на достовірні дані, відкриті процедури та публічно відстежувані результати.

Важливою інституційною формою участі громадянського суспільства у координації антикорупційної діяльності є громадські ради, сформовані при спеціалізованих антикорупційних органах. При НАЗК діє Громадська рада, яка відповідно до ст. 11 Закону «Про запобігання корупції» є інструментом громадського контролю за діяльністю НАЗК [8], а при НАБУ утворена Рада громадського контролю, якій для висновку подається щорічний звіт Бюро, після чого він оприлюднюється разом із цим висновком [9]. Система взаємодії

НАЗК з інститутами громадянського суспільства охоплює залучення громадськості до розроблення, реалізації та моніторингу виконання антикорупційної стратегії і державних програм, стимулювання повідомлень про факти корупційних правопорушень, залучення до проведення громадської антикорупційної експертизи, замовлення наукових і соціологічних досліджень, а також реалізацію заходів, спрямованих на формування негативного ставлення до корупції [13]. Однак, як слушно наголошує А. Й. Француз, попри високу суспільну легітимність активних суб'єктів громадянського суспільства, їхній реальний вплив на координаційні процеси часто виявляється опосередкованим і залежить від готовності державних інституцій не лише вислуховувати, а й інституціоналізовано враховувати подані висновки [15].

У цьому контексті заслуговує на увагу критичний аспект, згідно з яким навіть за формального закріплення громадських рад у структурі антикорупційних органів ключові рішення щодо функціонування антикорупційної системи держави нерідко ухвалювалися без належної інституціоналізованої участі таких рад [1]. Це свідчить про те, що сьогодні участь інститутів громадянського суспільства у значній частині випадків обмежується консультативними функціями, тоді як сам координаційний потенціал громадськості використовується не повною мірою. Вважаємо, що в адміністративно-правовому сенсі ця проблема має бути розв'язана через перехід від дорадчої моделі до моделі процедурно зобов'язуючої взаємодії, коли відхилення державним органом пропозицій громадськості вимагатиме не

мовчазного ігнорування, а юридично мотивованого рішення.

Однією з найбільш ефективних форм взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства є інформаційне забезпечення антикорупційних органів відомостями про факти корупції, зловживання владою та нецільове використання публічних ресурсів. Саме повідомлення громадян, громадських організацій і журналістів-розслідувачів нерідко стають підставою для проведення перевірок та відкриття кримінальних проваджень, причому за період з квітня по жовтень 2025 року НАЗК опрацювало майже 2,9 тис. повідомлень про можливі факти корупції, з яких близько 1,6 тис. надійшли безпосередньо від фізичних осіб, а приблизно 20 % отриманих повідомлень стали підставою для подальших заходів реагування [17]. Показовим прикладом практичного результату такої взаємодії є викриття у 2024–2025 роках організованої злочинної групи, причетної до корупційних правопорушень під час закупівлі безпілотних літальних апаратів та засобів радіоелектронної боротьби для потреб оборони, де первинну інформацію забезпечили громадські активісти, журналісти-розслідувачі й волонтерські організації [16]. Отже, інформаційний ресурс громадянського суспільства має не випадковий, а функціонально незамінний характер, оскільки саме він забезпечує раннє виявлення корупційних ризиків у тих секторах, де внутрішньовідомчі механізми реагування є або сповільненими, або корпоративно обмеженими.

Разом із тим ефективність інформаційної взаємодії між антикорупційними органами та інститута-

ми громадянського суспільства залишається нерівномірною і має асиметричний характер. Як зазначає М. С. Уткіна, в умовах воєнного стану роль інститутів громадянського суспільства у виявленні корупційних ризиків істотно зросла, однак механізми інтеграції отриманої ними інформації у діяльність державних органів залишаються недостатньо врегульованими, що призводить до фрагментарності реагування та зниження результативності антикорупційної діяльності [14]. На практиці це означає, що навіть обґрунтовані повідомлення про корупційні ризики можуть не отримати належного процесуального розвитку через недостатність доказової бази, складність юрисдикційного визначення підслідності або відсутність чітко визначених процедур первинного опрацювання інформації. У цьому зв'язку доречно акцентувати, що модерний підхід до державного управління вимагає не просто «приймати сигнали» від суспільства, а вбудовувати їх у цифрові системи моніторингу, ризик-орієнтованого аналізу й оцінки ефективності політики, що узгоджується з переходом НАЗК до моделі антикорупційної політики, заснованої на даних.

Важливою сучасною формою координаційної взаємодії є антикорупційні коаліції організацій громадянського суспільства. Антикорупційні коаліції являють собою добровільні неформальні об'єднання некомерційних організацій, громадських ініціатив та представників підприємницького сектору, які координують спільну діяльність у сфері запобігання корупції; в Україні відповідна практика існує з 2011 року [4]. Такі коаліції здійснюють моніторинг

антикорупційної політики держави, оцінюють її ефективність, формують спільні рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правових актів і практик державних органів, координують інформаційні кампанії і просвітницькі ініціативи, а за участю Коаліції «Прозора країна» (RISE Ukraine) та кількох громадських організацій у 2025 році було проведено моніторинг закупівель у сфері оборонної промисловості, що дозволило виявити ризики завищення цін і передати відповідну інформацію НАБУ та САП [10]. Саме тому класифікація форм взаємодії, запропонована Б. О. Гребенюком (серед них формування інституту громадських експертів, участь представників громадянського суспільства у роботі спеціалізованих антикорупційних органів та участь інститутів громадянського суспільства спільно з органами державної влади у заходах щодо протидії корупції) [5], потребує доповнення формою антикорупційних коаліцій, оскільки вони поєднують ознаки організаційної координації, громадського контролю, колективної експертизи та мережевого врядування.

У цьому аспекті особливу методологічну цінність має концепція І. С. Бондаря, В. Г. Горника, С. О. Кравченка та В. В. Кравченка, які включають до структури взаємодії в антикорупційній діяльності державні та муніципальні органи влади, міжнародні органи й організації, уповноважених з прав людини, громадські об'єднання й організації, засоби масової інформації та саморегульовані організації, представників бізнесу, а також окремих громадян і юридичних осіб [2]. На відміну від більш вузьких підходів, ця модель дозволяє розглядати громадянське

суспільство не ізольовано, а як частину поліцентричної системи координації, де кожен суб'єкт має власну функціональну нішу. Водночас, важливо підкреслити, що у системі адміністративного права громадянське суспільство повинно розглядатися не лише через участь, а через адміністративно-правовий статус, який охоплює права, обов'язки, гарантії, форми взаємодії, межі відповідальності та процесуальні наслідки його дій.

Попри наявність позитивних прикладів взаємодії, вітчизняна наука адміністративного права фіксує низку системних проблем, що перешкоджають повноцінній реалізації координаційного потенціалу громадянського суспільства. На думку Е. Расюк, такими проблемами є обмежена регламентація взаємодії, недеталізованість відповідного процесу, мала кількість нормативно-правових актів щодо взаємодії та відсутність механізму оцінки її ефективності [11]. Як слушно зауважує М. Є. Предко, брак узгодженості компетенцій суб'єктів, що реалізують координацію протидії корупції, спричинений передусім відсутністю закріпленої в законодавстві ієрархічної побудови структур, наділених повноваженнями на таку координацію, та порядку їхньої співпраці між собою [7]. Отже, ключовий недолік чинного адміністративно-правового регулювання полягає в тому, що громадянське суспільство досі частіше описується як об'єкт залучення, а не як суб'єкт координації, тобто як адресат державної політики, а не як учасник прийняття, супроводу і корекції управлінських рішень.

Окремої уваги заслуговує проблема захисту антикорупційних ак-

тивістів та представників громадянського суспільства, які провадять відповідну діяльність. Держава має застосовувати належні заходи для уможливлення функціонування антикорупційних громадських формувань та окремих активістів, а також для їх оберігання від неправомірних посягань, утисків і чинення перешкод у роботі; з урахуванням організованої природи злочинних посягань проти антикорупційних активістів їх розслідування повинно перебувати під особливим контролем відповідних структур [7]. Механізм захисту викривачів корупції, запроваджений Законом України «Про запобігання корупції», потребує подальшого вдосконалення, зокрема в частині забезпечення реальної анонімності та ефективних заходів відновлення порушених прав особи, яка повідомила про корупцію. Додатково сучасний міжнародний та національний порядок денний підтверджує високу вагу цього напрямку, оскільки за результатами моніторингу ОЕСР Україна у 2025 році отримала один із найвищих показників саме у сфері захисту викривачів.

Не менш важливою є проблема «корупції в третьому секторі», коли самі інститути громадянського суспільства можуть ставати об'єктом або суб'єктом корупційних відносин. О. В. Нестеренко обґрунтовано вказує на існування прикладів громадських організацій, які фактично не здійснюють протидію корупції, а переслідують корисливі політичні або бізнесові цілі під гаслом боротьби з нею [6]. Саме тому «романтизація» громадянського суспільства як апіорно добродісного середовища видається методологічно хибною, адже з адміністративно-правової точки зору будь-

який суб'єкт координації повинен бути включений у режим прозорості, підзвітності та конфлікту інтересів. Звідси випливає потреба у запровадженні чітких вимог до прозорості діяльності громадських організацій, які беруть участь у координаційних процесах, у встановленні обмежень щодо участі в антикорупційних комісіях осіб із конфліктом інтересів, а також у визначенні юридичної відповідальності за втручання в діяльність громадських організацій, що здійснюють нагляд та контроль.

Серйозною перешкодою для ефективної координаційної взаємодії залишається також низький рівень суспільної довіри як до органів державної влади загалом, так і до антикорупційних органів зокрема. Водночас результати експертного опитування 2025 року показують, що серед антикорупційних інституцій найбільш ефективними експерти вважають НАБУ, САП, ВАКС і НАЗК, а серед найбільш дієвих напрямів антикорупційної політики для зменшення рівня корупції називають автоматизацію процедур надання державних послуг та регулювання діяльності бізнесу, забезпечення невідворотності відповідальності за корупцію, реформування правосуддя, формування суспільної нетерпимості до корупції та забезпечення незалежності антикорупційних інституцій [6]. Це означає, що проблема довіри у сучасному антикорупційному дискурсі вирішується не риторично, а через якість адміністративних процедур, реальну незалежність органів, передбачуваність правозастосування і відчутний для суспільства результат. Відтак відомчі антикорупційні плани центральних органів виконавчої влади повинні відображати не

декларативне залучення громадськості, а конкретні механізми її участі у моніторингу, аудиту ризиків, оцінці регуляторних рішень та коригуванні управлінських практик.

Виходячи з аналізу сучасного стану правового регулювання та практики участі інститутів громадянського суспільства у координації антикорупційної діяльності, є підстави обґрунтувати модель ефективної взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, яка включала б чітко визначений склад учасників взаємодії, предмет такої взаємодії у вигляді сукупності суспільних відносин, що виникають у процесі координованого здійснення антикорупційних заходів, принципи взаємодії – незалежності, об'єктивності, безсторонності, системності та взаємної відповідальності за результати, а також форми взаємодії від антикорупційної експертизи і моніторингу до спільних консультативних органів і критеріїв оцінки ефективності взаємодії. Цю модель слід доповнити ще трьома складовими, які чітко впливають із сучасного стану державного управління: по-перше, цифровими механізмами інтеграції інформації, що надходить від громадськості, у системи ризик-аналізу; по-друге, процедурою обов'язкового публічного реагування органів влади на результати громадської антикорупційної експертизи; по-третє, нормативним закріпленням участі громадських коаліцій у підготовці та коригуванні галузевої антикорупційної політики. Сучасна антикорупційна політика України вже розвивається як політика, що базується на даних, а тому цілком логічним є перетворення громадянського суспільства на

одного з постійних постачальників верифікованої інформації для державної системи моніторингу та оцінки антикорупційних рішень.

Принцип спільної відповідальності держави і громадянського суспільства за результати антикорупційної діяльності повинен бути закріплений не лише на рівні декларативних норм-принципів, а й реалізований у конкретних правових механізмах. Ідеться, зокрема, про обов'язкове врахування результатів громадського антикорупційного моніторингу при формуванні відомчих планів протидії корупції, встановлення юридичної відповідальності за ненадання обґрунтованої відповіді на пропозиції громадських організацій за наслідками антикорупційної експертизи, ухвалення спеціального нормативно-правового акта, що регулював би координацію взаємодії органів публічної влади та всіх суб'єктів протидії корупції, включаючи громадські організації, а також розроблення прозорих критеріїв та умов державного фінансування антикорупційних громадських організацій на конкурсній основі. Доречно також врахувати, що рекомендації експертного середовища на 2026 рік передбачають забезпечення незалежності антикорупційних інституцій, посилення результативності розслідувань корупційних злочинів, зміцнення інституційної спроможності НАЗК, удосконалення законодавства у сфері правосуддя та розширення участі міжнародних експертів у конкурсних процедурах, що прямо впливає і на майбутню модель координаційних правовідносин за участю громадянського суспільства. Саме в цьому вбачається сучасний адміністративно-правовий зміст антикоруп-

ційної координації: не в епізодичному залученні громадськості до консультацій, а в нормативно впорядкованому партнерстві, де громадянське суспільство виконує функції діагностики, сигналізації, експертного супроводу, публічного контролю й корекції державної антикорупційної політики.

Висновки. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у координації протидії корупції є не додатковим, а системоутворюючим елементом антикорупційної системи України, без якого неможливо досягти стійких і незворотних результатів у подоланні корупції. Ефективність такої взаємодії визначається не лише наявністю нормативно-правової бази, а й реальним рівнем незалежності та ресурсної спроможності інститутів громадянського суспільства, ступенем інститу-

ційної відкритості антикорупційних органів, упровадженню data-driven інструментів моніторингу, автоматизацією адміністративних процедур, якісним захистом викривачів та наявністю суспільної довіри до системи протидії корупції загалом. Відтак, адміністративно-правовий статус громадянського суспільства у системі координації антикорупційної діяльності потребує законодавчої конкретизації та нормативного оформлення у вигляді системної правової конструкції, а не розрізнених приписів галузевого законодавства. Перспективи подальших досліджень і полягають у розробленні питань процедурної обов'язковості врахування громадських висновків, цифрової інтеграції антикорупційних сигналів від громадськості та стандартів підзвітності самих інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Антикорупційні протести 2025 року в Україні. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/2025_anti-corruption_protests_in_Ukraine (дата звернення: 25.04.2026).
2. Бондар І. С., Горник В. Г., Кравченко С. О., Кравченко В. В. Антикорупційна політика та запобігання корупції в публічному управлінні : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2016. 192 с. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2016/08/anticorruption-title.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).
3. Бондаренко О. С. Роль і напрями діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ. *Право і безпека*. 2023. № 4 (91). С. 82-94. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07>.
4. В Україні створили антикорупційну коаліцію інститутів громадянського суспільства. URL: <https://pravongo.org/blog/v-ukrayini-stvoryly-antykoriupciynnu-koalitsiyu-instytutiv-hromadyanskoho-suspilstva> (дата звернення: 25.04.2026).
5. Гребенюк Б. О. Громадянське суспільство як один із головних елементів протидії корупції. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2018. № 2. С. 260-275. DOI: <https://doi.org/10.26693/pard2018.02.260>.
6. Нестеренко О., Бадер М. Замість висновків. Як підвищити ефективність антикорупційної діяльності місцевих громадських організацій. *Громадянське суспільство vs. корупція в Україні* / за заг. ред. О. В. Нестеренко. Київ : Дух і Літера, 2019. С. 213-228.
7. Предко М. Є. Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику України : дис. ... д-ра філософії : 281 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2024. 251 с.

8. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 25.04.2026).
9. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 47. Ст. 2051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 25.04.2026).
10. Прозора відбудова. Навіщо ми створили коаліцію громадських організацій RISE Ukraine. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/prozora-vidbudova-navishho-my-stvoryly-koalitsiyu-gromadskyyh-organizatsiy-rise-ukraine/> (дата звернення: 25.04.2026).
11. Расюк Е. Проблемні питання взаємодії спеціальних суб'єктів запобігання корупції під час здійснення заходів з протидії корупційній злочинності в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 433–438. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.70>.
12. Результати роботи НАЗК за 2025 рік: антикорупційна експертиза та стратегічний аналіз корупційних ризиків. НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/rezultaty-diyalnosti-nazk-za-2025-rik-antykoruptysiyna-ekspertyza-ta-strategichnyy-analiz-koruptysiynyh-ryzykiv/> (дата звернення: 25.04.2026).
13. Созанський Т. І., Луцик В. В. Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 1. С. 302–314.
14. Уткіна М. С. Вплив громадянського суспільства на ефективність антикорупційних інституцій. *Академічні візії*. 2024. Вип. 37. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14222885>.
15. Француз А. Й., Довгошея Р. В. Інститути громадянського суспільства у протидії корупції в Україні в умовах війни. *Legal Bulletin*. 2024. № 4 (14). С. 144–160. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A2>.
16. Шість підозрюваних у корупції під час закупівлі БпЛА та обладнання для електронної боротьби. НАБУ. URL: <https://nabu.gov.ua/en/news/koruptyciia-pryzakupivli-bpla-ta-zasobiv-reb-shestero-pidozriuvanykh/> (дата звернення: 25.04.2026).
17. Як працює розгляд повідомлень про корупцію: чому не кожен сигнал стає основою для подальших перевірок. НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/yak-pratsyue-rozglyad-povidomlen-pro-koruptysiyu-chomu-ne-kozhen-sygnal-stae-osnovoyu-dlya-podalshyh-perevirok/> (дата звернення: 25.04.2026).

References

1. 2025 anti-corruption protests in Ukraine. (n.d.). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/2025_anti-corruption_protests_in_Ukraine
2. Bondar, I. S., Hornyk, V. H., Kravchenko, S. O., & Kravchenko, V. V. (2016). *Antykoruptysiina polityka ta zapobihannia koruptsii v publichnomu upravlinni* [Anti-corruption policy and prevention of corruption in public administration]. Lira-K. <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2016/08/anticorruption-title.pdf>
3. Bondarenko, O. S. (2023). Rol i napriamy diialnosti hromadskosti v realizatsii antykoruptysiynykh reform [The role and directions of public activity in the implementation of anti-corruption reforms]. *Pravo i Bezpeka*, 4(91), 82–94. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07>
4. V Ukraini stvoryly antykoruptysiinu koalitsiiu instytutiv hromadianskoho suspilstva [An anti-corruption coalition of civil society institutions was created in Ukraine]. (n.d.). Pravongo. <https://pravongo.org/blog/v-ukrayini-stvoryly-antykoruptysiynu-koalitsiyu-instytutiv-hromadyanskoho-suspilstva>

5. Hrebeniuk, B. O. (2018). Hromadianske suspilstvo yak odyin iz holovnykh elementiv protydii koruptsii [Civil society as one of the main elements of combating corruption]. *Publichne Upravlinnia ta Rehionalnyi Rozvytok*, 2, 260–275. <https://doi.org/10.26693/pard2018.02.260>
6. Nesterenko, O., & Bader, M. (2019). Zamist vysnovkiv. Yak pidvyshchyty efektyvnist antykoruptsiinoi diialnosti mistsevykh hromadskykh orhanizatsii [Instead of conclusions. How to improve the effectiveness of anti-corruption activities of local public organisations]. In O. V. Nesterenko (Ed.), *Hromadianske suspilstvo vs. koruptsiia v Ukraini* [Civil society vs. corruption in Ukraine] (pp. 213–228). *Dukh i Litera*.
7. Predko, M. Ye. (2024). *Mekhanizmy vplyvu instytutiv hromadianskoho suspilstva na antykoruptsiinu polityku Ukrainy* [Mechanisms of influence of civil society institutions on the anti-corruption policy of Ukraine] (Doctoral dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 281, Taras Shevchenko National University of Kyiv).
8. Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” No. 1700-VII (2014, October 14). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 49, Art. 2056. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
9. Law of Ukraine “On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine” No. 1698-VII (2014, October 14). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 47, Art. 2051. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
10. Prozora vidbudova. Navishcho my stvoryly koalitsiiu hromadskykh orhanizatsii RISE Ukraine [Transparent reconstruction. Why we created the coalition of public organisations RISE Ukraine]. (n.d.). Transparency International Ukraine. <https://ti-ukraine.org/blogs/prozora-vidbudova-navishcho-my-stvoryly-koalitsiyu-gromadskykh-organizatsij-rise-ukraine/>
11. Rasiuk, E. (2022). Problemni pytannia vzaiemodii spetsialnykh subiektiv zapobihannia koruptsii pid chas zdiisnennia zakhodiv z protydii koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini [Problematic issues of interaction of special anti-corruption entities during implementation of measures to combat corruption crime in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Pravo*, 70, 433–438. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.70>
12. National Agency on Corruption Prevention. (n.d.). Rezultaty roboty NAZK za 2025 rik: antykoruptsiina ekspertyza ta stratehichniy analiz koruptsiinykh ryzykiv [Results of NACP activities for 2025: Anti-corruption expertise and strategic analysis of corruption risks]. <https://nazk.gov.ua/uk/rezultaty-diyalnosti-nazk-za-2025-rik-antykoruptsiyna-ekspertyza-ta-strategichnyy-analiz-koruptsiynykh-ryzykiv/>
13. Sozanskyi, T. I., & Lutsyk, V. V. (2018). Povnovazhennia Natsionalnoho ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii [Powers of the National Agency on Corruption Prevention]. *Naukovyi Visnyk Lvivskoho Derzhavnoho Universytetu Vnutrishnikh Sprav. Seriya Yurydychna*, 1, 302–314.
14. Utkina, M. S. (2024). Vplyv hromadianskoho suspilstva na efektyvnist antykoruptsiinykh instytutiv [Influence of civil society on the effectiveness of anti-corruption institutions]. *Akademichni Vizii*, 37. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14222885>
15. Frantsuz, A. Y., & Dovhosheia, R. V. (2024). Instytuty hromadianskoho suspilstva u protydii koruptsii v Ukraini v umovakh viiny [Civil society institutions in combating corruption in Ukraine under wartime conditions]. *Legal Bulletin*, 4(14), 144–160. <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A2>
16. Shist pidozriuvanykh u koruptsii pid chas zakupivli BpLA ta obladnannia dlia elektronnoi borotby [Six suspects in corruption during procurement of UAVs and electronic warfare equipment]. (n.d.). NABU. <https://nabu.gov.ua/en/news/koruptciia-pry-zakupivli-bpla-ta-zasobiv-reb-shestero-pidozriuvanykh/>

17. National Agency on Corruption Prevention. (n.d.). Yak pratsiuiie rozghliad povidomlen pro koruptsiu: chomu ne kozhen syhnal staie osnovoiu dlia podalshykh perevirok [How the review of corruption reports works: Why not every signal becomes the basis for further inspections]. <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/yak-pratsyue-rozglyad-povidomlen-pro-koruptsiyu-chomu-ne-kozhen-sygnal-stae-osnovoyu-dlya-podalshyh-perevirok/>

Merdenov D. Yu., *Ph.D. Student of V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6435-7044>

Civil Society as a Subject of Coordination of Anti-Corruption Activities: Administrative and Legal Aspect

The article examines the administrative and legal status of civil society as a subject of coordination of anti-corruption activities in Ukraine. The relevance of the topic is substantiated by the transformation of public administration and the need to transition from a departmental model of corruption prevention to an open, accountable, and data-driven anti-corruption policy. It is demonstrated that civil society institutions cannot be regarded merely as a consultative environment: they participate in the identification of corruption risks, anti-corruption expert review, monitoring of the implementation of programmatic documents, information support for responses to offences, and the formation of public intolerance towards corruption. Based on an analysis of Ukrainian legislation and the practice of anti-corruption bodies, the principal forms of public participation are characterised: public anti-corruption expert review, the activities of public councils under the NACP and NABU, reporting of possible facts of corruption, the involvement of activists and investigative journalists in risk identification, and the activities of anti-corruption coalitions as a manifestation of network governance.

It is substantiated that the current administrative and legal regulation of civil society participation is predominantly framework-based in nature, as it does not establish a complete procedure for the response of public authorities to civil society findings, does not set criteria for evaluating the effectiveness of interaction, and does not guarantee adequate protection for activists and whistleblowers. The article identifies risks of the formalisation of public councils' activities, the fragmentary processing of information on corruption manifestations, insufficient coordination of the competences of coordinating actors, and conflicts of interest within the third sector. It is proposed that civil society be understood as a system-forming participant in a polycentric model of countering corruption, whose administrative and legal status should encompass participation rights, procedures for taking the results of public oversight into account, and requirements of transparency and accountability. The expediency of transitioning from a declarative-advisory to a procedurally binding model of interaction is argued, which envisages a reasoned public response to the results of public expert review, the integration of verified signals into digital risk-analysis systems, the involvement of civil society coalitions in the formation of anti-corruption policy, the improvement of whistleblower protection, and the ac-

countability of civic organisations. It is concluded that a normatively structured partnership between the state and civil society is a necessary condition for the effectiveness and legitimacy of Ukraine's anti-corruption system.

Keywords: *civil society; coordination of anti-corruption activities; administrative and legal mechanism; public anti-corruption expert review; public oversight; anti-corruption policy; NACP; NABU; corruption whistleblowers; anti-corruption coalitions; public administration; administrative and legal status.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Мерденов Д. Ю. Громадянське суспільство як суб'єкт координації антикорупційної діяльності: адміністративно-правовий аспект. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 117-130. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.11>

Citation APA: Merdenov, D. Yu. (2026). Hromadianske suspilstvo yak subiekt koordynatsii antykoruptsiinoi diialnosti: administratyvno-pravovyi aspekt [Civil society as a subject of coordination of anti-corruption activities: administrative and legal aspect]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 117-130. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.11>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 29.04.2026

Прийнята до друку: 20.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 29 April 2026

Accepted for publication: 20 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.12
УДК 342.9:338.22:346.26

Омаров У. М.,
аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
email: omarov25@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1512-8857>

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У роботі досліджується економіко-правова природа національної економіки та ринків окремих товарів і послуг як ключових об'єктів державної економічної політики, де державне регулювання визначається як обов'язковий елемент збалансованого розвитку, оскільки повна відмова від нього в умовах ринкових трансформацій призводить до системних криз.

Обґрунтовано новітню тенденцію децентралізації формування економічного курсу держави. Доведено, що бізнес-асоціації, міжнародні донори та інститути громадянського суспільства трансформувалися з класичних «груп тиску» на легітимних суб'єктів правового поля. Через інструменти обов'язкового оприлюднення регуляторних актів та державно-приватного партнерства вони здійснюють правовий цивільний контроль, що мінімізує корупційні викривлення ринкових механізмів.

Науково систематизовано критерії віднесення територіальних громад до чотирьох нових функціональних типів: територій відновлення, територій з особливими умовами для розвитку, регіональних полюсів зростання та територій сталого розвитку. Цей процес ґрунтується на чіткій послідовності кількісних та якісних показників, що характеризують ступінь руйнувань внаслідок бойових дій, демографічних втрат, темпів міграції, податкової прибутковості та рівня безробіття. Завдяки розробленій матриці індикаторів кожна громада отримує об'єктивний маркер, який унеможлиблює суб'єктивізм при розподілі фінансової допомоги. Це дозволяє розділити території на ті, що потребують екстреної відбудови та гуманітарної підтримки, ті, які мають стати локомотивами інвестиційного та індустріального прориву, та ті, що потребують збереження екологічного балансу.

Ключові слова: національна економіка; об'єкти економічної політики; вільні економічні зони; функціональні властивості ринків; ринки окремих товарів.

Постановка проблеми. У сучасних умовах формування стійкого господарського правопорядку особливої ваги набуває чітке нормативне

визначення меж державного втручання в економіку. Ефективність правового регулювання безпосередньо залежить від об'єктивізації його спрямування, де базовим рівнем виступає національна економіка та ринки окремих товарів і послуг. Правова кваліфікація цих об'єктів вимагає встановлення балансу між публічними інтересами та свободою підприємництва. Окремим напрямом є поділ правових режимів для різних видів виробництва, а також груп суб'єктів господарювання. Це дозволяє легітимізувати заходи селективної підтримки чи антимонопольних обмежень. Територіальна визначеність об'єктів економічної політики має не менш важливе значення, оскільки вимагає чіткого розмежування компетенції органів влади та нормативного закріплення правового статусу регіонів. Крім того, самостійним об'єктом правового впливу стають функціональні властивості ринків, де право мінімізує ризики інформаційної асиметрії та ринкових деформацій. Отже, комплексне дослідження цих аспектів дозволить сформулювати цілісну концепцію правового забезпечення економічної політики. Як влучно зазначив Д. В. Задихайло, для господарсько-правової науки завданням залишається створення та постійне удосконалення правового механізму регулювання макроекономічних процесів та встановлення щодо них принципових вихідних положень, базованих на суспільно-економічних цінностях [1, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність визначеної теми зумовлює інтерес багатьох науковців, що розглядали її в різних аспектах. Означені питання були

об'єктом дослідження таких науковців як: Д. В. Задихайло, О. І. Карінцева, О. О. Кахович, А. А. Панченко, М. О. Харченко, Р. С. Южека та інші. *І хоча окремі аспекти деяких об'єктів економічної політики держави розглядалися вченими, дослідження ринку товарів та послуг як об'єктів економічної політики, видів виробництва, їх функціональних властивостей залишилися поза увагою науковців.*

Метою дослідження є комплексний теоретико-правовий аналіз та систематизація об'єктів економічної політики держави, визначення їх правових характеристик та режимів регулювання на макроекономічному, секторальному, територіальному та функціональному рівнях для обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення господарського законодавства України в умовах інституційних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно важливим і складним водночас у зазначеному контексті є питання визначення кола об'єктів державної економічної політики, а відтак і державної законодавчої політики в сфері господарювання. Вочевидь, що такими об'єктами, за визначених умов, можуть стати і окремі інноваційно-інвестиційні проекти, і власне окремі або групи суб'єктів господарювання, або навіть визначені, але функціонально значимі окремі підрозділи господарських організацій. Такими об'єктами можуть виступати холдинги, кластери суб'єктів господарювання визначеної предметної діяльності, навіть суб'єкти господарювання, що знаходяться у стані економічної взаємодії, що кваліфікована як приватне партнерство.

До таких об'єктів слід віднести також і взаємодію суб'єктів, що

об'єднані правовою формою публічно-приватного партнерства, технологічних парків, а в окремих випадках і індустріальних парків.

Об'єктами державної економічної політики можуть стати також й окремі території зі спеціальним режимом господарювання на кшталт спеціальних економічних зон та територій з пріоритетним економічним розвитком.

До кола зазначених об'єктів можуть бути віднесені також й усі види виробництв тих товарів та послуг, щодо яких існує акцентований публічний інтерес, безвідносно до кількості та місцезнаходження відповідних суб'єктів господарювання, що провадять саме таку господарську діяльність.

Простий і доволі поверховий аналіз кола можливих об'єктів державної економічної політики вказує на масштабність нормопроектувальної роботи в цій сфері. Серед специфічних об'єктів економічної політики держави можна виділити національну економіку та ринки окремих товарів й послуг. Стабільне зростання, модернізація та конкурентоспроможність країни на світовому рівні можливі лише за умови синергетичного поєднання ринкового саморегулювання та збалансованого, прозорого державного управління через чіткі правові механізми й інструменти.

В умовах ринкових трансформацій категорія «національна економіка» втрачає суто економічний зміст, оскільки реалізуючись через господарські відносини, за допомогою правових норм та приписів вона набуває подвійної економіко-правової природи й характеризується єдиним економічним середовищем, спільним законодавством, ва-

лютою, фінансовою системою, територіальною цілісністю, централізованим управлінням і системою економічного захисту через мита чи квоти. Функціонування цієї системи забезпечується взаємодією її головних суб'єктів, якими є домашні господарства, підприємства та держава, що формують фінансовий, не фінансовий, державний, зовнішній сектори та сферу послуг. Розвиток національної економіки визначається вектором нормативно-правового регулювання, який трансформує теоретичні моделі в обов'язкові правила взаємодії суб'єктів.

Сучасний комплексний аналіз національної економіки вимагає відходу від суто теоретичних підходів і базується на чотирьох взаємопов'язаних вимірах, де економічна динаміка відображає не лише темпи зміни обсягів виробництва, а й якісну трансформацію суспільства, стимульовану через пільгове податкове законодавство та спрощення ліцензійних процедур; структура включає розвиток промислових майданчиків, використання диференційованих ставок ренти та обмежувальні мита на вивезення сировини; інноваційність спрямована на розвиток цифрової економіки через унікальні правові режими як то Дія City, комерціалізацію наукових розробок та збільшення людського капіталу через освіту та науку; а резистентність забезпечує витримання зовнішніх та внутрішніх тисків системою, зберігаючи цілісність, на кшталт пандемії чи війни, завдяки національній безпеці, фінансовій стабільності, енергетичній незалежності та продовольчій безпеці. Таке життя в екстремальних умовах залежить від здатності інсти-

туцій завчасно виявляти вразливість, забезпечувати енергетичну незалежність, автономність критичної інфраструктури та продовольчу безпеку.

Головними нормативними документами, які задають довгостроковий вектор та напрямок розвитку є «Національна економічна стратегія до 2030 року» [2] та План відновлення України (Ukraine Recovery Plan) [3], які спрямовані на створення конкурентоспроможних умов для бізнесу, зміцнення інституційної спроможності, перезапуск антикорупційної системи, еко модернізацію та лібералізацію податкової системи. При цьому вектор розвитку нерозривно пов'язаний із гармонізацією законодавства з європейськими стандартами, зокрема, з вимогами Європейського зеленого курсу (Green Deal) [4], який трансформує екологічність у ключовий фінансовий критерій прибутковості, зобов'язуючи великий бізнес впроваджувати звітність за стандартами CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive – Директива ЄС, яка зобов'язує великі компанії публічно звітувати про свій вплив на екологію, соціальну сферу та права людини), декарбонізувати виробництво та дотримуватися жорстких екологічних норм для збереження доступу до дешевих кредитів, грантів і європейських ринків спільного ринку.

У свою чергу, ринки окремих товарів і послуг виступають самостійними об'єктами економічної політики, на які держава впливає через економічні, інформаційно-орієнтувальні, законодавчі та адміністративні методи, створюючи нормативну базу, яка визначає пра-

вила гри для всіх учасників і базується на Конституції України, що гарантує захист конкуренції та свободу підприємництва, а також на диспозитивних приписах Цивільного кодексу та вільному ціноутворенні. Фундаментом цієї правової основи є загальне та спеціальне антимонопольне законодавство, яке через Антимонопольний комітет України забезпечує контроль за дотриманням правил гри і захист від недобросовісної конкуренції на соціально важливих ринках, включаючи лікарські засоби, агропродовольчі товари та природні монополії у сфері транспортування енергії, зв'язку чи водопостачання.

Ринок товарів та послуг як об'єкт економічної політики відіграє важливу роль у її характеристиці. Особлива увага приділяється продовольчому ринку для забезпечення безпеки та доступності продуктів харчування для населення за допомогою таких інструментів як Державний інтервенційний фонд зерна, а також ринку послуг як нематеріальних благ, який стрімко зростає завдяки технологіям і глобалізації, забезпечуючи понад 70% ВВП у розвинених країнах і відіграючи домінуючу роль у сучасній світовій економіці. Окрім того, в умовах інституційної нерівноваги ринок не є самодостатнім і державна власність у стратегічних, капіталомістких або малоприбуткових галузях, таких як енергетика, транспорт чи освіта, виступає одночасно об'єктом і ефективним інструментом регулювання, що дозволяє контролювати господарські процеси, забезпечувати антикризову стабільність, підтримувати соціальні переваги, стимулювати приватний сектор та захистити

національні інтереси на міжнародній арені.

Ефективна економічна політика держави неможлива без урахування особливостей окремих видів виробництв та специфіки діяльності суб'єктів господарювання, тому для формування адресного підходу застосовується комплексна класифікація за економічними та технологічними ознаками. Ця класифікація охоплює первинне сировинне, переробне, високотехнологічне, а також інноваційне та креативне виробництво.

Фундаментальним викликом для сучасної правової та економічної системи України стало те, що у серпні 2025 року Господарський кодекс України втратив чинність, через що виник ризик зведення важливих інструментів державної політики до формальності, оскільки належна заміна його норм не відбулася. Це, наприклад, безпосередньо вплинуло на правове регулювання державного замовлення, яке раніше визначалося статтею 13 Господарського кодексу України, а тепер його функції розподілені між Цивільним кодексом України [5] та Законом України «Про публічні закупівлі» [6].

Міжнародний досвід показує, що у розвинених країнах державне замовлення інтегроване у бюджетний процес і становить 20-30% ВВП, виступаючи потужним інструментом стимулювання інновацій. В Україні обсяг ринку публічних закупівель складає 15% ВВП, при цьому категорії державного замовлення як орієнтовного плану-декларації та публічних закупівель як фінального етапу його реалізації часто ототожнюються [7]. На практиці замовники діють автономно від державних стратегій, що

призводить до вимивання бюджетних коштів на товари іноземного походження навіть за умови перемоги українських постачальників, хоча централізоване планування могло б стимулювати вітчизняного виробника через механізми локалізації. Дослідження інституційних та економічних чинників свідчать, що окремі податкові або регуляторні важелі не забезпечують сталого зростання виробництва.

Зміна ставок основних податків має низьку дієвість і слабку кореляцію з динамікою промисловості, а регуляторні інструменти, такі як ліцензування чи сертифікація, демонструють лише помірний ефект у металургії та енергетиці. Натомість найбільш впливовим фактором є інвестиційна політика, де залучення бюджетного капіталу та внутрішніх приватних інвесторів стимулює розвиток целюлозно-паперової галузі, машинобудування та металургії.

Також системний вплив має якість управління, ефективність уряду, верховенство права та рівень протидії корупції. Особливе місце в економічній політиці посідають об'єкти зі штучно створеним спеціальним статусом для залучення капіталу, серед яких виділяються індустріальні парки, що пропонують підготовлену інфраструктуру і податкові пільги, мережеві кластери, що забезпечує ефект синергії науки й бізнесу та віртуальні режими на кшталт Дія Сіті, що використовує інструменти англійського права для утримання ІТ-компаній. Окрім них, важливими об'єктами політики є торговельні, фінансові, логістичні, будівельні підприємства і суб'єкти малого та середнього бізнесу, які гарантують гнучкість ринку.

У свою чергу, вітчизняний виробничий сектор тривалий час стикається з гострими проблемами, які посилюються під впливом воєнних дій і включають руйнування інфраструктури, зменшення посівних площ, дефіцит робочої сили через мобілізацію, високі банківські кредитні ставки, ухилення від оподаткування та посилений адміністративний тиск. Для покращення інвестиційного клімату та підвищення конкурентоспроможності на світових ринках необхідно реформувати правове забезпечення, що є питанням економічної безпеки країни. Держава має впровадити нові правила на основі кращих міжнародних практик, уніфікувати та спростити нормативну базу, реформувати державну службу для мінімізації бар'єрів, скасувати практику авансових податкових платежів, забезпечити доступне кредитування промисловості, удосконалити моніторинг підтримки виробників та провести демонополізацію ринків. Успішна реалізація цих завдань та побудова стабільного виробничого середовища, наближеного до європейських стандартів, залежить від комплексної та узгодженої координації між центральними органами влади, місцевими громадами, приватним бізнесом та міжнародними партнерами. Наприклад, територіальна визначеність є однією з фундаментальних характеристик економічної політики держави, яка відображає просторовий вимір соціально-економічного розвитку. Будь-яка економічна діяльність завжди має конкретну географічну локалізацію, оскільки виробництво, розподіл і споживання ресурсів здійснюються в певних територіальних межах. Саме

тому ефективність державної політики прямо залежить від урахування неоднорідності простору, особливостей організації господарства та природних і соціально-економічних характеристик регіонів.

Сучасний підхід вимагає від держави пошуку балансу між загальнонаціональними завданнями та потребами конкретних територіальних громад, враховуючи, що промислові регіони потребують модернізації, а аграрні території – розвитку кооперації та логістики. Просторовий вимір безпосередньо впливає на систему міжбюджетних відносин, де через інструменти фінансового вирівнювання, такі як дотації та субвенції, забезпечується збалансований розвиток і гарантується надання громадських послуг громадянам незалежно від місця їх проживання.

Окремо слід звернути увагу на взаємозв'язок територіальної визначеності з національною безпекою, хоча глибокі просторові диспропорції призводять до соціальної напруги, міграції, безробіття та економічної маргіналізації окремих земель, що може стати підґрунтям для політичної нестабільності та загроз територіальній цілісності. В умовах воєнних викликів і тимчасової окупації частини українських земель це питання набуває критичної актуальності, оскільки відновлення та інтеграція цих територій в єдиний національний простір вимагатиме спеціальних державних програм. Нормативно-правове забезпечення цієї сфери базується на суворій ієрархії законів та урядових актів, що трансформувало державну політику від суто адміністративного поділу до виділення функціональних типів територій за європейським зразком.

Базовий рівень просторових об'єктів в Україні включає регіони, макро-регіони та мікрорегіони, проте сучасне врядування відійшло від фінансування областей взагалі й перейшло до цільової підтримки конкретних зон за критеріями викликів чи потенціалу. Затверджений урядом перелік виділяє чотири основні функціональні типи територій [8]. Першим типом є території відновлення – громади, які постраждали від бойових дій, були окуповані, віднесені до зон можливих бойових дій, зазнали значних руйнувань нерухомості або відчули різке зниження рівня розвитку та відтік населення. Другий тип охоплює території з особливими умовами для розвитку, які мають природні, техногенні чи географічні обмеження, зокрема гірські райони, несприятливі прикордонні зони або території справедливої трансформації вугледобувних регіонів. Третім типом є регіональні полюси зростання, що мають високий урбаністичний, інноваційний та промисловий потенціал, чисельність населення понад 30 тисяч осіб і здатні стимулювати економіку сусідніх зон за допомогою високої прибутковості та вигідного логістичного розташування. Четвертий тип – це територія сталого розвитку, що демонструє стабільні економічні показники, високий індекс податкоспроможності, позитивний приріст населення та низький рівень шкідливих викидів.

Отримання територією певного статусу не є довільним, а регулюється чіткою послідовністю дій: збором статистичних та фінансових індикаторів, оцінкою відповідності спеціальною комісією та ухваленням офіційного акта Кабінету Міністрів

України, що відкриває доступ до бюджетного фінансування чи міжнародної допомоги.

Державна регіональна економічна політика є ключовим інструментом узгодження інтересів центру та регіонів, де об'єктами виступають територіальні утворення, соціально-економічні процеси, населення, природні ресурси та суспільні інститути, а суб'єктами – органи влади та місцевого самоврядування.

Реалізація стратегічних орієнтирів у сфері сталого розвитку наразі ускладнена як євроінтеграційними процесами, так і викликами воєнного стану, який змусив переорієнтувати ресурси на обороноздатність та соціальний захист.

Для подолання дисбалансів використовуються такі інструменти як стимулювання інвестиційної діяльності, створення індустріальних парків із митними та податковими преференціями, підтримка малого бізнесу, розвиток SMART-спеціалізації та посилення фінансової децентралізації. Міжнародний досвід підтверджує, що територіальний вимір є універсальним інструментом збалансованого розвитку. Наприклад, Угорщина робила акцент на внутрішньому потенціалі сільських територій, Польща поєднала адміністративну реформу з принципом субсидіарності через агенції регіонального розвитку, а Франція успішно застосовує практику просторового планування та укладання планових контрактів між державою та регіонами [9, с. 98].

Таким чином, на відміну від радянських централізованих моделей, які ігнорували місцеву специфіку та створювали диспропорції, сучасна політика України орієнтується на європейські практики багаторівне-

вого врядування та партнерства між державою, регіонами й громадами. Територіальна визначеність інтегрує економічні, соціальні, екологічні та безпекові виміри в єдину стратегію, що дозволяє раціонально використовувати місцевий потенціал, підвищувати добробут населення, усувати міжрегіональні розбіжності та забезпечувати сталий розвиток і повноцінну інтеграцію країни в європейський економічний простір.

Отже, трансформація економічної системи України в умовах глобалізаційних викликів та євроінтеграційних процесів зумовлює необхідність переосмислення фундаментальних засад взаємодії держави та ринку, оскільки сучасна правова доктрина відходить від трактування ринку як виключно саморегульованого простору через притаманні йому провали, що заважають стабільному розвитку, справедливому розподілу суспільних благ та нівелюванню хронічної інформаційної асиметрії. Держава у цьому контексті розглядається як ендогенний фактор економічної системи, який імперативно трансформує стихійні ринкові параметри у чітко структуровані, передбачувані та легітимні інститути за допомогою поєднання інституційної теорії, концепції ринкових деформацій та методології економічного аналізу права, що дозволяє дослідити ринок як складну систему господарсько-правових відносин.

Історичний генезис ринку демонструє тривалу еволюцію його сутності від локальних торгів на конкретній площі та груп осіб у ділових відносинах до глобального уявного і віртуального простору, де ринок постає системою організації об-

міну продуктами, послугами та технологіями в господарстві з розвинутим суспільним поділом праці. Водночас у вітчизняному правовому полі існує термінологічна плутанина, адже поняття ринку трактується то як майновий комплекс, то як суб'єкт господарювання, то як сфера обігу товарів у визначених межах у конкурентному праві, причому чинний ДСТУ 4303:2004 [10] взагалі позбавлений уніфікованої дефініції ринку, хоча й описує форми торговельної діяльності. Відсутність системного підходу, який поєднував би інфраструктурний, економічний та регуляторний виміри, ускладнює правозастосовну практику, що вимагає чіткого розмежовування понять ринку та сфери господарювання, яка є значно ширшою категорією, оскільки охоплює всі стадії від виробництва до споживання матеріальних благ і може функціонувати навіть у не ринкових умовах, тоді як ринок є її функціональною підсистемою на фазі обігу.

Державне регулювання економіки здійснюється шляхом безпосереднього впливу на ключові функції ринку, серед яких *ціноутворююча* функція підлягає нормативному коригуванню за допомогою Законів України «Про ціни і ціноутворення» [11] та «Про ринок електричної енергії» [12] шляхом встановлення державних регульованих цін та жорстких прайс-кепів задля захисту суспільного добробуту та протидії монопольним деформаціям. *Регулююча* функція, яка забезпечує стихійний перелив капіталу на основі норми прибутку, трансформується в об'єкт конкурентної та структурної політики через приписи Закону України «Про захист еко-

номічної конкуренції» [13], що забороняє зловживання монопольним становищем, картелізації та антиконкурентні узгоджені дії. *Інформаційна* функція ринку, покликана забезпечувати суб'єктів релевантними даними про кон'юнктуру, за умов природної асиметрії спотворює сигнали, що змушує державу імперативно кодувати обов'язкові стандарти розкриття інформації у Законах України «Про захист прав споживачів» [14] та «Про захист від недобросовісної конкуренції» [15], а також через вимоги щодо оприлюднення кінцевих бенефіціарів та публікації верифікованої фінансової звітності за міжнародними стандартами. *Сануюча* властивість ринкової системи, яка через механізм конкуренції очищує економіку від неефективних підприємств, підлягає жорсткому нормативно-правовому моделюванню за допомогою інструментів Кодексу України з процедур банкрутства, що дає змогу через процедури санації та реструктуризації боржника уникнути різких стрибків безробіття та локальних соціальних колапсів. *Стимулююча* функція, що змушує виробників знижувати витрати та впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, підтримується державою через захист прав інтелектуальної власності, закріплений у Книзі IV Цивільного кодексу України, тоді як *розподільча* функція ринку, визначає первинні доходи учасників, коригується державною політикою доходів через механізми Податкового кодексу України задля недопущення критичного розшарування суспільства та фінансування суспільних благ, а *контрольна* функція реалізується через інститути ліцензування, стан-

дартизації та сертифікації діяльності під наглядом Антимонопольного комітету України.

Ключовим недоліком ринкової системи є її іманентна схильність до концентрації капіталу та формування монополістичних тенденцій, тому державна конкурентна політика в Україні пройшла тривалий шлях еволюції від формального подолання тотального державного монополізму радянської адміністративно-командної системи на початку 1990-х років до сучасної підтримки та захисту вже сформованого конкурентного середовища та підвищення його ефективності. Сучасна вітчизняна конкурентно-антимонопольна система спирається на статтю 42 Конституції України та спеціальні Закони України «Про природні монополії», «Про захист економічної конкуренції» та «Про Антимонопольний комітет України», орієнтуючись на європейсько-японську модель регулювання, яка робить акцент на глибокому економічному аналізу впливу комерційної поведінки на стан ринку та придушенні безпосередніх зловживань ринковою владою.

Останні законодавчі реформи суттєво модернізували вітчизняний конкурентний інструментарій, розширивши повноваження АМКУ та впровадивши чіткі європейські строки розслідувань порушень для усунення правової невизначеності, проте правозастосовна практика виявляє системну проблему, оскільки процедурні пороги концентрації залишаються занадто низькими для високодинамічних галузей, таких як роздрібна торгівля чи цифрова комерція. Вимога обов'язкового узгодження злиття цифрової комерції чи поглинання, за відносно невеликих

фінансових показників учасників, спричиняє значні часові та ресурсні витрати бізнесу і може стримувати інвестиції, тому для стимулювання органічної консолідації капіталу в конкурентних сегментах доцільно переглянути та підвищити порогові значення у Законі України «Про захист економічної конкуренції», наближаючи їх до макроекономічних показників Європейського Союзу.

Особливе місце у системі господарсько-правового регулювання посідає нормативне моделювання фінансових та енергетичних ринків, які функціонують як винятково специфічні об'єкти через їхній стратегічний інфраструктурний характер та потенційно надвисокий рівень системних ризиків, здатних дестабілізувати всю національну економіку. Державне регулювання фінансового ринку та ринку капіталів спрямоване на безперервне забезпечення капіталізації реального сектора і реалізується через широкі імперативні повноваження Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які здійснюють постійний пруденційний нагляд за платоспроможністю, ліквідністю та адекватністю регулятивного капіталу фінансових установ, що дозволяє нівелювати ризики безвідповідальної поведінки фінансових посередників і забезпечити ефективну роботу первинного та вторинного ринків.

У свою чергу, енергетичний ринок поєднує в собі як природно-монопольні сегменти транспортування та розподілу енергоносіїв магістральними та локальними мережами, так і конкурентні сегменти генерації електричної енергії, видо-

бутку газу та безпосереднього постачання кінцевому споживачу. Державна економічна політика в енергетичному секторі базується на нормах Законів України «Про ринок електричної енергії» [16] та «Про ринок природного газу» [17], які закріплюють європейські принципи анбандлінгу, тобто повного правового, організаційного та функціонального відокремлення діяльності з транспортування енергоресурсів від діяльності з їх виробництва та постачання, що мінімізує монопольний тиск на вітчизняну промисловість та забезпечує енергетичну безпеку держави за допомогою складного моделювання граничних цін на організованих сегментах ринку та затвердження довгострокових інвестиційних тарифів.

Окрім того, сучасний етап розвитку ринкових відносин вимагає гнучкої адаптації правового поля до викликів цифровізації, оскільки поява електронної комерції та платформ спільного користування розмиває традиційні географічні межі ринків і створює новий тип домінування у вигляді влади над даними та контролю за алгоритмами, що змушує оновлювати правила конкуренції та захисту споживача онлайн. Паралельно триває активна гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу, що передбачає імплементацію єдиних підходів до концентрацій, державної допомоги суб'єктам господарювання та заборони узгоджених дій, підвищуючи передбачуваність для бізнесу та орієнтуючи вітчизняну судову практику на прецеденти Суду ЄС.

Важливим вектором удосконалення законодавства є інтеграція екологічного виміру сталого розвит-

ку та принципів зеленої економіки у функціонуванні ринків, що дозволяє поєднати економічну вигоду з охороною довкілля через систему екологічних нормативів та стимулів, утримуючи баланс між прагненням бізнесу до прибутку та громадськими інтересами суспільства, при цьому кінцева ефективність цієї моделі залежить від інституційної спроможності державних регуляторів та якості правозастосування.

Висновки. Аналіз нормативно-правових та інституційних засад формування об'єктів державного регулювання дозволяє констатувати, що детермінація об'єктів економічної політики потребує чіткого законодавчого закріплення та диференціації правових режимів управління. Встановлено, що правове регулювання на макрорівні (національна економіка та товарні ринки) має базуватися на принципах підтримання добросовісної конкуренції, правової визначеності та недопущення надмірного втручання у господарську діяльність.

Водночас селективна політика щодо окремих видів виробництва і суб'єктів господарювання вимагає створення спеціальних правових інститутів, легітимних механізмів надання державної допомоги та податкових преференцій. Правова регламентація територіального виміру економічної політики має узгоджуватися з принципами децентралізації, забезпечуючи чітке розмежування компетенцій між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Крім того, нівелювання деструктивних функціональних властивостей ринків покладає на державу обов'язок нормативно-правової захисту від проявів монополізму, асиметрії інформації та недобросовісних практик. Таким чином, правове забезпечення інституційної єдності галузевих, територіальних і функціональних аспектів є передумовою формування стійкого правопорядку в економічній сфері, що потребує подальшого ґрунтовного теоретичного дослідження.

Список використаних джерел

1. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 456 с.
2. Національна економічна стратегія до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).
3. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>. (дата звернення: 18.04.2026).
4. Суть Європейського зеленого курсу EU Green Deal та його вплив на бізнес. LIGA ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/239683_sut-vropeyskogo-zelenogo-kursu-eu-green-deal-ta-yogo-vpliv-na-bznes. (дата звернення: 18.04.2026).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3118>.
6. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).
7. Ринок публічних закупівель в Україні досягнув 15% ВВП і надалі зростатиме. AgroPortal. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/rinok-publichni-zakupivel-v-ukrajini-dosyagnuv-15-vvp-i-nadali-zrostatime>. (дата звернення: 18.04.2026).

8. Перелік функціональних типів територій та вимоги до показників для віднесення територіальних громад до різних функціональних типів : постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2025 № 1493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

9. Куйбіда В. С., Негода В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи : зб. нормат.-прав. актів і наук.-аналіт. матеріалів з питань регіонального розвитку та просторового планування. Київ : Крамар, 2009. 176 с.

10. Оптова та роздрібна торгівля. Терміни та визначення : ДСТУ 4303:2004. Чинний від 2005. URL: <https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdrubna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf>. (дата звернення: 18.04.2026).

11. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

12. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

13. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

14. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

15. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 № 236/96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

16. Про ринок природного газу : Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

References

1. Zadykhailo, D. V. (2012). Hospodarsko-pravove zabezpechennia ekonomichnoi polityky derzhavy [Economic and legal support of the state economic policy]. Kharkiv: Yurait.

2. Natsionalna ekonomichna stratehiia do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 roku № 179 [National Economic Strategy until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021 No. 179]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

3. Plan vidnovlennia Ukrainy [Recovery Plan of Ukraine]. <https://recovery.gov.ua/>

4. Sut Yevropeiskoho zelenoho kursu EU Green Deal ta yoho vplyv na biznes [The essence of the European Green Deal and its impact on business]. LIGA ZAKON. https://biz.ligazakon.net/analytics/239683_sut-vropeyskogo-zelenogo-kursu-eu-green-deal-ta-yogo-vplyv-na-bznes

5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3118>

6. Zakon Ukrainy "Pro publichni zakupivli" vid 25 hrudnia 2015 roku № 922-VIII [Law of Ukraine "On Public Procurement" dated December 25, 2015 No. 922-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

7. Rynok publichnykh zakupivel v Ukraini dosiahnuv 15% VVP i nadali zrostatyme [The public procurement market in Ukraine has reached 15% of GDP and will continue to grow]. AgroPortal. <https://agroportal.ua/news/ukraina/rinok-publichnyh-zakupivel-v-ukrajini-dosyagnuv-15-vvp-i-nadali-zrostatyme>

8. Perelik funktsionalnykh typiv terytorii ta vymohy do pokaznykiv dlia vidnesenia terytorialnykh hromad do riznykh funktsionalnykh typiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 lystopada 2025 roku № 1493 [List of functional types of territories and requirements for indicators for assigning territorial communities to different functional types: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 19, 2025 No. 1493]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text>

9. Kuibida, V. S., & Nehoda, V. (2009). Rehionalnyi rozvytok ta prostorove planuvannia terytorii: dosvid Ukrainy ta inshykh derzhav-chleniv Rady Yevropy [Regional development and spatial planning of territories: The experience of Ukraine and other Council of Europe member states]. Kyiv: Kramar.

10. Optova ta rozdribna torhivlia: termyny ta vyznachennia: DSTU 4303:2004 [Wholesale and retail trade: Terms and definitions: DSTU 4303:2004]. (2005). <https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf>

11. Zakon Ukrainy "Pro tsyny i tsinoutvorennia" vid 21 chervnia 2012 roku № 5007-VI [Law of Ukraine "On Prices and Pricing" dated June 21, 2012 No. 5007-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>

12. Zakon Ukrainy "Pro rynek elektrychnoi enerhii" vid 13 kvitnia 2017 roku № 2019-VIII [Law of Ukraine "On the Electricity Market" dated April 13, 2017 No. 2019-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>

13. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii" vid 11 sichnia 2001 roku № 2210-III [Law of Ukraine "On Protection of Economic Competition" dated January 11, 2001 No. 2210-III]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

14. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst prav spozhyvachiv" vid 12 travnia 1991 roku № 1023-XII [Law of Ukraine "On Consumer Rights Protection" dated May 12, 1991 No. 1023-XII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

15. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst vid nedobrosovisnoi konkurentsii" vid 7 chervnia 1996 roku № 236/96-VR [Law of Ukraine "On Protection against Unfair Competition" dated June 7, 1996 No. 236/96-VR]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>

16. Zakon Ukrainy "Pro rynek pryrodnoho hazu" vid 9 kvitnia 2015 roku № 329-VIII [Law of Ukraine "On the Natural Gas Market" dated April 9, 2015 No. 329-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>

Omarov U. M., PhD student of department of Economic Law of the Yaroslav Mudryi National Law University

e-mail: omarov25@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1512-8857>

Legal Characteristics of the Objects of the State's Economic Policy

The article examines the economic and legal nature of the national economy and markets for individual goods and services as key objects of state economic policy, where state regulation is defined as a mandatory element of balanced development, since its complete rejection in the context of market transformations leads to systemic crises.

Substantiated the latest trend in the decentralization of the formation of the state's economic course. It is proven that business associations, international do-

nors and civil society institutions have transformed from classic «pressure groups» into legitimate subjects of the legal field. Through the tools of mandatory publication of regulatory acts and public-private partnership, they exercise legal civil control, which minimizes corruption distortions of market mechanisms.

Systematized the criteria for classifying territorial communities into four new functional types are scientifically: territories of restoration, territories with special conditions for development, regional growth poles and territories of sustainable development. The systematization is based on a clear set of quantitative and qualitative indicators, including the level of destruction due to hostilities, demographic losses, migration rates, tax capacity and unemployment rate. Thanks to the developed matrix of indicators, each community receives an objective marker that eliminates subjectivity in the distribution of financial assistance. This allows dividing territories into those that need emergency reconstruction and humanitarian support, those that should become locomotives of investment and industrial breakthrough, and those that need to preserve the ecological balance.

Keywords: *national economy; objects of economic policy; free economic zones; functional properties of markets; markets for individual goods.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Омаров У. М. Правова характеристика об'єктів економічної політики держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 131-145. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.12>

Citation APA: Omarov, U. M. (2026). Pravova kharakterystyka ob'ektiv ekonomichnoi polityky derzhavy [Legal characteristics of the objects of the state's economic policy]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 131-145. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.12>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 26.04.2026

Прийнята до друку: 19.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 26 April 2026

Accepted for publication: 19 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.13
УДК 342.924:004.738.5

Салманова О. Ю.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту № 3 Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-6376-1160>

Куліуш Д. О.,
рядовий поліції, курсант навчальної групи 203
навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету
внутрішніх справ
ORCID : <https://orcid.org/0009-0006-9458-9902>

КІБЕРБУЛІНГ ЯК ВИД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ: ПОНЯТТЯ, СКЛАД ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ

У статті здійснено комплексний науково-правовий аналіз кібербулінгу як самостійного виду адміністративного проступку в контексті адміністративно-деліктного законодавства України. На підставі системного аналізу чинного адміністративно-деліктного законодавства встановлено, що існуюча нормативна конструкція є структурно недосконалою: вона обмежена сферою освіти, позбавлена належного термінологічного апарату та не передбачає механізмів роботи з цифровими доказами. Запропоновано авторське визначення кібербулінгу як адміністративного проступку.

Здійснено класифікацію основних форм цифрової агресії – флеймінгу, харасменту, поширення наклепів, маскування під іншу особу, розголошення приватної інформації, навмисного виключення та кіберсталкінгу – з розмежуванням їхніх адміністративно-правових і кримінально-правових наслідків. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо усунення виявлених прогалин чинного законодавства.

Ключові слова: кібербулінг, адміністративний проступок, кримінальне правопорушення, форми онлайн-цькування, адміністративна відповідальність, цифрове насильство, КУпАП, протидія кібербулінгу, превентивна діяльність поліції, адміністративно-деліктне законодавство.

Постановка проблеми. Масштабна цифровізація суспільства зумовила виникнення якісно нових форм соціальної агресії, які вийшли

за межі фізичного простору й набули стійкого існування у цифровому середовищі. Кібербулінг як систематичне онлайн-переслідування становить одну з найбільш суспільно небезпечних форм цифрового насильства: на відміну від традиційного цькування, він позбавляє жертву можливості уникнути агресії, оскільки цифровий простір не має ані часових, ані географічних меж. Підліток, якого переслідують у груповому чаті, не отримує жодного перепочинку: повідомлення надходять цілодобово незалежно від місцезнаходження.

Актуальність проблеми підтверджується міжнародними статистичними даними: дослідження засвідчують, що з різними формами онлайн-агресії стикалися понад 40 % дорослих інтернет-користувачів, тоді як серед підлітків цей показник перевищує дві третини [1]. В Україні проблема набула додаткової гостроти у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням: інформаційний простір перетворився на середовище, у якому кібербулінг застосовується, зокрема, як інструмент психологічного тиску на журналістів, волонтерів, внутрішньо переміщених осіб та родини військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику, суміжну із предметом цього дослідження, розробляли А. О. Корнійченко [2], М. Р. Малець, В. І. Даниляк [3], В. М. Шахрай [4], О. С. Корнієнко [5] та О. Є. Проць, Р. В. Романків [6]. Разом з тим більшість наявних праць зосереджена або на педагогічному вимірі булінгу, або розглядає кібербулінг як складову ширших соціально-правових явищ, не формуючи його самостійного адміністративно-правового складу. Зазначена кон-

цептуальна прогалина й визначає актуальність пропонованого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання авторського поняття кібербулінгу як виду адміністративного проступку та розроблення класифікації його форм, орієнтованої на потреби правозастосування.

Досягнення зазначеної мети передбачає послідовне вирішення таких завдань: визначення місця кібербулінгу в системі адміністративних правопорушень; виявлення прогалин чинного законодавства; опис основних форм цифрової агресії та їхніх правових наслідків; розроблення пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Концепт «кібербулінг» сформувався в англomовній науці в середині 2000-х років як позначення нової форми агресії, що постала на перетині традиційного переслідування й цифрових комунікацій. Обидва структурні компоненти поняття є рівнозначними: «cyber» вказує на середовище вчинення протиправних дій (цифровий мережевий простір), «bullying» – на їх сутнісну природу (систематичне переслідування та приниження). Від звичайного конфлікту в інтернеті кібербулінг відрізняється саме інтегральним поєднанням умислу, повторюваності та об'єктивної беззахисності жертви перед агресором [7].

Цифрове середовище надає агресору принаймні чотири структурні переваги, яких не існувало за умов «аналогового» цькування. По-перше, анонімність або псевдонімність знижує психологічний і

соціальний поріг вчинення агресивних дій. По-друге, цілодобовість і відсутність географічних обмежень унеможливлюють уникнення переслідування шляхом зміни фізичного місцезнаходження. По-третє, стрімкість поширення образливого контенту здатна перетворити приватний конфлікт на публічний ганебний ритуал за лічені хвилини. По-четверте, тривале збереження цифрових слідів — скріншотів, відеозаписів, коментарів — продовжує психологічну травматизацію жертви навіть після припинення активної агресії.

Конституція України [9] формує засадничу систему цінностей, що є нормативною підставою захисту осіб від кібербулінгу: людська гідність визнається найвищою соціальною цінністю (ст. 3), кожному гарантується право на її повагу (ст. 28), а втручання в особисте і сімейне життя без згоди особи є неприпустимим (ст. 32). Конвенція ООН про права дитини 1989 р. [10], ратифікована Україною, зобов'язує держави захищати дітей від усіх форм насильства, включно з психологічним. Утім, зазначені норми виконують функцію ціннісного орієнтира і самі по собі не утворюють механізму реагування на конкретний випадок онлайн-переслідування.

Первинну спробу спеціального правового регулювання було здійснено у статті 1 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII [8], у якій було запроваджено поняття «булінг (цькування)», охопивши, зокрема, дії із застосуванням засобів електронних комунікацій. Наступним кроком стало доповнення КУпАП [11] статтею 173-4, яка пе-

редбачає відповідальність за булінг учасника освітнього процесу.

Однак є певні недоліки цього регулювання: його дія обмежена виключно освітнім середовищем. Доросла особа, яка зазнає систематичного переслідування колишнім партнером через соціальні мережі, чи дистанційний працівник, якого цькують у корпоративному месенджері, опиняються поза сферою захисту ст. 173-4 КУпАП. Показово, що сам термін «кібербулінг» у вітчизняному законодавстві відсутній — чинна норма оперує описовою конструкцією «булінг із застосуванням засобів електронних комунікацій», що є термінологічно неточним і функціонально обмеженим, що й обумовлює необхідність внесення змін до законодавства.

Для кваліфікації кібербулінгу як самостійного адміністративного проступку необхідно верифікувати його відповідність усім елементам складу правопорушення, передбаченим нормами адміністративно-деліктного права. Адміністративний проступок становить протиправне, винне, суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність) фізичної чи юридичної особи, за яке законом встановлена адміністративна відповідальність [12]. Структура його юридичного складу включає чотири обов'язкових елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону.

Родовим *об'єктом* кібербулінгу є суспільні відносини у сфері охорони особистих немайнових прав людини в інформаційно-цифровому середовищі. Безпосереднім об'єктом виступають психічне та емоційне благополуччя жертви, її честь, гідність і право на недоторканність

приватного життя — ті блага, що зазнають прямого порушення кожного разу, коли агресор вчиняє чергову образливу дію.

Об'єктивна сторона складається з трьох обов'язкових елементів. Перший – активні дії (у виняткових випадках систематична бездіяльність, як у формі exclusion) із використанням цифрових засобів комунікації. Другий – повторюваність: одиначне образливе повідомлення, яким би грубим воно не було, не утворює складу кібербулінгу; необхідна система дій, тобто щонайменше два-три епізоди, пов'язані єдністю умислу й тотожністю жертви. Третій – наявність або реальна загроза психологічної шкоди: погіршення емоційного стану, соціальна ізоляція, тривожні розлади, зниження функціональних можливостей жертви у повсякденному житті. Причинно-наслідковий зв'язок між діями агресора і вказаними наслідками є невід'ємним елементом об'єктивної сторони.

Суб'єктом проступку є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку. У разі вчинення кібербулінгу підлітком від 14 до 16 років адміністративна відповідальність покладається на батьків або законних представників згідно з частинами 3, 4 ст. 173-4 КУпАП. При вчиненні скоординованого кібербулінгу проти однієї жертви групою осіб, кожен її учасник несе відповідальність самостійно, а вчинення проступку групою утворює кваліфікований склад із підвищеною санкцією.

Суб'єктивна сторона кібербулінгу характеризується виключно умисною формою вини. Необережна форма є принципово неможливою: систематичне вчинення образливих

дій не може здійснюватися «випадково». Типовою є пряма форма умислу, однак закон повинен охоплювати й ситуації, коли особа свідомо допускає шкідливі наслідки своєї активності, ставлячись до них байдуже або зневажливо.

На підставі проведеного аналізу пропонуємо авторське визначення кібербулінгу як виду адміністративного проступку – *це повторювані умисні дії фізичної особи або групи осіб, що здійснюються за допомогою цифрових засобів комунікації (соціальних мереж, месенджерів, платформ онлайн-ігор, електронної пошти тощо) і полягають у психологічному тиску, переслідуванні, образах, поширенні завідомо неправдивих відомостей або компрометуючих матеріалів стосовно іншої особи, що спричиняє або з очевидністю може спричинити шкоду її психічному здоров'ю, честі, гідності чи праву на приватність, і за які законом встановлена адміністративна відповідальність.*

Запропоноване визначення відрізняється від нормативної конструкції, закладеної у ст. 173-4 КУпАП, у трьох принципових аспектах: воно не обмежене освітньою сферою; цифрові засоби прямо фіксуються як елемент складу; характер заподіяної шкоди — психічне здоров'я, честь, гідність, приватність — розкритий у спосіб, релевантний для доказування у конкретній справі.

Кібербулінг не є монолітним явищем: під цим загальним поняттям охоплюється сукупність різноманітних практик онлайн-агресії. З позиції правозастосування це означає, що без встановлення конкретної форми цькування коректна кваліфікація діяння є неможливою. У нау-

ковій літературі з кібербезпеки та соціальної психології виокремлюють від семи до десяти форм кібербулінгу [1; 7; 13]. Нижче розглядаються сім найбільш поширених і юридично значущих форм.

Флеймінг являє собою публічну образливу суперечку, що відбувається у відкритих мережових просторах: під публікаціями в соціальних мережах, у форумних гілках або публічних чатах. Принципова ознака флеймінгу — публічний характер: образи адресовані конкретній особі, однак відбуваються в присутності аудиторії, яка нерідко підбурює агресора або мовчазно спостерігає, що посилює приниження жертви і ускладнює її захист.

У межах освітнього середовища систематичний флеймінг підпадає під ст. 173-4 КУпАП. Поза освітньою сферою єдиним доступним інструментом залишається ст. 173 КУпАП (образ), яка не враховує ані систематичності, ані публічного характеру діяння – що демонструє дефіцит спеціальної норми про кібербулінг.

Харасмент відбувається в приватному просторі цифрового спілкування — через особисті повідомлення, електронну пошту або SMS. Агресор систематично надсилає жертві образливі, принизливі або погрожуючі повідомлення, забезпечуючи безперервний психологічний тиск. Приватний характер переслідування позбавляє жертву потенційних свідків і ускладнює формування доказової бази. Нерідко харасмент поєднується з іншими формами — зокрема, з кіберсталкінгом – утворюючи комплексний склад правопорушення.

Правова реакція диференціюється залежно від змісту по-

відомлень: в освітньому контексті – ст. 173-4 КУпАП; якщо повідомлення містять прямі погрози заподіяння тілесної шкоди – ст. 129 КК України [14].

Поширення наклепів (denigration). Ця форма полягає в умисному поширенні завідомо неправдивих відомостей, сфабрикованих або контекстуально спотворених фото та відеоматеріалів, що дискредитують репутацію жертви в очах її соціального оточення. Цифрове середовище багатократно підсилює деструктивний потенціал цієї форми: один пост за кілька годин може охопити тисячі осіб, а практичне видалення дискредитуючої інформації з мережі залишається вкрай складним.

Норми відповідальності є багатогарними: в освітньому середовищі – ст. 173-4 КУпАП; паралельно виникає цивільно-правова відповідальність за заподіяну моральну шкоду відповідно до ст. 23 та ст. 1167 Цивільного кодексу України; поширення матеріалів сексуального характеру без згоди особи може тягнути кримінальну відповідальність.

Маскування під іншу особу (impersonation) характеризується привласненням чужої цифрової ідентичності: агресор створює акаунт із фотографіями, іменем і персональними даними реальної людини та від її імені поширює образи або провокує конфлікти. Жертва може тривалий час не підозрювати про чужі дії від її імені – аж поки не починає отримувати реакцію від знайомих або роботодавця.

Ця форма, як правило, виходить за межі адміністративного проступку, оскільки передбачає незаконне використання персональних даних — пряму дію ст. 182 КК

України. Адміністративна відповідальність у таких випадках або конкурує з кримінальною, або поглинається нею.

Публічне розголошення приватного (outing) полягає в навмисному оприлюдненні відомостей, які особа ретельно зберігала в конфіденційності: медичного діагнозу, сексуальної орієнтації, особистого листування, фінансових труднощів або сімейних обставин. Джерелом розголошення нерідко є особа, якій жертва довіряла. Специфічний психологічний ефект цієї форми полягає в одночасному ураженні як самої жертви, так і її соціальних зв'язків.

Конституційна заборона поширення конфіденційної інформації без згоди особи (ст. 32 Конституції України) отримує кримінально-правове підкріплення у ст. 182 КК України (незаконне втручання в приватне життя) та ст. 183 КК України (порушення таємниці кореспонденції). Розголошення медичної таємниці може утворювати додаткові склади за спеціальним законодавством про охорону здоров'я.

Навмисне виключення (exclusion) є найменш очевидною, але психологічно вагомою формою цифрової агресії. Вона виражається не в активних образах, а в системному ігноруванні: особу видаляють зі спільного чату, відмовляються приймати до онлайн-групи або не реагують на повідомлення — скоординовано і цілеспрямовано. Для осіб, чия соціальна комунікація значною мірою відбувається у цифровому просторі, ізоляція у такій формі може мати наслідки, не менш тяжкі, ніж відкрита агресія.

Правова кваліфікація exclusion як самостійної форми залишається

дискусійною: за наявності інших форм тиску у закладі освіти вона підпадає під ст. 173-4 КУпАП, однак без активних образливих дій доведення умислу і систематичності є суттєво ускладненим, що підтверджує потребу в деталізованому нормативному описі форм кібербулінгу.

Кіберсталкінг є найнебезпечнішою і найближчою до кримінальної сфери формою кібербулінгу. Агресор методично відстежує онлайн-активність жертви, моніторить її геолокацію, надсилає погрозові повідомлення через різні канали одночасно та публікує відомості, що уможливають фізичне виявлення жертви. Домінуючою метою є не образа, а формування постійного стану страху. Статистика свідчить, що кіберсталкінг нерідко є передвісником або паралельним явищем реального фізичного насильства.

Правові наслідки диференціюються залежно від конкретних дій: ст. 129 КК України охоплює погрозу вбивством або заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; ст. 120 КК України – доведення до самогубства систематичним приниженням; ст. 182 КК України – незаконне збирання персональних даних про переміщення жертви. Кіберсталкінг є тією формою, де найчастіше відбувається «перехід» справи з адміністративного провадження до кримінального.

Коректна кваліфікація кібербулінгу вимагає його чіткого відмежування від суміжних явищ, що зовні є схожими, але мають іншу правову природу.

Кібербулінг і звичайний онлайн-конфлікт. Ключовим розмежувальним критерієм є систематичність і цілеспрямованість: якщо дії повто-

рюються, спрямовані проти однієї особи і мають на меті заподіяння психологічної шкоди – наявний кібербулінг. Звичайна сварка, навпаки, є симетричною, короткочасною і не несе умислу систематичного припинення.

Кібербулінг і кіберзлочинність. Кіберзлочини — хакерські атаки, шахрайство, несанкціонований доступ до інформаційних систем — посягають переважно на майнові права, інформаційну безпеку або публічний порядок і тягнуть кримінальну відповідальність. Кібербулінг у «базовій» формі є адміністративним проступком, що посягає на особисті немайнові права. Втім, межа між ними не є абсолютною: ряд форм кібербулінгу (насамперед кіберсталкінг та impersonation) сягають кримінально-правової сфери, і в цій зоні явища частково перетинаються.

Кібербулінг і свобода вираження поглядів. Критика, сатира, різке несхвалення є законними формами суспільної комунікації, гарантованими ст. 34 Конституції України, навіть якщо вони є неприємними для адресата. Кібербулінг відрізняється від критики не «гостротою слова», а метою і характером: він спрямований не на оцінку ідей чи дій, а на систематичне знищення особистості жертви шляхом її приниження. Будь-яке законодавство, що регулює кібербулінг, зобов'язане проводити цю межу з максимальною чіткістю – інакше воно перетворюється на інструмент цензури.

За результатами проведеного аналізу можна виокремити конкретні прогалини чинного законодавства, що знижують реальну ефективність у сфері протидії кібербулінгу:

- відсутність у КУпАП самостійного поняття «кібербулінг», що є не лише термінологічним недоліком, але й сигналом для правозастосовника про те, що законодавець не виокремив це явище як окремий склад правопорушення. Наслідком є системна відмова у порушенні провадження за відсутністю конкретної норми;

- обмеженість освітнім середовищем, стаття 173-4 КУпАП охоплює виключно учасників освітнього процесу. Дорослі особи, які стають жертвами переслідування у побуті, на роботі або в публічному онлайн-просторі, опиняються поза сферою правового захисту. Такий підхід суперечить конституційному принципу рівності прав, відповідно до ст. 24 Конституції України;

- обмежені строки притягнення до відповідальності. Тримісячний строк, встановлений ст. 38 КУпАП, є практично нездійсненним для справ про кібербулінг: ідентифікація анонімного порушника, отримання відповіді від іноземної платформи та проведення цифрової експертизи в сукупності, як правило, перевищують цей строк, що призводить до закриття справ без розгляду по суті;

- відсутність процедури роботи з цифровими доказами. Скріншот повідомлення або запис переписки не є доказом у процесуальному розумінні. Чинне законодавство не визначає технічних вимог до цифрових доказів, правил засвідчення електронних копій та порядку направлення запитів інтернет-платформам — прогалина, на яку неодноразово вказують дослідники [5; 6; 12].

З метою удосконалення чинного законодавства про адміністратив-

ні правопорушення та системного усунення виявлених прогалин вважаємо доцільним:

- доповнити КУпАП окремою статтею «Кібербулінг», яка б: містила легальне визначення кібербулінгу із охопленням будь-якої сфери суспільного життя; встановлювала відповідальність незалежно від середовища цюкування; передбачала підвищену санкцію за кібербулінг щодо неповнолітніх або вчинений організованою групою осіб;

- внести зміни до ст. 38 КУпАП, з метою збільшення строків накладення адміністративних стягнень у справах про кібербулінг до одного календарного року з дня виявлення порушення, що відповідає типовій практиці держав – членів Європейського Союзу;

- розробити Порядок фіксування цифрових доказів у справах про кібербулінг із визначенням технічних вимог до скріншотів і записів переписок, правил засвідчення електронних копій, процедури направлення запитів інтернет-платформам і провайдерам та строків їх виконання.

Таким чином, в умовах поширення цифровізації суспільних відносин та появи нових форм деструктивної поведінки в інтернеті, фрагментарністю механізму протидії кібербулінгу у зв'язку з обмеженістю

виключно сферою освіти й нехтуванням специфікою кіберпростору, транскордонністю дій та анонімністю правопорушників адаптація адміністративно-деліктного законодавства України є об'єктивною потребою сьогодення. Крім того, своєчасність цієї тематики диктується відсутністю у вітчизняному правовому полі чіткого термінологічного апарату для кваліфікації різних форм цифрової агресії, правоохоронні органи стикаються із серйозними практичними труднощами через брак законодавчо закріплених процесуальних інструментів для збору, фіксації та верифікації цифрових доказів. Розробка самостійного складу адміністративного проступку для кібербулінгу є критично важливою для диференціації юридичної відповідальності та розмежування караних дій із кримінальними правопорушеннями. Формування чіткої адміністративно-правової рамки дозволить реалізувати ефективну превентивну функцію поліції, мінімізуючи ризики переростання онлайн-конфліктів у важкі суспільно небезпечні наслідки. Таким чином, наукове обґрунтування цієї проблематики закладає необхідний теоретичний фундамент для невідкладного реформування КУпАП відповідно до сучасних викликів безпекового середовища.

Список використаних джерел

1. Smith P.K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippet N. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. Vol. 49. Issue 4. P. 376–385. DOI: 10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x
2. Корнійченко А. О. Поняття та елементи адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Право*. 2019. Вип. 7. С. 99–105.

3. Малець М. Р., Даниляк В. І. Кібербулінг і правові механізми захисту жертв. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 6(2). С. 356–360.
4. Шахрай В. М. Протидія булінгу в освітньому середовищі: огляд основних підходів. Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка». 2025. 3(33), 1627–1637. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-1627-1637](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-1627-1637)
5. Корнієнко О. С. Шляхи профілактики булінгу в учнівському середовищі. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 302–304.
6. Проць О. Є., Романків Р. В. Протидія булінгу: правові аспекти захисту дітей від насильства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2020. Вип. 60. С. 127–130.
7. Hinduja S., Patchin J.W. Cyberbullying: Identification, Prevention, and Response. Cyberbullying Research Center, 2020. 24 p.
8. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
9. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
10. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
12. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посіб. / А.Т. Комзюк, О.Ю. Салманова, С.М. Гусаров; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. А.Т. Комзюка. 3-є вид., перероб. і доп. Харків: Факт, 2025. 260 с.
13. Tokunaga R.S. Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. Computers in Human Behavior. 2010. Vol. 26. Issue 3. P. 277–287.
14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
15. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дяченко О.В. Адміністративне право України : підручник для юридичних вузів і факультетів. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 624 с.
16. Міхеєва О.Ю., Корнієнко М.М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. «Молодий вчений». No 11 (63). 2018 р.с. 247-251. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/60.pdf>
17. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
18. Адміністративний процес: навч. посіб. / Салманова О.Ю., Комзюк А.Т., Гусаров С.М. та ін.; за заг. ред. О.Ю. Салманової, А.Т. Комзюка. Харків: ХНУВС, 2022. 412 с.
19. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
20. Про затвердження Порядку реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу до учасників булінгу: постанова Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 року № 294. Офіційний вісник України. 2019. № 36. Ст. 1256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2019-п>.

References

1. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
2. Korniiichenko, A. O. (2019). Poniattia ta elementy administratyvno-pravovoho mekhanizmu zapobihannia bulinhu v Ukraini [Concept and elements of the administrative and legal mechanism for preventing bullying in Ukraine]. *Naukovi Zapysky Tsentral-noukraiinskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pravo*, 7, 99–105.
3. Malets, M. R., & Danyliak, V. I. (2025). Kiberbulinh i pravovi mekhanizmy zakhystu zhertv [Cyberbullying and legal mechanisms for the protection of victims]. *Analitychno-Porivnialne Pravoznnavstvo*, 6(2), 356–360.
4. Shakhrai, V. M. (2025). Protydiia bulinhu v osvithnomu seredovyshchi: Ohliad osnovnykh pidkhodiv [Counteracting bullying in the educational environment: Review of the main approaches]. *Visnyk Nauky ta Osvity. Serii "Pedahohika"*, 3(33), 1627–1637. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-1627-1637](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-1627-1637)
5. Kornienko, O. S. (2023). Shliakhy profilaktyky bulinhu v uchnivskomu seredovyshchi [Ways of bullying prevention in the student environment]. In *Aktualni problemy suchasnoi nauky v doslidzhenniakh molodykh uchenykh, kursantiv ta studentiv: Tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Vinnytsia, 17 travnia 2023 r.)* [Current problems of modern science in the studies of young scholars, cadets and students: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference] (pp. 302–304). KhNUVS.
6. Prots, O. Ye., & Romankiv, R. V. (2020). Protydiia bulinhu: Pravovi aspekty zakhystu ditei vid nasylstva [Counteracting bullying: Legal aspects of protecting children from violence]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Pravo*, 60, 127–130.
7. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2020). *Cyberbullying: Identification, prevention, and response*. Cyberbullying Research Center.
8. Law of Ukraine "On Education" No. 2145-VIII (2017, September 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 38–39, Art. 380. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Constitution of Ukraine (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, Art. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
10. Convention on the Rights of the Child (1989, November 20). Ratified by Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 789-XII (1991, February 27). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
11. Code of Ukraine on Administrative Offences No. 8073-X (1984, December 7). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR*, Suppl. to No. 51, Art. 1122. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
12. Komziuk, A. T., Salmanova, O. Yu., & Husarov, S. M. (2025). *Administratyvna vidpovidalnist v Ukraini* [Administrative liability in Ukraine] (3rd ed.). Fakt.
13. Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277–287.
14. Criminal Code of Ukraine No. 2341-III (2001, April 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25–26, Art. 131. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
15. Bytiak, Yu. P., Harashchuk, V. M., & Diachenko, O. V. (2007). *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine]. Yurinkom Inter.

16. Mikhieieva, O. Yu., & Korniienko, M. M. (2018). Kiberbulinh yak sotsialno-pedahohichna problema [Cyberbullying as a socio-pedagogical problem]. *Molodyi Vchenyi*, 11(63), 247–251. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/60.pdf>
17. Melnyk, R. S., & Bevzenko, V. M. (2014). *Zahalne administratyvne pravo* [General administrative law]. Vaite.
18. Salmanova, O. Yu., Komziuk, A. T., Husarov, S. M., et al. (2022). *Administratyvnyi protses* [Administrative procedure]. KhNUVS.
19. Convention on Cybercrime (Budapest Convention). (2001, November 23). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
20. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Procedure for Responding to Cases of Bullying (Harassment) and Application of Educational Measures to Participants in Bullying” No. 294 (2019, March 27). *Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy*, 36, Art. 1256. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2019-п>

Salmanova O. Yu., Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative Law and Process of Educational and Research Institute No. 3 of Kharkiv National University of Internal Affairs, Honored Worker of Education of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6376-1160>

Kuliush D. O., Cadet of the Academic Group 203, of Educational and Research Institute No. 3 of Kharkiv National University of Internal Affairs, Police Private

ORCID : <https://orcid.org/0009-0006-9458-9902>

Cyberbullying as a Type of Administrative Offence: Concept, Constituent Elements, and Classification of Forms

The article presents a comprehensive scientific and legal analysis of cyberbullying as an independent type of administrative offence within the framework of Ukrainian administrative-tort legislation. Based on a systematic examination of current administrative-tort law, the study identifies structural deficiencies in the existing regulatory framework: its scope is limited exclusively to the educational sphere, it lacks an adequate definitional apparatus, and it provides no mechanisms for handling digital evidence. The authors propose an original legal definition of cyberbullying as an administrative offence that satisfies the criteria of doctrinal precision and practical applicability. The principal forms of digital aggression — flaming, harassment, denigration, impersonation, outing, exclusion, and cyberstalking — are classified with a clear delineation of their respective administrative-law and criminal-law consequences. The article draws a distinction between cyberbullying and adjacent phenomena, including ordinary online conflict, cybercrime, and freedom of expression. On the basis of the research findings, concrete proposals are formulated for legislative reform aimed at the systematic elimination of the identified normative gaps, including the introduction of a standalone article on cyberbullying in the Code of Administrative Offences, extension of limitation periods, and the adoption of a procedure for securing digital evidence.

Keywords: cyberbullying, administrative offence, criminal offence, forms of online harassment, administrative liability, digital violence, Code of Administrative Offences of Ukraine, countering cyberbullying, preventive policing, administrative-tort legislation.

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Салманова О. Ю., Куліуш Д. О. Кібербулінг як вид адміністративного проступку: поняття, склад та класифікація форм. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 146-157. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.13>

Citation APA: Salmanova, O. Yu., & Kuliush, D. O. (2026). Kiberbulinh yak vyd administratyvnoho prostupku: poniattia, sklad ta klasyfikatsiia form [Cyberbullying as a type of administrative offence: concept, constituent elements, and classification of forms]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 146-157. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.13>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 30.04.2026

Прийнята до друку: 19.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 30 April 2026

Accepted for publication: 19 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.14
УДК 342.9

Соїч О. В.,
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9507-963X>

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ СТАТУТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, норм чинного законодавства та правозастосовної практики, аргументовано, що система суб'єктів супроводження статутної діяльності державного підприємства має зовнішній та внутрішній рівні, зокрема відмічено, що на першому основний обсяг роботи здійснюють органи виконавчої влади, а суб'єкти внутрішнього рівня займаються безпосередньою реалізацією цього супроводження.

З'ясовано, що суб'єкти юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні – це індивідуальні та (або) колективні особи, які, відповідно до положення чинного законодавства, є носіями певного кола суб'єктивних прав та обов'язків у сфері здійснення досліджуваного супроводження, реалізуючи які вони стають учасниками правовідносин у зазначеній сфері.

Аргументовано, що до першої групи суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства належать вищі та центральні органи виконавчої влади. Дані суб'єкти здебільшого забезпечують необхідні умови для належного юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства, вони: приймають підзаконні нормативно-правові акти, які визначають організаційно-управлінські, функціональні, матеріальні та процедурні аспекти здійснення досліджуваного юридичного супроводження; розробляють та затверджують рекомендації й методи щодо здійснення правової (зокрема претензійної) роботи на державних підприємствах. Крім того зазначені суб'єкти опосередковано впливають на якість та ефективність юридичного супроводження статутної діяльності через затвердження статутів державних підприємств, а також шляхом призначення та звільнення з посади вищого керівництва державних підприємств.

Доведено, що в якості другої групи слід назвати суб'єктів реалізації юридичного супроводження. До цієї групи належать ті суб'єкти права, які безпосередньо виконують завдання та функції досліджуваного супроводження на відповідних підприємствах, такими суб'єктами є керівники останніх та їх юридичні підрозділи. Правовий статус таких суб'єктів, зокрема їх повнова-

ження щодо здійснення юридичного супроводження статутної діяльності визначаються у статутах, а також у положеннях про юридичні служби чи юридичні підрозділи відповідних підприємств.

Ключові слова: суб'єкт, юридичне супроводження, статутна діяльність, державне підприємство, адміністративно-правовий статус.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування системи державного управління та трансформації публічного сектору економіки особливого значення набуває належне правове забезпечення діяльності державних підприємств. Ефективність їх функціонування значною мірою залежить від якості юридичного супроводження статутної діяльності, яке забезпечує дотримання вимог законодавства, захист інтересів держави, а також стабільність управлінських і господарських процесів. Юридичне супроводження статутної діяльності державного підприємства здійснюється різними суб'єктами, кожен із яких наділений специфічними повноваженнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню діяльності державного підприємства, у своїх наукових працях розглядали: Г. Я. Аніловська, В. С. Бліхар, Л. В. Горохова, С. А. Даніелян, А. М. Колодій, М. А. Козловець, В. Я. Малиновський, Н. М. Попадинець, Р. Б. Тополевський, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко, Н. В. Федіна, В. М. Шаповал та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання діяльності суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є визначити поняття та здійс-

нити класифікацію суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати етимологію поняття суб'єкт, а також розкрити його зміст з точки зору права; здійснити систематизацію кола відповідних суб'єктів, а також відзначити специфіку їх правового статусу.

Виклад основного матеріалу. В теорії пізнання, відмічає П. Ф. Йолон, суб'єкт являє собою одну з основних категорій, яка позначає активний компонент пізнавального відношення, протилежний до пізнаваної дійсності – об'єкта. В процесі пізнання суб'єкт взаємодіє з об'єктом, спрямовує на нього свої пізнавальні здатності, перетворює і відображає його, формуючи систему знання про об'єкт. Основним питанням у розумінні природи суб'єкта, від якого залежить філософська спрямованість теорії пізнання, є правильне визначення його статусу щодо об'єкта і навпаки [1, с. 613]. Втім таке філософське розуміння суб'єкта, наголошує А. В. Коструба, розкриває його юридичну сутність лише в загальних рисах, як форму власного ставлення особи до предмету діяльності. Однак, суб'єкт не є виключно фізичною реальністю. Це абстрактний порядок. Його апіорність є активним засобом комунікації в соціальному середовищі. Ця дійсність є дифузійною таких ознак та властивостей суб'єкта, які

забезпечують його функціональність в об'єктивній реальності права. Таку функціональність надає ознака інтересу, волі суб'єкта та його індивідуальна відокремленість. Подібно тому, що право існує не для того, щоб здійснити ідею абстрактної правової волі, а для того, щоб слугувати інтересам, потребам, цілям обороту, так і суб'єкт прагне забезпечити власний інтерес через свою діяльність. Будучи опосередкованим природним правом інтерес включає до себе прагнення в задоволенні потреб особистості як відображення ступеня індивідуальної свободи яка не має відповідній фізичної форми свого вираження. Звідси А. В. Коструба доходить цілком слушного висновку, що суб'єкт права є формою комунікативної рефлексії. Під суб'єктом права ми розуміємо соціальну реальність (особу), зміст і характер якої не вичерпується виключно фізичними рисами, а може також мати абстрактний образ свого існування. Для суб'єкта права важлива не зовнішня форма. Він завжди розглядається як сукупність ознак, які характеризують таку властивість суб'єкта, за посередництвом якої забезпечується його вплив на результативність правового регулювання суспільних відносин. Наведений підхід, зауважує фахівець, надає суб'єкту права можливість в поліваріативних формах свого існування, забезпечити дію механізму правового регулювання (як фізична особа, юридична особа, держава, а також територіальна громада). Отже, суб'єкт права це особа яка є носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків як результат індивідуалізованої вольової активності в забезпеченні реалізації власного інтересу в суспільних відноси-

нах [2, с. 110 - 111]. М. Г. Хаустова у своїх працях зазначає, що управовідносинах суб'єкти права виступають контрагентами у процесі виконання ними вимог нормативних приписів і набуття певних прав і обов'язків. Суб'єкт правовідносин — це такий суб'єкт суспільного життя, який здатний виступати учасником правовідносин як носій юридичних прав та обов'язків. Щодо тотожності понять «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин», то вони не завжди збігаються: по-перше, правовідносини — не єдина форма реалізації норм права; по-друге, малі діти, душевнохворі люди, які є суб'єктами права, не можуть бути суб'єктами правовідносин; по-третє, конкретний громадянин завжди є суб'єктом права, але не завжди є учасником правовідносин. Усі суб'єкт правовідносин, з позиції дослідниці, — це індивідуально визначений суб'єкт права, який реалізував свою правосуб'єктність у частині реалізації конкретних прав і свобод у конкретних правовідносинах, але не будь-який суб'єкт права є суб'єктом того чи іншого конкретного правовідношення. Поняття «суб'єкт права» є загальним і первинним, а поняття «суб'єкт правовідносин» — конкретним і вторинним. Можна зазначити, що трансформація суб'єкта права в учасника правовідносин пов'язана з процесом перетворення можливого в дійсне, перетворенням наявності об'єктивного права в реальну поведінку. Таким чином, на думку більшості учених, основним суб'єктом права є саме людина, яка може вступати у правові відносини [3, с. 35].

Отже, з огляду на вище викладене щодо розуміння та сутнісного змісту понять «суб'єкт», «суб'єкт

права» та «суб'єкт правовідносин», можемо дійти висновку, що у сфері права суб'єктом також вважається джерело свідомої активності, носій та здійснювач волі (індивідуальної чи колективної), який володіє певним набором юридично значущих характеристик (ознак, властивостей, параметрів), які у своїй сукупності власне і формують суб'єкта права. Тобто суб'єкт права – це не стільки об'єктивно існуюча реальність у вигляді конкретної особи чи індивіда, скільки правова форма вираження цієї реальності, саме тому у праві суб'єктом може бути як фізична особа, так і штучне утворення (юридична особа чи інший колективний суб'єкт), що хоча і не має власної індивідуалізованої свідомості та волі, втім може, відповідно до правових положень, бути носієм і здійснювачем відповідних характеристик та якостей.

Отже, у кожному випадку, коли ми говоримо про ту чи іншу юридично значущу діяльність, то в якості її суб'єктів розуміємо суб'єктів права, тобто носіїв певних, визначених засобами об'єктивного права, якостей, ознак і характеристик, здійснюючи які, ці суб'єкти вступають у відповідні правовідносини та набувають статусу суб'єктів правовідносин. Звідси можемо дійти висновку, що суб'єкти юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні – це індивідуальні та (або) колективні особи, які, відповідно до положення чинного законодавства, є носіями певного кола суб'єктивних прав та обов'язків у сфері здійснення досліджуваного супроводження, реалізуючи які вони стають учасниками правовідносин у зазначеній сфері.

Набір прав, обов'язків та інших юридично значущих властивостей, носіями яких є суб'єкти досліджуваного супроводження, визначають місце та роль цих суб'єктів у системі відносин щодо зазначеного супроводження. Таке, юридично визначене становище суб'єкта у системі тих чи інших правовідносин, прийнято іменувати правовим статусом. Правовий статус, зазначає І. І. Литвин, є різновидом соціального статусу, що визначає становище суб'єкта у соціальній системі, однак лише у тій її частині, яка регулюється правом. Тож, положення суб'єкта та його роль у такій системі врегульовується нормами права, шляхом визначення прав, обов'язків та інших юридично значущих властивостей і характеристик суб'єкта, що у своїй сукупності встановлюють для останнього юридичні форми, порядок та межі реалізації ним своєї суспільно значущої поведінки. Саме завдяки правовому статусу, підкреслює фахівець, особа включається у систему тих чи інших правовідносин [4, с. 21]. К. М. Гуртова, А. О. Кабацька, аналізуючи правовий статус людини і громадянина в Україні, наголошують, що цей статус відображає юридичне закріплення досягнутому суспільством обсягу свободи особи. Він ґрунтується на сучасному вченні про свободу, в підвалинах якого лежать такі ідеї: усі люди вільні від народження, і ніхто не має права відчужувати їх природні права. Забезпечення і охорона цих прав є головним обов'язком держави; свобода особи полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншій особі; межі свободи можуть визначатися законом, який відповідає праву, а право є мірою свободи; обмеження прав є можливим виклю-

чно з метою сприяння досягання загального добробуту в демократичному суспільстві [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 276-277]. Розглянувши дослідницькі позиції щодо розуміння поняття та сутнісного змісту правового статусу особи, К. М. Гуртова, А. О. Кабацька доходять висновку, що правовий статус особи слід розуміти як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права координує свою поведінку в суспільстві. Але, зауважують дослідниці, єдиного поняття «правового статусу особи» немає. Найбільш повною вважається структура правового статусу, що складається з таких елементів: суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правособ'єктність; юридична відповідальність [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 277]. А. І. Кисько, на підставі вивчення теоретичних дослідок учених та аналізу нормативно-правових актів можна підсумувати, доходитись висновку, що адміністративно-правовий статус є одним із найбільш складних категорій в науці адміністративного права. Під адміністративно-правовим статусом суб'єкта, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері підтримання публічної безпеки і порядку в Україні можна розуміти сукупність регламентованих прав і обов'язків, які закріплюються за певним суб'єктом та притаманні тільки йому [6, с. 336].

Тож, з огляду на зазначене можемо дійти висновку, що для розуміння місця та ролі суб'єктів у орга-

нізаційно-правовому механізмі юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства, слід розглянути правовий статус цих суб'єктів, який являє собою сукупність їх прав, обов'язків та інших юридично значущих характеристик у системі правовідносин щодо здійснення цього супроводження. З огляду на те, про які саме суспільні відносини йдеться та засобами якої галузі права регламентується правовий статус суб'єкта, він може бути: конституційно-правовим, кримінально-правовим, цивільно-паровим, трудовим, адміністративно-правовим тощо. Для мети представленого дослідження особливий інтерес становить саме адміністративно-правовий статус суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства

Розглядаючи правовий статус суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства, вважаємо за доцільне розподілити сукупність цих суб'єктів на дві групи:

1. Суб'єкти забезпечення супроводження, до яких належать вищі та центральні органи виконавчої влади. Дані суб'єкти здебільшого забезпечують необхідні умови для належного юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства, вони: приймають підзаконні нормативно-правові акти, які визначають організаційно-управлінські, функціональні, матеріальні та процедурні аспекти здійснення досліджуваного юридичного супроводження; розробляють та затверджують рекомендації й методи щодо здійснення правової (зокрема претензійної) роботи на державних підприємствах. Крім того

зазначені суб'єкти опосередковано впливають на якість та ефективність юридичного супроводження статутної діяльності через затвердження статутів державних підприємства, а також шляхом призначення та звільнення з посади вищого керівництва державних підприємств.

2. Суб'єкти реалізації юридичного супроводження. До цієї групи належать ті суб'єкти права, які безпосередньо виконують завдання та функції досліджуваного супроводження на відповідних підприємствах, такими суб'єктами є керівники останніх та їх юридичні підрозділи. Правовий статус таких суб'єктів, зокрема їх повноваження щодо здійснення юридичного супроводження статутної діяльності визначаються у статутах, а також у положеннях про юридичні служби чи юридичні підрозділи відповідних підприємств.

Варто наголосити, що основний обсяг правової роботи на внутрішньо-організаційному рівні звісно ж виконує юридична служба (чи юридичний підрозділ державного підприємства), втім керівник, як очільник та офіційних представник і виразник інтересів підприємства також повинен орієнтуватися і приймати участі у питаннях правової роботи. До кола повноважень юридичних служб, підрозділів державних підприємств належать такі: забезпечення неухильного та правильного виконання (реалізації, застосування) вимог чинного законодавства (як центрального, так і локального) на підприємстві; забезпечення актуальності та відповідності чинному центральному законодавству внутрішніх (локальних) нормативно-правових актів. З цією метою юри-

дичні служба як сама розробляє проекти таких правових актів, так і здійснює експертну оцінку тих, що розробляються і пропонуються адміністрації для розгляду іншими підрозділами і посадовими особами підприємства; здійснює організацію та проведення договірної роботи на підприємстві, а саме: приймає участь у підготовці проектів договорів, здійснює правову оцінку договорів, які пропонуються для укладання, контролює якість виконання укладених договорів; забезпечують захист прав і законних інтересів підприємства, здійснюють ведення претензійної роботи, представляють інтереси підприємства у відносинах з іншими суб'єктами, як приватного так і публічного права; проводять правоосвітню та правовиховну роботу із трудовим колективом підприємства; забезпечують адекватний зв'язок і діалог між адміністрацією підприємства та його трудовим колективом, надає необхідну правову допомогу працівникам; опікується питаннями підтримки належного рівня та зміцнення трудової дисципліни і професійної етики на підприємстві; забезпечує ведення діловодства та архівної справи; формує бібліотеку нормативно-правових актів, навчальних та методологічних джерел, необхідних для нормальної діяльності підприємства, а також підтримує актуальність змісту цієї бібліотеки.

Висновки. Наукова новизна статті визначається тим, що в ній вперше сформульовано комплексний підхід до визначення поняття та класифікації суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що система суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства має дворівневу структуру, яка включає зовнішній та внутрішній рівні. Також обґрунтовано, що суб'єктами такого супроводження є індивідуальні та колективні особи, наділені відповідними правами й обов'язками у сфері забезпечення статутної діяльності державного підприємства.

Доведено, що до суб'єктів зовнішнього рівня належать вищі та центральні органи виконавчої влади, а також місцеві в межах їх повноважень, які формують організаційно-правові засади здійснення юридичного супроводження шляхом: прийняття підзаконних нормативно-правових актів; затвердження методичних рекомендацій, статутів державних підприємств; через реалізацію кадрових повноважень щодо їх керівництва.

У той час як суб'єкти внутрішнього рівня підприємств та їх юридичні підрозділи, які безпосередньо забезпечують реалізацію функцій

юридичного супроводження статутної діяльності. З'ясовано, що їх правовий статус і повноваження визначаються статутами підприємств та локальними актами, зокрема положеннями про юридичні служби й юридичні підрозділи.

Слід зауважити, що дослідження проблематики юридичного супроводження статутної діяльності державних підприємств набуває особливої актуальності в умовах реформування системи держуправління та трансформації публічного сектору економіки. Від її практичного вирішення залежить стан забезпечення законності функціонування державних підприємств, захисту інтересів держави та підвищення ефективності управлінських і господарських процесів. Саме тому перспективними напрями подальших наукових досліджень цієї проблематики слід вважати питання правового регулювання статусу та механізму діяльності суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні.

Список використаних джерел

1. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
2. Коструба А. В. Теоретичні роздуми щодо поняття суб'єкта права. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19–20 травня 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 109–111.
3. Хаустова М. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. Х. : Право, 2009. № 3(58). С. 29–38.
4. Литвин І. І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. . 2016. Вип. 38, Т.1, С. 18–21.
5. Гуртова, К. М., Кабацька А. О. Правовий статус людини і громадянина в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Х Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2021. С. 276–277.

6. Кисько А. І. Адміністративно-правові форми і засоби реалізації державної політики у сфері підтримання публічної безпеки і порядку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №2. С. 332–337. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.53>

References

1. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopaedic dictionary]. Abrys.
2. Kostruba, A. V. (2017). *Teoretychni rozdumy shchodo poniattia subiekta prava* [Theoretical reflections on the concept of the subject of law]. In *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kharkiv, 19–20 travnia 2017 r.) [Problems of civil law and procedure: Proceedings of the scientific and practical conference (Kharkiv, 19–20 May 2017)] (pp. 109–111). KhNUVS.
3. Khaustova, M. (2009). *Subiekt prava yak element pravovoi systemy suspilstva* [The subject of law as an element of the legal system of society]. *Visnyk Akademii Pravovykh Nauk Ukrainy*, 3(58), 29–38.
4. Lytvyn, I. I. (2016). *Sutnist poniattia pravovoho statusu* [The essence of the concept of legal status]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Pravo*, 38(1), 18–21.
5. Hurtova, K. M., & Kabatska, A. O. (2021). *Pravovyi status liudyny i hromadianyna v Ukraini* [Legal status of a person and citizen in Ukraine]. In *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy: Tezy dopovidei X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoї 27-richnytsi stvorennia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav* (Kharkiv, 19 lystopada 2021 r.) [Modern problems of legal, economic and social development of the state: Proceedings of the X International scientific and practical conference dedicated to the 27th anniversary of Kharkiv National University of Internal Affairs] (pp. 276–277). KhNUVS.
6. Kysko, A. I. (2025). *Administratyvno-pravovi formy i zasoby realizatsii derzhavnoi polityky u sferi pidtrymannia publichnoi bezpeky i poriadku v Ukraini* [Administrative and legal forms and means of implementation of state policy in the sphere of maintaining public safety and order in Ukraine]. *Iurydychnyi Naukovyi Elektronnyi Zhurnal*, 2, 332–337. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.53>

Soich O. V., *Doctoral Candidate at Kharkiv National University of Internal Affairs*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9507-963X>

The Concept and Classification of Subjects of Legal Support for the Statutory Activities of a State-Owned Enterprise in Ukraine

The article, based on an analysis of scholarly views, the provisions of current legislation, and law enforcement practice, substantiates that the system of subjects involved in the legal support of the statutory activities of a state-owned enterprise operates at both external and internal levels. In particular, it is noted that, at the external level, the primary scope of work is carried out by executive authorities, whereas subjects at the internal level are engaged in the direct implementation of such legal support.

It is established that the subjects of legal support for the statutory activities of a state-owned enterprise in Ukraine are individual and/or collective persons who, in accordance with the provisions of current legislation, are vested with a certain range of subjective rights and obligations in the field of the legal support under study, through the exercise of which they become participants in legal relations within the relevant sphere.

It is argued that the first group of subjects involved in the legal support of the statutory activities of a state-owned enterprise includes higher and central executive authorities. These subjects primarily ensure the necessary conditions for the proper legal support of the statutory activities of state-owned enterprises by: adopting subordinate normative legal acts regulating the organisational-managerial, functional, material, and procedural aspects of the relevant legal support; and developing and approving recommendations and methods for conducting legal work (including claims-related activities) at state-owned enterprises. In addition, these subjects indirectly influence the quality and effectiveness of legal support for statutory activities through the approval of the charters of state-owned enterprises, as well as through the appointment and dismissal of senior management of such enterprises.

It is proved that the second group comprises subjects directly responsible for the implementation of legal support. This group includes those subjects of law that directly perform the tasks and functions of the legal support under study within the relevant enterprises, namely the heads of such enterprises and their legal departments. The legal status of these subjects, including their powers regarding the implementation of legal support for statutory activities, is determined by the charters, as well as by the regulations governing the legal services or legal departments of the relevant enterprises.

Keywords: *subject, legal support, statutory activities, state-owned enterprise, administrative and legal status.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Соїч О. В. Поняття та класифікація суб'єктів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 158-167. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.14>.

Citation APA: Soich, O. V. (2026). Poniattia ta klasyfikatsiia subiektiv yurydychnoho suprovodzhennia statutnoi diialnosti derzhavnoho pidpriemstva v Ukraini [The concept and classification of subjects of legal support for the statutory activities of a state-owned enterprise in Ukraine]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 158-167. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.14>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 19.04.2026

Прийнята до друку: 16.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 19 April 2026

Accepted for publication: 16 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.15

УДК 351.74:364.4

Стецюк С. П.,

*доктор філософії з галузі право, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем міжнародного кримінального судочинства навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук Національного університету оборони України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7959-9137>*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПЕРЕХОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ

У статті проведено дослідження зарубіжного досвіду функціонування системи переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри як складової державної ветеранської політики. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості ветеранів в Україні в умовах широкомасштабної збройної агресії та необхідністю вдосконалення правових і організаційних механізмів соціальної, професійної, медичної та психологічної реінтеграції військовослужбовців.

У результаті дослідження встановлено, що у США та Канаді перехід військовослужбовців до цивільного життя розглядається як комплексний і багаторівневий процес, який починається задовго до звільнення зі служби. У США ключовим інструментом є програма Transition Assistance Program, що забезпечує поетапну підготовку військовослужбовців до переходу через систему консультацій, оцінювання компетентностей, фінансового планування та сприяння працевлаштуванню. У Канаді застосовується модель Veterans Well-being, яка базується на семи взаємопов'язаних критеріях і передбачає індивідуалізований супровід у процесі реінтеграції.

Встановлено, що у досліджуваних державах перехід військовослужбовців до цивільного життя розглядається не як разова адміністративна процедура звільнення зі служби, а як довготривалий, багаторівневий і структурований процес реалізації ветеранської політики.

Доведено, що ефективність зарубіжних систем переходу забезпечується інституційною цілісністю, чіткою міжвідомчою взаємодією, раннім плануванням завершення військової служби, а також індивідуалізацією підходів до кожного військовослужбовця. Важливим елементом є безперервність соціальної, медичної та професійної підтримки після звільнення зі служби, що

сприяє зниженню соціальних ризиків, підвищенню рівня адаптації та інтеграції ветеранів у цивільне середовище.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано доцільність адаптації позитивного зарубіжного досвіду до умов функціонування системи ветеранської політики України. Водночас адаптація зарубіжного досвіду повинна здійснюватися з урахуванням особливостей українських реалій, насамперед умов воєнного стану, масштабів мобілізації, обмеженості державних ресурсів, а також зростання кількості ветеранів і ветеранок.

Ключові слова: *військовослужбовці, військова служба, військова кар'єра, збройна агресія, демобілізація, ветерани, державні гарантії, соціальний захист, суб'єкти владних повноважень, громадянське суспільство.*

Постановка проблеми. Чотирірічний період широкомасштабної збройної агресії проти України засвідчив, що забезпечення належного рівня обороноздатності держави вимагає системного підходу до всіх її компонентів, у тому числі й тих, які безпосередньо не пов'язані з бойовим застосуванням військ. Одним із таких компонентів є формування та реалізація ефективної системи переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри.

До 2022 року питання переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри не належало до пріоритетів державної політики. Наявні механізми державної підтримки здебільшого зводилися до надання базових соціальних гарантій і компенсацій. Водночас питання професійної реінтеграції, перепідготовки, працевлаштування та створення сталої системи взаємодії з особами, звільненими у запас, залишалися недостатньо врегульованими як на нормативному, так і на організаційному рівнях.

Із початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України державою було вжито декілька важливих заходів у зазначеній сфері. Зокрема, прийнято За-

кон України «Про внесення зміни до пункту 5 статті 8 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” щодо системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя» від 29.07.2022 № 2488-IX [1], схвалено Стратегію формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та операційний план заходів з її реалізації у 2025–2027 роках [2], а також Стратегію ветеранської політики на період до 2030 року та операційний план заходів з її реалізації у 2024–2027 роках [3]. Крім того, Кабінетом Міністрів України розроблено та внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону України від 25.08.2025 № 13696 «Про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів і ветеранок, які брали участь у відсічі збройній агресії Російської Федерації проти України» [4], який спрямований на визначення засад державної ветеранської політики, правового статусу ветеранів і ветеранок, членів їхніх сімей та сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, а також видів їхньої державної підтримки.

Однак війна триває, і кількість ветеранів і ветеранок, які після заве-

ршення проходження військової служби повертаються до цивільного життя та стикаються з комплексом правових, медичних і соціальних проблем, дедалі збільшується. На сьогодні перехід до цивільного життя після завершення військової кар'єри передбачає проходження складних процедур демобілізації, а також відновлення соціальних і професійних зв'язків. Попри те, що мережі соціальної підтримки частково полегшують цей процес, зазначена категорія осіб продовжує стикатися з низкою бар'єрів, серед яких особливої ваги набувають адміністративні перешкоди.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що у процесі подальшого розвитку національної системи переходу військовослужбовців до цивільного життя особливої актуальності набуває аналіз зарубіжного досвіду у цій сфері. Так, у багатьох державах уже сформовано розвинені моделі соціальної та професійної реінтеграції ветеранів і ветеранок, які включають інституційно закріплені механізми підтримки, міжвідомчу координацію та комплексні програми адаптації. Дослідження таких зарубіжних моделей дає змогу виявити ефективні організаційно-правові підходи, оцінити їхню результативність та визначити можливості адаптації до українських реалій сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання переходу від військової служби до цивільного життя, а також правового статусу та соціально-правового захисту ветеранів війни у різні періоди досліджувалися у працях вітчизняних науковців, зокрема В. С. Москвича, А. В. Боровика, О. А. Морозова, Г. І. Слозанської, Є. П. Гордієнка,

С. В. Горбенка, І. М. Коропатніка та інших. Водночас, незважаючи на наявність наукових досліджень з окресленої проблематики, низка дискусійних питань, пов'язаних із переходом військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри, і сьогодні залишається предметом наукових дискусій та подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розгляді зарубіжних моделей функціонування систем переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри, насамперед на прикладі США та Канади, з урахуванням їх нормативно-правових, організаційних і програмних складових. Отримані результати дозволять обґрунтувати можливість адаптації позитивного зарубіжного досвіду до умов функціонування системи ветеранської політики України.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній літературі перехід військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри визначається як «період реінтеграції до цивільного життя, що охоплює процес необхідних змін, через які проходить військовослужбовець після завершення військової кар'єри» [5]. Необхідно також зазначити, що в провідних державах НАТО процес переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри такий же важливий, як процеси рекрутингу, проходження військової служби та звільнення зі служби.

На думку зарубіжних вчених, основоположними компонентами системи переходу є: комплексне визначення правового статусу ветерана; допомога в працевлаштуванні;

залучення сімей у перехідний період; культура визнання переходу; урахування унікальних потреб ветеранів у сфері здоров'я та соціальної допомоги; вчасне та належне залучення ветеранів до громад; вимірювання результатів переходу; визначення рамки переходу [6].

Досвід США. Програма допомоги з переходу від військової служби до цивільного життя (Transition Assistance Program, далі – ТАР) була запроваджена Конгресом США у межах Закону про національну оборону у 1991 році (*National Defense Authorization Act for Fiscal Year 1991*) [7]. У 2011 році Конгрес ухвалив закон Про забезпечення можливостей працевлаштування ветеранів (*Veterans Opportunity to Work*) [8], який встановив обов'язковість участі у ТАР для військовослужбовців, які мають не менше 180 днів безперервної військової служби. Відповідно до зазначеного закону, військовослужбовці зобов'язані долучитися до ТАР у межах 24 місяців до передбачуваної дати виходу на пенсію або протягом 12 місяців до очікуваної дати звільнення зі служби.

Міноборони регулює виконання програми ТАР, в тісній співпраці з Міністерствами у справах ветеранів (Department of Veterans Affairs (VA)), праці (Department of Labor (DOL)), освіти (Department of Education (ED)), внутрішньої безпеки (Department of Homeland Security (DHS)), Управлінням з питань малого бізнесу (Small Business Administration (SBA)) та Управлінням з роботи з персоналом (Office of Personnel Management (OPM)).

Етапи та тривалість переходу:

18–24 місяці до звільнення зі служби: запис на прийом до консуль-

танта ТАР; у разі виходу на пенсію – планування та відвідування індивідуального первинного та передпенсійного консультування; визначення відповідального виконавця (наставника); створення облікового запису в LinkedIn та формування загальної стратегії переходу до цивільної кар'єри.

12–18 місяців до звільнення зі служби: планування та проходження індивідуального первинного консультування та консультацій перед звільненням; оцінювання професійних навичок і компетенцій; аналіз фінансового стану та визначення готовності до переходу; за потреби – консультація з фінансовим радником; реєстрація та участь у семінарах ТАР і додаткових заходах; підготовка первинного резюме.

6–12 місяців до звільнення зі служби: початок пошуку працевлаштування;

підготовка та надсилання цільових резюме; організація перевезення особистих речей (у разі планованого переїзду); оновлення заповіту та інших юридичних документів; оформлення медичних пільг через Офіс у справах ветеранів; у разі виходу на пенсію – планування консультації в пенсійному офісі (Service Retirement Office); участь у ярмарках вакансій.

3 місяці до звільнення зі служби: перегляд форм DD 2648 і DD 214, що містять дані про службу військовослужбовця та використовуються для оформлення його переходу до цивільного життя і отримання ветеранських пільг; вивчення доступних варіантів медичного страхування та здійснення реєстрації в системі TRICARE (у разі виходу на пенсію), яка забезпечує медичне страхування

для військових пенсіонерів та їхніх сімей; реєстрація в системі охорони здоров'я Офісу у справах ветеранів; консультація з радником з питань пільг Офісу у справах ветеранів; отримання інформації про ветеранські пільги через VA.gov; подання заявки на кар'єрне планування та профорієнтацію; початок подання заяв на вакансії та проходження співбесід (за потреби); остаточне планування переїзду (у разі необхідності); подання заяви на отримання інвалідності через Veterans Service Officer; оформлення пенсійних документів (DD Form 2656) у разі виходу на пенсію; звернення до Military OneSource для отримання додаткових ресурсів підтримки.

Після звільнення / виходу на пенсію: зберігання завірених копій форми DD Form 214 як основного офіційного документа, що підтверджує проходження військової служби, характер звільнення та необхідний для доступу до ветеранських пільг і державних програм; оновлення контактної інформації у системі Офісу у справах ветеранів з метою забезпечення безперервного доступу до медичних, соціальних та фінансових пільг, а також отримання офіційних повідомлень; підтримання професійної онлайн-присутності в LinkedIn для збереження та розвитку професійних контактів, пошуку кар'єрних можливостей і інтеграції в цивільне професійне середовище; реєстрація в програмах підтримки ветеранів, що забезпечують доступ до консультаційних, соціальних, психологічних та професійних послуг після завершення служби; оформлення додаткових пільг, включаючи медичне та стоматологічне страхування, соціальну підтримку, а також інші види компе-

нсацій, передбачених статусом ветерана; використання ресурсів Military OneSource протягом 365 днів після звільнення, включаючи консультаційну, психологічну та інформаційну підтримку, спрямовану на адаптацію до цивільного життя [9].

Досвід Канади. Система нормативно-правового регулювання переходу від військової служби до цивільного життя (Military to Civilian Transition) у Канаді функціонує на засадах міжвідомчої взаємодії та забезпечення всебічного благополуччя (*well-being*) ветеранів. Основним нормативно-правовим актом з питань переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри є закон "Про благополуччя ветеранів" (Veterans Well-being Act) [10], що закріпив перехід державної ветеранської політики від моделі виплати компенсацій до надання послуг із соціальної адаптації. Цей Закон регулює питання отримання допомоги з працевлаштування, фінансової підтримки та медико-психологічної реабілітації ветеранів і членів їх сімей.

Організаційне забезпечення процесу переходу покладено на Групу перехідного періоду Збройних сил Канади (*CAF Transition Group*), яка підпорядкована Міністерству національної оборони (DND) та Збройним силам Канади (CAF) і безпосередньо співпрацює з Міністерством у справах ветеранів (VAC).

Модель благополуччя, що застосовується в Збройних силах Канади та Міністерстві у справах ветеранів Канади, ґрунтується на семи взаємопов'язаних критеріях: ціль; фінанси; здоров'я; життєві навички; соціальна інтеграція; житло та фізичне середовище; культурне та соціа-

льне середовище. Зазначені критерії є обов'язковими для врахування під час планування успішного переходу військовослужбовців до цивільного життя.

Етапи та тривалість переходу у межах кожного з критеріїв:

Критерій "Ціль"

7-12 місяців до звільнення зі служби: вивчення варіантів подальшої освіти у разі продовження навчання; оцінювання та зарахування попереднього навчання і військового досвіду; визначення можливих варіантів другої кар'єри; участь у семінарах з кар'єрного переходу; консультації з фахівцями служб працевлаштування; оновлення або підготовка резюме; підготовка до співбесід; визначення відповідності військових спеціальностей цивільним професійним класифікаціям; участь у програмах професійної реабілітації Збройних сил Канади.

1-6 місяців до звільнення зі служби: розгляд можливостей працевлаштування в державному секторі; використання пріоритетного права на працевлаштування (за наявності); визначення професійних інтересів і кар'єрних цілей; запит рекомендаційних листів; ознайомлення з освітніми та кар'єрними програмами Міністерства у справах ветеранів Канади.

Протягом 1 місяця з дня звільнення зі служби: подання заяви на отримання освітніх і навчальних пільг Міністерства у справах ветеранів Канади у разі відповідності критеріям участі, з метою фінансування або підтримки подальшої освіти, професійної підготовки чи перекваліфікації; подання заявки на отримання послуг Міністерства у справах ветеранів Канади щодо підтримки

кар'єрного переходу, включаючи консультаційні послуги, професійну орієнтацію та сприяння працевлаштуванню, за умови відповідності встановленим вимогам.

Критерій "Фінанси"

7-12 місяців до звільнення зі служби: перевірка документів щодо страхових та компенсаційних виплат; оцінювання пенсійного забезпечення та післяслужбових виплат; розроблення фінансового плану переходу; консультація з фінансовим радником; подання заяви на субсидію у зв'язку з інвалідністю (T2201) (за потреби); оновлення фінансового профілю в MyVAC.

1-6 місяців до звільнення зі служби: подання заяви на пенсійні виплати; визначення та планування погашення боргових зобов'язань.

Протягом 1 місяця з дня звільнення зі служби: підтвердження вимог щодо страхування життя після звільнення; оформлення бонусної картки для ветеранів; Заповнення форми пенсійного плану Канади.

Критерій "Здоров'я"

7-12 місяців до звільнення зі служби: консультації з представниками Збройних сил Канади щодо медичного переходу до цивільних медичних установ. підписання необхідних форм згоди.

1-6 місяців до звільнення зі служби: звернення до представників Інформаційного центру сімей військовослужбовців щодо участі в Програмі підтримки сімей ветеранів; узгодження плану медичного забезпечення з медичним персоналом Збройних сил Канади з метою забезпечення безперервності медичного супроводу після завершення служби; підготовка переліку лікарських засобів і медичних послуг, а також пере-

вірка обсягу покриття медичних гарантій після звільнення (зокрема в межах програм Medavie Blue Cross, Sun Life та інших відповідних страхових механізмів); проходження медичного огляду при звільненні зі служби; подання заяви на отримання компенсацій у зв'язку з інвалідністю (за наявності підстав); ознайомлення з доступними медичними та реабілітаційними послугами та умовами їх надання; встановлення контактів із цивільними медичними закладами та фахівцями; подання заяви на участь у програмах медичної реабілітації.

Протягом 1 місяця з дня звільнення зі служби: подання заяви на отримання провінційної картки медичного страхування; пошук та участь у програмах або курсах, спрямованих на підтримання здорового способу життя та оздоровлення.

Критерій "Життєві навички"

12 місяців (або більше) до звільнення зі служби: участь у семінарі з довгострокового планування кар'єри та життя після завершення служби; реєстрація в центрі переходу до цивільного життя Збройних сил Канади.

7-12 місяців до звільнення зі служби: планування процедури звільнення зі служби, зокрема створення облікового запису на вебсайті Спілки ветеранів Канади та подання відповідного запиту на звільнення; планування та раціональне використання залишку щорічної відпустки; проходження первинної співбесіди щодо процесу переходу до цивільного життя; перегляд навчальних відеоматеріалів щодо переходу до цивільного життя на платформі SCAN.

1-6 місяців до звільнення зі служби: організація зустрічі з представником фінансової служби під-

розділу для врегулювання питань, пов'язаних із розрахунками та фінансовими виплатами; проходження розширеного курсу з переходу до цивільного життя через платформу DLN; подання запиту на оформлення пенсійного пакета за 30 днів до звільнення та своєчасне заповнення необхідних даних для його отримання; проходження консультаційної співбесіди з представником Спілки ветеранів Канади щодо процесу переходу до цивільного життя; отримання копії особової справи військовослужбовця; заповнення анкети CAF Exit Survey (<https://survey-sondage.forces.gc.ca/snapwebhost/s.asp?k=162023358390>).

Протягом 1 місяця з дня звільнення зі служби: підтвердження отримання пенсійних документів і форм.

Критерій "Соціальна інтеграція"

1-6 місяців до звільнення зі служби: здійснення обміну контактною інформацією з співслужбовцями, з якими є бажання підтримувати зв'язок; вступ до військових асоціацій, спілок, ветеранських організацій тощо; створення власної мережі соціальних контактів поза межами військового середовища; розгляд можливості приєднання до груп зі спільними переконаннями, мовою або культурою; розгляд можливості участі у спортивних заходах, асоціаціях або тренувальних програмах, які відповідають вашим інтересам; розгляд можливості залучення до діяльності, пов'язаної з духовним розвитком; розгляд варіантів участі у волонтерській діяльності; підтримання та зміцнення зв'язків із родиною та друзями.

Протягом 1 місяця з дня звільнення зі служби: розгляд можливості

виконання ролі наставника після завершення служби для військовослужбовців, які перебувають у процесі переходу до цивільного життя; визначення рівня та формату подальшої взаємодії зі спільнотою ветеранів.

Критерій "Житло/фізичне середовище"

7-12 місяців до звільнення зі служби: визначення місця проживання після завершення військової служби; оцінювання доступності соціальної інфраструктури за місцем майбутнього проживання (заклади освіти, дошкільні установи, спортивні та культурно-мистецькі центри тощо).

1-6 місяців до звільнення зі служби: визначення довгострокового місця проживання; організація переїзду; вибір житла; оренда або купівля житла.

Критерій "Культурне та соціальне середовище"

організовується за власними потребами і вподобаннями [11].

Висновки. Проведений аналіз зарубіжного досвіду формування систем переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри дає підстави стверджувати, що в розглянутих у цій статті державах зазначений процес розглядається як невід'ємний елемент державної політики у сфері національної безпеки та оборони. Перехід до цивільного життя у США та Канаді не обмежується лише процедурою звільнення з військової служби, а охоплює комплекс взаємопов'язаних правових, соціальних, медичних, психологічних і професійних заходів, спрямованих на забезпечення успішної реінтеграції ветеранів і ветеранок у цивільне середовище.

Досвід США та Канади засвідчує, що ефективність системи переходу значною мірою залежить від її інституційної цілісності, міжвідомчої координації, а також завчасного планування заходів ще до моменту звільнення військовослужбовця зі служби. Важливим елементом таких систем є індивідуалізація підходів до кожного військовослужбовця, комплексний супровід у перехідний період, а також безперервність надання соціальних, медичних і консультаційних послуг після завершення військової кар'єри.

Особливу увагу заслуговує американська програма Transition Assistance Program (TAP), у межах якої процес підготовки до цивільного життя розпочинається за два роки до звільнення зі служби та включає професійне консультування, оцінювання компетентностей, фінансове планування, сприяння працевлаштуванню, психологічну підтримку та правове інформування. Водночас канадська модель переходу демонструє ефективність комплексного підходу, заснованого на концепції благополуччя ветерана, яка охоплює не лише питання працевлаштування чи соціального забезпечення, а й стан здоров'я, житлові умови, соціальну інтеграцію, сімейну підтримку та культурне середовище.

У контексті подальшого розвитку національної системи переходу військовослужбовців до цивільного життя доцільним видається врахування окремих елементів зарубіжного досвіду.

Зокрема, перспективними напрямками адаптації можуть бути: запровадження обов'язкових програм підготовки до цивільного життя ще до моменту звільнення з військової

служби; створення системи персонального супроводу військовослужбовців у перехідний період; розвиток міжвідомчої координації органів сектору безпеки і оборони, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та зайнятості; формування єдиної цифрової системи супроводу ветеранів і ветеранок; розширення програм професійної перепідготовки та сприяння працевлаштуванню; забезпечення безперервності медичної, психологічної та соціальної підтримки після звільнення зі служби.

Водночас адаптація зарубіжного досвіду має здійснюватися з урахуванням українських реалій, насамперед умов воєнного стану, масштабів мобілізації, обмеженості державних ресурсів та зростання кількості

ветеранів і ветеранок. У зв'язку з цим механічне перенесення іноземних моделей не може вважатися ефективним без їх належної нормативної, організаційної та фінансової адаптації до національної системи публічного управління.

Таким чином, формування в Україні комплексної та ефективної системи переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри має стати одним із пріоритетних напрямів державної ветеранської політики, оскільки успішна реінтеграція ветеранів і ветеранок є важливою передумовою не лише забезпечення їх соціального захисту, а й підтримання довгострокової стійкості держави.

Список використаних джерел

1. Про внесення зміни до пункту 5 статті 8 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" щодо системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя : Закон України від 29.07.2022 № 2488-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2488-20> (дата звернення: 23.03.2026).
2. Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1350-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1350-2024-%D1%80> (дата звернення: 23.03.2026).
3. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України; від 29.11.2024 № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1209-2024-%D1%80> (дата звернення: 23.03.2026).
4. Проект Закону України «Про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів і ветеранок, які брали участь у відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України» від 25.08.2025 № 13696. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57192> (дата звернення: 23.03.2026).
5. McCable, G., Fleuty, K., & Almond, M. K. (2021). Forces in Mind Trust Research Centre summary of research on UK support to armed forces, veterans and families' education and training. Forces in Mind Trust Research Centre.
6. The Transition of Military Veterans from Active Service to Civilian Life (Transition du service actif à la vie civile des anciens combattants): Final Report of Task Group HFM-263. April 2021.

7. National Defense Authorization Act for Fiscal Year 1991 : Public Law 101–510, 104 Stat. 1485. Congress.gov. URL: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/house-bill/4739/text> (дата звернення: 25.03.2026).
8. Veterans Opportunity to Work to Hire Heroes Act of 2011 : Public Law 112–56, 125 Stat. 713 (2011). Congress.gov. URL: <https://www.congress.gov/bill/112th-congress/house-bill/2433> (дата звернення: 23.03.2026).
9. United States Code. Title 10, Armed Forces, Chapter 58 – Transition Assistance Program. U.S. Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/chapter-58> (дата звернення: 25.03.2026).
10. Veterans Well-being Act : S.C. 2005, с. 21. Justice Laws Website. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-16.8/> (дата звернення: 25.03.2026).
11. My Transition Guide: Transitioning from Military to Civilian Life [Electronic resource] / Canadian Armed Forces Transition Group. – Ottawa: Department of National Defence, 2020. – Access mode: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/reports-publications/transition-guide.html> (дата звернення: 25.03.2026).

References

1. Law of Ukraine “On Amendments to Paragraph 5 of Article 8 of the Law of Ukraine ‘On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families’ Regarding the System of Transition from Military Career to Civilian Life,” No. 2488-IX, 29 July 2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2488-20>.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. Order “On Approval of the Strategy for the Formation of a System for Returning from Military Service to Civilian Life until 2033 and the Operational Action Plan for Its Implementation for 2025–2027,” No. 1350-r, 31 December 2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1350-2024-%D1%80>.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine. Order “On Approval of the Veterans Policy Strategy until 2030 and the Operational Action Plan for Its Implementation for 2024–2027,” No. 1209-r, 29 November 2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1209-2024-%D1%80>.
4. Draft Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Veterans Policy Regarding Veterans Who Participated in Repelling Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine,” No. 13696, 25 August 2025. Verkhovna Rada of Ukraine Official Web Portal. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57192>.
5. McCabe, G., Fleuty, K., & Almond, M. K. (2021). Forces in Mind Trust Research Centre: Summary of Research on UK Support to Armed Forces, Veterans and Families’ Education and Training. Forces in Mind Trust Research Centre.
6. NATO Science and Technology Organization. (2021). The Transition of Military Veterans from Active Service to Civilian Life (Transition du service actif à la vie civile des anciens combattants): Final Report of Task Group HFM-263.
7. National Defense Authorization Act for Fiscal Year 1991, Public Law 101–510, 104 Stat. 1485. Congress.gov. Available at: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/house-bill/4739/text>.
8. Veterans Opportunity to Work to Hire Heroes Act of 2011, Public Law 112–56, 125 Stat. 713. Congress.gov. Available at: <https://www.congress.gov/bill/112th-congress/house-bill/2433>.
9. United States Code. Title 10, Armed Forces, Chapter 58 – Transition Assistance Program. Cornell Law School Legal Information Institute. Available at: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/chapter-58>.

10. Veterans Well-being Act, S.C. 2005, c. 21. Justice Laws Website, Government of Canada. Available at: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-16.8/>

11. Canadian Armed Forces Transition Group. (2020). My Transition Guide: Transitioning from Military to Civilian Life. Department of National Defence (Canada). Available at: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/reports-publications/transition-guide.html>.

Stetsiuk S. P., PhD in Law, Senior Research Fellow at the Research Laboratory for International Criminal Justice Issues, Educational and Research Institute of Military History, Law and Social Sciences of National Defence University of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7959-9137>

Foreign Experience of Military Personnel Transition to Civilian Life After the Completion of Military Career

This article examines foreign experience in the functioning of systems for the transition of military personnel to civilian life after the completion of their military careers as an integral component of state veteran policy. The relevance of the topic is driven by the growing number of veterans in Ukraine under conditions of large-scale armed aggression and the need to improve legal and institutional mechanisms for the social, professional, medical, and psychological reintegration of military personnel.

The study finds that in the United States and Canada, the transition of military personnel to civilian life is regarded as a complex and multi-layered process that begins well before discharge from military service. In the United States, the key instrument is the Transition Assistance Program, which provides phased preparation for service members' transition through counselling, competency assessment, financial planning, and employment support. In Canada, the Veterans Well-being model is applied, which is based on seven interrelated domains and provides individualized support throughout the reintegration process.

It is established that in the examined countries, the transition of military personnel to civilian life is not treated as a one-time administrative procedure of discharge from service, but rather as a long-term, multi-level, and structured process of veteran policy.

It is demonstrated that the effectiveness of foreign transition systems is ensured by institutional coherence, well-developed interagency coordination, early planning of service termination, and individualized approaches to each service member. An important element is the continuity of social, medical, and professional support after discharge, which contributes to reducing social risks and enhancing veterans' adaptation and integration into civilian society.

Based on the analysis, the study substantiates the expediency of adapting positive foreign experience to the functioning of Ukraine's veteran policy system. At the same time, such adaptation should take into account the specific features of the Ukrainian context, particularly the conditions of martial law, the scale of mobilization, limited state resources, and the growing number of veterans.

Keywords: *military personnel, military service, military career, armed aggression, demobilization, veterans, state guarantees, social protection, public authorities, civil society.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Стецюк С. П. Зарубіжний досвід переходу військовослужбовців до цивільного життя після завершення військової кар'єри. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 168-179. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.15>.

Citation APA: Stetsiuk, S. P. (2026). Zarubizhnyi dosvid perekhodu viiskovosluzhbovtziv do tsyvilnoho zhyttia pislia zavershennia viiskovoi kariery [Foreign experience of military personnel transition to civilian life after the completion of military career]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 168-179. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.15>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 11.04.2026

Прийнята до друку: 14.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 11 April 2026

Accepted for publication: 14 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.16
УДК 35.077:004.8

Шопіна І. М.,

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри адміністративно-правових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ
e-mail: irynashopina@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>

Ковалів М. В.,

кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ
e-mail: mkovaliv@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9730-8401>

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

У статті визначення напрямів використання технологій штучного інтелекту у процесі прийняття управлінських рішень органами виконавчої влади. У роботі досліджено особливості сучасних наукових підходів до використання технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) у системі публічного управління. Окреслено тенденції застосування ШІ органами виконавчої влади України.

З'ясовано, що прийняття управлінських рішень є видом управлінської діяльності, який передбачає: 1) аналіз відомостей та даних, які характеризують стан розвитку суспільних відносин у зоні відповідальності органу виконавчої влади; 2) постановку управлінського завдання; 3) окреслення декількох шляхів отримання бажаного результату; 4) моделювання наслідків реалізації кожної з альтернатив; 5) вибір варіанту досягнення поставленої цілі, який відповідав би вимогам ефективності (найшвидшого і найповнішого досягнення поставленої цілі за мінімального витрачання ресурсів); 6) правове закріплення обраного варіанту рішення.

Аргументовано, що напрями використання технологій ШІ у діяльності органів виконавчої влади доцільно розглядати відповідно до етапів прийняття управлінських рішень. На першому етапі ШІ може використовуватися для аналізу управлінської ситуації – шляхом застосування інструментів обробки великих даних (Big Data) для виявлення чинників, які негативно

впливають на досягнення поставлених перед органом виконавчої влади завдань. Проте результати такого аналізу мають оцінюватися та інтерпретуватися посадовою особою органу виконавчої влади. На другому етапі використання ШІ уявляється небезпечним з огляду на непрозорість цифрових алгоритмів стосовно їх можливого впливу на функціонування людського суспільства. На третьому етапі використання технологій ШІ має відбуватися після формулювання шляхів досягнення бажаного результату людиною, для того, щоб доповнити обрані стратегії, а не замінити їх шаблонним алгоритмом, який базується виключно на попередньому досвіді. На четвертому етапі використання технологій ШІ цілком доцільно, але потребує розуміння працівником органу виконавчої влади алгоритмів та методології, за якими здійснюється моделювання. П'ятий та шостий, найбільш відповідальні етапи прийняття управлінського рішення, мають здійснюватися людиною, використання ШІ можливо для перепереверки обсягів витрачених ресурсів та технічної роботи з правовими документами (оформлення, відповідність правилам ділового мовлення тощо).

Ключові слова: штучний інтелект, органи виконавчої влади, управлінські рішення, поняття управлінського рішення, публічне управління, публічне адміністрування, інформаційні технології, цифровізація, цифрова трансформація, інформаційні правовідносини, інформаційна безпека.

Постановка проблеми.

Функціонування органів виконавчої влади в умовах інформаційно розвинутого суспільства обумовлює потребу постійно вдосконалювати діяльність публічних службовців з опорою на нові технології. Таке вдосконалення є запорукою найбільш повного задоволення органами публічної адміністрації потреб фізичних та юридичних осіб, а також виконання важливих завдань, які постали перед Українською державою під час правового режиму воєнного стану. Водночас особливістю правового розвитку демократичних держав є зменшення частки дискреційних повноважень посадових осіб органів виконавчої влади, алгоритмізація їх діяльності відповідно до прозорих і зрозумілих суспільству процедур. Це виступає запобіжником вчинення публічними службовцями корупційних правопорушень, а також дозволяє попередити

ти порушення ними інших правових приписів.

Довгий час управлінська діяльність в органах виконавчої влади спиралася на інформаційне забезпечення, яке дозволяло виконувати лише окремі допоміжні функції – збирати, накопичувати, узагальнювати, сортувати та класифікувати відомості та дані, необхідні для прийняття управлінських рішень, використовувати математичні алгоритми для оцінки значущості певних явищ та процесів, підвищувати ефективність комунікацій завдяки різноманітним інформаційним платформам. Однак центральне місце у цій системі займала людина, кожне управлінське рішення, що приймалося у системі публічного управління, було предметом людської рефлексії. Мотиви і мотивування, які впливали на вибір тієї чи іншої управлінської альтернативи, могли бути усвідомлені та озвучені, вони ставали пред-

метом обговорень у професійному колі.

Широке впровадження технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) у всі сфери суспільних відносин корінним чином змінило таку прозорість. Використання можливостей інформаційних технологій для вибору оптимального управлінського рішення, з одного боку, дозволяє підвищити його якість завдяки врахуванню великої кількості відомостей та даних в їх системному зв'язку з поставленою перед публічною інституцією метою. Однак, з іншого боку, сам процес аналізу та моделювання у переважній більшості випадків залишається закритим для посадової особи, яка приймає рішення. Це обумовлено комерційною таємницею, яка супроводжує діяльність розробників новітніх інформаційних технологій, а також відсутністю у більшості посадових осіб органів виконавчої влади глибоких спеціальних знань щодо принципів функціонування алгоритмів, моделей машинного навчання та логіки обробки даних, що ускладнює здійснення належного контролю за результатами їх використання. У зв'язку з цим виникає феномен так званої «алгоритмічної непрозорості», коли навіть за формального дотримання процедурних вимог сутність управлінського рішення та мотиви його прийняття стають частково або повністю недоступними для розуміння як самим суб'єктом владних повноважень, так і іншими заінтересованими особами, у тому числі закритими для контролю з боку громадянського суспільства.

Це, у свою чергу, ставить під сумнів можливість повноцінної реалізації таких фундаментальних

принципів адміністративного права, як верховенство права, обґрунтованість, відкритість та підзвітність діяльності органів виконавчої влади. Адже у випадку використання штучного інтелекту в управлінській діяльності виникає ситуація, коли формальним носієм управлінського рішення залишається посадова особа, однак фактичне формування його змісту значною мірою зумовлюється непрозорими для цієї особи результатами функціонування інформаційних систем.

За таких умов особливої актуальності набуває необхідність нормативного визначення меж допустимого використання технологій ШІ у діяльності органів виконавчої влади, встановлення вимог до прозорості алгоритмів, а також закріплення обов'язку забезпечення зрозумілості та перевірюваності управлінських рішень. У свою чергу, першим етапом такого процесу має стати визначення напрямів використання технологій ШІ у процесі прийняття управлінських рішень органами виконавчої влади, що обумовлює актуальність теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми використання ШІ у діяльності органів влади останнім часом стали предметом багатьох наукових досліджень. Так, С. Боратов запропонував концепцію «алгоритмічного Левіафана» для опису виникнення ШІ як суверенної сили, що трансформує глобальну динаміку влади. Виходячи за межі вестфальської моделі державоцентричної влади, вчений стверджує, що системи ШІ – сформовані алгоритмами, платформами та предиктивною інфраструктурою – нині опосередковують ди-

пломатію, безпеку та управління таким чином, що ставлять під сумнів традиційні уявлення про суверенітет і легітимність. Застосовуючи міждисциплінарну методологію, яка поєднує теорію міжнародних відносин, політичну філософію та емпіричні кейси, автор досліджує, як ШІ перерозподіляє владу між державами, корпораціями та нелюдськими акторами. Науковець робить висновок, що ШІ формує розподілену, непрозору та транснаціональну форму влади, яка підриває усталені дипломатичні норми та прискорює нову гонку озброєнь у сфері автономних систем безпеки. Вчений наводить аргументи на користь створення постгуманістичної теорії міжнародних відносин – такої, що враховує технополітичні реалії XXI століття та пропонує нові підходи до алгоритмічної дипломатії, глобального нагляду й етичного співуправління [1]. Погоджуючись в цілому з представленою С. Боратовим думкою, хотілося б додати, що на руйнування світової архітектури міжнародної безпеки також впливає фактор оновлення експансії авторитарних режимів, у спробах стримування якої існуючі міжнародні механізми засвідчили свою неспроможність. З огляду на вказане загроза поширення впливу «алгоритмічного Левіафана» посилюється у зв'язку із стійкими тенденціями розширення зони впливу недемократичних режимів. У звіті за 2024 рік «IV-Dem 2024 Democracy Report» авторитетної міжнародної консалтингової компанії Human Level, яка багато років займається моніторингом змін у системах демократії держав світу, визначено, що 71% населення світу – а це 5,7 мільярда людей

– живуть в автократіях (тобто режимах, які не проводять вільних і чесних виборів і не забезпечують належного рівня фундаментальних демократичних компонентів, таких як свобода вираження поглядів і свобода асоціацій). Найбільше людей (44% – 3,5 мільярда) живуть в електоральних автократіях – автократичних режимах, де вибори проводяться, але інші фундаментальні демократичні компоненти відсутні. Лише 29% світового населення – 2,3 мільярда людей – живуть у ліберальних та електоральних демократіях [2]. У 2026 році ситуація була визнана ще менш сприятливою – вперше за 50 років до автократій було віднесено США, і констатовано, що на кінець 2025 року у світі існує 92 автократії, 87 демократій, 74% популяції (6 мільярдів) живе в умовах автократичних режимів, і лише 7% (600 мільйонів) – в умовах ліберальних демократій [3]. На нашу думку, поєднання факторів поширення непрозорих інформаційних технологій, які починають активно використовуватися для прийняття управлінських рішень, з глобальними тенденціями звуження демократії у світі, несе у собі загрозу посилення тенденцій до концентрації влади поза межами демократичного контролю, що може призвести до формування нових форм цифрового авторитаризму. У таких умовах алгоритмічні системи, які використовуються органами публічної влади, здатні не лише підвищувати ефективність управління, але й відтворювати або навіть посилювати недемократичні практики через непрозорість ухвалення рішень, відсутність належної підзвітності та складність зовнішнього контролю.

Дж. Брайт, Ф. Е. Енок, С. Еснаашарі, Дж. Френсіс, Ю. Хашем та Д. Морган у своєму дослідженні з'ясували, що генеративний ШІ має потенціал змінити спосіб надання державних послуг, підвищуючи продуктивність і скорочуючи час, витрачений на бюрократію. Крім того, на відміну від інших видів ШІ, ця технологія швидко стала широко доступною для впровадження «знизу вгору»: по суті, кожен може вирішити використовувати її у своїй повсякденній роботі. На підставі опитування 938 фахівців державної служби у Великій Британії (охоплюючи освіту, охорону здоров'я, соціальну роботу та екстрені служби) вчені виявили, що використання систем генеративного ШІ вже достатньо поширене: 45% респондентів знали про використання генеративного ШІ у своїй сфері діяльності, тоді як 22% активно використовують систему генеративного ШІ. Фахівці державного сектору позитивно оцінили як поточне використання технології, так і її потенціал для підвищення їхньої ефективності та зменшення бюрократичного навантаження в майбутньому. Наприклад, ті, хто працює в Національній службі охорони здоров'я (NHS), вважали, що час, витрачений на бюрократію, може скоротитися з 50% до 30%, якщо генеративний ШІ використовуватиметься належним чином, що еквівалентно одному дню на тиждень (величезний потенційний вплив). Опитування також виявило високий рівень довіри (61%) до результатів генеративного ШІ та низький рівень страху заміни (16%). Хоча респонденти загалом були оптимістичними, серед проблем було відчуття, що Велика Британія втрачає можливості використовувати ШІ

для покращення державних послуг (76%), і лише меншість респондентів (32%) вважала, що існують чіткі вказівки щодо використання генеративного ШІ на їхніх робочих місцях. Іншими словами, очевидно, що генеративний ШІ вже трансформує державний сектор, але його впровадження відбувається неорганізовано та без чітких рекомендацій [4]. Аналіз інформації щодо трансформації діяльності органів виконавчої влади України завдяки технологіям ШІ дещо утруднений з-за обмеженої відкритості емпіричних даних, фрагментарності наявних досліджень та відсутності систематизованої державної звітності щодо впровадження таких технологій. Додатковим ускладнюючим чинником є безпекові обмеження, пов'язані з воєнним станом, що закономірно звужують можливості публічного розкриття інформації про цифрові трансформації у сфері державного управління. Водночас наявні поодинокі ініціативи та публічні кейси свідчать про поступове проникнення інструментів штучного інтелекту у діяльність органів виконавчої влади України, насамперед у сферах електронного урядування, надання адміністративних послуг та обробки звернень громадян. За таких умов виникає ризик формування так званого «тіньового впровадження» генеративного ШІ, коли публічні службовці використовують відповідні інструменти без належного нормативного регулювання, внутрішніх політик чи контролю якості.

Х. Альхосані та С. М. Альхашмі дослідили переваги та обмеження використання ШІ у системі публічної влади. Розглядаючи міждисциплінарні труднощі застосування ШІ в

державному секторі, такі як мовні бар'єри та затримки в обслуговуванні, науковці обґрунтовують необхідність глибокого знання ризиків, перешкод та стимулів використання ШІ для державних послуг. Це дослідження підкреслює потенціал для підвищення продуктивності, спрощення процедур та зменшення зобов'язань шляхом аналізу переваг і недоліків використання ШІ в державному секторі. Автори обґрунтовують доцільність стратегічного підходу до впровадження ШІ в державному секторі, враховуючи організаційні, етичні та суспільні наслідки, визнаючи при цьому можливість трансформаційного впливу ШІ на надання послуг урядом [5]. Повністю погоджуючись з необхідністю вироблення загальнодержавної стратегії впровадження технологій ШІ у сферу публічного управління, зауважимо, що успішність вироблення концептуальних засад впровадження та використання ШІ у діяльності органів виконавчої влади має здійснюватися поетапно, і першим з таких етапів має бути рівень управлінських рішень. Це пояснюється тим, що саме на рівні управлінських рішень визначаються межі допустимого використання ШІ, пріоритети цифрової трансформації та механізми відповідальності за результати його застосування. Без формування чітких управлінських підходів і стандартів подальше нормативне та технологічне впровадження ШІ ризикує залишитися фрагментарним, несистемним і потенційно небезпечним для принципів належного врядування. Вказане обумовлює доцільність подальших наукових пошуків.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення напрямів використання технологій штучного інтелекту у процесі прийняття управлінських рішень органами виконавчої влади.

Виклад основного матеріалу. Аналіз використання технологій ШІ органами виконавчої влади свідчить про те, що у системі публічного управління України існує великий інтерес до впровадження нових цифрових інструментів, здатних суттєво вплинути на їх ефективність. Так, Національне агентство України з питань державної служби спільно з Міністерством цифрової трансформації України вже розробили Поради з відповідального використання штучного інтелекту публічними службовцями та Практичні рекомендації для HR-фахівців публічної служби. Крім того, у 2025 році у Вищій школі публічного управління навчання з тематики використання ШІ пройшли близько 1400 публічних службовців категорій «Б» і «В». Наразі триває робота над окремою програмою підвищення кваліфікації для державних службовців категорії «А» [6]. Новостворений Defense AI Center «A1» при Міністерстві оборони працюватиме як повноцінний хаб для розробки та впровадження штучного інтелекту в обороні. Головна місія центру – перетворити ШІ на реальну перевагу на полі бою, прискорити цикл інновацій: від аналізу даних на фронті до впровадження інструментів управління та автономних систем. Безпосередня діяльність центру охоплюватиме прогнозування бойових дій, розвиток автономних систем, створення нових інструментів управління та розбудову ШІ-інфраструктури.

Центр, що реалізується за підтримки уряду Великої Британії, спиратиметься на агрегацію унікального українського досвіду – глибоку доменну експертизу військових у поєднанні зі стрімким розвитком національної ШІ-індустрії. Обробка інформації базуватиметься на відкритих і легітимних даних сектору оборони з суворим дотриманням безпечових процедур [7]. Дія.AI у смартфоні стає повноцінним персональним агентом, який не просто відповідає на запитання, а самостійно пропонує послуги, зокрема, надання довідки про доходи, одержання витягу про місце проживання дорослого або дитини, сплата штрафів за порушення правил дорожнього руху. Асистент автоматично надішле повідомлення про отриманий штраф у чат та одразу надасть посилання на сплату [8]. За результатами опитування, проведеного Національним банком у листопаді 2025 року, технології ШІ та машинного навчання вже використовуються в діяльності учасників ринку фінансових послуг: із 208 установ, що надали відповідь, 64% повідомили про використання AI / ML-рішень, з яких 23% – про їх активне використання. Ці результати підтверджують, що фінансовий сектор України вже перебуває на етапі практичного впровадження технологій ШІ, що потребує узгоджених орієнтирів відповідального використання [9]. Вказані приклади свідчать про активне використання ШІ державними інституціями України. Разом з тим наявна публічна інформація органів виконавчої влади не дає змоги оцінити методологічні властивості отримання результатів діяльності ШІ та особливості прий-

няття управлінських рішень з використанням технологій ШІ.

Соціальна природа управлінського рішення обумовлює його властивості як правового, управлінського та психологічного феномена. С. Заїка та І. Шафоренко визначають поняття «управлінське рішення» як процес та результат вибору між можливими альтернативами, здійсненими менеджерами в межах своїх посадових повноважень та компетенцій. Цей вибір спрямований на досягнення конкретних цілей підприємства та вирішення проблем, що виникають. Він включає аналіз існуючої ситуації, оцінку можливих варіантів, їх оптимізацію та економічне обґрунтування, і, нарешті, вибір найефективнішого способу досягнення мети [10]. Розуміння управлінського рішення як вибору передбачає на правовому рівні наявність повноважень такий вибір здійснювати (що має знайти закріплення у правових актах, які визначають компетенцію посадової особи органу виконавчої влади). На управлінському рівні вибір між декількома альтернативами постає як управлінська технологія, яка включає застосування формалізованих методів аналізу, прогнозування та оцінювання альтернатив, у тому числі з використанням цифрових інструментів і систем підтримки прийняття рішень. У сучасних умовах така технологія дедалі частіше інтегрує алгоритмічні моделі та інструменти штучного інтелекту, що дозволяє підвищити обґрунтованість рішень, але водночас потребує забезпечення їх прозорості, підконтрольності та відповідності принципам належного врядування. Аналіз психологічного рівня прийняття

рішення дає змогу науковцям у стверджувати, що специфічною особливістю управлінської діяльності з прийняття рішення в контексті його регуляційної функції є дворівнева структура. При цьому виділяють два взаємопов'язаних рівні, які має усвідомлювати управлінець: процесуальний і констатувальний. Кожна дія в контексті процесу прийняття рішення запускає певний процес, який вимагає констатування результату цієї дії. Саме обов'язкова й усвідомлена констатація є невід'ємною умовою ефективної професійної діяльності, а також її психологічного аналізу [11].

Існує науковий підхід, у межах якого увага концентрується не на процесі, а на результаті цього виду управлінської діяльності. Так, Л. Тешева стверджує, що управлінське рішення – це результат вибору суб'єктом управління способу дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання в існуючій чи спроектованій ситуації. Управлінські рішення направлені на розв'язання конкретних управлінських завдань, які характеризуються: невизначеністю, а в деяких випадках і суперечливістю умов; недостатністю інформації про можливі способи їх вирішення та чітких алгоритмів розв'язання; необхідністю вирішення в обмежений час [12]. Додамо, що в умовах воєнного стану кількість рішень, прийнятих в умовах невизначеності, зростає, що обумовлено непередбачуваністю дій держави-агресора щодо дестабілізації життєдіяльності суспільства і держави у всіх регіонах України. Втім, це не означає відсутності наукового підходу до якості таких рішень. Якщо говорити про ефективність управлінського рішення в умовах невизначеності,

то в цьому випадку відзначають його специфічні характеристики, які відображають суть такого рішення: 1) управлінське рішення має ґрунтуватися на пріоритетності безпеки життя і здоров'я людини; 2) процес прийняття управлінського рішення обумовлений короткими часовими рамками; 3) кожне управлінське рішення має відображати ступінь допустимого ризику; 4) приймаючи рішення в умовах невизначеності, управлінець повинен бути готовим локалізувати наслідки реалізації ризику, який здатний трансформуватися в дестабілізуючий фактор; 5) економічна доцільність управлінського рішення визначається не стільки розміром вигоди, скільки розміром можливих втрат [13, с. 59].

У цьому контексті особливого значення набуває використання технологій ШІ як інструменту підтримки прийняття управлінських рішень, здатного функціонувати в умовах невизначеності, обмеженого часу та дефіциту інформації. Інтеграція ШІ у процес прийняття рішень дозволяє здійснювати більш глибокий аналіз великих масивів даних, прогнозувати сценарії розвитку подій та оцінювати ризики, проте водночас актуалізує питання меж делегування дискреції алгоритмічним системам, збереження ролі людини як носія юридичної відповідальності та забезпечення балансу між ефективністю і дотриманням фундаментальних прав людини і громадянина та принципів публічного управління.

Використання ШІ органами виконавчої влади під час прийняття управлінських рішень вимагає уваги до етапів такого процесу. Слід сказати, що думки науковців щодо сутності вказаних етапів мають значні відмін-

ності. Так, виокремлюють такі етапи прийняття рішень, як аналіз ситуації, розробку альтернатив, оцінку альтернатив, вибір найкращої альтернативи та реалізацію рішень [14], як виникнення початкової фази генерування ідей, яка базується на певних інноваційних сигналах, пошук ідей, придатних для використання, обробка пропозицій прийнятних рішень. На наступному етапі ідеї приймаються, пропозиції тестуються та створюється план впровадження. Частиною цього етапу також є рішення щодо вибору обраного інноваційного рішення. На останньому етапі впровадження ідей застосовуються вибрані процедури та перевіряється їхній вплив на інновації [15].

Отже, варіативність підходів до визначення етапів прийняття управлінських рішень свідчить про складність і багатовимірність цього процесу, що, у свою чергу, зумовлює необхідність диференційованого підходу до інтеграції технологій штучного інтелекту на кожному з його етапів. Саме поетапна структура прийняття рішень дозволяє чітко окреслити функціональні можливості ШІ та визначити напрями його доцільного використання у діяльності органів виконавчої влади.

Висновки. Прийняття управлінських рішень є видом управлінської діяльності, який передбачає: 1) аналіз відомостей та даних, які характеризують стан розвитку суспільних відносин у зоні відповідальності органу виконавчої влади; 2) постановку управлінського завдання; 3) окреслення декількох шляхів отримання бажаного результату; 4) моделювання наслідків реалізації кожної з альтернатив; 5) вибір варіанту досягнення постав-

леної цілі, який відповідав би вимогам ефективності (найшвидшого і найповнішого досягнення поставленої цілі за мінімального витрачання ресурсів); 6) правове закріплення обраного варіанту рішення.

Напрями використання технологій ШІ у діяльності органів виконавчої влади доцільно розглядати відповідно до етапів прийняття управлінських рішень. На першому етапі ШІ може використовуватися для аналізу управлінської ситуації – шляхом застосування інструментів обробки великих даних (*Big Data*) для виявлення чинників, які негативно впливають на досягнення поставлених перед органом виконавчої влади завдань. Проте результати такого аналізу мають оцінюватися та інтерпретуватися посадовою особою органу виконавчої влади. На другому етапі використання ШІ уявляється небезпечним з огляду на непрозорість цифрових алгоритмів стосовно їх можливого впливу на функціонування людського суспільства. На третьому етапі використання технологій ШІ має відбуватися після формулювання шляхів досягнення бажаного результату людиною, для того, щоб доповнити обрані стратегії, а не замінити їх шаблонним алгоритмом, який базується виключно на попередньому досвіді. Це дозволить зберегти креативність управлінської діяльності та попередити стагнацію управлінського мистецтва. На четвертому етапі використання технологій ШІ цілком доцільно, але потребує розуміння працівником органу виконавчої влади алгоритмів та методології, за якими здійснюється моделювання. П'ятий та шостий, найбільш відповідальні етапи прийняття

управлінського рішення, мають здійснюватися людиною, використання ШІ можливо для перевірки обсягів витрачених ресурсів та технічної роботи з правовими документами (оформлення, відповідність правилам ділового мовлення тощо).

Список використаних джерел

1. Boratov S. The Algorithmic Leviathan: How AI Is Rewriting the Rules of International Power. SSRN. 2025. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5397082 (дата звернення: 25.04.2026).
2. IV-Dem 2024 Democracy Report. URL: <https://www.wearehumanlevel.com/content-hub/v-dem-2024-democracy-report> (дата звернення: 25.04.2026).
3. Democracy Report 2026 Unraveling The Democratic Era? URL: https://www.v-dem.net/documents/75/V-Dem_Institute_Democracy_Report_2026_lowres.pdf (дата звернення: 25.04.2026).
4. Bright J., Enock F. E., Esnaashari S., Francis J., Hashem Y., Morgan D. Generative AI is already widespread in the public sector. 2024. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2401.01291>
5. Alhosani K., Alhashmi S. M. Opportunities, challenges, and benefits of AI innovation in government services: a review. *Springer*. 2025. <https://link.springer.com/article/10.1007/s44163-024-00111-w> (дата звернення: 25.04.2026).
6. Використання ШІ в публічному управлінні: від технологічного тренду до практичних рішень. URL: <https://nads.gov.ua/news/vykorystannia-shi-v-publichnomu-upravlinni-vid-tekhnologichnoho-trendu-do-praktychnykh-rishen> (дата звернення: 25.04.2026).
7. Інновації під час війни: чим займатиметься Defense AI Center «A1». URL: <https://mod.gov.ua/news/innovacziyi-pid-chas-vijni-chim-zajmatimetsya-defense-ai-center-a1> (дата звернення: 25.04.2026).
8. Дія.АІ у вашому смартфоні: сплата штрафів ПДР, витяг про місце проживання в один клік у чаті з ШІ-агентом. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/shtuchnyy-intelekt/diaai-u-vashomu-smartfoni-splata-shtrafiv-pdr-vytiah-pro-mistse-prozyvannia-v-odyn-klik-u-chati-z-shi-ahentom> (дата звернення: 25.04.2026).
9. Використання штучного інтелекту учасниками ринку фінансових послуг України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/artificial-intelligence> (дата звернення: 25.04.2026).
10. Zaika S., Shaforenko I The Essence and Classification of Management Decisions: Theoretical and Methodological Aspect. *Three Seas Economic Journal*. 2024. 5(1):62-68. DOI: 10.30525/2661-5150/2024-5-9
11. Горбань Г.О. Прийняття управлінських рішень у соціальних системах: соціально-психологічний аспект : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2012. 354 с
12. Тешева Л. В. Управлінські рішення в адміністративному менеджменті. *Science and practice, actual problems, innovations: The XXVIII International Scientific and Practical Conference* (Milan, Italy, July 19-22, 2022). С.116-117.
13. Заремба О., Шинаровський О. Роль управлінського рішення в умовах невизначеності. Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні : Мат. IX Всеукраїн. наук.-практ. конф. (23–25 листоп. 2023 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Укр. акад. друкарства, 2023. С.58-60.
14. Maharani A.F., Fawaz D. M., Kusumasari I. R., Nugroho R.H. Stages of Decision Making. *JUSKOP - Jurnal Studi Komunikasi dan Politik*. 2024. Vol 1. No 1. DOI: <https://doi.org/10.3342/juskop.v1i1.356>

15. Kerul'ová L. Innovation management in enterprise processes. Trends and Innovative Approaches in Business Processes: The 16th International Scientific Conference. URL: https://www.sjf.tuke.sk/umpadi/taipvpp/2013/journal/53_Lydia_Kerulova_INOVACNY.pdf (дата звернення: 25.04.2026).

References

1. Boratov, S. (2025). The Algorithmic Leviathan: How AI Is Rewriting the Rules of International Power. SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5397082
2. V-Dem Institute. (2024). V-Dem 2024 Democracy Report. <https://www.wearehumanlevel.com/content-hub/v-dem-2024-democracy-report>
3. V-Dem Institute. (2026). Democracy Report 2026: Unraveling the Democratic Era? https://www.v-dem.net/documents/75/V-Dem_Institute_Democracy_Report_2026_lowres.pdf.
4. Bright, J., Enock, F. E., Esnaashari, S., Francis, J., Hashem, Y., & Morgan, D. (2024). Generative AI is already widespread in the public sector. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2401.01291>
5. Alhosani, K., & Alhashmi, S. M. (2025). Opportunities, challenges, and benefits of AI innovation in government services: A review. Springer. <https://link.springer.com/article/10.1007/s44163-024-00111-w>
6. Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby. (2024). Vykorystannia ShI v publichnomu upravlinni: vid tekhnolohichnoho trendu do praktychnykh rishen [Use of AI in public administration: from technological trend to practical solutions]. <https://nads.gov.ua/news/vykorystannia-shi-v-publichnomu-upravlinni-vid-tekhnolohichnoho-trendu-do-praktychnykh-rishen>
7. Ministerstvo oborony Ukrainy. (2024). Innovatsii pid chas viiny: chym zaimatymetsia Defense AI Center "A1" [Innovations during war: what the Defense AI Center "A1" will do]. <https://mod.gov.ua/news/innovacziyi-pid-chas-vijni-chim-zajmatimetsiya-defense-ai-center-a1>
8. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2024). Diia.AI u vashomu smartfoni: splata shtrafiv PDR, vytiah pro mistse prozhyvannia v odyin klik u chati z ShI-ahentom [Diia.AI in your smartphone: payment of traffic fines, residence extract in one click via AI chat]. <https://thedigital.gov.ua/news/shtuchnyy-intelekt/diaai-u-vashomu-smartfoni-splata-shtrafiv-pdr-vytiah-pro-mistse-prozhyvannia-v-odyn-klik-u-chati-z-shi-ahentom>
9. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu uchasnykamy rynku finansovykh posluh Ukrainy [Use of artificial intelligence by participants of the financial services market of Ukraine]. <https://bank.gov.ua/ua/supervision/artificial-intelligence>
10. Zaika, S., & Shaforenko, I. (2024). The essence and classification of management decisions: Theoretical and methodological aspect. Three Seas Economic Journal, 5(1), 62–68. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2024-5-9>
11. Horban, H. O. (2012). Pryiniattia upravlinskykh rishen u sotsialnykh systemakh: sotsialno-psykholohichnyi aspekt. Zaporizhzhia: KPU.
12. Tiesheva, L. V. (2022). Upravlinski rishennia v administratyvnomu menedzhmenti. In Science and practice, actual problems, innovations: The XXVIII International Scientific and Practical Conference (pp. 116–117). Milan.
13. Zaremba, O., & Shynarovskiy, O. (2023). Rol upravlinskoho rishennia v umovakh nevyznachenosti. In Formuvannia stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku pidpryiemnytskykh struktur v Ukraini (pp. 58–60). Lviv.
14. Maharani, A. F., Fawaz, D. M., Kusumasari, I. R., & Nugroho, R. H. (2024). Stages of decision making. JUSKOP – Jurnal Studi Komunikasi dan Politik, 1(1). <https://doi.org/10.3342/juskop.v1i1.356>

15. Kerul'ová, L. (2013). Innovation management in enterprise processes. In Trends and Innovative Approaches in Business Processes: The 16th International Scientific Conference. https://www.sjf.tuke.sk/umpadi/taipvpp/2013/journal/53_Lydia_Kerulova_INOVACNY.pdf

Shopina I. M., Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative Law Disciplines Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: irynashopina@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>

Kovaliv M. V., PhD in Law, Professor, Associate Professor of the Department of Administrative Law Disciplines Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: mkovaliv@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9730-8401>

Directions for the Use of Artificial Intelligence Technologies in the Process of Managerial Decision-Making by Executive Authorities

The purpose of the study is to determine the directions for the use of artificial intelligence technologies in the process of managerial decision-making by executive authorities. The paper examines the peculiarities of modern scientific approaches to the use of artificial intelligence technologies (hereinafter – AI) in the system of public administration. The trends in the application of AI by executive authorities of Ukraine are outlined.

It has been established that managerial decision-making is a type of managerial activity that involves: 1) the analysis of information and data characterizing the state of development of social relations within the area of responsibility of an executive authority; 2) the formulation of a managerial task; 3) the identification of several ways to achieve the desired result; 4) the modeling of the consequences of implementing each alternative; 5) the selection of an option for achieving the set goal that meets the requirements of efficiency (the fastest and most complete achievement of the goal with minimal use of resources); 6) the legal formalization of the chosen decision option.

It is argued that the directions for the use of AI technologies in the activities of executive authorities should be considered in accordance with the stages of managerial decision-making. At the first stage, AI can be used to analyze the managerial situation by applying Big Data processing tools to identify factors that negatively affect the achievement of the tasks assigned to the executive authority. However, the results of such analysis must be evaluated and interpreted by an official of the executive authority. At the second stage, the use of AI appears to be dangerous due to the opacity of digital algorithms with regard to their potential impact on the functioning of human society. At the third stage, the use of AI technologies should occur after a human has formulated the ways of achieving the desired result, in order to complement the selected strategies rather than replace them with a template algorithm based solely on prior experience. At the fourth stage, the use of AI technologies is entirely appropriate, but it requires that an employee of the executive authority understand the algorithms and methodology according to which the model-

ing is carried out. The fifth and sixth stages, which are the most critical in managerial decision-making, must be carried out by a human; AI may be used for rechecking the volume of resources expended and for technical work with legal documents (formatting, compliance with official language standards, etc.).

Keywords: *artificial intelligence, executive authorities, managerial decisions, concept of management decision, public administration, public governance, information technologies, digitalization, digital transformation, information legal relations, information security.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Шопіна І. М., Ковалів М. В. Напрями використання технологій штучного інтелекту у процесі прийняття управлінських рішень органами виконавчої влади. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 180-192. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.16>.

Citation APA: Shopina, I. M. & Kovaliv, M. V. (2026). Napriamy vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu u protsesi pryiniattia upravlinskykh rishen orhanamy vykonavchoi vlady [Directions for the use of artificial intelligence technologies in the process of managerial decision-making by executive authorities]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 180-192. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.16>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 29.04.2026

Прийнята до друку: 22.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 29 April 2026

Accepted for publication: 22 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.17
УДК 351.86:35.083.1

Яковенко Ю. В.,
співробітник Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: yu.v.yakovenko@nlu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5083-3905>

ДО ПИТАННЯ МЕРИТОКРАТІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТУ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

У статті досліджено меритократію як ключовий принцип реформування сектору безпеки і оборони України в умовах євроатлантичної інтеграції та трансформації національної системи безпеки. Актуальність роботи зумовлена необхідністю підвищення ефективності діяльності Служби безпеки України в умовах гібридних загроз, воєнного стану та зростання вимог до професійної підготовки кадрового складу.

Метою дослідження є комплексний аналіз ролі меритократичної моделі у формуванні сучасної кадрової політики та освітньої системи підготовки фахівців сектору безпеки і оборони, зокрема в контексті діяльності СБУ. Розглянуто теоретичні засади меритократії як соціального та управлінського принципу, що передбачає добір і просування кадрів виключно на основі професійної компетентності, результативності та особистих досягнень.

У роботі проаналізовано особливості імплементації меритократичних підходів у відомчу освіту, включаючи багаторівневу систему відбору здобувачів, компетентнісну модель навчання, модульно-рейтингову систему оцінювання, а також практико-орієнтовані методи підготовки кадрів. Окрему увагу приділено ролі науково-педагогічного складу та необхідності залучення фахівців із практичним досвідом для забезпечення ефективності освітнього процесу.

Важливим результатом дослідження є обґрунтування взаємозв'язку між меритократією та гендерною політикою у секторі безпеки і оборони. Доведено, що інтеграція гендерної перспективи, відповідно до стандартів НАТО та Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», не суперечить меритократичному підходу, а виступає його інституційним підсиленням через забезпечення рівного доступу до професійної реалізації та усунення дискримінаційних бар'єрів.

У висновках підкреслено, що ефективна реалізація меритократичної моделі у відомчій освіті та кадровій політиці є необхідною умовою модернізації сектору безпеки і оборони України, формування професійного корпусу фахівців та забезпечення відповідності європейським і євроатлантичним стандартам. Запропонований підхід сприяє підвищенню інституційної

ефективності, прозорості кадрових процесів та зміцненню національної безпеки.

Ключові слова: меритократія, сектор безпеки і оборони, стандарти НАТО, компетентнісний підхід, кадрове забезпечення, відомча освіта, гендерна політика, адміністративно-правове регулювання, професіоналізація, Служба безпеки України.

Постановка проблеми. Сучасний стан національної безпеки України характеризується стійким курсом на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного Альянсу (далі – НАТО), що закріплено на конституційному рівні нашої держави. Цей процес вимагає не просто формальної адаптації законодавства, а глибокої трансформації «культури безпеки». Одним із елементів формування принципово нової культури в секторі безпеки та оборони України є меритократія. Адже як вдало зазначає дослідниця О. Охотникова «меритократія є одним з важливих елементів формування професійного корпусу управлінської еліти, що передбачає просування кадрів кар’єрними сходами відповідно до їх професійних досягнень та результатів. Втім, зазначений принцип часто нівелюють та підміняють механістичними підходи до формування та розвитку кадрового потенціалу системи публічного управління» [1, с. 20]. Тобто, впровадження меритократії в діяльності Служби безпеки України (далі – СБУ) є невід’ємною складовою стратегії розвитку інституцій сектору безпеки та оборони України, де професіоналізм стає ядром нової корпоративної культури спецслужби. У зазначеному аспекті, меритократія – система управління, за якої посади обіймають найбільш здібні люди незалежно від статі чи походження – стає ключовою умовою професійної ефектив-

ності. Перехід від пострадянських моделей до стандартів НАТО передбачає відмову від політичної доцільності на користь професіоналізму та компетентності.

Актуальність даного дослідження обумовлюється сучасними умовами воєнного стану та необхідністю підвищення ефективності діяльності СБУ в умовах гібридних загроз, інформаційного протиборства та постійної трансформації безпекового середовища. За таких обставин особливого значення набуває формування якісно нового кадрового потенціалу спецслужби, здатного оперативно реагувати на виклики національній безпеці, приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати належний рівень захисту державного суверенітету. Саме тому впровадження меритократичних принципів у систему кадрового забезпечення СБУ слід розглядати не лише як елемент адміністративної реформи, а і як стратегічний напрям модернізації сектору безпеки та оборони України відповідно до євроатлантичних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика меритократії для українського законодавства та практики його застосування набула актуальності лише з початком повномасштабного вторгнення, де вагомим для кадрів стали професіоналізм, майстерність, доброчесність та власний внесок у розбудову державності та безпекового середовища.

Вказані питання знайшли своє відображення у працях: Є. Білокур, І. Задоя, М. Чеховської, С. Опанасенко, О. Охотникової, І. Радіонової, М. Стрілецького, А. Яфонкіна та інші. У наукових дослідженнях переважає загальнотеоретичний підхід до проблем державного управління, кадрової політики та трансформації публічної служби, тоді як адміністративно-правові механізми впровадження меритократичної моделі в умовах воєнного стану та євроатлантичної інтеграції залишаються малодослідженими та фактично перебувають на стадії становлення сучасної наукової доктрини.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне наукове дослідження меритократії як елементу реформування сектору безпеки та оборони України в контексті удосконалення діяльності Служби безпеки України.

Виклад основного матеріалу. В умовах трансформації системи державної безпеки та зростання вимог до професійної підготовки фахівців сектору безпеки особливої актуальності набуває питання формування ефективних механізмів відбору та навчання персоналу. Одним із ключових теоретико-методологічних підходів, що визначає сучасні стандарти організації кадрової політики, є принцип меритократії. Його застосування у сфері освіти дозволяє забезпечити добір та розвиток кадрів на основі об'єктивно вимірюваних здібностей, компетентностей і результатів діяльності.

У науковій літературі вказується, що «меритократія постає одним із засадничих соціальних принципів організації справедливого демократичного суспільства» [2,

с. 66; 3, с. 2]. Саме в межах демократичного суспільства соціальні та професійні позиції мають займатися на основі здібностей, компетентності та досягнень. Особливого значення цей підхід набуває у сфері освіти та професійної підготовки державних службовців і силових структур, зокрема під час відбору та навчання кадрів для СБУ, де критично важливими є інтелектуальні, аналітичні та морально-етичні якості кандидатів, тобто послідовне впровадження компетентнісного підходу у відомчу освіту. У сучасних умовах така модернізація навчального процесу є об'єктивною необхідністю, адже професійна ефективність новітнього офіцера спецслужби безпосередньо визначається його здатністю оперативно опрацьовувати величезні масиви інформації в умовах жорсткого дефіциту часу. З огляду на це, первинний меритократичний відбір та подальша підготовка кадрів мають концептуально базуватися на комплексному оцінюванні та розвитку «інформаційної грамотності». Цей підхід виходить за межі базових навичок і включає здатність до активного пошуку, критичного аналізу та багаторівневого проектування складних оперативно-тактичних об'єктів.

Практична імплементація вказаного підходу знаходить своє відображення у закладах освіти Служби безпеки України, де парадигма підготовки курсантів та науково-педагогічного складу чітко орієнтована на оволодіння цілісною системою спеціалізовано-професійних компетентностей. Ця система охоплює найвищий рівень фахових завдань: від системної протидії розвідувально-підбивній діяльності до

комплексного захисту суверенітету держави.

Імплементация меритократичного підходу в освітній процес реалізується насамперед через багаторівневу систему відбору здобувачів освіти, яка передбачає оцінювання не лише академічних результатів, але й рівня когнітивних здібностей, стресостійкості, аналітичного мислення та мотиваційної готовності до служби. Важливим елементом виступає стандартизована система вступних випробувань і професійно-психологічного відбору, що забезпечує мінімізацію суб'єктивного чинника та підвищення об'єктивності прийняття рішень. Подальша реалізація принципів меритократії простежується у процесі організації освітнього процесу, який базується на компетентнісній моделі навчання та практико-орієнтованому підході. Навчальні програми структуровані таким чином, щоб забезпечити поступове ускладнення завдань і постійне оцінювання індивідуального прогресу здобувачів через модульно-рейтингову систему контролю знань, що дозволяє здійснювати об'єктивне вимірювання рівня сформованих компетентностей.

Окремим елементом імплементації є система практичної підготовки, яка передбачає моделювання реальних оперативних ситуацій, кейс-метод, тренінгові сценарії та симуляційні завдання. Саме в цих умовах відбувається перевірка здатності курсантів застосовувати теоретичні знання в умовах невизначеності та дефіциту часу, що є ключовим критерієм меритократичного відбору за результативності.

Крім того, важливою складовою є система безперервного профе-

сійного розвитку науково-педагогічного складу, яка передбачає регулярне підвищення кваліфікації, наукову діяльність та інтеграцію сучасних освітніх і безпекових стандартів. Таким чином забезпечується відбір і підтримка викладачів за принципом професійної спроможності та наукової результативності, що додатково зміцнює меритократичну основу освітньої системи.

У сукупності зазначені механізми формують цілісну модель імплементації меритократії в освітньому середовищі СБУ, де ключовим критерієм відбору, навчання та професійного розвитку виступає вимірювана компетентність, а не формальні чи позасистемні фактори.

Проте, успішне формування таких високоспеціалізованих навичок вимагає відповідної якості кадрового забезпечення самого освітнього середовища. У цьому контексті меритократія в освіті набуває особливого значення, адже вона диктує необхідність комплектування викладацьких посад безпосередніми практиками. Залучення фахівців, які поєднують передовий бойовий та оперативний досвід із вираженою схильністю до педагогічної діяльності, виступає гарантом нерозривного зв'язку академічної теорії з реальними, динамічними потребами сектору безпеки.

Отже, можна зробити висновок, що ефективна реалізація меритократичної моделі у відомчій освіті є природною протипагою дискримінації та основою сучасних стандартів НАТО та ЄС. Сформована в освітньому середовищі СБУ меритократична модель добору та підготовки кадрів не є ізольованим явищем, а відповідає ширшим тенденціям трансформації сектору безпеки відповідно до

європейських та євроатлантичних стандартів. У сучасній безпековій архітектурі принцип пріоритету професійної компетентності, об'єктивності оцінювання та рівного доступу до кар'єрного розвитку розглядається як базова умова інституційної ефективності та недискримінаційності.

Гендерна політика у секторі безпеки і оборони є складовою частиною сучасної трансформації інституцій безпеки, спрямованої на забезпечення рівного доступу до професійної реалізації, недискримінації та максимально ефективного використання людського потенціалу. У контексті євроатлантичної інтеграції України її концептуальною основою виступають стандарти НАТО, а також положення Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», які закріплюють необхідність врахування гендерної перспективи у процесах планування, управління та реформування сектору безпеки [4; 5, с. 50].

Практичне значення гендерної політики полягає не у формальному забезпеченні паритету, а у створенні умов, за яких професійний відбір, кар'єрне зростання та оцінювання службової діяльності здійснюються виключно на основі компетентності, професійних досягнень, рівня підготовки та здатності виконувати функціональні обов'язки. Таким чином, гендерний фактор не виступає критерієм переваги або обмеження, а виводиться за межі оцінювання професійної придатності [6, с. 140].

У цьому аспекті гендерна політика безпосередньо корелює з принципами меритократії, оскільки обидва підходи базуються на ідеї об'єктивного, рівного та прозорого відбору кадрів. Меритократична мо-

дель передбачає, що ключовим критерієм доступу до посад у секторі безпеки є вимірювана професійна компетентність, тоді як гендерна політика забезпечує усунення соціальних та культурних бар'єрів, які можуть деформувати цей принцип. Відтак, гендерна рівність у поєднанні з меритократією формує збалансовану систему кадрового забезпечення, у якій розширюється конкуренція за рахунок ширшого залучення людських ресурсів без зниження вимог до професійного рівня.

Таким чином, інтеграція гендерної перспективи у секторі безпеки і оборони не суперечить меритократичному підходу, а навпаки – посилює його інституційну ефективність, забезпечуючи більш повне використання кадрового потенціалу держави та підвищення якості управлінських і оперативних рішень.

Висновки. Важливою передумовою функціонування системи на основі принципу меритократії – запровадження прозорих критеріїв оцінювання професійної діяльності та суворе дотримання конкурсних механізмів під час призначення на посади, що мінімізує вплив неформальних переваг. Таким чином, поєднання меритократії з антидискримінаційними засадами дозволяє створити таку систему професійного розвитку, де посади займають виключно компетентні фахівці, що є стратегічно необхідним для ефективного виконання завдань за призначенням в умовах сучасних викликів. Це передбачає створення ефективного механізму постійного моніторингу освітнього та службового середовища, зокрема шляхом регулярного оцінювання умов підготовки й проходження служби на предмет дотримання

принципів безбар'єрності та недискримінації. Лише за умови комплексної інтеграції меритократичних принципів у сучасну корпоративну культуру спецслужби можлива ре-

льна трансформація кадрового потенціалу, здатного гарантувати національну безпеку за найвищими стандартами євроатлантичної спільноти.

Список використаних джерел

1. Охотникова О. В. Меритократія як механізм формування управлінської еліти: теоретико-методологічні засади : дис. ... канд. наук з управл.: 25.00.01. Київ, 2019. 208 с.
2. Радіонова І. О. Ревізія меритократії: у пошуках відповіді на зростання популізму. *Сучасне суспільство*. Вип. 2 (25), 2022. С. 65–73.
3. Bauman, Z. (2013). *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* – Cambridge: Polity Press. DOI: https://doi.org/10.1111/1478-9302.12067_2
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV : (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 19.04.2026).
5. Чеховська М. М. Конституційні та правові засади реалізації рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у забезпеченні національної безпеки України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. Т. 3, № 65. С. 49–54. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-3-8>
6. Puzyrov M., Kurkina O. Formation of a system of for career growth based on adherence to anti-discrimination approaches in the process of training specialists for security and Defence forces of Ukraine. *The scientific journal of the National Academy of National Guard "Honor and Law"*. 2025. Vol. 93, no. 2. P. 137–143. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/2/93/339401>

References

1. Okhotnykova O. V. Merytokratiia yak mekhanizm formuvannia upravlinskoi elity: teoretyko-metodolohichni zasady : dys. ... kand. nauk z upravl.: 25.00.01. Kyiv, 2019. 208 s.
2. Radionova I. O. Reviziia merytokratii: u poshukakh vidpovidy na zrostannia populizmu. *Suchasne suspilstvo*. Vyp. 2 (25), 2022. S. 65-73.
3. Bauman, Z. 2013. *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* – Cambridge: Polity Press.
4. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv : Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 № 2866-IV : stanom na 19 hrud. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
5. Chekhovska M. Konstytutsiini ta pravovi zasady realizatsii rivnykh prav i mozhlyvostei zhinok ta cholovikiv u zabezpechenni natsionalnoi bezpeky ukrainy. *Pravo*, 2019. 2019. Т. 3, № 65. С. 49–54. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2019/10.pdf
6. Puzyrov M., Kurkina O. Formation of a system of for career growth based on adherence to anti-discrimination approaches in the process of training specialists for security and Defence forces of Ukraine. *The scientific journal of the National Academy of National Guard "Honor and Law"*. 2025. Vol. 93, no. 2. P. 137–143. URL: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/2/93/339401>

Yakovenko Y. V., University Staff Member of the Yaroslav the Wise National Law University

e-mail: yu.v.yakovenko@nlu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5083-3905>

On Meritocracy as an Element of Reforming the Security and Defence Sector

The article examines meritocracy as a key principle in reforming the security and defence sector of Ukraine in the context of Euro-Atlantic integration and the transformation of the national security system. The relevance of the study is обусловлена the need to enhance the effectiveness of the activities of the Security Service of Ukraine under conditions of hybrid threats, martial law, and increasing requirements for the professional training of personnel.

The purpose of the research is to conduct a comprehensive analysis of the role of the meritocratic model in shaping modern personnel policy and the educational system for training specialists in the security and defence sector, particularly within the context of the activities of the Security Service of Ukraine. The study considers the theoretical foundations of meritocracy as a social and managerial principle based on the recruitment and promotion of personnel exclusively according to professional competence, performance, and individual achievements.

The paper analyses the specific features of implementing meritocratic approaches within departmental education, including a multi-level system for selecting applicants, a competency-based learning model, a modular rating assessment system, as well as practice-oriented methods of personnel training. Particular attention is devoted to the role of academic and teaching staff and to the necessity of involving specialists with practical experience in order to ensure the effectiveness of the educational process.

An important outcome of the research is the substantiation of the interrelationship between meritocracy and gender policy in the security and defence sector. It is demonstrated that the integration of a gender perspective, in accordance with NATO standards and United Nations Security Council Resolution 1325 “Women, Peace and Security,” does not contradict the meritocratic approach but rather serves as its institutional reinforcement through ensuring equal access to professional development and eliminating discriminatory barriers.

The conclusions emphasise that the effective implementation of the meritocratic model in departmental education and personnel policy constitutes a necessary condition for the modernisation of the security and defence sector of Ukraine, the formation of a professional corps of specialists, and ensuring compliance with European and Euro-Atlantic standards. The proposed approach contributes to enhancing institutional effectiveness, transparency in personnel processes, and strengthening national security.

Keywords: *meritocracy, security and defence sector, NATO standards, competency-based approach, personnel support, departmental education, gender policy, administrative and legal regulation, professionalisation, Security Service of Ukraine.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Яковенко Ю. В. До питання меритократії як елементу реформування сектору безпеки та оборони. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 193-200. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.17>.

Citation APA: Yakovenko, Y. V. (2026). Do pytannia merytokratii yak elementu reformuvannia sektoru bezpeky ta oborony [On meritocracy as an element of reforming the security and defence sector]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 193-200. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.17>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтвердила оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 25.04.2026

Прийнята до друку: 19.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 25 April 2026

Accepted for publication: 19 May 2026

Published: 31 May 2026

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.18
УДК 343.352

Горох О. П.,
доктор юридичних наук, доцент, адвокат,
доцент кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9050-4581>

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА АКТИВНИЙ КОРУПЦІЙНИЙ ПІДКУП У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

У статті на підставі аналізу законодавства, положень доктрини та судової практики висвітлено проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп у зв'язку з дійовим каяттям (ч. 5 ст. 354 КК України).

З'ясовано, що встановлення вітчизняним законодавцем можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп у зв'язку з її дійовим каяттям відповідає міжнародній практиці протидії корупції. Досліджено умову та складові підстави звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 354 КК. Акцентовано увагу на неприйнятності формального підходу судів при встановленні складу аналізованого виду звільнення від кримінальної відповідальності.

Доведено, що суди мають ретельно досліджувати чи дійсно особа без примусу добровільно звернулася з повідомленням про те, що сталося, до відповідного органу. Проаналізовані ситуації, за яких добровільність такого повідомлення особи виключається. Наголошено на важливості дослідження судами питання про час добровільного повідомлення особи про активний корупційний підкуп. Наведено прикладні ситуації, коли обізнаність відповідних органів про активний корупційний підкуп з інших джерел унеможливує застосування ч. 5 ст. 354 КК. Проаналізовано, які дії особи засвідчують її добровільне, активне та ініціативне сприяння розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду.

В аспекті аналізованої проблеми наведені ознаки, що можуть свідчити про провокацію підкупу. Обґрунтовано, що у разі вчинення заявником під контролем службових осіб провокації підкупу, констатація добровільності його

звернення до відповідних органів та активне ним сприяння розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду, виключається.

Запропоновано шляхи вирішення виявлених правозастосовних проблем застосування звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп у зв'язку з дійовим каяттям.

Ключові слова: активний корупційний підкуп; звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від кримінальної відповідальності за хабар; звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп у зв'язку з дійовим каяттям; провокація підкупу.

Постановка проблеми. Корупційний підкуп (пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди певним особам) є корупційним правопорушенням, якому держава рішуче протидіє передусім кримінально-правовими засобами. Як відомо, законом № 1698-VII від 14 жовтня 2014 р. [1] (що набрав чинності 25 січня 2015 р.) до Кримінального кодексу України (далі – КК) внесені зміни, що, зокрема, унеможливають застосування абсолютної більшості загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45-48 КК) до осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення. В силу положень статей 471-472 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) застосування звільнення від кримінальної відповідальності не передбачено також і на підставі угоди про примирення або про визнання вини.

Сьогодні до осіб, які вчинили корупційний підкуп (частини 1, 2 статей 354, 368³, 368⁴, стаття 369, частина 1 статті 369² КК) може бути застосовано лише один загальний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (статті 49, 106 КК) та один спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 354 КК). Аналіз судової практики засвідчує, що зазначені види звіль-

нення від кримінальної відповідальності активно застосовуються судами. При цьому суди стикаються більше з проблемами застосування саме спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за корупційний підкуп. Видається, що певною мірою це пов'язано зокрема із недостатньою науковою увагою до аналізованого виду звільнення від кримінальної відповідальності у вітчизняній теорії кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за корупційний підкуп досліджено у комплексних працях таких українських вчених, як П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, О. Г. Білоконь, О. Ю. Бусол, В. М. Киричко, О. В. Коротюк, Н. О. Кочерова, Д. І. Крупко, М. І. Мельник, Д. Т. Михайленко, А. В. Савченко, О. Я. Светлов, Є. Л. Стрельцов, Д. А. Третьяков, М. І. Хавронюк, Ю. О. Чернега. Попри наукову цінність досліджень зазначених вчених водночас правозастосовні проблеми звільнення від кримінальної відповідальності, що встановлений законодавцем у ч. 5 ст. 354 КК, на нашу думку, в них досліджено не достатньо. У зв'язку з цим потребує подальшого наукового дослідження правозастосовні проблеми умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп.

Постановка завдання. Мета наукової статті полягає у виявленні правозастосовних проблем звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп у зв'язку з дійовим каяттям та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному праві України підкуп визначають як активну дію, що полягає у «схиленні іншої особи до вчинення передбаченого КК України кримінального правопорушення чи схилянні її до поведінки, яка таким правопорушенням не визнається, шляхом пропозиції чи надання матеріальних та інших майнових вигод або позбавлення матеріальних витрат, або пропозиції, обіцянки чи наданні неправомірної вигоди з метою схилити іншу особу до протиправного використання наданих їй повноважень чи пов'язаних з ними можливостей або прийнятті пропозиції, обіцянки чи одержанні неправомірної вигоди, її проханні або вимаганні особою за протиправне використання своїх повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [2, с. 15]. Вчені зауважують, що активний та пасивний підкуп становлять одну двосторонню угоду купівлі-продажу спеціальних можливостей спеціального суб'єкта, у якій обидві сторони діють кримінально протиправно [3, с. 197].

Активний підкуп при вчиненні корупційних правопорушень охоплює три форми поведінки: пропозицію, обіцянку чи надання неправомірної вигоди певним особам. При цьому залежно від того, щодо якої особи суб'єкт правопорушення здійснює активний корупційний підкуп, законодавець диференціював і кримінальну відповідальність у різних статтях КК (частини 1, 2 ста-

тей 354, 368³, 368⁴, стаття 369, частина 1 статті 369² КК відповідно).

Разом із встановленням у кримінальному законодавстві заборонних норм за активний корупційний підкуп законодавець передбачив у ч. 5 ст. 354 КК заохочувальну норму за такі протиправні дії. Доречно зазначити, що встановлення у вітчизняному КК заохочувальної норми за активний корупційний підкуп загалом відповідає міжнародним стандартам протидії корупції. Зокрема, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) передбачає право Кожної Сторони вживати заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного й належного захисту тих, хто повідомляє про кримінальні злочини, визначені у статтях 2-14 цієї Конвенції, або в інший спосіб співробітничав із органами слідства та переслідування (п. «а» ст. 22) [4]. Так само Конвенція ООН проти корупції передбачає, що кожна Держава-учасниця розглядає питання про те, щоб передбачити можливість, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, надання імунітету від кримінального переслідування особі, яка суттєвим чином співпрацює в розслідуванні або кримінальному переслідуванні у зв'язку з будь-яким злочином, визначеним цією Конвенцією (ч. 3 ст. 37) [5]. Своєю чергою Антикорупційна директива ЄС (P10_TA(2026)0094) також орієнтує Держави-члени на пом'якшення відповідальності правопорушникам, які надають компетентним органам інформацію, яку вони інакше не змогли б отримати, допомагаючи їм ідентифікувати або притягнути до відповідальності інших правопорушників, та правопорушникам, які надають

компетентним органам інформацію, яку вони інакше не змогли б отримати, допомагаючи їм знайти докази (пункти «а», «б» ст. 16) [6]. Дослідження вчених також доводять, що заохочувальні норми за активний корупційний підкуп передбачені в законодавстві багатьох зарубіжних держав [7, с. 138-147].

У кримінальному праві України звільнення від кримінальної відповідальності визначають як відмову держави від застосування щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінального провадження, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК, у порядку, установленому КПК [8, с. 58; 9]. Як відомо, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності лише за наявності визначених у КК умов і підстав. Умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею певного кримінального правопорушення, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинене воно одноосібно чи у співучасті. Підставою може бути або певна поведінка особи після вчинення кримінального правопорушення, яку держава заохочує, або настання певної події (п. 1 постанови ПВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12) [9].

За змістом ч. 5 ст. 354 КК умовою звільнення від кримінальної відповідальності за аналізовані дії є вчинення особою лише кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 368³, 368⁴, 369, 369² КК, що виражаються у пропозиції, обіцянці або наданні неправомір-

ної вигоди. За змістом закону ці дії особа може вчинити як у відповідь на прохання відповідної особи надати неправомірну вигоди (чи її вимагання), так і з власної ініціативи.

На нашу думку, такий оновлений у 2015 р. підхід законодавця до визначення умови звільнення від кримінальної відповідальності створює неабияку основу для провокацій підкупу. Зокрема, особа, що здійснює активний корупційний підкуп може підбурити особу на прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди, і в подальшому щоб потім викрити таку особу, повідомити про це службових осіб. Нагадаємо, що попередня редакція ч. 5 ст. 354 КК обов'язковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності за аналізовані дії визначала попереднє вчинення відповідною особою дій щодо вимагання у особи неправомірної вигоди. Така конструкція аналізованої умови, до речі, використано і в Антикорупційній директиві ЄС (P10_TA(2026)0094) (пункти «а», «б» ст. 16) [6], а також в проєкті нового Кримінального кодексу України (ч. 3 ст. 3.4.1) [10]. У зв'язку з цим досліджуючи умову звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 354 КК суди мають, на нашу думку, перекоонатися у відсутності провокації підкупу (про ознаки цього явища нами буде зазначено нижче).

У ч. 5 ст. 354 КК не встановлено будь-яких застережень щодо впливу на можливість застосування цієї заохочувальної норми ступеня тяжкості кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 368³, 368⁴, 369, 369² КК (як, наприклад, це зроблено в статтях 45-49 КК), стадій їх вчинення злочинів чи співучасті. Отже, за змістом закону та зазначе-

ного вище роз'яснення Пленуму Верховного Суду України таке звільнення можливе незалежно від того, чи утворюють відповідні діяння основні склади зазначених кримінальних правопорушень чи кваліфіковані або особливо кваліфіковані склади, чи є закінченими зазначені кримінальні правопорушення чи ні, вчинені вони одноособово чи у співучасті. У законі міститься лише одне застереження стосовно застосування ч. 5 ст. 354 КК – зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у ч. 4 ст. 18 КК.

Під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності суд має переконатися, що діяння, передбачене частинами 1, 2 статей 354, 368³, 368⁴, стаття 369, частина 1 статті 369² КК, дійсно мало місце, що воно містить склад правопорушення і особа винна у його вчиненні (п. 2 постанови ПВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12) [9]. Аналіз судової практики засвідчує, що при вчиненні активного корупційного підкупу суди переконуються в наявності події та складу правопорушення, а також винуватості особи на підставі дослідження, зокрема, відомостей, що викладені в клопотанні прокурора, письмових заяв осіб про вчинення активного корупційного підкупу, їх показань, протоколів за результатами проведення гласних та негласних слідчих (розшукових дій) за участю таких осіб. Водночас у разі, якщо з клопотання (переважно це стосується клопотань обвинувачених чи їх захисни-

ків) та поданих до нього матеріалів суд в підготовчому судовому засіданні не може без повного дослідження матеріалів кримінального провадження встановити, чи дійсно було вчинене активний корупційний підкуп собою та наявні підстави для застосування ч. 5 ст. 354 КК, суд відмовляє в задоволенні такого клопотання [11].

Звільнення від кримінальної відповідальності, передбачене ч. 5 ст. 354 КК, потрібно відмежовувати від випадків, коли відповідальність взагалі неможлива. До таких належать випадки: встановлення відсутності події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК) чи відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 2 КК, п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК), а також не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді (ч. 2 ст. 2, п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК). У цих випадках слідчий, прокурор має винести постанову про закриття кримінального провадження, а суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп на підставі ч. 5 ст. 354 КК є дійове каяття особи. Ця підстава може бути встановлена судом, якщо наявні дві її складові: 1) особа добровільно заявила про те, що сталося (вчинення протиправних дій), органу, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру (таке повідомлення має бути зроблене до отримання відповідним органом з інших джерел інформації про вчинення); 2) особа активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду

або прийняла її пропозицію чи обіцянку.

Важливо зазначити, що вирішуючи питання про застосування ч. 5 ст. 354 КК суд має встановити всі складові зазначеної підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Вивчення судової практики дозволяє констатувати, що чимало суддів під час ухвалення рішення обмежуються лише простим цитуванням ч. 5 ст. 354 КК і не встановлюють у судовому рішенні, чи насправді особа поведилася після вчинення кримінального правопорушення так, як вимагає закон [12]. Трапляються також випадки, коли суди обмежуються встановленням лише наявності добровільної письмової заяви особи про те, що сталося, однак не встановлюють, чи насправді особа активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку [13]. Таке правозастосування, вважаємо, є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність (ст. 413 КПК) і є підставою для скасування ухвали суду.

В аспекті встановлення першої складової підстави звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп важливим є встановлення: справжньої добровільності повідомлення особи відповідного органу про те, що сталося; наявності повноважень органу, до якого особа звертається з таким повідомленням; часу такого повідомлення.

За змістом п. 21 постанови ПВС України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5 *добровільною* вважається усна чи письмова заява (пові-

домлення) особи про пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди відповідному органу, зроблена з будь-яких мотивів, але не у зв'язку з тим, що про надання неправомірної вигоди стало відомо органам влади чи компетентним службовим особам [14].

Окремі юристи з посиланням на судову практику зазначають, що мотиви поведінки особи, яка повідомляє про вчинене, можуть бути різними і юридичного значення не мають (головне, щоб це не було пов'язано з викриттям особи) [7, с. 155]. Така позиція видається нам не коректною.

Дослідники корупції встановили, що мотивами, якими керується особа повідомляючи відповідні органи про активний корупційний підкуп можуть бути, зокрема, страх перед можливим розкриттям вчиненого кримінального правопорушення, моральні переживання особи, і навіть невчинення службовою особою тих дій, за які надавалася неправомірна вигода заявником [15, с. 50]. Такі мотиви заявника (за винятком останнього) дійсно не виключають добровільності його повідомлення. Водночас на практиці трапляються ситуації, коли заявник був примушений до такого повідомлення службовими особами внаслідок фізичного або психічного примусу. Зокрема, трапляються випадки, коли заявники були примушені до «зізнання у вчиненому злочині» внаслідок катування, шантажу чи навіть передачі їм матеріальних вигід за зроблене повідомлення та допомогу у викритті злочину [16, с. 143]. Варто погодитися з вченими, які наголошують, що у разі фізичного або психічного примусу добровільність повідомлення

заявника виключається [17, с. 116]. Правильно застосовують в аналізованому аспекті і окремі суди. Наприклад, Жашківський районний суд Черкаської області відмовляючи ухвалою від 04.12.2017 р. у задоволенні клопотання прокурора про звільнення ОСОБА_4 від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК, зокрема зазначив: той факт, що ОСОБА_4 не повідомляв про злочин, передбачений ч. 3 ст. 369 КК, доки він не був визнаний підозрюваним у кримінальному провадженні № 4217250000000026 від 01.03.2017 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК, ставить під сумнів добровільність його заяви про злочин [18].

Так само не може бути, вважаємо, визнаним добровільним повідомленням дії заявника, який до подачі відповідного офіційного повідомлення відповідному органу діючи під контролем службових осіб, підбурих певну особу на прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди, щоб потім викрити її (вчинив провокацію підкупу), а після отримання згоди особи на підкуп, в подальшому звернувся до відповідного органу з повідомленням про злочин. На ознаки провокації підкупу в аналізованому аспекті можуть зокрема, вказувати: залежність заявника від правоохоронних органів (перебування у статусі підозрюваного в інших провадженнях); не зайняття заявником видом діяльності, під час якої поставало питання про одержання неправомірної вигоди чи зайняття ним незаконною діяльністю, в межах якої ним надається неправомірна вигода особі; наявність прихованих мотивів заявника (боргові зобов'язання пе-

ред особою, щодо якої здійснюється підкуп або наявність конфліктних відносин між заявником та такою особою); залучення заявника до конфіденційного співробітництва до першої розмови чи зустрічі з відповідною особою [19, с. 57-58]. Вважаємо, що суд з метою об'єктивного дослідження матеріалів кримінального провадження має встановити відсутність таких обставин при дослідженні мотивів заявника.

Отже, мотиви поведінки особи, яка повідомила відповідному органу про активний корупційний підкуп, мають юридичне значення і повинні бути досліджені судом при вирішенні питання про застосування ч. 5 ст. 354 КК.

За змістом закону особа має звернутися з повідомленням про вчинену пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди до органу, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру.

Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором (ч. 1 ст. 277 КПК) і вручається в день його складання слідчим або прокурором (ч. 1 ст. 278 КПК). Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначені главою 37 КПК.

Досудове розслідування у справах про активний корупційний підкуп здійснюється з урахуванням правил про підслідність (ст. 216 КПК) відповідним слідчим підрозділом органів Національної поліції України, Бюро економічної безпеки, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення криміналь-

ного правопорушення. Прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення (ч. 2 ст. 37 КПК). Отже, за змістом закону, особа після активного корупційного підкупу повинна звернутися з добровільною заявою про те, що сталося, до одного з зазначених вище органів або до прокурора.

Ми погоджуємося з вченими, які вважають, що необізнаність заявника з правилами про підслідність не повинно впливати на встановлення судами наявності аналізованої підстави [7, с. 158]. У разі подання особою заяви про те, що сталося з порушенням правил про підслідність, всі спірні питання про розслідування мають вирішуватися не заявником, а слідчими підрозділами та прокурором з урахуванням положень ст. 218 КПК.

Доречно зазначити, що суди при застосуванні ч. 5 ст. 354 КК вважають допустимим звернення особи з добровільною заявою про те, що сталося не лише до слідчих підрозділів чи прокурора, а й до оперативних підрозділів [20; 21]. Таке правозастосування потребує коментування. З однієї сторони, оперативні підрозділи входять до структури зазначених вище органів, службові особи яких згідно із законом наділені правом повідомляти про підозру. Водночас з іншої сторони, оперативні підрозділи здійснюють свої повноваження в кримінальному провадженні лише за письмовим дорученням слідчого (детектива), дізнавача, прокурора (ст. 41 КПК) і не вправі приймати рішення про початок досудового розслідування (ст. 214 КПК). У зв'язку з цим з метою уникнення спірного правозастосування заявни-

кам варто звертатися з такими заявами краще до відповідного слідчого підрозділу або прокурору.

Особа, що претендує на звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК має звернутися до відповідного органу до отримання ним інформації про те, що сталося з інших джерел.

Визначений законодавством час для звернення особи до відповідних органів видається загалом обґрунтованим. Окремі вчені пропонують визначити у законодавстві таким часом інший момент – до повідомлення особі про підозру [3, с. 176]. Така пропозиція видається нам спірною, адже метою законодавчого заохочення поведінки особи, яка здійснила активний корупційний підкуп очевидно є вчасне виявлення та запобігання вчиненню відповідним суб'єктом певних корупційних діянь в інтересах хабародавця. У зв'язку з цим більш перспективним для можливого запозичення видається законодавчий досвід тих країн, в яких крайнім моментом звернення заявника визначено момент «до виконання чи невиконання в інтересах хабародавця певних дій» [7, с. 142].

Вивчення судових рішень показало, що іншими джерелами отримання відповідним органом інформації про те, що сталося, є, зокрема: повідомлення осіб щодо яких здійснювався активний корупційний підкуп; показання свідків події; протоколи за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій у інших кримінальних провадженнях. У разі, якщо на момент подачі особою заяви про вчинений злочин відповідному органу з інших джерел інформації вже було відомо про вчинений особою злочин, суди здебіль-

шого ухвалюють рішення про відмову в задоволенні клопотання про звільнення заявника від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК.

Наприклад, відмовляючи у звільненні Особи 6 від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК Бахмацький районний суд Чернігівської області зокрема зазначив: Особа 6 є винуватою у пропозиції надати неправомірну вигоду співробітникам правоохоронного органу за не складання відносно нього протоколу про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 130 КУпАП (ч. 1 ст. 369 КК). При цьому органу поліції стало відомо про дії Особи 6 не з її заяви, а з повідомлення співробітників правоохоронних органів, яким пропонувалася неправомірна вигода [22]. Інший приклад. Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області відмовляючи ухвалою від 05 червня 2025 р. в задоволенні клопотання прокурора про застосування щодо Особи 4 ч. 5 ст. 354 КК зазначив, що про вчинення Особою 4 злочину, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК, стало відомо з протоколів за результатами проведених негласних слідчих дій, що були проведені 11.12.2023 р. та 08.03.2024 р. в іншому кримінальному провадженні. Разом з тим, із заявою про вчинені кримінальні правопорушення ОСОБА_4 звернувся тільки 18.04.2024 р. [23].

Досліджуючи другу складову підстави звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп суд має встановити, що заявник активно сприяв розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку.

Загалом під активним сприянням розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку, слід розуміти надання особою органу досудового розслідування чи прокурору будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи (п. 3 постанови ПВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12) [9]. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду акцентує увагу на тому, що така допомога може полягати у наданні показань щодо власної протиправної діяльності чи діяльності інших осіб, викритті інших співучасників, наданні допомоги в їх затриманні, видачі знарядь і засобів вчинення злочину, майна, здобутого злочинним шляхом [24]. Активне сприяння розкриттю злочину має бути активним, ініціативним та підтвердженим доказами. Визнання особою лише своєї вини та вже відомих обставин і фактів, встановлених органом досудового розслідування з інших процесуальних джерел, не свідчить про активне сприяння розкриттю злочину [25]. Схожим чином аналізоване поняття визначено і в проєкті нового Кримінального кодексу України: сприяння розкриттю чи розслідуванню кримінального правопорушення, викриттю особи, яка його вчинила, – дії особи, спрямовані на надання добровільної допомоги органу досудового розслідування, прокурору, суду у всебічному, повному і неупередженому встановленні всіх обставин кримінального правопорушення шляхом повідомлення всієї відомої такій особі інформації про обставини

його вчинення та повного сприяння отриманню доказів у кримінальному провадженні (п. 61 статті 1.1.1) [10].

Вивчення судової практики доводить, що активним сприянням розкриттю корупційного підкупу суди, зокрема, визнають: надання органу досудового розслідування інформації щодо предмету неправомірної вигоди, часу, місця, способу, періодичності її надання відповідній особі; участь особи в якості викривача у гласних та негласних слідчих (розшукових) діях, спрямованих на викриття особи, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку; присутність під час судового розгляду і надання показань в якості свідка. Доказами активного сприяння розкриттю аналізованих злочинів у зв'язку з цим часто є матеріали з виділених кримінальних проваджень у справах про одержання неправомірної вигоди або прийняття її пропозиції чи обіцянки.

Як і повідомлення про власний злочин, активне сприяння розкриттю злочину, вчиненого іншою особою, має бути добровільним. Показовою в аналізованому аспекті є ухвала Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 26.12.2024 р. у справі № 274/9136/23 щодо ОСОБА_5, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК. У цій справі прокурор звернувся до суду з клопотанням про звільнення ОСОБА_5 від кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 369 КК на підставі ч. 5 ст. 354 КК. Однак в судовому засіданні ОСОБА_5 заперечила проти закриття кримінального провадження щодо неї на підставі ч. 5 ст. 354 КК, заявивши, що давала показання органу досудового розслідування під

тиском. З урахуванням наведеного, суд відмовив в задоволенні клопотання прокурора про звільнення підозрюваної ОСОБА_5 від кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 369 КК України [26].

Очевидно, що активне сприяння розкриттю корупційного підкупу потрібно відрізняти від вчинення особою провокації злочину. Про провокативні дії заявника при розслідуванні одержання неправомірної вигоди можуть, зокрема, свідчити: прояв активної ініціативи у першому та подальших контактах з відповідною особою; наполегливе звернення заявника до відповідної особи з приводу можливості вирішення його проблеми в незаконний спосіб; визначення заявником предмету неправомірної вигоди, умов (часу, місця, способу) її надання, а також осіб, через яких вона буде передаватися; поновлення пропозицій в одержанні неправомірної вигоди, незважаючи на попередню відмову відповідної особи її отримати; використання спеціальних мовних прийомів, спрямованих на підбурювання особи до одержання неправомірної вигоди [19, с. 58-60].

В аспекті аналізованого варта уваги також проблема дотримання при вирішенні судами відповідних клопотань прокурорів принципу презумпції невинуватості інших осіб. Варто наголосити, що сторона кримінального провадження у клопотанні про застосування ч. 5 ст. 354 КК, а суд у своїй ухвалі не повинні констатувати вчинення відповідного злочину особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Адже у тих випадках, коли у клопотаннях прокурора містяться твердження про винуватість осіб, які прийняли про-

позицію, обіцянку чи одержали неправомірну вигоду, суди, вважаючи, що при розгляді таких клопотань порушуються питання щодо прав та свобод особи, яка не є учасником судового розгляду, відмовляють в їх задоволенні [27].

Своєю чергою у разі, якщо суди у своїх рішеннях про звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КПК, встановлюючи фактичні обставини кримінального провадження щодо тих осіб, які зробили пропозицію, обіцянку або надали неправомірну вигоду, констатують винуватість осіб, які прийняли пропозицію, обіцянку чи одержали неправомірну вигоду (фактично створюють преюдицію винуватості таких осіб, без ухвалення відповідного обвинувального вироку), це є підставою для скасування таких рішень [28; 29] або їх зміни [30]. У зв'язку з цим вчені рекомендують в ухвалах суду про закриття кримінального провадження на підставі ч. 5 ст. 354 КК уникати вказівки на такі ознаки, що з високою ймовірністю дають можливість ідентифікувати особу вигодоодержувача, як-то її прізвище, ім'я, по-батькові, точна посада [7, с. 171].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі ви-

сновки. Встановлення вітчизняним законодавцем можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп у зв'язку з її дійовим каяттям відповідає міжнародній практиці протидії корупції. На таке звільнення заслуговує особа, яка після вчинення діяння, передбаченого частинами 1, 2 статей 354, 368³, 368⁴, статтею 369, частиною 1 статті 369² КК, дійсно добровільно звернулася з повідомленням про те, що сталося, до органів Національної поліції України, Бюро економічної безпеки, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України чи прокурора, яким не було відомо з інших джерел про корупційний підкуп. Після такого повідомлення особа має добровільно, активно та ініціативно сприяти розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Дійове каяття особи має бути підтверджено доказами. При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК суд має встановити як зазначену умову, так і всі складові аналізованої підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України № 1698-VII від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#n331> (дата звернення: 02.05.2026).
2. Комар В. В. Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2020. 20 с.
3. Чернега Ю.О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2019. 223 с.
4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 02.05.2026).

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 02.05.2026).
6. Directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2026-0094_EN.html#title1 (дата звернення: 02.05.2026).
7. Білоконь О. Г. Кримінально-правова протидія підкупу в Україні : дис. ... докт. філософії. 081 - Право. Київ, 2023. 241 с.
8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ, 2004. 296 с.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12. *Практика застосування Верховним Судом України положень Загальної частини Кримінального кодексу України* / [уклад. О. П. Горох] ; за заг. ред. А. А. Музики. Київ : ЦУЛ, 2017. 524 с.
10. Проект нового Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 01.05.2026 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 02.05.2026).
11. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 24.01.2019 р. у справі №127/22060/18 (провадження №127/22060/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79460753> (дата звернення: 02.05.2026).
12. Ухвала Южного міського суду Одеської області від 19.08.2024 р. у справі № 519/468/24 (провадження № 1-кп/519/58/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121076627> (дата звернення: 04.05.2026).
13. Ухвала Салтівського районного суду м. Харкова від 14.10.2025 р. у справі № 643/10459/24 (провадження № 1-кп/643/390/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130993428> (дата звернення: 04.05.2026).
14. Постанова ПВС України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5. *Практика застосування Верховним Судом України положень Особливої частини Кримінального кодексу України* [уклад. О. П. Горох]; За заг. ред. А. А. Музики. Київ: ЦУЛ, 2017. 915 с.
15. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): Монографія. Київ: Юридична думка, 2004. 400 с.
16. Король В. В., Верстлер М. В. Зізнання особи у вчиненні кримінального правопорушення та його правові наслідки у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. Серія ПРАВО. Випуск 36. Том 2. С. 141–146.
17. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям : монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 152 с.
18. Ухвала Жашківського районного суду Черкаської області від 04.12.2017 р. у справі № 693/921/17 (провадження № 1-кп/693/91/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70808083> (дата звернення: 04.05.2026).
19. Горох О. П. Викривач vs провокатор (справи про одержання неправомірної вигоди службовою особою). *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів : матеріали VI Київського полілогу* (м. Київ, 1 груд. 2023 р.) / упоряд. З. А. Загиней-Заболотенко. Київ, 2024. С. 55–60.
20. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 26.06.2025 р. у справі № 308/2030/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128474201> (дата звернення: 04.05.2026).
21. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 30.12.2025 р. у справі №295/18396/25 (провадження 1-кп/295/1252/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133026255> (дата звернення: 04.05.2026).

22. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Чернігівського апеляційного суду від 22.11.2021 р. у справі № 728/346/21 (провадження № 11-кп/4823/685/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101265881> (дата звернення: 04.05.2026).

23. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 05.06.2025 р. у справі № 308/2028/25 (провадження 1-кп/308/345/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128050353> (дата звернення: 04.05.2026).

24. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 07.04.2021 р. у справі № 263/15605/17 (провадження № 51-4234км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208170> (дата звернення: 04.05.2026).

25. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 15.11.2023 р. у справі № 608/67/23 (провадження № 51-4216км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114994301> (дата звернення: 04.05.2026).

26. Ухвала Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 26.12.2024 р. у справі № 274/9136/23 (провадження №1-кп/0274/890/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124139498> (дата звернення: 04.05.2026).

27. Ухвала Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 17.02.2020 р. у справі № 233/4891/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87629285> (дата звернення: 04.05.2026).

28. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 17.01.2020 р. у справі № 199/6365/18 (провадження № 11-кп/803/89/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87076729> (дата звернення: 04.05.2026).

29. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 01.10.2024 р. у справі №274/9136/23 (провадження №11-кп/4805/406/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122274723> (дата звернення: 04.05.2026).

30. Ухвала колегії суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Черкаської області від 18.06.2018 р. у справі № 701/901/17-к (провадження № 11-кп/793/170/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74923627> (дата звернення: 04.05.2026).

References

1. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine]: Zakon Ukrainy № 1698-VII vid 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#n33>

2. Komar, V. V. (2020). Poniattia ta vydy pidkupu za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy [The concept and types of bribery under the criminal law of Ukraine]. Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.08/ Natsion. un-t «Odeska yurydychna akademiia», Odesa.

3. Cherneha, Yu. O. (2019). Vidpovidalnist za pidkup za kryminalnym pravom Ukrainy [Responsibility for bribery under the criminal law of Ukraine]. Dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.08/ Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav MVS Ukrainy, Lviv.

4. Kryminalna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu (ETS 173) [Criminal Convention on Combating Corruption]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

5. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention against Corruption]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

6. Directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2026-0094_EN.html#title1

7. Bilokon, O. H. (2023). Kryminalno-pravova protydiia pidkupu v Ukraini [Criminal and legal counteraction to bribery in Ukraine]. Dys. ... dokt. filosofii. Inst-t derzh. i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv.
8. Baulin, Yu., V. (2024). Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti [Release from Criminal Liability]. Kyiv.
9. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy «Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva pro zvlnennia osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti» vid 23 hrudnia 2005 r. № 12 [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine “On the Practice of Application by the Courts of Ukraine of Legislation on Exemption of a Person from Criminal Liability” dated December 23, 2005 No. 12]. Praktyka zastosuvannia Verkhovnym Sudom Ukrainy polozhen Zahalnoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Practice of Application by the Supreme Court of Ukraine of the Provisions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine] / [uklad. O. P. Horokh] ; za zah. red. A. A. Muzyky. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2017.
10. Proiekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (kontrolnyi tekst stanom na 01.05.2026) [Draft of the New Criminal Code of Ukraine (control text as of 01.05.2026)]. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
11. Ukhvala Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 24.01.2019 r. u spravi №127/22060/18 (provadzhennia №127/22060/18) [Resolution of the Vinnytsia City Court of Vinnytsia Region dated 01/24/2019 in case No. 127/22060/18 (proceedings No. 127/22060/18)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79460753>
12. Ukhvala Yuzhnoho miskoho sudu Odeskoi oblasti vid 19.08.2024 r. u spravi № 519/468/24 (provadzhennia № 1-kp/519/58/24) [Resolution of the Southern City Court of Odessa Region dated 08/19/2024 in case No. 519/468/24 (proceedings No. 1-kp/519/58/24)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121076627>
13. Ukhvala Saltivskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 14.10.2025 r. u spravi № 643/10459/24 (provadzhennia № 1-kp/643/390/25) [Resolution of the Saltivskiy District Court of Kharkiv dated 14.10.2025 in case No. 643/10459/24 (proceedings No. 1-kp/643/390/25)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130993428>
14. Postanova PVS Ukrainy «Pro sudovu praktyku u spravakh pro khabarnytstvo» vid 26 kvitnia 2002 r. № 5 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine “On Judicial Practice in Bribery Cases” dated April 26, 2002 No. 5]. Praktyka zastosuvannia Verkhovnym Sudom Ukrainy polozhen Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Practice of Application by the Supreme Court of Ukraine of the Provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine] [uklad. O. P. Horokh]; Za zah. red. A. A. Muzyky. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 2017.
15. Melnyk, M. I. (2004). Koruptsiia – koroziiia vlady (sotsialna sutnist, tendentsii ta naslidky, zakhody protydii) [Corruption - the corrosion of power (social essence, trends and consequences, countermeasures)]: Monohrafiia. Kyiv: Yurydychna dumka.
16. Korol, V. V., Verstler, M. V. (2016). Ziznannia osoby u vchyneni kryminalnoho pravoporushennia ta yoho pravovi naslidky u kryminalnomu provadzhenni [Confession of a person to committing a criminal offense and its legal consequences in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University]. Serii PRAVO. Vypusk 36. Tom 2, 141–146.
17. Zhytnyi, O. O. (2004). Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti u zviazku z diiovym kaiattiam [Release from criminal liability in connection with effective remorse]: Monohrafiia. Kharkiv: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav.
18. Ukhvala Zhashkivskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 04.12.2017 r. u spravi № 693/921/17 (provadzhennia № 1-kp/693/91/17) [Resolution of the Zhashkivskiy District Court of Cherkasy Region dated 04.12.2017 in case No. 693/921/17 (proceedings No. 1-kp/693/91/17)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70808083>

19. Horokh, O. P. (2024) Vykryvach vs provokator (spravy pro oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovuiu osoboiu) [Whistleblower vs provocateur (cases of receiving illegal benefit by an official)]. *Pravosuddia v Ukraini pid chas viiny: problemy rozghliadu koruptsiinykh ta voiennykh zlochyniv* [Justice in Ukraine during the war: problems of considering corruption and war crimes] [Tekst]: materialy VI Kyivskoho polilohu (m. Kyiv, 1 hrud. 2023 r.) / uporiad. Z. A. Zahynei-Zabolotenko. Kyiv, 55-60.

20. Ukhvala Uzhhorodskoho miskraionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 26.06.2025 r. u spravi № 308/2030/25 [Resolution of the Uzhhorod City District Court of the Transcarpathian region dated 06/26/2025 in case No. 308/2030/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128474201>

21. Ukhvala Bohunskoho raionnoho sudu m. Zhytomyra vid 30.12.2025 r. u spravi №295/18396/25 (provadzhennia 1-kp/295/1252/25) [Resolution of the Bohunsky District Court of the city of Zhytomyr dated 12/30/2025 in case No. 295/18396/25 (proceedings 1-кп/295/1252/25)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133026255>

22. Ukhvala kolehii suddiv sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Chernihivskoho apeliatsiinoho sudu vid 22.11.2021 r. u spravi № 728/346/21 (provadzhennia № 11-kp/4823/685/21) [Resolution of the panel of judges of the criminal chamber of the Chernihiv Court of Appeal dated 11/22/2021 in case No. 728/346/21 (proceedings No. 11-кп/4823/685/21)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101265881>

23. Ukhvala Uzhhorodskoho miskraionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 05.06.2025 r. u spravi № 308/2028/25 (provadzhennia 1-kp/308/345/25) [Resolution of the Uzhhorod City District Court of the Transcarpathian region dated 06/05/2025 in case No. 308/2028/25 (proceedings 1-кп/308/345/25)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128050353>

24. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty KKS VS vid 07.04.2021 r. u spravi № 263/15605/17 (provadzhennia № 51-4234km20) [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Supreme Court of Justice of the Republic of Ukraine dated 04/07/2021 in case No. 263/15605/17]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208170>

25. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty KKS VS vid 15.11.2023 r. u spravi № 608/67/23 (provadzhennia № 51-4216km23) [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Supreme Court of Ukraine dated 15.11.2023 in case No. 608/67/23 (proceedings No. 51-4216km23)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114994301>

26. Ukhvala Berdychivskoho miskraionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti vid 26.12.2024 r. u spravi № 274/9136/23 (provadzhennia №1-kp/0274/890/24) [Resolution of the Berdychiv City District Court of Zhytomyr Region dated 26.12.2024 in case No. 274/9136/23 (proceedings No. 1-кп/0274/890/24)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124139498>

27. Ukhvala Kostiantynivskoho miskraionnoho sudu Donetskoi oblasti vid 17.02.2020 r. u spravi № 233/4891/16-k [Resolution of the Kostyantynivskyi City District Court of Donetsk Region dated 02/17/2020 in case No. 233/4891/16-к]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87629285>

28. Ukhvala Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu vid 17.01.2020 r. u spravi № 199/6365/18 (provadzhennia № 11-kp/803/89/20) [Resolution of the Dnipro Court of Appeal dated 01/17/2020 in case No. 199/6365/18 (proceedings No. 11-кп/803/89/20)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87076729>

29. Ukhvala Zhytomyrskoho apeliatsiinoho sudu vid 01.10.2024 r. u spravi №274/9136/23 (provadzhennia №11-kp/4805/406/24) [Resolution of the Zhytomyr Court of Appeal dated 01.10.2024 in case No. 274/9136/23 (proceedings No. 11-кп/4805/406/24)]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122274723>

30. Ukhvala kolehii suddiv sudovoi palaty v kryminalnykh spravakh apeliatsiinoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 18.06.2018 r. u spravi № 701/901/17-k (provadzhennia № 11-kp/793/170/18) [Resolution of the panel of judges of the criminal chamber of the Cherkasy region court of appeal dated 18.06.2018 in case No. 701/901/17-к (proceedings No. 11-кп/793/170/18).]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74923627>

Gorokh O. P., Doctor of Law, Associate Professor, Advocate, Associate Professor of the Department of Criminal and Criminal Procedural Law of National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9050-4581>

Release from Criminal Liability for Active Corruption Bribery Due to Active Remorse

The article, based on an analysis of legislation, provisions of doctrine and judicial practice, highlights the problems of release from criminal liability for active corruption bribery due to active remorse (Part 5 of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine).

It is found that the establishment by the domestic legislator of the possibility of release a person from criminal liability for active corruption bribery due to active remorse corresponds to the international practice of combating corruption. The condition and components of the grounds for release from criminal liability under Part 5 of Article 354 of the Criminal Code are studied. Attention is focused on the unacceptability of the formal approach of the courts in establishing the composition of the analyzed type of release from criminal liability.

It is proved that the courts should carefully investigate whether a person has indeed willingly, without coercion, reported what happened to the relevant government agency. The situations in which the voluntariness of such a report by a person is excluded are analyzed. The importance of the courts' investigation of the issue of the time of a person's voluntary report of active corrupt bribery is emphasized. The article presents practical situations when the knowledge of the relevant authorities about active corruption bribery from other sources makes it impossible to apply Part 5 of Article 354 of the Criminal Code. It analyzes what actions of a person indicate his voluntary, active and proactive assistance in the disclosure of a crime committed by a person who received an illegal benefit.

In the aspect of the analyzed problem, signs are given that may indicate provocation of bribery. It is substantiated that in the event of the applicant committing a provocation of bribery under the control of officials, the statement of the voluntariness of his appeal to the relevant authorities and his active assistance in the disclosure of a crime committed by a person who received an illegal benefit is excluded.

Ways of solving the identified law enforcement problems of applying release from criminal liability for active corruption bribery due to active remorse are proposed.

Keywords: *active corrupt bribery; release from criminal liability; release from criminal liability for bribery; release from criminal liability for active corruption bribery due to active remorse; provocation of bribery.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Горох О. П. Звільнення від кримінальної відповідальності за активний корупційний підкуп у зв'язку з дійовим каяттям. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 201-217. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.18>.

Citation APA: Gorokh, O. P. (2026). Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za aktyvnyi koruptsiinyi pidkup u zviazku z diiovym kaiattiam [Release from criminal liability for active corruption bribery due to active remorse]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 201-217. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.18>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 07.05.2026

Прийнята до друку: 20.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 07 May 2026

Accepted for publication: 20 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.19
УДК 343.341:341.324

Олейніков Д. О.,
кандидат юридичних наук, професор
спеціальної кафедри Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: d.o.olieinikov@nlu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8515-5241>

ОКУПАЦІЯ ЯК КОНТЕКСТУАЛЬНА ОЗНАКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

У статті здійснено комплексний аналіз окупації як контекстуальної ознаки колабораційної діяльності в умовах сучасного міжнародного збройного конфлікту та збройної агресії російської федерації проти України. Досліджено міжнародно-правові та кримінально-правові аспекти розуміння окупації, а також її значення для кваліфікації окремих форм колабораційної діяльності, передбачених ст. 111-1 Кримінального кодексу України. Особливу увагу приділено аналізу правових позицій Верховного Суду, сформульованих у постанові Касаційного кримінального суду від 10 грудня 2024 року у справі № 202/13808/23, у якій окупацію фактично розглянуто як іманентну умову існування колабораційної діяльності.

Обґрунтовано, що встановлення факту окупації має принципове значення для кримінально-правової оцінки діянь з ознаками колабораційної діяльності, оскільки саме окупація в низці випадків виступає контекстуальною ознакою відповідного кримінального правопорушення. Визначено, що підхід, запропонований Верховним Судом, відображає особливості конструктивної побудови складів найтяжчих міжнародних злочинів, для яких характерною є наявність контекстуальних елементів, що виходять за межі традиційної структури складу кримінального правопорушення.

На підставі аналізу положень міжнародного гуманітарного права, зокрема ст. 42 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року, рішень Міжнародного Суду ООН та Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, а також сучасної міжнародно-правової доктрини досліджено критерії встановлення окупації території та ефективного контролю окупаційної держави. Проаналізовано співвідношення понять «окупація», «тимчасово окупована територія», «окупаційна адміністрація держави-агресора», а також проблематику здійснення опосередкованого ефективного контролю над територією через підконтрольні місцеві утворення.

Аргументовано, що відсутність чітких критеріїв визначення окупації у вітчизняному кримінальному законодавстві та неоднозначність окремих міжнародно-правових підходів створюють ризики для правозастосовної діяльності, зокрема в частині кваліфікації колабораційної діяльності та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з окупацією території. Зроблено висновок про необхідність подальшого доктринального осмислення поняття окупації та вироблення чіткіших критеріїв її встановлення для цілей кримінально-правової кваліфікації.

Ключові слова: окупація, колабораційна діяльність, контекстуальна ознака, міжнародне гуманітарне право, ефективний контроль, окупаційна адміністрація, тимчасово окупована територія, злочини проти основ національної безпеки, кримінально-правова кваліфікація.

Постановка проблеми. В умовах російської агресії, яка почалася у 2014 році з анексії АР Крим та фактичної окупації окремих територій Донецької та Луганської областей, в Особливій частині Кримінального кодексу України з'явилася низка категорій, пов'язаних із тими чи іншими аспектами окупації та її наслідків. Йдеться переважно про окремі суспільно небезпечні діяння, криміналізовані з 2014 року (ст. ст. 111-2, 146-1, 332-1, 436-2 КК України), або вже наявні норми, що зазнали змін (ст. ст. 127 та 438 КК України). Водночас саме поняття «окупація» майже не отримало належної уваги в науці кримінального права, а чинні положення, розроблені, зокрема, у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», не повною мірою відповідають потребам правозастосовної практики.

На додаток до проблем власне вітчизняного характеру виникають проблеми, що існують у міжнародному праві, а також ті, що зумовлені реаліями ведення бойових дій у сучасних умовах. Характеризуючи такі проблеми, Трістан Ферраро підкреслив, що «окрім неточності юридич-

ного визначення окупації, існує також низка інших ускладнюючих чинників, таких як продовження воєнних дій, подальше здійснення певного обсягу владних повноважень місцевим урядом або відмова сторони, що вторглася, взяти на себе зобов'язання, які обумовлені здійсненням влади над іноземною територією. Не менш складним з правової точки зору може бути й визначення моменту припинення окупації. Поступове згортання присутності, часткове виведення військ, збереження певних компетенцій щодо територій, які раніше були окуповані, утримання військової присутності на підставі згоди, легітимність якої викликає сумніви, або ж еволюція засобів здійснення контролю з часу прийняття Гаазьких правил — усі ці обставини можуть ускладнювати юридичну кваліфікацію конкретної ситуації та породжувати численні питання щодо того, коли можна вважати, що окупація закінчилася» [1, р. 134].

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду 10 грудня 2024 року у справі № 202/13808/23 [2] щодо особи, засудженої за ч. 7 ст. 111-1 КК України, зробив декілька висновків у кон-

тексті колабораційної діяльності, яка, на думку суддів, в умовах збройної агресії однієї держави проти іншої є достатньо поширеною формою співпраці населення з ворогом. У постанові визначено, що, на відміну від інших можливих форм взаємодії з агресором, колабораціонізм можливий лише в умовах окупації, які якраз і визначають сутність цього суспільно небезпечного явища. У світлі цього рішення важливого значення набувають осмислення та доктринальне тлумачення (а згодом — і законодавче закріплення) категорій і понять, пов'язаних з окупацією як формою збройної агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблемних питань кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність присвячено значну увагу в науковій літературі останніх років. Зокрема, серед авторів, які досліджували означену тематику, необхідно згадати Ю. В. Бауліна, О. І. Букреєва, В. В. Малюка, Р. О. Мовчана, Ю. В. Орлова, В. І. Павликівського, Є. О. Письменського, М. А. Рубаценка, В. В. Сокурєнка, С. О. Харитонова, М. І. Хавронюка, Н. В. Шульженко, А. М. Яценка та ін.

Праці вказаних та інших науковців, безперечно, сприяли вирішенню низки практичних питань кримінально-правової оцінки діянь з ознаками колабораційної діяльності, проте окремі питання залишилися невирішеними, особливо у контексті сучасної слідчо-судової практики. Це зумовлює необхідність подальших наукових розвідок, пов'язаних з аналізом окремих положень законодавства про кримінальну відповідальність, особливо в частині характеристики такої контекстуальної ознаки

колабораційної діяльності, як факт окупації.

Постановка завдання. Метою статті є визначення змісту окупації як контекстуальної ознаки колабораційної діяльності, з'ясування міжнародно-правових критеріїв встановлення факту окупації та їх значення для кримінально-правової кваліфікації окремих форм колабораційної діяльності в Україні, а також уточнення змісту похідних категорій «окупована територія» й «окупаційна адміністрація держави-агресора».

Виклад основного матеріалу. Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду 10 грудня 2024 року у справі № 202/13808/23 підкреслила, що виходячи з факту можливості колабораціонізму лише в умовах окупації, іманентною ознакою всіх кримінальних правопорушень, які становлять колабораційну діяльність, є наявність сталих зв'язків суб'єкта цих правопорушень із відповідною окупованою територією, поза межами якої явище колабораціонізму існувати не може. У разі вчинення відповідних діянь особами, які не мають зв'язків із тимчасово окупованою територією, навіть якщо такі особи є громадянами України, але при цьому проживають в інших місцевостях, такі діяння не є колабораційною діяльністю за своєю суттю, а тому їх необхідно кваліфікувати за іншими статтями.

Разом із цим Суд визнав, що взаємодія із ворогом може бути дистантною, що є специфічною рисою насамперед інформаційних діянь, вчинення яких на шкоду Україні є можливим як на тимчасово окупованій території, так і на території, що підконтрольна Україні, чи взагалі за

кордоном. Але навіть визнання можливості безконтактної взаємодії з ворогом, не повинно змінювати соціально-правової природи колабораційної діяльності як такої, що як явище існує лише на окупованих територіях.

Погоджуючись із тим, що взаємодія із ворогом може бути дистантною, все ж підкреслимо, що вказаним вище рішенням у диспозиції ст. 111-1 КК України, по-суті, було закріплено наявність окупації на рівні контекстуальної ознаки. І в цьому Верховний Суд використав особливості конструктивної побудови складу кримінального правопорушення, притаманні найтяжчим міжнародним злочинам. Як вказують автори науково-практичного коментаря до ст.ст. 442 та 442-1 КК України, «структура складу міжнародного злочину, так само як і складу ординарного злочину внутрішньодержавного характеру, містить як об'єктивні, так і суб'єктивні елементи, проте не обмежується ними. Відмінністю та унікальністю цих найтяжчих та найнебезпечніших злочинів є наявність у їх структурі контекстуальних елементів, які характеризують обставини, що самі по собі є самостійними юридичними елементами (або навіть фактами) [3, с. 16].

Проблемним питанням, вирішення якого цілком незаслужено не стоїть на порядку денному в науці кримінального права, є визначення, зміст та ознаки такого акту агресії, як окупація. Як бачимо, від правильного встановлення контексту окупації залежить правильна кваліфікація діяння із ознаками колабораційної діяльності, не кажучи вже про встановлення відповідних складових злочину агресії (ст. 437 КК України).

Що ж стосується диспозиції ст. 111-1 КК України, то саме поняття окупації як такої, згадується двічі в контексті заперечення факту її встановлення та утвердження, а в інших випадках стаття містить згадування окупованих територій та окупаційної адміністрації держави-агресора. Зазначене зумовлює необхідність дослідження як поняття «окупація», так і понять «окупована територія» й «окупаційна адміністрація», які є похідним продуктом розуміння окупації.

В міжнародному гуманітарному праві (далі за текстом - МГП) термін «окупація» прямо не розкривається, проте укладниками міжнародних договорів надаються окремі орієнтири та критерії, що вказують на те, яку саме територію можна вважати окупованою. Відповідно до ст. 42 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (дата набрання чинності для України: 24.08.1991) [4], територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції.

Визначення окупації, надане в ст. 42 Гаазької конвенції 1907 року, визнається міжнародними судовими інституціями як базове. Зокрема, у рішенні по справі *Prosecutor v. M. Naletilić and V. Martinović, Judgment, Case No. IT-98-34-T* визначено, що «хоча Женевська конвенція IV є подальшою кодифікацією прав та обов'язків окупаційної держави, вона не скасувала Гаазьке положення з цього питання. Таким чином, за відсутності визначення «окупації» в Женевських конвенціях, Палата по-

силається на Гаазьке положення та наведене в ньому визначення, беручи до уваги звичаєвий характер цього Положення».

Таким чином, в МГП термін «окупація» вживається в єдиному розумінні, яке наведено в ст. 42 Гаазької конвенції 1907 року. Доктринально окупація може поділятися на окремі види:

а) військова окупація (класичне розуміння), яка здійснюється під час міжнародного збройного конфлікту. При цьому окупуюча держава фактично контролює територію іншої держави. Суверенітет окупованої держави не переходить до окупанта, а останній зобов'язаний забезпечувати порядок і безпеку населення;

б) окупація без спротиву (без бойових дій). Може здійснюватися навіть без активних бойових дій - достатньо встановлення фактичного контролю над окупованими територіями.

В залежності від того, чи окуповано всю територію держави, чи її частину, виділяють також повну чи часткову окупацію.

Наведені вище визначення, хоча й є усталеними, проте мають доктринальний характер. Разом із цим треба враховувати, що відповідно до п. «а» ст. 3 Резолюції ГА ООН 3314, актом агресії є саме військова окупація, незалежно від її тимчасового характеру, яка й є результатом такого вторгнення або нападу.

Оцінюючи сукупність та результати дій представників держави-агресора на окупованих територіях, необхідно враховувати вироблену у рішеннях Міжнародного кримінального суду (далі за текстом - МКС) (із посиланням на відповідну літературу з основ ведення воєнних дій) пос-

лідовність встановлення факту здійснення ефективного контролю окупованих територій.

Як зазначає Йорам Дінштейн, ефективний контроль є *conditio sine qua non* воюючої (*belligerent*) окупації. Водночас визначення точного обсягу контролю, який об'єктивно вважається «ефективним», є проблемою, що не піддається точному вимірюванню. Зокрема, оптимальний розмір окупаційної армії та спосіб її розгортання не можуть бути визначені *a priori*. Обставини відрізняються від однієї окупованої території до іншої, а необхідний ступінь ефективного контролю може залежати від рельєфу місцевості, щільності населення та цілого комплексу інших чинників [5, р. 43-44].

Сам факт окупації певної території характеризується трьома складовими:

1) несанкціонована присутність іноземних сил на території іншої держави;

2) здатність іноземних сил здійснювати владу над відповідною територією замість місцевого суверена (здійснення ефективного контролю);

3) пов'язана із цим нездатність останнього здійснювати свою владу над територією.

Найважливішою та найскладнішою частиною доведення події окупації є встановлення факту здійснення ефективного контролю збройними силами окупуючої сторони над захопленими територіями. В МГП та рішенні Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МТКЮ), зокрема, п. 217 судового рішення *Prosecutor v. M. Naletilić and V. Martinović, Judgment, Case No. IT-98-34-T*, наведе-

дено критерії, які дають змогу визначити, чи здійснювала окупуюча держава ефективний контроль над зайнятими територіями (що є передумовою визнання факту окупації). До таких критеріїв віднесено наступні:

а) окупаційна держава повинна бути в змозі замінити власною владою владу органів окупованої держави, які мають бути позбавлені можливості публічно функціонувати;

б) сили окупованої держави здалися, були розгромлені або відступили; у цьому зв'язку райони бойових дій не можуть вважатися окупованою територією. Водночас епізодичний місцевий опір, навіть успішний, не впливає на реальність окупації;

с) окупаційна держава має достатні сили, розміщені на місці, або спроможність направити війська в розумний строк, щоб забезпечити відчутність влади окупаційної держави;

д) на території була створена тимчасова адміністрація;

е) окупаційна держава видавала розпорядження для цивільного населення та забезпечувала їх виконання [6].

Іншими словами, якщо у відповідній місцевості протягом певного часу було встановлено такий ступінь контролю, який відповідає наведеним вище критеріям, цю місцевість весь період існування такого контролю необхідно вважати окупованою.

Різниця між «ефективним контролем військовими з'єднаннями та підрозділами» і «ефективним контролем окупаційної влади» полягає виключно у суб'єкті утримання контролю та етапі фактичного контролю над окупованою територією. При здійсненні воєнного вторгнення первинний контроль встановлюється та

утримується військовими з'єднаннями та підрозділами, які в подальшому ініціюють та супроводжують процес формування окупаційних адміністрацій переважно з цивільних осіб (як мешканців окупованої території чи окупованої держави, так і громадян держави-агресора) та переходу окремих владних повноважень до новостворених адміністрацій.

Що стосується МГП, то, згідно наданого у ст. 42 Гаазької конвенції 1907 року визначення, презюмується факт встановлення влади армії супротивника як початкового етапу окупації та формування механізму реалізації владних функцій на подальших етапах.

Здійснення окупації території іншої держави без попереднього здійснення ефективного контролю зі сторони військових з'єднань та підрозділів не є можливим, оскільки така подія не містить відповідних критеріїв, передбачених МГП щодо факту військової окупації. У разі добровільного проголошення представником влади населеного пункту про перехід під юрисдикцію держави-агресора, такі дії необхідно розглядати в контексті злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема тих, що передбачені ст.ст. 109-110 та 111 КК України.

Відсутність фактів прийняття рішень, обов'язкових для виконання цивільним населенням на території, зайнятій силами держави-агресора, а також одночасна із цим робота органів державної влади держави-суверена також свідчать про відсутність правового факту окупації. Разом із цим необхідно враховувати рішення у справі ДРК проти Уганди (2005), яким Міжнародний суд ООН досліджував, чи здійснювала Уганда

загальний контроль над конголезькими повстанськими групами. Підхід, застосований МС ООН у справі ДРК проти Уганди, у поєднанні з позицією МТКЮ та сучасною міжнародно-правовою доктриною, не виключає можливості розгляду опосередкованого ефективного контролю як форми реалізації окупаційної влади за умови здійснення реального владного впливу через підконтрольні місцеві утворення.

Поняття опосередкованого ефективного контролю лише обмежено розглядалося в юридичній доктрині або у військових настановах. Тут стверджується, що критерій, який вимагає військової присутності ворожих іноземних військ, є виконанням у разі застосування теорії опосередкованого ефективного контролю, оскільки загальний контроль, здійснюваний над місцевими суб'єктами, які самі мають ефективний контроль над відповідними районами, перетворює осіб, що належать до цих суб'єктів, на «агентів» або «допоміжні сили» іноземної держави. Такий контроль, здійснюваний над цими місцевими суб'єктами, відображає реальний та ефективний зв'язок між групою осіб, які здійснюють ефективний контроль, та іноземною державою, що діє через цих посередників [7].

«Тимчасово окуповані території» - категорія, уведена у вітчизняному законодавстві Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [8]. Відповідно до п. 7 ст. 1-1 зазначеного Закону, тимчасово окупованою російською федерацією територією України (тимчасово окупована територія) визнаються частини території України, в межах яких

збройні формування російської федерації та окупаційна адміністрація російської федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування російської федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації російської федерації.

По великому рахунку термін, що міститься у вітчизняному законодавстві, враховує загальне визначення окупованої території стосовно конкретного випадку – російсько-української війни, яка почалась в 2014 році. Зазначене визначення не може бути використане як для цілей статті 437 КК України, так і в межах встановлення факту окупації в контексті злочину, передбаченого ст. 8 bis Римського статуту МКС. Згідно зі ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» [9] чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що укладаються відповідно до Конституції України та мають на території України вищу юридичну силу, ніж нормативно-правові акти, зазначені у пунктах 3-13 ч. 2 ст. 19 вказаного вище Закону, і є обов'язковими до виконання на території України. Означена норма вказує на обов'язковість врахування критеріїв окупації території, передбачених саме ст. 42 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї.

Разом із цим в МГП існує єдина позиція з приводу того, що окупація – це тимчасове явище. Тому, в принципі, термін «тимчасова окупація території» є цілком тотожним терміну «окупація території». З іншого боку, термін «тимчасова», ужитий у вітчизняному законодавстві, носить

політичний характер та характеризує прагнення Української Держави поновити свій суверенітет над територіями, окупованими російською федерацією з 2014 року.

Термін «окупаційна адміністрація російської федерації» використовується у п. 6 ст. 1-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», де під цим терміном розуміється сукупність державних органів і структур російської федерації, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями та підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих територіях та які виконували чи виконують властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування функції на тимчасово окупованій території України, в тому числі органи, організації, підприємства та установи, включаючи правоохоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг.

Що стосується терміну «військово-цивільна адміністрація російської федерації», то воно є нормативно неврегульованим як в законодавстві держави-агресора, так і у вітчизняному законодавстві. У травні 2022 року групою депутатів фракції «Справедлива Росія – За Правду» було здійснено спробу сформувати правову основу діяльності військово-цивільних адміністрацій шляхом підготовки проекту федерального закону «Про внесення змін до Федерального закону «Про порядок надання російською федерацією військового і цивільного персоналу для участі в діяльності з підтри-

мання або відновлення міжнародного миру і безпеки». Зазначений законопроект передбачав включення такого положення: «У разі необхідності та у разі ухвалення рішення про направлення за межі території російської федерації військових формувань збройних сил російської федерації для участі в миротворчій діяльності, за рішенням президента російської федерації на таких територіях може встановлюватися тимчасова адміністрація з метою забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, а також підтримання громадського порядку».

Під тимчасовою адміністрацією в законопроекті пропонувалося розуміти «тимчасовий орган виконавчої влади, що здійснює діяльність із забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення безпеки життєдіяльності населення, підтримання громадського порядку, забезпечення соціального захисту населення, а також організації взаємодії зі збройними силами російської федерації». Іншими словами, військово-цивільна адміністрація з погляду представників держави-агресора являє собою тимчасове утворення, що охоплює виконання функцій органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних та судових органів. Ключовою ознакою незаконності існування та функціонування таких утворень є те, що нормативно-правовою основою їх діяльності є законодавство російської федерації чи самопроголошених місцевих органів на окупованих територіях.

В наведеному контексті необхідно враховувати рішення МС ООН у справі ДРК проти Уганди (2005 р.), у якому біло зроблено наступний висновок:

«Для того щоб дійти висновку щодо того, чи є держава, збройні сили якої перебувають на території іншої держави внаслідок втручання, «окупаційною державою» у значенні цього терміна в *jus in bello*, Суд повинен дослідити, чи існують достатні докази того, що відповідна влада була фактично встановлена і здійснювалася державою-інтервентом у спірних районах. У цій справі Суд має переконатися, що збройні сили Уганди в ДРК не лише дислокувалися в окремих місцях, але й замінили власною владою владу Конголезького уряду» [10].

Таким чином, оскільки з точки зору України будь-які квазівладні утворення на окупованих територіях є окупаційними, яку б назву вони не мали в науковій доктрині, законодавстві чи побуті держави-агресора, щодо них доцільно вживати термін «окупаційна адміністрація російської федерації» або «окупаційна адміністрація держави-агресора».

Висновки. Підсумовуючи наведене вище, необхідно зазначити таке.

По-перше, ні в доктрині кримінального права України, ні у вітчизняному законодавстві не міститься визначення та критеріїв такої форми збройної агресії, як «окупація», оскільки, як убачається, у цьому випадку законодавець залишає розуміння такого поняття на розсуд правозастосовника з урахуванням доктрини міжнародного права. Разом із цим, як

було показано, у міжнародному гуманітарному праві це питання також остаточно не врегульоване, а в міжнародній судовій практиці МКС містяться рекомендаційні положення, що з часом хоча й набули характеру судового прецеденту, проте не повною мірою відповідають реаліям сучасних бойових дій.

По-друге, оскільки поняття окупації не має чіткого визначення, а її критерії (окрім загального розуміння) відсутні, то саме поняття «окуповані території» не може бути однозначно застосоване до територій, які такими можна вважати з огляду на практику МКС. Отже, квазівладні органи, утворені державою-агресором на захоплених територіях України, можуть бути визначені як «окупаційна адміністрація» лише доктринально, що створює певні ризики для окремих процесуальних рішень, пов'язаних із притягненням громадян України до кримінальної відповідальності за вчинення окремих форм колабораційної діяльності.

По-третє, чітке визначення поняття та критеріїв окупації є важливим також у контексті встановлення окремих форм злочину, передбаченого ст. 437 КК України, а також певних обставин, обов'язкових для встановлення складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 111-2, 127, 146-1, 332-1, 436-2 та 438 КК України.

Список використаних джерел

1. Ferraro T. Determining the Beginning and End of an Occupation under International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*. 2012. Vol. 94, No. 885. P. 133-163. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-885-ferraro.pdf> (дата звернення: 02.05.2026).
2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 груд. 2024 р. у справі № 202/13808/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734238> (дата звернення: 02.05.2026).

3. Олейніков Д. О., Наумюк С. А., Русінов Є. О. Новели законодавства про кримінальну відповідальність за геноцид та злочини проти людяності: науково-практичний коментар до ст. 442 та ст. 442-1 КК України. Київ : Алерта, 2025. 304 с.
4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція; Міжнародний документ від 18.10.1907. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 03.05.2026)
5. Dinstein Y. The International Law of Belligerent Occupation. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. 42–45.
6. Prosecutor v. Mladen Naletilić and Vinko Martinović, Case No. IT-98-34-T, Trial Judgment, 31 March 2003. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/jud_supplement/supp42-e/naletilic.htm (дата звернення: 02.05.2026).
7. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1949, p. 174, International Court of Justice, 11 April 1949. URL: <https://www.icj-cij.org/case/4> (дата звернення: 02.05.2026).
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 03.05.2026).
9. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 03.05.2026).
10. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168, International Court of Justice, 19 December 2005, para. 173. URL: <https://www.icj-cij.org/node/103161> (дата звернення: 03.05.2026).

References

1. Ferraro, T. (2012). Determining the beginning and end of an occupation under international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 94(885), 133–163. <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-885-ferraro.pdf>
2. Criminal Cassation Court within the Supreme Court. (2024, December 10). Resolution in Case No. 202/13808/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734238>
3. Olieinikov, D. O., Naumiuk, S. A., & Rusinov, Ye. O. (2025). *Novely zakonodavstva pro kryminalnu vidpovidalnist za henotsyd ta zlochyny proty liudianosti: Naukovo-praktychnyi komentar do st. 442 ta st. 442-1 KK Ukrainy* [Novels of legislation on criminal liability for genocide and crimes against humanity: Scientific and practical commentary to Articles 442 and 442-1 of the Criminal Code of Ukraine]. Alerta.
4. Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. (1907, October 18). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
5. Dinstein, Y. (2009). *The international law of belligerent occupation* (pp. 42–45). Cambridge University Press.
6. Prosecutor v. Mladen Naletilić and Vinko Martinović, Case No. IT-98-34-T, Trial Judgment (2003, March 31). International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/jud_supplement/supp42-e/naletilic.htm
7. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1949, p. 174 (1949, April 11). International Court of Justice. <https://www.icj-cij.org/case/4>

8. Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine" No. 1207-VII (2014, April 15). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

9. Law of Ukraine "On Law-Making Activity" No. 3354-IX (2023, August 24). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

10. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168 (2005, December 19). International Court of Justice. <https://www.icj-cij.org/node/103161>

Olieinikov D. O., *Candidate of Legal Sciences (PhD in Law), Professor of the Special Department, Yaroslav Mudryi National Law University*

e-mail: d.o.olieinikov@nlu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8515-5241>

Occupation as a Contextual Element of Collaboration Activity: International Legal and Criminal Law Dimensions

The article provides a comprehensive analysis of occupation as a contextual element of collaboration activity in the context of a contemporary international armed conflict and the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The study examines the international legal and criminal law dimensions of the concept of occupation, as well as its significance for the legal qualification of certain forms of collaboration activity envisaged under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. Particular attention is devoted to the analysis of the legal positions formulated by the Supreme Court in the ruling of the Criminal Cassation Court dated 10 December 2024 in Case No. 202/13808/23, in which occupation was effectively regarded as an inherent precondition for the existence of collaboration activity.

It is substantiated that establishing the fact of occupation is of fundamental importance for the criminal law assessment of acts bearing characteristics of collaboration activity, since occupation in a number of instances functions as a contextual element of the respective criminal offence. It is determined that the approach proposed by the Supreme Court reflects the structural features of the gravest international crimes, which are characterized by the presence of contextual elements extending beyond the traditional structure of a criminal offence.

Based on an analysis of the provisions of international humanitarian law, in particular Article 42 of the 1907 Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land, the case law of the International Court of Justice and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, as well as contemporary international legal doctrine, the article examines the criteria for determining occupation of territory and the effective control exercised by an occupying power. The interrelationship between the concepts of "occupation," "temporarily occupied territory," and the "occupation administration of the aggressor State" is analysed, alongside the issue of indirect effective control exercised over territory through subordinate local entities.

The article argues that the absence of clear criteria for defining occupation in domestic criminal legislation, together with the ambiguity of certain international

legal approaches, creates risks for law enforcement practice, particularly with regard to the legal qualification of collaboration activity and other criminal offences related to the occupation of territory. The author concludes that there is a need for further doctrinal elaboration of the concept of occupation and for the development of clearer criteria for its determination for the purposes of criminal law qualification.

Keywords: *occupation, collaboration activity, contextual element, international humanitarian law, effective control, occupation administration, temporarily occupied territory, crimes against the foundations of national security, criminal law qualification.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Олейніков Д. О. Окупація як контекстуальна ознака колабораційної діяльності: міжнародно-правовий та кримінально-правовий вимір. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 218-229. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.19>.

Citation APA: Olieinikov, D. O. (2026). Okupatsiia yak kontekstualna oznaka kolaboratsiinoi diialnosti: mizhnarodno-pravovyi ta kryminalno-pravovyi vymir [Occupation as a contextual element of collaboration activity: international legal and criminal law dimensions]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 218-229. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.19>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 05.05.2026

Прийнята до друку: 20.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 05 May 2026

Accepted for publication: 20 May 2026

Published: 31 May 2026

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.20
УДК 343.1

Войтенко А. В.,
аспірантка кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5444-301X>

КОНЦЕПТ ПОЗИТИВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ З МАТЕРІАЛЬНИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ

У статті розглядається питання еволюції позитивних процесуальних зобов'язань держави як гаранта забезпечення превенції порушення матеріального аспекту. Для цього авторка зосереджує увагу на аналізі ключових міжнародних документів, якими визначається зміст основоположних прав людини, окремих дотичних наукових розробок у цьому аспекті, а також релевантної практики Європейського суду з прав людини, застосовані яким динамічний та системний способи тлумачення зрештою і сприяли формулюванню концепту позитивних процесуальних зобов'язань.

Також у роботі виокремлюються ознаки, що можуть характеризувати позитивні зобов'язання держави та її представників, незалежно від їх конкретного типу, а саме: а) мають конституційно-правову та міжнародно-правову основу; б) їх нормативне закріплення може мати експліцитно-імпліцитний характер (мається на увазі те, що сутність таких обов'язків безпосередньо не розкрита в змісті самої статті Європейської конвенції з прав людини, а переважно вимагає застосування Європейським судом з прав людини різних способів тлумачення); в) висувають до держави вимогу активної поведінки у спосіб, що здатний якнайкраще гарантувати дотримання прав і свобод людини; г) змістом активної поведінки держави є вжиття розумних, необхідних і релевантних заходів, що можуть бути як превентивного, так і наступного характеру; ґ) основною метою цих зобов'язань є створення умов для охорони та захисту основоположних прав і свобод людини як з боку представників держави, так і з боку приватних осіб (так званий «горизонтальний ефект»).

Висновано також можливість виокремлення двох підтипів процесуальних (або процедурних) зобов'язань – по-перше, запровадження та функціонування системи кримінальної юстиції, що потенційно здатна належно реагувати на порушення фундаментальних прав людини, по-друге, безпосередній обов'язок провести ефективне розслідування конкретних фактів посягань на такі права як з боку представників держави, так і з боку приватних осіб. Стосовно питання співвідношення між процесуальними і матеріальними зобов'язаннями резюмовано їх самостійний і незалежний характер. При цьому, незважаючи на еволюцію процесуального зобов'язання саме з огляду на потребу забезпечення ефективного дотримання матеріальних зобов'язань, ЄСПЛ неодноразово констатував порушення процесуального аспекту навіть за відсутності скарг на матеріальний аспект або їх недоведеність заявниками.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, ефективне розслідування, права людини, позитивні зобов'язання, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Аналіз деяких ключових аспектів базових міжнародних договорів, призначення яких, насамперед, спрямовано на визначення каталогу основоположних прав і свобод людини, а також розкриття їх змісту, підкреслює особливу роль держави та її представників у забезпеченні поваги до цих прав. Так, для прикладу, згідно з параграфом 3 Преамбули Загальної декларації прав людини [1], функціонування принципу верховенства права має захищати права людини, щоб уникнути ситуації, коли люди будуть змушені вдаватися «до повстання як останнього засобу проти тиранії та гноблення». Обов'язок держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права та свободи, визначені в цьому міжнародному договорі, також безпосередньо закріплений у статті 1 цієї Конвенції [2]. Аналогічно, стаття 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права вимагає від держав, які приєдналися до цього документа, не лише поважати, а й забезпечувати

для всіх осіб, що перебувають на їхній території та підпадають під їхню юрисдикцію, права, визнані цим міжнародним договором, зокрема, у разі необхідності, вживати заходів, які можуть бути необхідними для реалізації цих прав, за умови, що це відповідає конституційним процедурам таких держав та положенням цього Пакту [3].

Отже, наведене міжнародно-правове підґрунтя вказує на особливе значення дотримання державою та її представниками розглядуваної категорії зобов'язань як на правотворчому, так і правозастосовному рівнях, оскільки це є гарантією забезпечення фундаментальних прав і свобод людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика позитивних зобов'язань держави, передусім, у світлі стандартів Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд), стала предметом доктринального дослідження Г. Христової. До того ж низка інших україномовних наукових публікацій також присвячена окремим аспектам цієї тематики – йдеться про роботи таких вче-

них, як А. Бадида, І. Караман, В. Лемак, Ю. Разметаєва та ін. Не менш важливими є наукові здобутки, висвітлені з розглядуваної проблематики в англомовних наукових джерелах таких дослідників, як J.-F. Akandji-Kombe, K. Starmer, V. Stoyanova, E. Yildiz, G. Yudkivska та ін. Поряд із цим, у цих наукових працях переважно розглядається питання про загалом позитивні зобов'язання без концентрації окремої уваги безпосередньо на процесуальних зобов'язаннях та різноманітних аспектах їх співвідношення з матеріальними (як негативними, так і позитивними).

Постановка завдання. Метою статті є розкриття концепту позитивних процесуальних зобов'язань стосовно проведення ефективного розслідування у світлі доктринальних підходів і практики ЄСПЛ, а також з'ясування векторів їх співвідношення з негативними та позитивними матеріальними зобов'язаннями держави.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що положення, наведені вище, можуть бути розглянуті як міжнародно-правова основа для зобов'язань держави не лише уникати втручання в основоположні права людини (тобто, передусім, діяти пасивно), але також виконувати свої позитивні обов'язки, що означає вимогу до представників держави вживати належні заходи (в широкому сенсі), спрямовані на захист прав і свобод людини, діючи проактивно. Це цілком кореспондує із закріпленим у абз. 2 ст. 3 Конституції України головним обов'язком держави утверджувати та забезпечувати права і свободи людини, а також нести відповідальність перед людиною за свою діяльність [4].

Стосовно ж академічної основи виокремлення позитивних зобов'язань, то можна, без сумніву, відмітити дослідження Г. О. Хрислової, присвячене розробці доктрини позитивних зобов'язань держави щодо прав людини та розкриттю її основних положень, етапів формування, типології цих зобов'язань тощо [5]. Так, ґрунтуючись на аналізі практики ЄСПЛ, науковиця вказує на можливість виокремлення п'яти різновидів позитивних зобов'язань, а саме: (1) створення «національної правової рамки», що забезпечуватиме ефективний захист конвенційних прав; (2) запобігання порушенню прав, гарантованих Конвенцією (обов'язок «превентивних дій»); (3) забезпечення інформування та консультування осіб стосовно порушень прав і свобод, що гарантуються ЄКПЛ; (4) реагування на порушення конвенційних прав шляхом проведення розслідування; (5) забезпечення індивідів ресурсами для запобігання порушенню їх прав, гарантованих ЄКПЛ [6, с. 114-115].

З огляду на вищезазначене Г. О. Хрислова у своєму дисертаційному дослідженні пропонує авторське бачення дефініції поняття «позитивні зобов'язання держави» як «юридичної повинності держави в особі всіх її гілок влади запроваджувати прийнятні, належні й достатні заходи матеріального або процесуального, юридичного або фактичного характеру для захисту від порушень всього спектра прав людини з боку публічних або приватних осіб та сприяння їх реалізації, межі яких визначаються принципом пропорційності, пріоритетами й ресурсами держави за широкої свободи розсуду у виборі засобів виконання таких зобов'язань» [5, с. 9]. На ключові

човий сенс позитивних зобов'язань як необхідність вжиття національними органами влади розумних, потрібних і адекватних, релевантних заходів вказує також J.-F. Akandji-Kombe [7, с. 7].

Як вже вказувалося вище, обґрунтування покладення на державу та її представників позитивних обов'язків різних типів, передусім впливає із динамічного тлумачення положень ЄКПЛ, що закріплюють нормативний зміст відповідного права (як, наприклад, у випадку із тлумаченням ЄСПЛ приписів п. 1 ст. 2 Конвенції, що гарантують право на життя – зокрема, перше речення, згідно з яким право кожної особи на життя має бути захищено законом), а також системного тлумачення субстантивних статей ЄКПЛ поряд із її статтею 1, зміст якої вже наводився вище. У науковій літературі також відмічається існування тренду у практиці ЄСПЛ щодо виведення позитивних зобов'язань з «комбінації» конкретних правозахисних положень ЄКПЛ та загального принципу «верховенства права» («держави, керованої верховенством права»), який Суд розглядає як один з основоположних принципів демократичного суспільства, природно властивий усім статтям Конвенції [6, с. 111; 7, с. 9].

Отже, з огляду на вищевикладене, спробуємо сформулювати ознаки, що можуть характеризувати позитивні зобов'язання держави та її представників, незалежно від їх конкретного типу: а) мають конституційно-правову та міжнародно-правову основу; б) їх нормативне закріплення може мати експліцитно-імпліцитний характер (мається на увазі те, що сутність таких обов'язків

безпосередньо не розкрита в змісті самої статті ЄКПЛ, а переважно вимагає застосування Судом різних способів тлумачення); в) висувають до держави вимогу активної поведінки у спосіб, що здатний якнайкраще гарантувати дотримання прав і свобод людини; г) змістом активної поведінки держави є вжиття розумних, необхідних і релевантних заходів, що можуть бути як превентивного, так і наступного характеру; г) основною метою цих зобов'язань є створення умов для охорони та захисту основоположних прав і свобод людини як з боку представників держави, так і з боку приватних осіб (так званий «горизонтальний ефект»).

Надалі вбачаємо логічним коротко розглянути питання типології позитивних зобов'язань держави, що дозволить конкретніше розкрити сутність процесуальних обов'язків, а також з'ясувати особливості їх співвідношення із матеріальними (субстантивними). Зокрема, як вказується у спеціальній юридичній літературі з цього аспекту, основним критерієм поділу може виступати характер, суть дій, що очікуються від держави. Так, матеріальні зобов'язання можуть вимагати від органів національної влади вжиття основних заходів, необхідних для повного здійснення гарантованих прав, наприклад, встановлення належних правил, що регулюють втручання поліції, заборона жорстокого поводження або примусової праці тощо. Натомість процесуальні зобов'язання є вимогою стосовно організації внутрішніх процедур для забезпечення кращого захисту осіб, а також щодо забезпечення достатніх засобів правового захисту у разі по-

рушень прав. Як вказує J.-F. Akandji-Kombe, друга категорія зобов'язань забезпечує базис для виокремлення прав осіб, які заявляють про порушення їхніх прав, на ефективне розслідування та, у ширшому контексті, обов'язок держави прийняти кримінальне законодавство, яке є як стримуючим, так і ефективним [7, с. 16]. Г. О. Христова також окреслює матеріальні (субстантивні) зобов'язання як ті, що передбачають забезпечення основних засобів, необхідних для повного володіння й користування гарантованими правами людини. На противагу цьому, на думку вченої, процедурні зобов'язання, насамперед, охоплюють саме проведення ефективного, оперативного й невідкладного розслідування випадків порушення прав людини незалежними компетентними особами [5, с. 19].

Деталізація позитивних процесуальних зобов'язань держави дозволяє виокремити два їх різновиди, які, вочевидь, є взаємопов'язаними, хоча їх виникнення може бути зумовлене різними факторами. Так, на думку В. Стоянової, позиція якої загалом кореспондує із підходом J.-F. Akandji-Kombe, пропонує розглядати, з одного боку, загальне зобов'язання держав мати ефективну систему юстиції, здатну потенційно відреагувати на випадки, коли існує ризик заподіяння шкоди основоположним правам людини (як, наприклад, життю, здоров'ю людини, повазі до людської гідності тощо). При чому коли йдеться про цей перший тип зобов'язання, то його виконання не вимагає конкретного виду провадження (оскільки будь-яка процедура, зокрема, кримінальна, цивільна, адміністративна,

дисциплінарна, їх комбінація та ін., для певних обставин може бути достатньою та задовільною). Водночас, як вказує науковиця, другий тип процесуального або процедурного зобов'язання передбачає саме вимогу ініціювання та проведення агентами держави конкретного типу розслідування – офіційного кримінального. При цьому обидва типи цієї розглядуваної категорії позитивних зобов'язань охоплюють вимоги стосовно незалежності, ретельності, оперативності, публічного нагляду та залученості потерпілих, проте, як вже відмічалось вище, їх виникнення не завжди збігається [8, с. 123-124].

Розкриття питання щодо концептуального змісту позитивних процесуальних зобов'язань, вочевидь, буде неповним без з'ясування обсягу їх дії. При цьому цей аспект охоплює як визначення переліку прав людини, порушення яких може зумовлювати виникнення у держави та її представників позитивного процесуального зобов'язання, так і встановлення того, чи поширюються процесуальні зобов'язання провести ефективне розслідування на випадки, коли порушення прав людини мало місце з боку приватних, а не державних суб'єктів.

Досить поширеною є думка, що позитивні процесуальні зобов'язання виникають виключно стосовно прав людини, гарантованих ст.ст. 2 та 3 ЄКПЛ. Навіть на сторінці ЄСПЛ, присвяченій наданню дефініцій окремих понять, процесуальні зобов'язання розкриваються саме з відсилкою до положень згаданих вище статей [9]. Поряд із цим, з огляду на аналіз конкретних прикладів рішень ЄСПЛ та аргументації, наведеної в

них, вчені небезпідставно стверджують про можливість виникнення зобов'язання на проведення ефективного розслідування або, в більш широкому сенсі, зобов'язання забезпечити функціонування ефективної системи юстиції для реагування на випадки порушення і інших прав людини, закріплених у Конвенції.

Для прикладу, В. Стоянова вказує на те, що зміст та обсяг процесуального зобов'язання був розкритий та проаналізований Судом і стосовно прав, закріплених у ст. 8 ЄКПЛ, у світлі принципів та стандартів, аналогічних тим, що зазвичай беруться до уваги ЄСПЛ у розрізі ст. ст. 2 та 3 Конвенції. Однак, як відмічає науковиця, розглядуване зобов'язання, коли досліджується щодо ст. 8 ЄКПЛ, набуває певної специфіки [8, с.123]. Щодо можливості виокремлення позитивного процесуального зобов'язання вже стосовно права особи на свободу, гарантованого ст. 5 ЄКПЛ, висловлюється E.Yildiz [10, p. 1]

Наведені умовиводи можуть бути підтверджені прикладами з практики ЄСПЛ. Зокрема, стосовно ст. 5 ЄКПЛ Суд у низці справ вказав на те, що позитивне зобов'язання вживати необхідні та відповідні заходи для забезпечення захисту від незаконного втручання в право на свободу впливає зі змісту першого речення п. 1 ст. 5 Конвенції. Порушення цього зобов'язання може мати місце, наприклад, коли держави не вжила розумні кроку для запобігання позбавлення свободи, про яке агенти держави знали або повинні були знати, або якщо національні органи влади не були спроможні врегулювати ситуацію між приватними особами [11, п. 239; 12, п.п. 123-125].

Про процесуальне зобов'язання за ст. 8 ЄКПЛ Суд висловлюється в рішенні по справі «Ірина Смірнова проти України» (заява №1870/05) від 13 жовтня 2016 р. Зокрема, заявниця серед іншого скаржилася на порушення щодо неї ст. 8 Конвенції, оскільки органи державної влади не захистили її житло та приватне життя від небажаного втручання незнайомих осіб. Суд відмітив, що кримінально-правовий засіб юридичного захисту може бути необхідним у справах, які стосуються особливо тяжких посягань на фізичну та психологічну недоторканність особи, хоча стосовно менш тяжких втручань у сферу, охоронювану ст. 8 ЄКПЛ, відповідний обов'язок держави може бути виконаний і шляхом запровадження цивільно-правових засобів. У цій справі ЄСПЛ, проаналізувавши всі можливі нормативно закріплені способи захисту права заявниці, виснував, що національна нормативно-правова база не надала заявниці необхідних процесуальних гарантій для захисту її права на повагу до житла і приватного життя [13, п. п. 92, 99].

Стосовно ж другого підпитання про дію так званого «горизонтального ефекту» позитивного процесуального зобов'язання, доцільним буде згадати висновок ЄСПЛ, сформульований у рішенні по справі Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey (Appl. no. 24014/05) від 14 квітня 2015 р., де ЄСПЛ наголосив на тому, що відповідне зобов'язання неухильно вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, якщо є підстави вважати, що особа отримала потенційно смертельні поранення за підозрілих обставин, навіть незважаючи на те, що особа, підозрювана у

посяганні на життя цієї особи, не виступала як представник держави [14, п. 171]. Отже, позитивне процесуальне зобов'язання залишається актуальним незалежно від того, хто саме порушив основоположне право людини в його негативному аспекті.

Наведене логічно підводить нас до такого аспекту нашої роботи, як співвідношення процесуального та матеріального зобов'язань, оскільки коли йдеться про негативне матеріальне зобов'язання «не втручатися», саме по собі його дотримання з боку агентів держави або їх непричетність до його порушення, не може розглядатися як автоматичне підтвердження відсутності в діях національних органів влади порушень стосовно процесуальних зобов'язань.

Насамперед, очевидний зв'язок простежується у світлі формулювання ідеї процесуального зобов'язання, що, наприклад, продемонстровано ЄСПЛ у рішенні по справі *Armani Da Silva v. United Kingdom*. Зокрема, в п. 230 згаданого рішення було відзначено, що негативне матеріальне зобов'язання не було б ефективним на практиці за відсутності процедури перевірки законності застосування летальної сили представниками держави. Це обумовлює потребу закріплення та функціонування певної форми ефективного офіційного розслідування у випадках, коли особи загинули внаслідок застосування сили, зокрема, з боку агентів держави. Звідси Суд виснував потребу забезпечення адекватної реакції держави з використанням доступних і розумно очікуваних засобів. Саме такий підхід, на думку ЄСПЛ, щодо правотворчої та адміністративної практики, здатен створити умови

для захисту, зокрема як в розгляданій справі, права на життя, щоб будь-які порушення цього права припинялися та каралися [15, п. 230].

Важливий висновок зроблений ЄСПЛ у цій справі у наступному параграфі – згідно з ним, процесуальне зобов'язання, передбачене ст. 2 ЄКПЛ, має розглядатися як окреме зобов'язання, а отже може йтися про окреме та незалежне «втручання». Зважаючи на це, Суд може розглядати питання про процесуальні зобов'язання відокремлено від питання про дотримання матеріального зобов'язання, і, відповідно, може констатувати порушення відповідної статті Конвенції самостійно, навіть за відсутності будь-якої скарги щодо його матеріального аспекту [15, п. 231].

Поряд із цим, як стверджує E.Yildiz, найпоширенішим випадком все ж є ситуація, коли дотримання того чи іншого положення Конвенції буде оцінюватися послідовно на двох рівнях (тобто йдеться про подвійну перевірку). Як відмічає автор, у такому разі, якщо сторони надають йому таку можливість шляхом відповідного формулювання своїх скарг, ЄСПЛ не обмежиться перевіркою того, чи було порушено матеріальне право, а натомість він також перевірить, чи провели національні органи ефективне розслідування фактів, щодо яких подано скаргу як таких, що порушують це право, або чи вони забезпечили ймовірній жертві (жертвам) ефективні засоби правового захисту на національному рівні [10, с. 16-17].

У світлі розглядуваного питання цікавими є приклади, коли дотримання або недотримання процесуальних вимог могло мати вплив на

оцінку ймовірних порушень матеріального права. Так, у рішенні по справі *Taniş and others v. Turkey* (Application no. 65899/01) від 2 серпня 2005 р., ЄСПЛ дійшов переконання про наявність втручання у право на життя особи, яка зникла безвісти, саме з огляду на недоліки у внутрішньому судовому провадженні та відсутність належної старанності з боку органів влади під час проведення розслідування [16]. До того ж, Суд може визнати державу відповідальною як за порушення матеріального права, так і за невиконання її процесуального зобов'язання коли, наприклад, йдеться про відсутність ефективного розслідування щодо особи, яка зникла безвісти, що саме по собі становить невиконання вимог ст. 2 Конвенції, водночас якщо це зачіпає родину зниклої особи, це може, крім того, становити нелюдське та/або принижуюче гідність поводження вже за ст. 3 у її негативному матеріальному аспекті [17].

На противагу цьому, цікавою з погляду наукового аналізу питання про співвідношення процесуального та матеріального зобов'язань може бути позиція ЄСПЛ, викладена в рішенні по справі *Кулик проти України* (заява №30760/06) від 23 червня 2016 р. Зокрема, Суд, з одного боку, зважаючи на недосагнення стандарту доказування поза розумним сумнівом, резюмував неможливість дійти висновку, що тілесні ушкодження заявника були заподіяні працівниками міліції, як він стверджував. Тому ЄСПЛ не зміг зробити висновок, що було порушено матеріальний аспект статті 3 Конвенції (п.п. 80-83. Поряд із цим, розглянувши всі недоліки проведеного національними органами влади розслідування

(п.п. 96-107), Суд констатував неефективність розслідування скарг заявника, підкресливши що хоча заявник не обґрунтував свою скаргу за матеріальним аспектом статті 3 Конвенції, саме непроведення органами державної влади ефективного розслідування за скаргою заявника залишило нез'ясованими найважливіші питання справи. З огляду на це, ЄСПЛ виснував наявність порушення процесуального аспекту ст. 3 ЄКПЛ [18, п. 108].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави резюмувати самостійний характер позитивного процесуального зобов'язання держави. Його формулювання та визначення його змісту, з одного боку, ґрунтується на положеннях фундаментальних міжнародних документів, що визначають каталог прав людини, а з іншого боку, стає можливим завдяки динамічному та системному тлумаченню, застосованому ЄСПЛ у релевантній практиці. Аналіз останньої, так само як і академічних досліджень, присвячених цій тематиці, вказує на можливість виокремлення двох підтипів процесуальних (або процедурних) зобов'язань – поперше, запровадження та функціонування системи кримінальної юстиції, що потенційно здатна належно реагувати на порушення фундаментальних прав людини, по-друге, безпосередній обов'язок провести ефективне розслідування конкретних фактів посягань на такі права як з боку представників держави, так і з боку приватних осіб. Стосовно питання співвідношення між процесуальними і матеріальними зобов'язаннями може бути резюмовано їх самостійний і незалежний характер. При цьому, незважаючи на еволюцію

процесуального зобов'язання саме з огляду на потребу забезпечення ефективного дотримання матеріальних зобов'язань, ЄСПЛ неодноразово

констатував порушення процесуального аспекту навіть за відсутності скарг на матеріальний аспект або їх недоведеність заявниками.

Список використаних джерел

1. The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) (adopted 10 December 1948) 217 A (III) UNTS. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 24.04.2026).
2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights, as amended). URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення: 24.04.2026).
3. The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (adopted 16 December 1966) 2200A (XXI). UNTS. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (дата звернення: 24.04.2026).
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2026).
5. Христова Г. О. Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 42 с.
6. Христова Г. О. Формування доктрини позитивних зобов'язань держави Європейським судом з прав людини. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21 вересня 2013 р.)* / за ред. С.В. Ківалова; НУ «ОЮА» Одеса: Фенікс, 2013. С. 105-119. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1ad2891-29bf-4588-83e5-c9ee958aa619/content> (дата звернення: 25.04.2026).
7. Akandji-Kombe J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights: A guide to the implementation of the European Convention on Human, Human rights handbooks, No. 7. 72 P.
8. Stoyanova V. Positive Obligations under the European Convention on Human Rights: Within and Beyond Boundaries (Oxford, 2023; online edn, Oxford Academic, 19 Oct. 2023). DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780192888044.001.0001>
9. Procedural obligation to investigate (назва з екрану). *ECHR Toolkit for professionals*. URL: <https://www.coe.int/en/web/echr-toolkit/definitions> (дата звернення: 25.04.2026).
10. Yildiz E. And then the Court Created Procedural Obligations: A look into the European Court of Human Rights: path working paper, presented at Law and Society Association Conference, 27-31 May 2020. 24 p. URL: <https://repository.graduateinstitute.ch/record/302025/files/working-paper-5-and-then-the-court-created-procedural-obligations-a-look-into-the-european-court-of-human-rights-1.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).
11. Judgment ECtHR in case of El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 39620/09) from 13 December 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115621> (дата звернення: 15.05.2026).
12. Judgment ECtHR in case of Medova v. Russia (Application no. 25385/04) from 15 January 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-90645> (дата звернення: 25.04.2026).

13. Рішення ЄСПЛ у справі Ірина Смірнова проти України (заява №1870/05) від 13 жовтня 2016 р. URL: https://protocol.ua/ua/irina_smirnova_proti_ukraini/ (дата звернення: 25.04.2026).

14. Judgment ECtHR in case of Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey (Application no. 24014/05), from 14 April 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-154007> (дата звернення: 25.04.2026).

15. Judgment ECtHR in case of Armani Da Silva v. the United Kingdom (Application no. 5878/08) [Grand Chamber], from 30 March 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161975> (дата звернення: 25.04.2026).

16. Judgment ECtHR in case of Taniş and others v. Turkey (Application no. 65899/01) from 2 August 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70021> (дата звернення: 25.04.2026).

17. Judgment ECtHR in case of Kurt v. Austria (Application no. 62903/15) [Grand Chamber], from 15 June 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210463> (дата звернення: 25.04.2026).

18. Рішення ЄСПЛ у справі Кулик проти України (заява №30760/06) від 23 червня 2016 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-221758> (дата звернення: 25.04.2026).

References

1. The Universal Declaration of Human Rights (1948, December 10), 217 A (III) U.N. General Assembly. United Nations. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [European Convention on Human Rights]. (1950, November 4). Council of Europe. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

3. International Covenant on Civil and Political Rights (1966, December 16), 2200A (XXI) U.N. General Assembly. United Nations. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

4. Constitution of Ukraine (1996, June 28). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Khrystova, H. O. (2019). Doktryna pozytyvnykh zobov'язan derzhavy u sferi prav liudyny [Doctrine of positive obligations of the state in the field of human rights] (Doctoral dissertation abstract, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv).

6. Khrystova, H. O. (2013). Formuvannia doktryny pozytyvnykh zobov'язan derzhavy Yevropeiskym sudom z prav liudyny [Formation of the doctrine of positive obligations of the state by the European Court of Human Rights]. In S. V. Kivalov (Ed.), *Pravove zabezpechennia efektyvnoho vykonannia rishen i zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Materialy 2-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Odesa, 20–21 veresnia 2013 r.) [Legal support for effective execution of judgments and application of the case law of the European Court of Human Rights: Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference] (pp. 105–119). Feniks. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1ad2891-29bf-4588-83e5-c9ee958aa619/content>

7. Akandji-Kombe, J.-F. (2007). Positive obligations under the European Convention on Human Rights: A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights (Human rights handbooks No. 7). Council of Europe.

8. Stoyanova, V. (2023). Positive obligations under the European Convention on Human Rights: Within and beyond boundaries. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192888044.001.0001>

9. Procedural obligation to investigate. (n.d.). ECHR Toolkit for Professionals. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/echr-toolkit/definitions>

10. Yildiz, E. (2020). And then the Court created procedural obligations: A look into the European Court of Human Rights [Working paper presented at the Law and Society Association Conference, 27–31 May 2020]. <https://repository.graduateinstitute.ch/record/302025/files/working-paper-5-and-then-the-court-created-procedural-obligations-a-look-into-the-european-court-of-human-rights-1.pdf>

11. El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, Application No. 39620/09, European Court of Human Rights (2012, December 13). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115621>

12. Medova v. Russia, Application No. 25385/04, European Court of Human Rights (2009, January 15). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-90645>

13. Iryna Smyrnova v. Ukraine, Application No. 1870/05, European Court of Human Rights (2016, October 13). https://protocol.ua/ua/irina_smirnova_proti_ukraini/

14. Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey, Application No. 24014/05, European Court of Human Rights (2015, April 14). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-154007>

15. Armani Da Silva v. the United Kingdom, Application No. 5878/08 [Grand Chamber], European Court of Human Rights (2016, March 30). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161975>

16. Taniş and Others v. Turkey, Application No. 65899/01, European Court of Human Rights (2005, August 2). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70021>

17. Kurt v. Austria, Application No. 62903/15 [Grand Chamber], European Court of Human Rights (2021, June 15). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210463>

18. Kulyk v. Ukraine, Application No. 30760/06, European Court of Human Rights (2016, June 23). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-221758>

Voytenko A. V., Ph.D. student at the Department of Criminal Procedure, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5444-301X>

The Concept of State's Positive Procedural Obligations to Conduct Effective Investigation and their Correlation with Material Obligations

This article examines the evolution of the state's positive procedural obligations as a safeguard against violations of substantive aspects. To achieve this, the author focuses on analysing key international instruments that define the content of fundamental human rights, specific scientific works in this area, as well as the relevant case law of the European Court of Human Rights, which applied dynamic and systematic methods of interpretation that ultimately contributed to the formulation of the concept of positive procedural obligations.

Furthermore, characteristics that may define the positive obligations of the state and its representatives, irrespective of their specific type, are identified in the research, namely: a) they have a constitutional and international legal basis; b) their regulatory consolidation may be of an explicit or implicit nature (meaning that the essence of such obligations is not directly set out in the text of the European Convention on Human Rights itself, but primarily requires the European Court of Human Rights to apply various methods of interpretation); c) require the state to act proactively in a manner that best ensures the observance of human rights and free-

doms; d) the essence of the state's proactive conduct lies in taking reasonable, necessary and relevant measures, which may be either preventive or subsequent in nature; e) the primary aim of these obligations is to create conditions for the protection and safeguarding of fundamental human rights and freedoms by both state representatives and private individuals (the so-called 'horizontal effect').

It has also been concluded that two subtypes of procedural obligations can be identified: firstly, the establishment and functioning of a criminal justice system that is potentially capable of responding appropriately to violations of fundamental human rights; secondly, the direct obligation to conduct an effective investigation for specific cases of infringements of such rights, whether committed by state officials or private individuals. Regarding the relationship between procedural and substantive obligations, their autonomous and independent nature has been summarised. However, despite the evolution of procedural obligations precisely in view of the need to ensure effective compliance with substantive obligations, the ECtHR has repeatedly found violations of the procedural aspect even in the absence of complaints regarding the substantive aspect or where such complaints have not been substantiated by the applicants.

Keywords: *criminal proceedings, pre-trial investigation, effective investigation, human rights, positive obligations, European Court on Human Rights.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Войтенко А. В. Концепт позитивних процесуальних зобов'язань держави щодо проведення ефективного розслідування та їх співвідношення з матеріальними зобов'язаннями. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 230-242. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.20>

Citation APA: Voytenko, A. V. (2026). Kontsept pozytyvnykh protsesualnykh zobov'iazan derzhavy shchodo provedennia efektyvnoho rozsliduvannia ta yikh spivvidnoshennia z materialnymy zobov'iazanniamy [Foreign Experience of the Digitalisation of Social and Labour Relations (A Case Study of Estonia and Poland)]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 230-242. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.20>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту). Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 29.04.2026

Прийнята до друку: 19.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 29 April 2026

Accepted for publication: 19 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.21
УДК 343.985.7:343.326(477)

*Pina Ф. В.,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики Донецького державного
університету внутрішніх справ
e-mail: f98315918@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8589-003X>*

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Статтю присвячено формулюванню конкретних тактико-організаційних рекомендацій щодо проведення допитів свідків під час досудового розслідування колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері. З'ясовано, що допит є основним процесуальним засобом збирання ідеальних слідів кримінального правопорушення у провадженні цієї категорії. Показано, що свідки допитувалися у 67% проваджень за фактами колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері. Охарактеризовано осіб, які можуть та не можуть бути допитані як свідки під час досудового розслідування колабораційної діяльності. Наголошено, що правоохоронці мають вживати активних зусиль задля відшукування потенційних свідків колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері, зокрема шляхом направлення запитів органам влади про осіб, які прибувають з тимчасово окупованих територій України. Запропоновано алгоритм проведення допитів свідків, які можуть покинути територію України до завершення судового розгляду, в порядку ст. 225 КПК України.

Наведено пропозиції вітчизняних науковців щодо предмету допиту свідків вчинення колабораційної діяльності та запропоновано критерії його уточнення в провадженні за фактами діянь, передбачених ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК України. Сформульовано орієнтовний предмет допиту свідків колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері, до якого віднесено анкетні дані свідка, факт, обставини, причини перебування свідка на тимчасово окупованій території або перебування на підконтрольній Україні території, де було вчинено колабораційну діяльність, відомі свідку дані про правопорушника, подію кримінального правопорушення, обставини, за яких свідок сприймав цю подію, поведінку підозрюваного до та після вчинення кримінального правопорушення, інші обставини, які можуть бути суттєвими для конкретного кримінального провадження.

Визнано перспективність окремого дослідження тактико-організаційних засад проведення допитів підозрюваних у вчиненні колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері.

Ключові слова: досудове розслідування, колабораційна діяльність, ідеологічна та культурно-освітня сфера, криміналістична тактика, допит, свідок.

Постановка проблеми. В умовах триваючої повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України особливо гостро постає питання відвернення загроз національній безпеці нашої держави. У зв'язку з цим, надзвичайного значення набуває оперативне, всебічне та об'єктивне виявлення, документування і розслідування всіх фактів колабораційної діяльності – свідомої протиправної суспільно-шкідливої співпраці окремих громадян України з представниками держави-агресора, її збройними формуваннями та окупаційними адміністраціями.

Специфіка багатьох форм вчинення колабораційної діяльності пов'язана з ускладненим доступом вітчизняних правоохоронців до місць локалізації матеріальних слідів кримінально протиправного діяння, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях України чи в межах держави-агресора. В таких умовах ключову роль відіграють ідеальні сліди кримінального правопорушення, що утворюються в пам'яті осіб, які особисто сприймали окремі прояви колабораціонізму. Головним процесуальним засобом виявлення, збирання та фіксації таких слідів під час досудового розслідування є допит, передбачений ст.ст. 224-226 КПК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, тактико-криміналістичні та організаційні засади проведення допитів у кри-

мінальному провадженні були сформовані у працях О. П. Ващук, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. М. Тертишника, В. В. Тіщенка, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, Ю. А. Чаплинської, С. С. Чернявського, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька та інших провідних вітчизняних науковців. Окремим проблемам проведення допитів під час розслідування колабораційної діяльності приділили свою увагу В. В. Абламська, С. Є. Абламський, О. Г. Бондаренко, В. В. Коваленко, О. В. Ковтун, Д. В. Лісниченко, І. А. Скічко, Т. П. Матюшкова, Г. К. Тетерятник та інші українські вчені. При цьому, особливості організації та проведення допитів свідків в кримінальних провадженнях за фактами колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері в науковій літературі ще не були розглянуті, що вказує на актуальність проведеного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання конкретних тактико-організаційних рекомендацій щодо проведення допитів свідків під час досудового розслідування колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері.

Для досягнення мети поставлені такі завдання: уточнити сутність та процесуальний порядок проведення допиту в кримінальному

провадженні; опрацювати слідчо-судову практику проведення допитів в кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність в ідеологічній та культурно-освітній сфері; визначити осіб, які можуть та не можуть бути допитані як свідки в таких провадженнях; сформулювати орієнтовний предмет допиту свідків колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері.

Виклад основного матеріалу.

Допит – це процесуальна слідча (розшукова) або судова дія, що є регламентованим кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [1, с. 306]. За своєю суттю допит полягає в передачі інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, пов'язані з ним обставини і людей. Ця інформація сприймається допитуваною особою в момент спостереження за тими або іншими явищами, об'єктами, пов'язаними з подією правопорушення, запам'ятовується нею, зберігається в її пам'яті у вигляді «ідеальних» слідів, і потім під час допиту відтворюється та передається суб'єкту розслідування [2, с. 171].

Чинними нормами КПК України встановлено можливість проведення під час досудового розслідування допиту таких осіб: свідків, потерпілих, підозрюваних. Предмет допиту кожної особи визначається її процесуальним статусом і враховує потребу виконання основного завдання цієї С(Р)Д – встановлення в результаті отримання пока-

зань допитаної особи обставин, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 84].

Під час досудового розслідування колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері допитуватися можуть особи носії ідеальних слідів кримінального правопорушення – свідки та підозрювані у вчиненні кримінального правопорушення (адже потерпілі від таких діянь відсутні). Під час судового розгляду також може проводитися допит судових експертів з метою роз'яснення підготованих ними висновків за клопотанням сторони кримінального провадження або за власною ініціативою суду.

Вивчення 100 вироків національних судів першої інстанції за ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК України, постановлених протягом 2022-2025 років, показало, що свідки допитувалися у 67 % кримінальних проваджень про колабораційну діяльність в ідеологічній та культурно-освітній сфері. Також зауважимо, що кримінальні провадження, в яких свідки не були допитані, в основному припали на випадки вчинення кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, де підозрювані (обвинувачені) повністю визнали вину та співпрацювали зі слідством.

Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України, свідком у кримінальному провадженні є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

У кримінальних провадженнях за фактами колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері як свідки не можуть бути допитані (чч. 2, 4 ст. 65 КПК України):

- захисник, законний представник підозрюваного у вчиненні колабораційної діяльності – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

- адвокати та нотаріуси – про відомості, які становлять, відповідно, адвокатську чи нотаріальну таємницю;

- медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості щодо підозрюваної в колабораційній діяльності особи, які становлять лікарську таємницю;

- священнослужителі – про відомості, одержані ними від підозрюваного чи інших осіб на сповіді віруючих;

- журналісти – про відомості, які стосуються колабораційної діяльності та містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

- особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв (наприклад у випадках, коли підозрювана в колабораціонізмі особа отримувала консульські чи інші послуги).

Також варто пам'ятати, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України імунітетом свідка користуються близькі родичі та члени сім'ї підозрюваного у вчиненні колабораційної діяльності, які мають право відмовитися від давання показань, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ними,

близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення.

Основною метою допиту свідків під час розслідування колабораційної діяльності є отримання від таких осіб максимально деталізованих свідчень щодо сприяння конкретною особою державі-агресору та її представникам в ослабленні національних інтересів України, суверенітету і територіальної цілісності держави, створення в суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил держави-агресора щодо вторгнення та окупації території суверенної держави України, а також щодо прихильності особи до країни-агресора тощо [4, с. 124].

В. В. Коваленко як свідків вчинення колабораційної діяльності пропонує допитувати безпосередніх очевидців кримінального правопорушення (в тому числі осіб, які виїхали з тимчасово окупованих територій), а також чинних та колишніх колег підозрюваної в колаборації особи, її родичів і сусідів та інших осіб, котрим відомі або можуть бути відомі обставини кримінального правопорушення чи дані про особу, що його вчинила [5, с. 213].

Як зауважують Г. Тетерятник, Г. Мудрецька та Г. Резніченко, у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність не завжди можливо отримати показання свідків-очевидців, тому встановлення таких осіб є першочерговим завданням органів досудового розслідування, що передбачає вжиття різного роду заходів [6, с. 26]. З цією метою Д. В. Лісніченко рекомендує встановлювати місця перебування осіб, які

виїхали з окупованих територій і які можуть володіти важливою інформацією, та проводити їх оперативне опитування. Після встановлення їх місця знаходження і встановлення факту володіння останніми важливої інформації що встановлюють нові обставини, чи підтверджують раніше отриману інформацію, вони підлягають допиту як свідки [7, с. 771]. Науковці також радять витребувати від органів державної влади (військово-цивільних адміністрацій, правоохоронних, контролюючих органів) та місцевого самоврядування, центрів надання адміністративних послуг відомості про внутрішньо переміщених осіб з певної тимчасово окупованої території України, серед яких можна встановити очевидців колабораційної діяльності конкретних осіб [6, с. 26]. Вивчення судово-слідчої практики показує, що правоохоронці вживають активних заходів щодо розшуку свідків, адже допити таких осіб проводилися також і під час досудових розслідувань у формі *in absentia* вчинених на тимчасово окупованих територіях України проявів колабораційної діяльності.

Однією з проблем допиту осіб, які були очевидцями колабораційної діяльності на деокупованих територіях України, є ризик неможливості їх залучення до проведення судового засідання в майбутньому, оскільки такі громадяни часто змінюють номери телефонів, місця проживання, а також мігрують за кордон, а надані ними свідчення щодо колабораційної діяльності інших осіб стають недопустимими доказами, оскільки осіб-свідків неможливо безпосередньо допитати в судовому засіданні [8, с. 122]. Якщо свідок, який перебуває на підконтрольній

території, заявляє про наявність в нього плани покинути України у період часу після допиту, таку особу доцільно допитати в порядку ст. 225 КПК України за участі слідчого судді. Отримані в такий спосіб показання можуть бути використані в судовому провадженні навіть за неможливості допитати особу, яка їх надала. Крім того, як пишуть О. Г. Бондаренко та А. С. Левченко, допит осіб, які вже перебувають за кордоном, може здійснюватися в режимі відеоконференції або в межах міжнародної правової допомоги за запитами від українських правоохоронців до компетентних органів відповідної держави перебування свідків [9, с. 210].

Основною організаційною складовою підготовки до проведення допиту свідка є формування переліку обставин, які уповноважена особа планує з'ясувати шляхом проведення такої слідчої (розшукової) дії. Предмет допиту кожної особи визначається її процесуальним статусом і враховує потребу виконання основного завдання допиту – встановлення в результаті отримання показань допитаної особи обставин, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 84].

До типового предмету допиту свідків у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності Т. П. Матюшкова віднесла точну інформацію про дату, час та місце вчинення конкретних злочинних дій, якщо вони відомі; опис конкретних дій колабораційної діяльності, дій, що їм передували та здійснювалися після вчинення злочину; інформацію стосовно контексту, у якому вчинялись злочини, що допомогла б підтвердити колабораційну діяльність (ознаки місця, приміщення,

території тощо); опис зовнішності, поведінки та одягу злочинця(ів) та інші відомості про нього(-их), що сприятимуть встановленню особистості, якщо це відомо; опис інших свідків підготовки, вчинення чи(і) приховання колабораційної діяльності [10, с. 176].

В. В. Коваленко пропонує свідкам-очевидцям колабораційної діяльності ставити питання щодо: його анкетних даних; обставин перебування свідка на тимчасово окупованій території, його місця проживання, роботи, соціальних зв'язків, обставин повернення в підконтрольні уряду України регіони; факту та обставин знайомства свідка з особою, котра, вірогідно, вчинила колабораційну діяльність; характер стосунків з цією особою, час та спосіб останнього спілкування з нею; анкетних даних ймовірного колаборанта, його місця проживання, роботи, відомі свідку соціальні зв'язки; опису зовнішності ймовірного колаборанта, можливості свідка упізнати його; конкретних даних щодо діяння вірогідного колаборанта (характеру висловлювань, зайняття посад в органах окупаційної влади тощо), місця та часу (проміжку часу) протягом якого підозрюваним було вчинено конкретне кримінальне правопорушення, обставин та обстановки діяння, наявності або відсутності примусу по відношенню до вірогідного колаборанта тощо; даних про інших осіб, очевидцем незаконних діянь яких є допитуваний свідок; даних про інших осіб, котрі могли бути очевидцями діянь вірогідного колаборанта [5, с. 212–213].

Вважаємо, що запропоновані вченими предмети допиту свідків у кримінальних провадженнях про

діяння, передбачені ст.111-1 КК України доцільно конкретизувати відповідно до специфічних ознак кожної форми колабораційної діяльності. На думку І. А. Скічко, залежно від того, у якій формі було вчинено колабораційну діяльність, слідчий (прокурор) зобов'язані уточнювати ті факти й обставини, що безпосередньо стосуються такого способу вчинення [8, с. 122]. До прикладу, детальний виклад орієнтовних переліків питань, які варто ставити свідкам та підозрюваним під час допитів у таких кримінальних провадженнях сформулювали представники міжнародної юридичної фундації Global Rights Compliance (GRC).

Так, на їх думку, під час розслідування кримінальних проступків, передбачених ч.1 ст.111-1 КК України, необхідно з'ясовувати місцезнаходження підозрюваного на момент здійснення відповідних висловлювань; загальний рівень безпеки середовища на момент здійснення публікації чи висловлення; наявність інших осіб під час здійснення висловлювання та його адресатів; мотиви, з яких підозрюваний публічно висловився саме в цей момент; точне формулювання, тон і форму комунікації [11, с. 15]. Для діянь, передбачених ч.3 ст.111-1 КК України, предмет допиту може включати відомості про факт викладання в закладі освіти на тимчасово окупованій території; навчальні дисципліни, які викладала особа; використані нею навчальні матеріали (книжки, підручники, зошити рекомендації); позакласну діяльність підозрюваного та ін. [11, с. 23]. В провадженнях щодо ч. 6 ст. 111-1 КК України міжнародники пропонують ставити свідками питання про

функцію підозрюваного в організації та підготовці політичних заходів; тематику і гасла таких заходів; факту публічного виступу підозрюваного чи участі в їх проведенні в будь-якій іншій формі [11, с. 41].

З урахуванням викладеного, а також переліку обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування передбачених ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК України діянь [12], орієнтовний предмет допиту свідків колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері має включати такі відомості:

- анкетні дані свідка (прізвище, ім'я, по-батькові, дата та місце народження, освіта, професія та місце роботи, сімейний стан та ін.);

- факт, обставини, причини перебування свідка на тимчасово окупованій території або перебування на підконтрольній Україні території, де було вчинено колабораційну діяльність;

- відомості про особу правопорушника (факт та обставини попереднього знайомства, ознаки зовнішності, анкетні дані, характер відносин до та після вчинення колабораційної діяльності);

- подія кримінального правопорушення (обставини (час, місце, обстановка, присутність інших осіб) та зміст публічного висловлювання підозрюваного; факт та обставини впровадження підозрюваним стандартів освіти держави агресора чи здійснення пропаганди в закладах освіти; факт та обставини організації підозрюваним чи участі в проведенні масового політичного заходу тощо);

- обставини, за яких свідок сприймав подію колабораційної діяльності (поведінка самого свідка,

відстань та умови сприйняття, наявність в свідка дефектів зору, слуху та інших особливостей сприйняття);

- поведінка підозрюваного до та після вчинення кримінального правопорушення;

- інші обставини, які можуть бути суттєвими для конкретного кримінального провадження.

Наприклад, у вирокі Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 03.10.2023 у справі № 686/3769/23 наведено показання свідка про те, що він тривалий час знає обвинуваченого, який був членом т.з. «самоврядної міської ради», вів досить активну діяльність антиукраїнської спрямованості в соціальній мережі «Facebook», часто робив публікації в яких вказував, що «українські патріоти є нацистами», виправдовував агресію росії проти України, засуджував дії Збройних сил України, які нібито самі вбивали людей на Донбасі, вказував, що Україна повинна бути в складі Росії. При цьому, обвинувачений не приховував своєї особистості та свідок із ним декілька разів дискутував на вказані теми, намагаючись переконати у хибності його суджень [13].

В кримінальному провадженні № 686/3769/23 за фактом діяння, передбаченого ч. 6 ст. 111-1 КК України, допитаний свідок показав, що на початку червня 2022 року, коли м. Лиман було в окупації, йому запропонували піти на роботу начальником РЕС і коли він подавав звіт то познайомився з обвинуваченими, також був присутнім на публічних політичних заходах, які вони проводили. Свідок отримував документи з резолюціями обвинувачених, які займали посади у військовій адміністрації «ДНР». Інша до-

питана в тому ж кримінальному провадженні свідок показала, що під час окупації перебувала у м. Лиман та виконувала обов'язки начальника управління соціального захисту. На роботу її приймав один з обвинувачених, який займав посаду керівника голови адміністрації «м. Красний Лиман ДНР», другий обвинувачений був його заступником, а третя обвинувачена – займала посаду керівника адміністрації, керувала справами. Усі звинувачені дійсно працювали в окупаційній адміністрації та вживали заходи з налагодження її роботи окупаційної адміністрації на території міста Лиман, та неодноразово публічно проводили агітацію [14].

Безпосередній предмет допиту окремого свідка залежить від тих обставин про подію кримінального правопорушення, які можуть бути йому відомі, та має надалі конкретизуватися в кожному кримінальному провадженні. Для цього слідчому варто попередньо вивчити матеріали кримінального провадження, отримати відомості про особу свідка, факт його перебування на тимчасово окупованих територіях та ін., і виходячи з цієї інформації сформулювати конкретний перелік запитань.

У зв'язку із доволі складним та обширним предметом допиту свідка колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері, підтримаємо позицію науковців про необхідність перед проведенням допиту скласти його, який міститиме орієнтовне коло питань, які необхідно з'ясувати під час проведення слідчої (розшукової) дії [15, с. 222].

Висновки. Таким чином, у межах досудового розслідування

колабораційної діяльності допит виступає одним з найбільш ефективних засобів збирання доказів. Під час досудового розслідування колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері допитуватися можуть носії ідеальних слідів кримінального правопорушення – свідки та підозрювані у вчиненні кримінального правопорушення. Опрацювання 100 вироків національних судів першої інстанції за ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК України, постановлених протягом 2022-2025 років, показало, що допити свідків були проведені в 67% кримінальних проваджень цієї категорії.

До орієнтовного предмету допиту таких осіб варто віднести анкетні дані свідка, факт, обставини, причини перебування свідка на тимчасово окупованій території або перебування на підконтрольній Україні території, де було вчинено колабораційну діяльність, відомі свідку дані про правопорушника, подію кримінального правопорушення, обставини, за яких свідок сприймав цю подію, поведінку підозрюваного до та після вчинення кримінального правопорушення, інші обставини, які можуть бути суттєвими для конкретного кримінального провадження. Безпосередній предмет допиту окремого свідка має надалі конкретизуватися в кожному кримінальному провадженні.

Перспективним, на нашу думку, є формулювання тактико-організаційних рекомендацій щодо проведення допитів підозрюваних у вчиненні колабораціонізму в ідеологічній та культурно-освітній сфері.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підруч. за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.
2. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
3. Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1. С. 78–84.
4. Абламський С. Є., Ковтун О. В., Абламська В. В. Особливості доказування під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1, 2 ст. 111-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3 (106). С. 116–127. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.10>
5. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ : ВД Дакор, 2023. 260 с.
6. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.
7. Лісніченко Д. В. Шляхи вдосконалення процесуального порядку та методики розслідування злочинів пов'язаних з вчиненням державної зради та колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 768–771. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/185>
8. Скічко І. А. Розслідування колабораційної діяльності : дис. ... доктора філософії 081 – Право. Київ, 2025. 194 с.
9. Бондаренко О. Г., Левченко А. С. Недоліки методики розслідування правопорушень, пов'язаних з вчиненням державної зради та колабораційної діяльності на непідконтрольних територіях. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 4 (73). С. 206–212. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.73.19469>
10. Розслідування колабораційної діяльності: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : навч. посіб.; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Право, 2024. 256 с.
11. Prosecuting wartime collaborators in Ukraine. Practitioner Handbook for Interviewing Suspects and Witnesses under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. Global Rights Compliance, 20 Jan 2026. 62 p. URL: <https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2026/01/Practitioner-Handbook-for-Interviewing-Suspects-and-Witnesses-for-Collaboration.pdf>. (дата звернення: 26.03.2026).
12. Ріпа Ф. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері. *Наукові записки*. Серія: Право. 2025. Вип. 19. С. 269–274. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-19-269-274>
13. Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області. Вирок від 03.10.2023 у справі № 686/3769/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113906215>. (дата звернення: 26.03.2026).
14. Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська. Вирок від 27.03.2024 у справі № 202/3947/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117935291> (дата звернення: 26.03.2026).
15. Чернов О. В. Тактика, стратегія та особливості допиту свідків на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів, вчинених у зв'язку із виконанням службових обов'язків. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 222–227. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.35>

References

1. Shepitko, V. Yu. (Ed.). (2016). *Kryminalistyka* [Criminalistics] (5th ed., rev.). Kyiv: In Yure.
2. Kopcha, V. V., & Kopcha, N. V. (2022). *Kryminalistychna tekhnika, taktyka i metodyka* [Criminalistic technique, tactics and methodology]. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka".
3. Kolesnyk, Yu. V. (2014). Osoby, shcho pidliahaiut dopytu, ta predmet dopytu za chynnym KPK Ukrainy [Persons subject to interrogation and the subject of interrogation under the current Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy* [Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine], 11(1), 78–84.
4. Ablamskyi, S. Ye., Kovtun, O. V., & Ablamska, V. V. (2024). Osoblyvosti dokazuvannia pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, peredbachenykh chastynamy 1, 2 st. 111-1 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Peculiarities of proof during the investigation of criminal offenses under Parts 1, 2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs], 3(106), 116–127. <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.10>
5. Pysmenskyi, Ye. O., Holovkin, S. V., Kovalenko, A. V., & Kovalenko, V. V. (2023). *Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti* [Investigation of collaboration activity]. Kyiv: VD Dakor.
6. Teteryatnyk, H., Mudretska, H., & Reznichenko, H. (2023). *Aktualni problemy pry rozsliduvanni kryminalnykh prostupkiv, poviazanykh z kolaboratsiinoiu diialnistiu* [Current problems in the investigation of criminal misdemeanors related to collaboration activity]. Odesa: Vydavnytstvo "Iurydyka".
7. Lisnichenko, D. V. (2024). Shliakhy vdoskonalennia protsesualnoho poriadku ta metodyky rozsliduvannia zlochyniv poviazanykh z vchynenniam derzhavnoi zrady ta kolaboratsiinoi diialnosti [Ways to improve procedural order and methodology for investigating crimes related to high treason and collaboration activity]. *Iurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* [Legal Scientific Electronic Journal], 1, 768–771. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/185>
8. Skichko, I. A. (2025). *Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti* [Investigation of collaboration activity] (Doctor of Philosophy dissertation). Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, Kyiv.
9. Bondarenko, O. H., & Levchenko, A. S. (2024). Nedoliky metodyky rozsliduvannia pravoporushen, poviazanykh z vchynenniam derzhavnoi zrady ta kolaboratsiinoi diialnosti na nepidkontrolnykh terytoriiakh [Deficiencies in the methodology for investigating offenses related to high treason and collaboration activity in temporarily occupied territories]. *Naukovi pratsi Kyivskoho aviatsiinoho instytutu. Seriya: Yurydychnyi visnyk "Povitriane i kosmichne pravo"* [Scientific Works of Kyiv Aviation Institute. Series: Legal Bulletin "Air and Space Law"], 4(73), 206–212. : <https://doi.org/10.18372/2307-9061.73.19469>
10. Sokurenko, V. V. (Ed.). (2024). *Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti: kryminalno-pravovi, kryminalni protsesualni ta kryminalistychni aspekty* [Investigation of collaboration activity: Criminal law, criminal procedural and criminalistic aspects]. Kharkiv: Pravo.
11. *Prosecuting wartime collaborators in Ukraine. Practitioner handbook for interviewing suspects and witnesses under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine*. (2026). Global Rights Compliance. <https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2026/01/Practitioner-Handbook-for-Interviewing-Suspects-and-Witnesses-for-Collaboration.pdf>

12. Ripa, F. V. (2025). Obstavyny, shcho pidliahaiut dokazuvanniu pid chas rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti v ideolohichnii ta kulturno-osvitnii sferi [Circumstances subject to proof during the investigation of collaboration activity in the ideological, cultural and educational sphere]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo* [Scientific Notes. Series: Law], 19, 269–274. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-19-269-274>

13. Khmelnytskyi miskraionnyi sud Khmelnytskoi oblasti [Khmelnytskyi City District Court of Khmelnytskyi Region]. (2023, October 3). *Vyrok u spravi № 686/3769/23* [Judgment in case No. 686/3769/23]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113906215>

14. Industrialnyi raionnyi sud m. Dnipropetrovska [Industrial District Court of Dnipropetrovsk]. (2024, March 27). *Vyrok u spravi № 202/3947/23* [Judgment in case No. 202/3947/23]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117935291>

15. Chernov, O. V. (2023). Taktyka, stratehiia ta osoblyvosti dopytu svidkiv na pochatkovomu etapi rozsliduvannia umysnykh vbyvstv pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv, vchynenykh u zviazku iz vykonanniam sluzhbovykh oboviazkiv [Tactics, strategy and peculiarities of witness interrogation at the initial stage of investigating intentional murders of law enforcement officers committed in connection with the performance of official duties]. *Pivdennoukrainskyi pravnychy chasopys* [South Ukrainian Law Journal], 3, 222–227. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.35>.

Ripa F. V., Postgraduate Student of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics onetsk State University of Internal Affairs

e-mail: f98315918@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8589-003X>

Peculiarities of the Tactics of Interrogating Witnesses During the Investigation of Collaborative Activities in the Ideological, Cultural, and Educational Spheres

The article is devoted to the formulation of specific tactical and organizational recommendations for conducting witness interrogations during the pre-trial investigation of collaborative activities in the ideological, cultural, and educational spheres. It has been established that interrogation is the primary procedural means of collecting ideal traces of a criminal offense in proceedings of this category. It is shown that witnesses were interrogated in 67% of proceedings concerning acts of collaborationism in the ideological, cultural, and educational spheres. The study characterizes persons who may and may not be interrogated as witnesses during the pre-trial investigation of collaborative activities. It is emphasized that law enforcement agencies should make active efforts to identify potential witnesses to collaborationism in the ideological, cultural, and educational spheres, particularly by sending requests to public authorities regarding persons arriving from the temporarily occupied territories of Ukraine. An algorithm for conducting interrogations of witnesses who may leave the territory of Ukraine before the completion of judicial proceedings under Article 225 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is proposed.

The article presents proposals by domestic scholars regarding the subject matter of witness interrogation in cases involving collaborative activities and suggests criteria for its clarification in proceedings concerning acts provided for in Parts 1, 3, and 6 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. An approximate subject matter for the interrogation of witnesses to collaborative activities in the ideological, cultural, and educational spheres is formulated, including the witness's personal data; the fact, circumstances, and reasons for the witness's stay in the temporarily occupied territory or in the territory controlled by Ukraine where the collaborative activity occurred; information known to the witness about the offender; details of the criminal offense; the circumstances under which the witness perceived the event; the behavior of the suspect before and after the commission of the criminal offense; and other circumstances that may be significant for a particular criminal proceeding.

The prospects for a separate study of the tactical and organizational principles of interrogating suspects involved in collaborationism in the ideological, cultural, and educational spheres are recognized.

Keywords: *pre-trial investigation, collaborative activity, ideological, cultural, and educational sphere, criminalistic tactics, interrogation, witness.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Ріпа Ф. В. Особливості тактики допиту свідків під час розслідування колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 243-255. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.21>.

Citation APA: Ripa, F. V. (2026). Osoblyvosti taktyky dopytu svidkiv pid chas rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti v ideolohichnii ta kulturno-osvitnii sferi [Peculiarities of the tactics of interrogating witnesses during the investigation of collaborative activities in the ideological, cultural, and educational spheres]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 2(36), 243-255. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.21>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 20.04.2026

Прийнята до друку: 19.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 20 April 2026

Accepted for publication: 19 May 2026

Published: 31 May 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.2.22
УДК 343.14(477)

Хань О. О.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>

Гнатенко В. С.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу та організації
досудового слідства навчально-наукового
інституту № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИМ

У статті здійснено комплексне дослідження предмета доказування при прийнятті слідчим процесуального рішення про закриття кримінального провадження як одного з ключових етапів досудового розслідування. Проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння сутності кримінального процесуального доказування, його функцій та значення для забезпечення законності й обґрунтованості процесуальних рішень. Особливу увагу приділено визначенню предмета доказування як центральної категорії кримінального процесу, що окреслює коло обставин, які підлягають встановленню в кримінальному провадженні.

Розглянуто різні концепції структури предмета доказування, зокрема його диференціацію на загальний, родовий, спеціальний та індивідуальний рівні, що дозволяє точніше визначати обсяг доказової діяльності залежно від конкретної процесуальної ситуації. Окремо висвітлено поняття локального предмета доказування, який формується відповідно до виду процесуального рішення, що приймається уповноваженим суб'єктом, і відображає специфіку доказування на певному етапі кримінального провадження.

Обґрунтовано, що при закритті кримінального провадження ключового значення набуває встановлення саме тих фактичних обставин, які є підстава-

ми для прийняття такого рішення відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Доведено, що зміст предмета доказування в цьому випадку є варіативним і безпосередньо залежить від конкретної підстави закриття провадження, що зумовлює необхідність установлення різних юридично значущих фактів. Підкреслено важливість належної оцінки доказів слідчим для забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості прийнятого рішення.

Ключові слова: доказування, предмет доказування, кримінальний процес, кримінальне провадження, закриття провадження, слідчий, докази, локальний предмет доказування, процесуальне рішення, підстави закриття.

Постановка проблеми. Наукова проблема, на вирішення якої спрямоване дослідження, полягає у невизначеності та відсутності єдиного наукового підходу до розуміння змісту й структури предмета доказування при прийнятті слідчим процесуального рішення про закриття кримінального провадження, а також у недостатній розробленості питання локального предмета доказування залежно від конкретних підстав закриття провадження, що ускладнює забезпечення обґрунтованості та законності таких рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми доказування у кримінальному процесі були предметом досліджень у наукових працях С. Є. Абламського, В. В. Вапнярчука, І. В. Гловюк, В. Г. Дрозд, В. А. Завтура, О. В. Капліної, С. О. Ковальчук, Р. В. Костенка, Г. Р. Крет, О. П. Кучинської, О. В. Мартовицької, Д. М. Мірковця, М. А. Погорецького, О. В. Пчеліної, Х. Р. Слюсарчук, С. М. Стахівського, А. С. Степаненко, М. М. Стоянова, Т. Г. Фоміної, Т. І. Фулей, О. Г. Шило, М. Є. Шумило й інших. Однак, існуючі наукові доробки не у повній мірі розкривають сутність та особливості предмета доказування при прийнятті процесуального рішення про закриття кримінального провадження слідчим.

Постановка завдання. Метою проведеного дослідження є формулювання авторських пропозицій щодо розуміння предмета доказування при прийнятті слідчим процесуального рішення про закриття кримінального провадження. Для досягнення поставленої мети у статті визначено та вирішено такі завдання: уточнено сутність і роль доказування у кримінальному провадженні; проаналізовано позиції науковців щодо поняття «предмет доказування» та його значення у кримінальній процесуальній діяльності; опрацьовано наукові підходи до визначення його видів та елементів структури; уточнено зміст обставин, які утворюють предмет доказування при прийнятті процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Доказування як діяльність уповноважених учасників кримінального провадження зі збирання, перевірки, оцінки та використання доказів пронизує весь кримінальний процес і формує його стрижень. У зв'язку з цим зазначена наукова теорія протягом тривалого часу привертає увагу багатьох науковців, дослідження яких спрямовані на вирішення її проблем та вдосконалення окремих складових. Так, М. А. Погорецький

зауважує, що найбільш поширеним у науці кримінального процесу є підхід, відповідно до якого доказування у кримінальному провадженні розглядається як процесуальна діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів. Методологічною основою такої концепції є філософська теорія пізнання та теорія відображення. Водночас, як зауважує науковець, у сучасній кримінальній процесуальній науці цей підхід піддається критиці, а серед науковців тривають дискусії щодо співвідношення пізнання і доказування, мети доказування та ролі його суб'єктів, зокрема у контексті встановлення різних видів юридичної істини (абсолютної, судової, матеріальної або формальної) [1, с. 310]. Ця думка свідчить, що дискусія з приводу розуміння сутності кримінального процесуального доказування, його функцій та значення у тому числі при ухваленні процесуальних рішень ще триває. Розв'язання цієї проблематики має важливе значення для забезпечення законності й обґрунтованості таких рішень, зокрема процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Щодо розуміння сутності кримінального процесуального доказування, то аналіз навчальної літератури свідчить, що це поняття визначається як «врегульована законом процесуальна діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» [2, с. 94-95]. Інші науковці зазначають, що кримінальне процесуальне доказування – це «діяльність суб'єктів кримінального провадження із збирання (формування), перевірки та

оцінювання доказів, а також із формулювання на підставі цього певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) та наведення аргументів для її обґрунтування» [3, с. 39]. З наведених визначень можна вказати на такі істотні ознаки цього явища як: нормативна урегульованість доказування кримінальним процесуальним законом; процесуальний характер діяльності з доказування; пізнавальна його спрямованість; практичне значення як підстави для прийняття процесуальних рішень.

Щодо наукових джерел, то у них визначення доказування різняться. Зокрема, В.Т. Нор, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, визначають це поняття як практичну діяльність, яка відбувається з метою встановлення істини в кримінальній справі [4, с. 73-75; 5, с. 57-58; 6, с. 14]. Тобто вказані науковці роблять акцент саме на меті доказування – встановлення певного виду істини. Різновидами якої за вказівкою М.А. Погорецького може бути встановлення абсолютної, судової, матеріальної або формальної істини [1, с. 310]. Можна зауважити, що такий підхід фактично отожднює доказування та кримінальне провадження, адже одним із завдань останнього є забезпечення повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, що відповідає за змістом характеристиці матеріальної (об'єктивної) істини.

Ю.М. Грошевим доказування охарактеризовано як елемент кримінально-процесуального пізнання, а метою доказування, на думку видатного вченого-процесуаліста, є встановлення фактів, які є складовими предмета доказування [7, с. 144]. Схожа точка зору висловлена у

І. С. Галаганом та М. Є. Шумило, які також звертають увагу на той факт, що доказування «складна діяльність для відновлення події минулого – злочину як процес його дослідження і пізнання», виступаючи «головною формою пізнання у рамках кримінального судочинства та відображає гносеологічні, правові та психологічні закономірності пізнання» [8, с. 51, 52; 9, с. 118]. У цій позиції акцент зроблено на доказуванні як інструменті пізнання обставин, які входять в предмет доказування та мають для значення для кримінального провадження.

Слід погодитись із пізнавальною спрямованістю доказування, його гносеологічною природою. Особливістю його здійснення у кримінальному провадженні слід вважати ту обставину, що пізнавальна діяльність суб'єктів доказування (суду, сторони обвинувачення та сторони захисту) має цілеспрямований характер і спрямована на встановлення визначених ст. 91 КПК України обставин, які підлягають доказуванню. Їх встановлення має значення для ухвалення законних та обґрунтованих процесуальних рішень у кримінальному провадженні (ст. ст. 110, 276, 284, 287, 291, 292, 369 КПК України). Такі обставини – обставини, що підлягають доказуванню, йменуються у кримінальному процесі предметом доказування. Тому відмічаємо зв'язок між доказуванням як засобом пізнання та предметом доказування як його метою, де встановлення внаслідок проведеного доказування обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, виступає умовою прийняття (ухвалення) процесуальних рішень.

При цьому, у науковій літературі поняття предмета доказування характеризується із врахуванням різних підходів. Так, на думку О. Тригуб, А. Долгополова, у кримінальному провадженні предмет доказування стосується встановлення складу кримінального правопорушення [10, с. 167]. Такий погляд на предмет доказування, на нашу думку, є усіченим, адже обмежується лише його кримінально-правовою складовою. Іншої позиції дотримується К. В. Коломієць, яка розглядає предмет доказування як ключове поняття процесу доказування, що визначає коло обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. На її думку, предмет доказування охоплює не лише обставини, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України, а й інші факти, значущі для правильного вирішення конкретного провадження, зміст яких конкретизується залежно від особливостей відповідного кримінального правопорушення та положень кримінального закону [11, с. 198]. Таким чином, предмет доказування є складним та багаторівневим поняттям.

У цьому контексті заслуговує на увагу підхід Л. М. Лобойко та О. А. Банчук, які розглядають предмет доказування крізь призму кримінально-правового, цивільно-правового та кримінально-процесуального елементів. Кримінально-правовий елемент охоплює обставини, необхідні для правильної кваліфікації діяння та встановлення підстав для кримінальної відповідальності особи; цивільно-правовий – питання відшкодування шкоди та конфіскації майна; кримінально-процесуальний – обставини, встановлення яких є необхідним

підставами для ухвалення процесуальних рішень [12, с. 171-172]. Слід підтримати цю позицію, яка не тільки відображає багатоманітність складових елементів предмета доказування, в залежності від їх галузевої приналежності, а й характеризує їх значення для виконання завдань кримінального провадження.

Також для з'ясування основного питання статті наведемо думку В.В. Вапнярчук, який розглядає предмет доказування через систему взаємопов'язаних рівнів – загального, родового, спеціального та індивідуального. Загальний предмет доказування охоплює обставини, передбачені ст. 91 КПК України та нормами Загальної частини КК України; родовий – обставини, характерні для певних подібних видів кримінальних правопорушень; спеціальний – додаткові обставини, що підлягають встановленню у спеціальних порядках кримінального провадження (наприклад, ст. ст. 485 і 505 КПК України); безпосередній або індивідуальний – сукупність обставин конкретного кримінального провадження з урахуванням фактичних особливостей вчиненого конкретного кримінального правопорушення [13, с. 86-90]. Таким чином, предмет доказування, визначений законодавцем у ст. 91 КПК України має узагальнений характер та підлягає уточненню та індивідуалізації у кожному окремому кримінальному провадженні залежно від складу кримінального правопорушення, з урахуванням конкретних особливостей та обставин його вчинення.

Також слушною, на нашу думку, є позиція науковців щодо виокремлення процесуально значущих

обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження, як елементів предмета доказування у кримінальному провадженні. Наприклад, Ю. П. Аленін і Т. В. Лукашкіна пропонують виокремлювати власне процесуальні обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Науковці обґрунтовують, що в межах правозастосовної діяльності, не пов'язаної безпосередньо з вирішенням кримінального провадження по суті, зокрема під час здійснення судового контролю, застосування заходів процесуального примусу чи надання дозволів на проведення процесуальних дій, виникає необхідність встановлення окремих фактичних обставин, коло яких не завжди збігається з переліком, визначеним КПК України [14, с. 224]. Такі обставини також іменують локальним предметом доказування [15, с. 29].

Вважаємо такий підхід обґрунтованим, адже прийняття будь-якого процесуального рішення — як остаточного у кримінальному провадженні, так і такого, що не пов'язане з вирішенням цього провадження по суті, — повинно мати законний, мотивований та обґрунтований характер. Це забезпечується шляхом доведення тих обставин, які становлять фактичні підстави для прийняття відповідного рішення.

Водночас згадані науковці, на нашу думку, необґрунтовано обмежують коло суб'єктів, прийняття процесуальних рішень якими потребує встановлення фактів у формі доказування. Адже процесуальні рішення у кримінальному провадженні уповноважені приймати не тільки слідчий суддя чи суд, а й слід-

чий (дізнавач) та прокурор. Це сто-сується і прийняття слідчим (дізнавачем) процесуального рішення про закриття кримінального провадження, у межах якого доказуванню підлягають ті обставини, наявність яких відповідно до кримінального процесуального закону є підставою для прийняття такого рішення.

Відповідно до ч. 2 ст. 284 КПК України слідчий вправі закрити кримінальне провадження лише за чотирма підставами, а саме п. п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України. Слід також відзначити, що окрім зазначених підстав, за якими слідчий вправі закрити кримінальне провадження на стадії досудового розслідування, у ч. 2 ст. 284 КПК України визначена ще і умова прийняття ним такого рішення, яка полягає у тому, що у такому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлено про підозру [16].

Водночас, вважаємо що такими повноваженнями наділений і дізнавач. Незважаючи на те, що у ст. 284 КПК України належність цих повноважень йому прямо не визначається, проте за аналогією закону, виходячи із положень ч. 1 ст. 40-1 КПК України: «Дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого», він має такі повноваження. Єдиним формальним виключенням є право закриття кримінального провадження за п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, адже кримінальне правопорушення, передбачене ст. 212 КПК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» є злочином.

Спираючись на викладене, можемо сформулювати висновок, що слідчий (дізнавач) як суб'єкт доказування повинен встановити

об'єктивне існування цих підстав (обставин) поза розумним сумнівом шляхом доказування, тобто зібрати належні, достовірні, допустимі та достатні докази на підтвердження існування обставин, передбачених, зокрема, пп. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Проведемо короткий аналіз обставин, які підлягають доказуванню під час прийняття слідчим (дізнавачем) рішення про закриття кримінального провадження з окремих підстав, з позиції їх характеристики як обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Щодо підстав закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. У науковій літературі зазначається, що відсутність події кримінального правопорушення означає відсутність самого кримінально караного діяння, настання відповідних наслідків унаслідок природних чи інших об'єктивних процесів, не пов'язаних із поведінкою людини, або ж відсутність причинного зв'язку між діями особи та негативними наслідками. Відповідно, такі обставини підлягають підтвердженню належними доказами.

Натомість відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України) має місце тоді, коли встановлено факт вчинення певного діяння конкретною особою, однак воно не підпадає під ознаки, передбачені КК України, зокрема через відсутність окремих елементів складу кримінального правопорушення або наявність обставин, що виключають кримінальну відповідальність [17, с. 373], або у випадку добровільної

відмови особи від доведення кримінального правопорушення до кінця, малозначності діяння або відсутності в особи ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення [18, с. 15].

Так само, для закриття кримінального провадження слідчим (дознавачем) із підстави, визначеної у п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, слід встановити наявність такого факту як декриміналізація діяння, за вчинення якого було розпочато кримінальне провадження – набуття юридичної сили відповідного Закону України про декриміналізацію діяння.

Отже, для прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження за наведеними вище підставами, слідчий (дознавач) повинен встановити вказані обставини, які в такій якості виступатимуть предметом доказування при прийнятті процесуального рішення про закриття кримінального провадження слідчим (дознавачем).

Висновки. Таким чином, предмет доказування при прийнятті слідчим процесуального рішення про закриття кримінального провадження має складну та багаторівневу структуру, яка визначається як загальними засадами кримінального процесуального доказування, так і специфікою підстав для прийняття конкретного процесуального рішення.

Ключове значення для прийняття слідчим (дознавачем) законного й обґрунтованого процесуального рішення про закриття кримінального провадження має правильне визначення кола обставин, які підлягають доказуванню. При цьому зміст предмета доказування варіюється залежно від конкретної правової підстави закриття провадження, зокрема відсутності події кримінального правопорушення, відсутності складу кримінального правопорушення тощо, що зумовлює необхідність встановлення слідчим (дознавачем) різних юридичних фактів та оцінки доказів, які їх підтверджують.

Отже, удосконалення теоретичних підходів до визначення суті, ролі та значення предмета доказування під час кримінального процесуального доказування та їх практичне впровадження в діяльність слідчих (дознавачів) є важливою передумовою підвищення ефективності кримінального процесу загалом та виконання завдань кримінального провадження.

Перспективними напрямами подальших досліджень є визначення та конкретизація локальних предметів доказування для окремих підстав закриття кримінального провадження, а також розроблення методичних рекомендацій щодо їх практичного застосування слідчими (дознавачами).

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Сучасні концепції кримінального процесуального доказування. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 309–312.

2. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.
3. Бондаренко О. О., Глобенко Г. І., Романюк В. В. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : ХНУВС, 2018. 156 с.
4. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів : монографія. Львів: Вища школа, 1978. 110 с.
5. Тертишник В. М. Теория доказательств : монографія. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.
6. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 272 с.
7. Грошевий Ю. Д. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 3. С. 134–145.
8. Галаган І. С. Кримінальний процес Української РСР. Київ : Вища школа, 1970. 252 с.
9. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсис, 2001. 320 с.
10. Тригуб О., Долгополов А. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях в аграрному секторі економіки. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 164–170. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-18>
11. Коломієць К. В. Доктринальні підходи до визначення поняття «предмет доказування» у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 192–200. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/192-200>
12. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.
13. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
14. Аленін Ю. П., Лукашкіна Т. В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 222–228.
15. Гуртієва Л., Лукашкіна Т. Теорія доказів у кримінальному провадженні : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2024. 192 с.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 03 квітня 2026).
17. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофіменко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
18. Литвинов В. В. Закриття кримінального провадження слідчим : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 43 с.

References

1. Pohoretskyi, M. A. (2017). Suchasni kontseptsii kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia [Modern concepts of criminal procedural proof]. In Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu: Tezy dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii do 100-richchia vid dnia narodzhennia prof. M. V. Saltevskeho (Kharkiv, 8 lystopada 2017 r.) [Current trends in the development of criminalistics and criminal procedure: Proceedings of the international scientific and practical conference dedicated to the 100th anniversary of Professor M. V. Saltevskyi] (pp. 309–312). KhNUVS.

2. Fomina, T. H. (Ed.). (2021). Kryminalnyi protses Ukrainy: U pytanniakh i vidpovidiakh [Criminal procedure of Ukraine: Questions and answers]. KhNUVS.
3. Bondarenko, O. O., Hlobenko, H. I., & Romaniuk, V. V. (2018). Dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni [Proof in criminal proceedings] (O. O. Yukhno, Ed.). KhNUVS.
4. Nor, V. T. (1978). Problemy teorii i praktyky sudovykh dokaziv [Problems of the theory and practice of judicial evidence]. Vyshcha Shkola.
5. Tertyshnyk, V. M. (1998). Teoriia dokazatelstv [Theory of evidence]. Arsyst.
6. Stakhivskyi, S. M. (2005). Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia [Theory and practice of criminal procedural proof].
7. Hroshevyi, Yu. D. (2004). Deiaki problemy kryminalno-protsesualnoi teorii [Some problems of criminal procedural theory]. Visnyk Akademii Pravovykh Nauk Ukrainy, 3, 134–145.
8. Halahan, I. S. (1970). Kryminalnyi protses Ukrainsoi RSR [Criminal procedure of the Ukrainian SSR]. Vyshcha Shkola.
9. Shumylo, M. Ye. (2001). Reabilitatsiia v kryminalnomu protsesi Ukrainy [Rehabilitation in the criminal procedure of Ukraine]. Arsyst.
10. Tryhub, O., & Dolhopolov, A. (2020). Osoblyvosti predmeta dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh v ahrarnomu sektori ekonomiky [Peculiarities of the subject of proof in criminal proceedings in the agricultural sector of the economy]. Publichne Pravo, 3(39), 164–170. <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-18>
11. Kolomiets, K. V. (2022). Doktryinalni pidkhody do vyznachennia poniattia "predmet dokazuvannia" u kryminalnomu provadzhenni [Doctrinal approaches to defining the concept of the "subject of proof" in criminal proceedings]. Visnyk Kryminalnoho Sudochynstva, 3–4, 192–200. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/192-200>
12. Loboiko, L. M., & Banchuk, O. A. (2014). Kryminalnyi protses [Criminal procedure]. Vaite.
13. Vapniarchuk, V. V. (2017). Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia [Theory and practice of criminal procedural proof]. Yurait.
14. Alenin, Yu. P., & Lukashkina, T. V. (2009). Lokalnyi predmet dokazuvannia v kryminalnomu protsesi [Local subject of proof in criminal procedure]. Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho Derzhavnoho Universytetu Vnutrishnikh Sprav, 4, 222–228.
15. Hurtiieva, L., & Lukashkina, T. (2024). Teoriia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Theory of evidence in criminal proceedings]. Feniks.
16. Criminal Procedure Code of Ukraine No. 4651-VI (2012, April 13). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
17. Kaplina, O. V., Shylo, O. H., Trofymenko, V. M., et al. (2018). Kryminalnyi protses [Criminal procedure] (O. V. Kaplina & O. H. Shylo, Eds.). Pravo.
18. Lytvynov, V. V. (2015). Zakryttia kryminalnoho provadzhennia slidchym [Closure of criminal proceedings by an investigator].

Khan O. O., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-trial Investigation of Educational and Research Institute No. 1 of Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>

Hnatenko V. S., PhD in Law, Associate Professor of Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-trial Investigation of Educational and Research Institute No. 1 of Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>

Subject of Proof when Making a Procedural Decision on Closing Criminal Proceedings by the Investigator

The article provides a comprehensive study of the subject matter of proof in the context of an investigator's procedural decision to terminate criminal proceedings as one of the key stages of the pre-trial investigation. Contemporary scholarly approaches to understanding the essence of criminal procedural proof, its functions, and its significance for ensuring the legality and substantiation of procedural decisions are analysed. Particular attention is devoted to defining the subject matter of proof as a central category of criminal procedure, which delineates the range of circumstances to be established in criminal proceedings.

Various concepts concerning the structure of the subject matter of proof are examined, including its differentiation into general, generic, special, and individual levels, which makes it possible to determine more precisely the scope of evidentiary activity depending on the specific procedural situation. Particular emphasis is also placed on the concept of the local subject matter of proof, which is formed according to the type of procedural decision adopted by an authorised subject and reflects the specific features of proof at a particular stage of criminal proceedings.

It is substantiated that, when terminating criminal proceedings, primary importance is attached to establishing precisely those factual circumstances that constitute the grounds for adopting such a decision in accordance with the requirements of criminal procedural legislation. It is demonstrated that, in this context, the content of the subject matter of proof is variable and directly dependent on the specific ground for terminating the proceedings, which necessitates the establishment of different legally significant facts. The importance of the proper evaluation of evidence by the investigator in ensuring the legality, reasonableness, and fairness of the adopted decision is emphasised.

Key words: *proof, subject matter of proof, criminal procedure, criminal proceedings, termination of proceedings, investigator, evidence, local subject matter of proof, procedural decision, grounds for termination.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Хань О. О., Гнатенко В. С. Предмет доказування при прийнятті процесуального рішення про закриття кримінального провадження слідчим. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 2(36). С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.22>.

Citation APA: Khan, O. O. & Hnatenko V. S. (2026). Predmet dokazuvannia pry pryiniatti protsesualnoho rishennia pro zakryttia kryminalnoho provadzhennia slidchym [Subject of proof when making a procedural decision on closing criminal proceedings by the investigator]. Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine, 2(36), 5–12. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.2.22>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 12.04.2026

Прийнята до друку: 14.05.2026

Опублікована: 31.05.2026

Received: 12 April 2026

Accepted for publication: 14 May 2026

Published: 31 May 2026

Рекомендації до уваги авторів!

Журнал «Вісник Пенітенціарної асоціації України» є науковим виданням громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» та приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права». Відповідно до Постанови Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 № 7-05/1 **наукові статті**, зокрема, **мають містити такі необхідні елементи**: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на яких ґрунтується автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Разом із рукописом подається і його електронна копія. Обсяг статті має становити 12-20 сторінок тексту на папері формату А4 через 1,5 інтервал, шрифт – 14-й кегель. Електронні варіанти малюнків і таблиць подаються окремими файлами у форматі А5. Посилання на джерела в тексті слід наводити у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідного джерела, наприклад [1, с. 235] або [2, с. 8; 3, с. 45; 9, с. 20]. Список використаних джерел подають наприкінці статті в порядку появи посилань у тексті відповідно до міждержавних і державних стандартів. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймаються до друку.

Анотації необхідно подавати українською й англійською мовами обсягом не менше ніж 1800 знаків кожна разом із ключовими словами. Назву статті й відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, домашній і службовий номери телефонів) подають українською та англійською мовами.

До рукопису додаються (на окремому аркуші) відомості про автора (або одного з авторів): місце роботи (служби), посада, поштова адреса, телефон, електронна адреса для листування та погодження деталей публікації, ORCID ID.

Статті, подані в журнал, друкуються в авторській редакції. За достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей, а також відсутність у статті запозичених матеріалів без посилання на джерела відповідає автор.

Attention authors!

The journal «Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine» is the scientific edition of the Public organization «Penitentiary Association of Ukraine» and private institution «Scientific Institute of Public Law». According to the Decree of the Presidium of Higher attestation Commission of Ukraine «About increase of requirements for professional publications included in the lists of Higher Attestation Commission of Ukraine» dated January 15, 2003 № 7-05/1, in particular, **scientific articles must contain such necessary elements:** formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks; analysis of recent researches and publications which initiated solving this problem, and in which based the author, the selection is not resolved before the general problem which is dedicated to the designated article; formulation of the objectives of article (setting tasks); description of main material of research with full justification of scientific results; conclusions from this study and prospects for further research in this direction.

The manuscript is represented together with its electronic copy. The volume of articles up to 12-20 pages of text on A4 size paper 1,5 interval, font 14-PT. It should not be overloaded with references (10–15). Electronic versions of figures and tables are submitted as separate files in A5 format. References in the text should be in square brackets, indicating page numbers of the corresponding source. For example: [1, p. 235] or [2, p. 8; 3, p. 45; 9, 20]. The list of used sources is represented at the end of the article in order of appearance of references in the text, according to international and state standards. Articles submitted with violation of these requirements will not be accepted for publication.

Abstracts must be submitted in Ukrainian and English, no less than 1800 characters each, including keywords. Title of the article and information about authors (surname, name and patronymic (fully), academic degree, academic title, position, home and office phone numbers) are represented in Ukrainian and English.

The manuscript is attached (on a separate sheet): information about the author (or authors): place of work (office), job title, postal address, telephone, e-mail address for correspondence and arrange publication, ORCID ID.

Articles submitted to the journal published in author's edition. For the reliability of facts, quotations, statistical data and other information, and the absence of the article borrowed materials without reference to the source author **is responsible.**

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Черкас М. Є., РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ФОРМУВАННІ КВАЗІПРАВ ОСВІДОМОСТІ	5
---	----------

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Бонтлаб В. В., ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ГОЛОВНИЙ ОРІЄНТИР СПРАВЕДЛИВОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ	18
Матвєєва А. В., ФІЗИЧНА ОСОБА – ПІДПРИЄМЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	28

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Серебряк С. В., ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ТА НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ	40
--	-----------

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Бабенко Р. В. ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	54
Зіноватна І. В., ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН (НА ПРИКЛАДІ ЕСТОНІЇ ТА ПОЛЬЩІ)	63

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Димитрієв В. В., ФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	72
Заботін Г. С., НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	84
Ільків О. В., Комнатний С. О., Бровченко Ю. В., СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	94
Логвиненко Б. О., ЕКСТРЕНА МЕДИЧНА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	107
Мерденов Д. Ю., ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУБ'ЄКТ КООРДИНАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	117
Омаров У. М., ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	131
Салманова О. Ю., Куліуш Д. О., КІБЕРБУЛІНГ ЯК ВИД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ: ПОНЯТТЯ, СКЛАД ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ	146
Соїч О. В., ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ СТАТУТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ	158
Стецюк С. П., ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПЕРЕХОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ	168
Шопіна І. М., Ковалів М. В., НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ	180

Яковенко Ю. В.,

ДО ПИТАННЯ МЕРИТОКРАТІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТУ РЕФОРМУВАННЯ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

193

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Горох О. П.,

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
АКТИВНИЙ КОРУПЦІЙНИЙ ПІДКУП У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

201

Олейніков Д. О.,

ОКУПАЦІЯ ЯК КОНТЕКСТУАЛЬНА ОЗНАКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВИЙ ВИМІР

218

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

Войтенко А. В.,

КОНЦЕПТ ПОЗИТИВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ
ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЇХ
СПІВВІДНОШЕННЯ З МАТЕРІАЛЬНИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ

230

Ріпа Ф. В.,

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ
ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ СФЕРІ

243

Хань О. О., Гнатенко В. С.,

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
РІШЕННЯ ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
СЛІДЧИМ

256

CONTENT

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW. THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

- Cherkas M. Ye.,**
THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN THE FORMATION OF QUASI-LEGAL
CONSCIOUSNESS 16

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- Bontlab, V. V.,**
THE PRIMARY TASK OF CIVIL PROCEEDINGS AS THE PRINCIPAL
GUIDELINE FOR THE FAIR ADJUDICATION OF CIVIL CASES 26
- Matvieieva A. V.,**
NATURAL PERSON ENTREPRENEUR AS A SUBJECT OF PRIVATE
INTERNATIONAL LAW: SELECTED ISSUES 37

COMMERCIAL LAW, COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

- Sieriebriak S. V.,**
LEGAL REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY UNDER MARTIAL LAW
AND IN THE CONTEXT OF THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE'S
ECONOMY: EUROPEAN APPROACHES AND A NATIONAL MODEL 52

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

- Babenko R. V.,**
THE CONCEPT AND SOURCES OF THE REGULATORY FRAMEWORK
GOVERNING REMUNERATION UNDER THE LEGAL REGIME OF
MARTIAL LAW 61
- Zinovatna I. V.,**
FOREIGN EXPERIENCE OF THE DIGITALISATION OF SOCIAL AND
LABOUR RELATIONS (A CASE STUDY OF ESTONIA AND POLAND) 70

**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS.
FINANCE LAW. INFORMATION LAW**

Dymytriiev V. V., FUNCTIONS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE REHABILITATION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN UKRAINE	81
Zabotin H. S., DIRECTIONS OF INTERACTION OF THE STATE BUREAU OF INVESTI- GATION WITH OTHER ENTITIES OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW	92
Ilkiv O. V., Komnatnyi S. O., Brovchenko Yu. V., CURRENT STATE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF VOLUNTEERING IN UKRAINE	104
Lohvynenko B. O., EMERGENCY MEDICAL CARE IN UKRAINE DURING MARTIAL LAW: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS	115
Merdenov, D. Yu., CIVIL SOCIETY AS A SUBJECT OF COORDINATION OF ANTI- CORRUPTION ACTIVITIES: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT	129
Omarov U. M., LEGAL CHARACTERISTICS OF THE OBJECTS OF THE STATE'S ECONOMIC POLICY	143
Salmanova O. Yu., Kuliush D. O., CYBERBULLYING AS A TYPE OF ADMINISTRATIVE OFFENCE: CONCEPT, CONSTITUENT ELEMENTS, AND CLASSIFICATION OF FORMS	156
Soich O. V., THE CONCEPT AND CLASSIFICATION OF SUBJECTS OF LEGAL SUPPORT FOR THE STATUTORY ACTIVITIES OF A STATE-OWNED ENTERPRISE IN UKRAINE	165
Stetsiuk S. P., FOREIGN EXPERIENCE OF MILITARY PERSONNEL TRANSITION TO CIVILIAN LIFE AFTER THE COMPLETION OF MILITARY CAREER	178
Shopina I. M., Kovaliv M. V., DIRECTIONS FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF MANAGERIAL DECISION-MAKING BY EXECUTIVE AUTHORITIES	191
Yakovenko Y. V., ON MERITOCRACY AS AN ELEMENT OF REFORMING THE SECURITY AND DEFENCE SECTOR	199

**CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.
CRIMINAL-EXECUTIVE LAW**

Gorokh O. P.,
RELEASE FROM CRIMINAL LIABILITY FOR ACTIVE CORRUPTION
BRIBERY DUE TO ACTIVE REMORSE **216**

Olieinikov D. O.,
OCCUPATION AS A CONTEXTUAL ELEMENT OF COLLABORATION
ACTIVITY: INTERNATIONAL LEGAL AND CRIMINAL LAW DIMENSIONS **228**

**CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS;
FORENSIC EXPERTISE, OPERATIVE AND INVESTIGATIVE
ACTIVITY**

Voytenko A. V.,
THE CONCEPT OF STATE'S POSITIVE PROCEDURAL OBLIGATIONS TO
CONDUCT EFFECTIVE INVESTIGATION AND THEIR CORRELATION
WITH MATERIAL OBLIGATIONS **240**

Ripa F. V.,
PECULIARITIES OF THE TACTICS OF INTERROGATING WITNESSES
DURING THE INVESTIGATION OF COLLABORATIVE ACTIVITIES IN THE
IDEOLOGICAL, CULTURAL, AND EDUCATIONAL SPHERES **253**

Khan O. O., Hnatenko V. S.,
SUBJECT OF PROOF WHEN MAKING A PROCEDURAL DECISION ON
CLOSING CRIMINAL PROCEEDINGS BY THE INVESTIGATOR **265**

ЖУРНАЛ
JOURNAL

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ
УКРАЇНИ № 2(36)/ 2026

BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE № 2(36)/ 2026

Матеріали подано в авторській редакції

Відповідальний за випуск
Голубов А. Є.

Дизайн обкладинки та верстання
Кандиба Т. П.

вул. Г. Кірпи, 2 А, Підписано до друку 29.05.2026.
м. Київ, 03035, Формат 60x84/8.

тел. 067 174 92 01 Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 31,97
Зам. № ____

e-mail: visnyk_pa@ukr.net
www.visnykpau.com

ISSN 2523-4552

9 772523 455001 02